ੴ

ਜੁਗ ਪਲਟਾਊ ਸਤਿਗੁਰੂ

(ਜਿ: ੧ ਹਿੱਸਾ ੧-੨)

(ਲੇਖਕ)
ਸੰਤ ਨਿਧਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ "ਆਲਿਮ"

(ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ)
ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਭਾ, ਸੂਬਾ ਦਿੱਲੀ

ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ੫੦੦

ਸਮਰਪਨ

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇਸ਼ ਭਗਤਾਂ ਗੁਰ ਸਿਖਾਂ ਅਤੇ ਸੰਤਾਂ ਮਹਾਤਮਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣੇ ਧਰਮ ਕੌਮੀਜਤ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਸੁਤੰਤ੍ਰਤਾ ਵਾਸਤੇ ਜਾਨਾਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕੇ ਸੁਬੰਸ ਤਕ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰ ਦੇਣ ਵਾਲੀਆਂ ਮਹਾਨ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਕਾਰਨਾਮੇ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਸ਼ੌਕ ਹੈ, ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖੀਆਂ ਉਸ ਇਨਕਲਾਬੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਾਵਲੀਆਂ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

"ਆਲਿਮ"

FOREWORD.

India is justifiably proud of Gandhiji and his work for the moral and political uplift of India. He has changed not only the policy and programme of the Indian National Congress and given it a new life pulsating with power and courage, he has changed the whole face of Indian politics making the freedom of India a moral and political issue of the first magnitude in the international arena. This little man with a frail body whom even a girl could lift high on her shoulders has raised India than it ever was during the last one hundred years.

But, as Gandhiji has often admitted, he has built on the foundations laid before him by his predecessors like Tilak, Gokhale; Suraendranath Banerjee, Pherozeshah Mehta and Dadabhai Narozjee, Much of his politics are derived from them. His original contribution to the Indian politics is the revolutionary urge, the creation of self-confidence, and readiness for direct action and the spirit of self-sacrifice that direct action entails.

In this field too, though not so well known, he had predecessors like Syed Ahmad Brelvi,

Nanafernavis, Sitabai of Jhansi and greatest of them all, Maharaja Baba Ram Singhji of Bhaini Saheb. It is a pity that though we know so much of our great men who trod the common path of constitutional politics like those mentioned above, so little is known of the revolutionaries who really put new life in the dead bones of Indian politics. The reason is not difficult to understand. The Government of the day, our foreign masters, could tolerate even encouraged, politicians whose efforts were directed towards the beaten track of ordinary reforms and improvements; but those who wanted to overthrow the whole might of the foreign rule could not be allowed to be remembered as heroes or even Indian patriots. Not only they were persecuted, even those who admired them and their work were treated as insurgents and rebellions.

It is only recently that we could talk of Baba Ram Singhji with some freedom and devotion. Till yesterday his name was taboo and the community of his ardent followers, the Namdharis, were treated as criminals. The law and the police were against them, and they were hunted and hounded from house to house and from village to village like members of a criminal tribe. Under the circmstances if the people did not know much about Ram Singh Ji and his work, it is not difficult to understand.

We are really grateful to Sant Nidhan Singh Alam of the Namdhari Darbar, who has given us the life sketch of one of the greatest Indians of modern times. It is the first serious attempt to give us a coherent narrative, supported by documentary evidence, of the life of a man who had in him the courage, the imagination, and the capacity for organisation with which only rare persons are endowed. We find in this biography working, not only the religious zeal and moral earnestness of a Gandhi, but also the bold practical and adventurous spirit of Netaji.

After reading this sketch of Baba Ram Singh Ji's life, one could easily say that both Gandhiji and Netaji, though both built in different moulds, got inspiration for their life-work, consciously or unconsciously, from the life of this great Punjabi hero. We see here the germs of efforts at the moral uplift of the masses, the creation of the spirit of self-confidence and self-sacrifice the setting up of a parallel Government with a view to oust the foreign domination, the adoption of the cult of swadeshi to free ourselves from economic serfdom, defiance and disobedience of laws that restricted our liberties, and so many other items of national programme that sound so modern and effective in these days when preaching of revolution has been legalised.

Indians have as yet to attain full freedom. The British have promised to "quit India", but they are yet to be pushed out of their comfortable seats The study of Babaji's life fills us with inspiration how to do that work successfully and with confidence. With this idea in mind I commend Alamjis book to all lovers of liberty, to all those who are anxious to see their country free.

(Sd.) Sardul Singh Caveeshar.

1, January, 1947.

ਮੁਖਬੰਦ

ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਨੂੰ ਗਾਂਧੀ ਜੀ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਸ ਕੰਮ ਤੇ ਯੋਗ ਮਾਨ ਹੈ, ਜੇਹੜਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਨੂੰ ਰਾਜਨੀਤਕ ਤੇ ਸਦਾਚਾਰਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਚਿਆਂ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨ ਕੇਵਲ ਇੰਡੀਅਨ ਨੈਸ਼ਨਲ ਕਾਂਗਰਸ ਦੀ ਨੀਤੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਗ੍ਰਾਮ ਨੂੰ ਹੀ ਬਦਲਿਆ, ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਤਾਕਤ ਤੇ ਹੌਸਲੇ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ, ਸਗੋਂ ਇਸਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦਾ ਸਾਰਾ ਮੁਹਾਣ ਮੋੜਕੇ ਇਸ ਦੀ ਸੁਤੰਤ੍ਰਤਾ ਨੂੰ ਕੌਮੀ ਅਖਾੜੇ ਵਿਖੇ ਰਾਜਸਿਕ ਅਤੇ ਸਦਾਚਾਰਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਅਤੇ ਪਹਿਲਾ ਸਵਾਲ ਬਣਾ ਦਿਤਾ ਹੈ, ਇਸ ਛੋਟੇ ਅਤੇ ਮੰਹੜੇ ਜੇਹੇ ਆਦਮੀ ਨੇ, ਜਿਸਨੂੰ ਇਕ ਕੁੜੀ ਵੀ ਮੋਢਿਆਂ ਤੇ ਚੁਕ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਨੂੰ ਪਿਛਲੇ ਸੌ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਉਚਿਆਂ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰੰਤੂ ਜੈਸਾ ਕਿ ਗਾਂਧੀ ਜੀ ਨੇ ਕਈ ਵਾਰ ਆਪ ਵੀ ਮੰਨਿਆਂ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੀਹਾਂ ਤੇ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਹਮਣੇ ਤਿਲਕ ਗੋਖਲੇ, ਸੁਰੇਂਦਰੋ ਨਾਥ ਬੈਨਰ ਜੀ, ਫ਼ੀਰੋਜ਼ਸ਼ਾਹ ਮਹਿਤਾ ਅਤੇ ਦਾਦਾ-ਬਾਈ ਨਾਰੋ ਜੈਸੇ ਵਡਿਕਿਆਂ ਨੇ ਰਖੀਆਂ ਸਨ। ਗਾਂਧੀ ਜੀ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਹਿਸਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਨੂੰ ਉਸ (ਗਾਂਧੀ ਜੀ) ਦੀ ਆਪਣੀ ਦੇਨ ਜੁਗ ਪਲਟਾਊ ਭਾਵ, ਆਪਣੇ ਤੇ ਭਰੋਸਾ, ਸਿਧੀ ਟੱਕਰ ਲੈਣ ਦੀ ਦਲੇਰੀ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਵਾਸਤੇ ਆਪਾਵਾਰਨ ਦਾ ਜਜ਼ਬਾ ਹੈ, ਜੋ ਸਿਧੀ ਟੱਕਰ ਲੈਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੈ।

ਭਾਵੇਂ ਲੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਚੰਗੀਤਰਾਂ ਜਾਣੂੰ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਪਰ ਇਸ (ਪਾਲੇਟਿਕਸਦੇ) ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਗਾਂਧੀ ਜੀ ਦੇ ਪੇਸ਼ਰੌ ਸਯਦ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਬ੍ਰੇਲਵੀ, ਨਾਨਾ ਫਰਨਵੀਸ, ਝਾਂਸੀ ਦੀ ਸੀਤਾ-ਬਾਈ, ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲੇ ਮਹਾਰਾਜ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜੈਸੇ ਮਹਾਂ-ਪੁਰਖ ਸਨ।

ਇਹ ਗੱਲ ਬੜੇ ਹਮਸੋਸ ਵਾਲੀ ਹੈ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਅਸੀਂ ਨਿਯਮਕ ਰਸਤਾ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮਹਾਪੁਰਖਾਂ ਬਾਬਤ ਬਹੁਤ ਕੁਛ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ,ਪਰ ਓਨ੍ਹਾਂ ਜੁਗ ਪਲਟਾਊਆਂ ਸਬੰਧੀ ਅਸੀਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘਟ ਵਾਕਫੀ ਰਖਦੇ ਹਾਂ,ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਕੀਕ-ਤਨ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੀਆਂ ਮੁਰਦਾ ਹੱਡੀਆਂ ਵਿਚ ਨਵੀਂ ਰੂਹ ਫੂਕੀ। ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਸਮਝਣਾਂ ਕੋਈ ਔਖਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੀ ਹਕੂਮਤ, ਅਰਥਾਤ ਸਾਡੇ ਪ੍ਰਦੇਸੀ ਹਾਕਮਾਂ ਨੇ ਸਧਾਰਣ ਸੁਧਾਰਕਾਂ ਤੇ ਉਨਤੀ ਦੇ ਚਾਹਵਾਨ, ਨੀਤੀਵਾਨਾਂ ਨਾਲ ਨ ਕੇਵਲ ਨਰਮ ਸਲੂਕ ਹੀ ਕੀਤਾ, ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੌਸਲੇ ਵੀ ਵਧਾਏ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਸਮੁਚੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਸੋਹਲਾ ਪੜ੍ਹਨ ਉਤੇ ਤੁਲਿਆਂ ਹੋਇਆ ਜੁਗ ਪਲਟਾਊ ਆਗੂਆਂ ਬਾਬਤ ਹਕੂਮਤ ਵਲੋਂ ਇਹ ਆਗਯਾ ਨਹੀ ਮਿਲ ਸਕਦੀ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਬਹਾਦੁਰਾਂ ਅਤੇ ਕੌਮੀ ਪ੍ਰਵਾਨਿਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨ ਕੇਵਲ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਹੀ ਦਿਤੀਆਂ ਗਈਆਂ, ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਵੀ ਬਾਗੀਆਂ ਵਾਲਾਵਰਤਾਉ ਕੀਤਾਗਿਆ।

ਇਹ ਕੇਵਲ ਥੋੜੇ ਚਿਰ ਦੀ ਗਲ ਹੈ, ਕਿ ਅਸੀਂ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਕੁਛ ਸ਼੍ਰਧਾ ਅਤੇ ਸੁਤੰਤ੍ਰਤਾ ਨਾਲ ਸਤਕਾਰਨ ਲਗੇ ਹਾਂ। ਅਜੇ ਕਲ ਦੀ ਬਾਰਤਾ ਹੈ, ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਉ

ਲੈਣਾ ਵੀ ਜੁਰਮ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸਿਖ (ਨਾਮ-ਧਾਰੀਆਂ) ਦੇ ਸਮਾਜ ਨਾਲ ਬਦਮਾਸ਼ਾਂ ਜੈਸਾ ਸਲੂਕ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਕਾਨੂੰਨ ਅਤੇ ਪੁਲਸ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਸੀ। ਜੁਰਾਇਮ ਪੇਸ਼ਾ ਕੌਮਾਂ ਵਾਂਗ ਘਰੋਂ ਘਰ ਅਤੇ ਪਿੰਡੋਂ ਪਿੰਡ ਢੂੰਢਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਏਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਾਤਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਜੋ ਲੋਕ (ਸਤਿਗੁਰੂ) ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨਾਮਿਆਂ ਬਾਬਤ ਬਹੁਤੀ ਵਾਕਬੀ ਨਹੀਂ ਰਖਦੇ ਤਾਂ ਇਸਦਾ ਸਮਝਣਾਂ ਕੋਈ ਔਖਾ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਅਸੀਂ ਸੰਤ ਨਿਧਾਨ ਸਿੰਘ "ਆਲਿਮ" (ਪ੍ਰਧਾਨ) ਨਾਮਧਾਰੀ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਸਹੀ ਤੌਰ ਤੇ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵਡਿਆਂ ਆਗੂਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਦਾ ਜੀਵਨ ਚਿਤ੍ਰ ਖਿਚ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਕ੍ਰਿਤਾਰਥ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਹਾ ਪੁਰਖਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਚਿਤ੍ਰ ਖਿਚਣ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਤਰਤੀਬਵਾਰ ਅਤੇ ਸ੍ਰਕਾਰੀ ਬਿਆਨਾਂ ਰਾਹੀ ਸਾਬਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਪੁਰਸ਼ਾਰਥ ਹੈ, ਜੋ ਅਪਣੇ ਅੰਦਰ (ਗਜ਼ਬ ਦੀ) ਦਲੇਰੀ, ਵਿਚਾਰ ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਜਥੇਬੰਦੀ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਆਦਿਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਰਖਦੇ ਸਨ ਜੋ ਹਾਰੀ ਸਾਰੀ ਮਨੁਖਾਂ ਵਿਚ ਘਟ ਹੀ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਸੀ ਇਸ ਜੀਵਨ ਨਕਸ਼ੇ ਵਿਚ ਨ ਕੇਵਲ ਗਾਂਧੀ ਜੀ ਦਾ ਧਾਰਮਿਕ ਉਤਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਸਦਾਚਾਰਕ ਉਮਾਹ ਹੀ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਵਿਚ ਨੇਤਾ ਜੀ ਦੀ ਅਮਲੀ, ਬਹਾਦਰਾਨਾਂ ਅਤੇ ਜਦੋ ਜਿਹਦ ਵਾਲੀ ਸਪਿਰਿਟ ਵੀ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਜੀਵਨੀ ਦਾ ਇਹ ਚਿਤ੍ਰ ਵਾਚਣ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਇਕ ਆਦਮੀ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਗਾਂਧੀ ਜੀ ਅਤੇ ਨੇਤਾ ਜੀ, ਨੇ ਭਾਵੇਂ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਵਖੋ ਵਖ ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਪਰ

ਗਿਆਤ ਯਾ ਅਗਿਆਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਝੰਮਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇਸ ਵਡੇ ਬਹਾਦਰ (ਹੀਰੋ) ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੋਂ ਹੀ ਚਾਨਣਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ। ਅਸੀਂ ਇਸ ਵਿਚ ਜੈਤਕ ਸਦਾਚਾਰ ਦੀ ਉਨਤੀ, ਸ੍ਵੈ ਭਰੋਸੇ ਅਤੇ ਆਪਾਵਾਰਨ ਦੀ ਉਪਜਾਊ ਸਪਿਰਿਟ, ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਹਕੂਮਤ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕੱਢਣ ਦੇ ਖਿਆਲ ਨਾਲ ਟਾਕਰੇ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਬਣਾਨ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਆਰਥਿਕ ਦਾਸਤਾ ਤੋਂ ਬਚਾਣ. ਸੁਦੇਸ਼ੀ ਕਪੜਿਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਰੋਕੂ ਕਨੂੰਨਾਂ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ, ਅਤੇ ਏਸੇਤ੍ਰਾਂ ਦੇ ਹੋਰ ਕਈ ਕੌਮੀ ਪ੍ਰੋਗ੍ਰਾਮਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦਖਦੇ ਹਾਂ ਜੋ ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ ਵਿਚ ਕਾਫੀ ਨਵੀਨ ਅਤੇ ਅਸਰ ਵਾਲੇ ਜਾਪਦੇ ਹਨ, ਜਦ ਕਿ ਇਨਕਲਾਬ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਾਨੂਨਨ ਜਾਇਜ਼ ਕਰਾਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀਆਂ ਨੇ ਅਜ ਪੂਰਨ ਸ੍ਵੈਰਾਜ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾਂ ਹੈ।

ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਇਕਰਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਨੂੰ ਛਡਕੇ ਤੁਰ ਜਾਣਗੇ. ਪਰ ਅਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਸੁਖਦਾਇਕ ਗੱਦੀਆਂ ਛੱਡਣੀਆਂ ਹਨ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਪਾਠ ਸਾਡੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਉਹ ਚਾਨਣਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਸਫਲਤਾ ਅਤੇ ਭਰੋਸੇ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਨਿਬਾਹਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਖਿਆਲ ਨੂੰ ਦਿਲ ਵਿਚ ਰਖਦਾ ਹੋਇਆ ਮੈਂ ਸੁਤੰਤ੍ਰਤਾ ਦੇ ਸਮੂਹ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਅਤੇ ਅਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਸੁਤੰਤ੍ਰ ਦੇਖਣ ਦੇ ਚਾਹਵਾਨ ਸਜਨਾਂ ਕੋਲ ਆਲਿਮ ਜੀ ਦੇ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਵਾਚਣ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।

੧ ਜਨਵਰੀ ੧੯੪੭ } (ਸਹੀ) ਸਰਦੂਲ ਸਿੰਘ ਕਵੀਸ਼ਰ

੧ ਓ

ਅਰੰਭਕ ਗੱਲ ਬਾਤ

ਪੰਜਾਬ ਤੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਦਾ ਕਬਜਾ ਹੋਇਆਂ ਅਜੇ ਬਹੁਤੇ ਦਿਨ ਨਹੀਂ ਸਨ ਹੋਏ, ਕਿ ਜ਼ਿਲਾ ਲੁਧਿਆਣਾਂ ਦੇ ਇਕ ਨਿਕੇ ਜੇਹੇ ਅਤੇ ਬੇਮਲੂਮੇ ਪਿੰਡ ਭੈਣੀ ਆਲਾ" ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਕੂਕ ਉਠੀ ਕਿ "ਪਰਅਧੀਨਤਾ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲੋਂ ਮੌਤ ਚੰਗੀ। ਪੰਜਾਬੀਆ! ਹੋਸ਼ ਕਰ। ਅਜੇ ਕੱਲ ਤੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸੁਤੰਤ੍ਰ ਵਾਯੂ. ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਸੁਤੰਤ੍ਰਤਾ ਦੀਆਂ ਮੌਜਾਂ ਮਾਣ ਰਿਹਾ ਸੈਂ, ਪਰ ਅਜ ਗੁਲਾਮੀ, ਅਤੇ ਉਹ ਵੀ ਸੱਤਾਂ ਸਮੁੰਦਰਾਂ ਤੋਂ ਪਾਰੋਂ ਆਏ ਹੋਏ ਅੰਗ੍ਰੇਜ ਦੀ ਗੁਲਾਮੀ ਦਾ ਤੌਕ ਗਲ ਵਿਚ ਪਾਈ ਫਿਰਦਾ ਹੈਂ। ਅਜੇ ਕੱਲ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਲਹੌਰ ਦੇ ਸ਼ਾਹੀ ਕਿਲੇ ਤੇ ਅਜਾਦੀ ਦਾ ਝੰਡਾ ਝੂਲ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਿਸਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਵਡੇ ਵਡੇ ਯੂਰਪੀਨ ਜਰਨੈਲਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਅਪਣੇ ਆਪ ਝੁਕ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਅਜ ਉਸਦੀ ਥਾਂ ਤੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ ਦਾ ਝੰਡਾ (ਯੂਨੀਅਨ ਜੈਕ) ਤੇਰੀ ਅਣਖ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰਦਾ ਹੋਇਆ ਤੇਰੀ ਹੇਠੀ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।" ਇਹ ਕੂਕ ਭੈਣੀਆਲੇ ਦੇ ਰਤਲੇ ਟਿੱਬਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਉਠੀ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਉਕਰੀ ਗਈ। ਇਸਦੇ ਅਸਰ ਨਾਲ ਦਾਸਤਾ ਦਾ ਕਲੋਰਾ ਫ਼ਾਰਮ ਸੁੰਘਕੇ ਬਿਹੋਸ਼ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਪੰਜਾਬੀ ਹਿੱਲ ਪਿਆ। ਉਸਨੇ ਅੱਖਾਂ ਪੁੱਟੀਆਂ ਤੇ ਡੌਰ ਭੌਰੀ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਕਿ "ਮੇਰੇ ਸਰੀਰ ਅੰਦਰ ਜੀਵਨ ਦਾ ਇਹ ਨਵਾਂ ਪ੍ਰਵਾਹ ਕਿਵੇਂ ਜਾਰੀ ਹੋ ਗਿਆ? ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਪਤਾ ਤਕ ਨਹੀਂ

ਸੀ ਰਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਕਿਥੇ ਪਿਆ ਹਾਂ। ਸੀਰਤਕ ਦੀ ਸੁਧ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹਿ ਗਈ, ਪਰ ਹੁਣ ਤਾਂ ਅੰਗ ਅੰਗ ਫੁਰਕ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਹੱਦ ਹੋ ਗਈ।'' ਉਤੂ ਵਿਚ ਅਵਾਜ ਆਈ- ''ਪੰਜਾਬੀ ਬੀਰ ! ਤੂੰ ਮੱਚ ਮੁਚ ਜੀਊ ਪਿਆ ਹੈਂ, ਅਤੇ ਤੇਰਾ ਇਹ ਨਵਾਂ ਜੀਵਨ-ਉਸ ਪਰਮ ਪੁਰਖ ਦੀ ਕੂਕ ਦਾ ਮਿੱਟਾ ਹੈ, ਜੋ ਅਰਸ਼ੀ ਮੰਡਲ ਤੋਂ ਉਤਰਕੇ ਫਰਸ਼ੀ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਭਾਗ ਲੌਣ ਅਰਥ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਹ ਸੁਤੰਤ੍ਰਤਾ ਦਾ ਦੇਵਤਾ ਅਤੇ ਦਿਆਲਤਾ ਦਾ ਪੁਤਲਾ ਹੈ, ਧਰਮ ਦਾ ਨਿਹਕਲੰਕ ਚੰਦ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦਾ ਸੋਮਾਂ ਹੈ। ਅੱਗੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਫਿਰ ਫਰੰਗੀ ਇਸ ਨੂੰ ਕੂਕਾ ਕਿਉਂ ਆਖਦਾ ਹੈ?' ਜਵਾਬ ਮਿਲਿਆ, 'ਏਸ ਲਈ, ਕਿ ਇਸ ਦੀ ਇਕ ਕੂਕ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਮੁਰਦੇ ਨੂੰ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰਕੇ ਮਸੀਹਾਈ ਦਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਪਮਾਣ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ।' ਫਰੰਗੀ ਨੂੰ ਹੁਣ ਕੂਕ ਦੇ ਹੀ ਸੁਫਨੇ ਆ ਰਹੇ ਸਨ। ਕੂਕੇ ਦੀ ਕੂਕ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਅਜੇਹਾ ਪਾਗਲ ਕਰ ਦਿਤਾ ਸੀ ਕਿਉਹ ਆਪੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋ ਹੋ ਪੈਂਦਾ ਸੀ, ਉਸਨੂੰ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿਕੂਕੇ ਦੀ ਇਕੋ ਕੂਕ ਨੇ ਸਾਰਾ ਪੰਜਾਬ ਕੂਕਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ, ਅਗੇ ਇਕ ਕੂਕਾ ਸੀ, ਹੁਣ ਲੱਖਾਂ ਕੂਕੇ ਹਨ, ਸੁਕਾਰ ਦਾ ਕੀ ਬਣੇਗਾ ? ਜੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਰਹਿਕੇ ਇਸਤੇ ਰਾਜ ਕਰਨਾਂ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਸ ਕੂਕ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰਨਾਂ ਜਰੂਰੀ ਹੈ। ਉਹ ਕੰਬ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਸਦੇ ਦਿਲ ਦੀ ਧੜਕਣ ਉਸਨੂੰ ਚੈਨ ਨਾਲ ਬਹਿਣ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿੰਦੀ। ਉਸਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ''ਕੂਕ'' ਦੇ ਸੋਮੇ (ਪਾਵਰ ਹਾਊਸ) ਉਤੇ ਪਹਿਰਾ ਲਾ ਦੇਣ ਨਾਲ ਸ਼ਤ ਕੂਕ ਬੰਦ ਹੋਸਕੇ, ਉਸਨੇ ਕੂਕ ਦੇ ਸੰਚਾਲਕ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਪਿੰਡ ਭੈਣੀ ਆਲੇ ਵਿਚ (ਜਿਸਨੂੰ ਹੁਣ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ) ਨਜ਼ਰ ਬੰਦ

ਕਰਕੇ ਆਖ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਹੁਣ ਉਸਦੀ ਕੂਕ ਨੂੰ ਦੇਸ ਵਿਚ ਫੈਲਣ ਦੀ ਆਗਯਾ ਨਹੀਂ ਦਿਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਸਦਾ ਨਤੀਜਾ ਸਗੋਂ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਤੋਂ ਮਰਦਾਂ ਤੇ ਤੀਵੀਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਕੂਕੇ ਦੇਸ਼-ਸੁਤੰਤ੍ਰਤਾ ਦੇ ਗੀਤ ਗੌਂਦੇ ਹੋਏ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਏ। ਮਹਾਨ ਆਗੂ ਨੂੰ ਸਗੋਂ ਇਹ ਇਕ ਸੋਹਣਾ ਅਤੇ ਸੁਨਹਿਰੀ ਸਮਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਗਿਆ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ ਜਥੇਬੰਦ ਕਰਕੇ ਫਰੰਗੀ ਰਾਜ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤੇ ਇਕ ਅਪਣੀ ਹਕੂਮਤ (Parallel Government) ਕਾਇਮ ਕਰ ਦਿਤੀ। * ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਇਸ ਮਹਾਨ ਆਗੂ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਨਾਉਂ ਨਾਲ ਪੁਕਾਰਿਆ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਚਲਾਈ ਹੋਈ ਇਹ ਲਹਿਰ--"ਕੂਕਾ ਲਹਿਰ" ਦੇ ਨਾਉਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋਈ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਸਦੀ ਨੀਂਹ ਨਾਮ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਰਖੀ ਗਈ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਇਸਨੂੰ "ਨਾਮਧਾਰੀ" ਨਾਉਂ ਨਾਲ ਵੀ ਸਤਕਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਲਹਿਰ ਦਾ ਅਰੰਭ ਭਾਵੇਂ ੧੮੫੭ ਦੇ ਵਿਦ੍ਰੋਹ ਕਾਲ ਵਿਖੇ ਅਪ੍ਰੈਲ ਮੈਨ ੧੮੫੭ ਦੀ ਵਿਸਾਖੀ ਨੂੰ ਹੀ ਹੋ ਚੁਕਾ ਸੀ, ਪਰ ਇਸਨੂੰ ਅਜੇਹੇ ਤ੍ਰੀਕੇ ਨਾਲ

* ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ੨੨ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਕੇ ਹਰ ਹਿਸੇ ਦਾ ਇਕ ਗਵਰਨਰ ਥਾਪਿਆ ਗਿਆ, ਜਿਸਨੂੰ ਸੂਬਾ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਸੂਬੇ ਹੀ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਅਦਾਲਤ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਕਿਸੇ ਕੂਕੇ ਨੂੰ ਕੂਕੇ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ ਜਾਣਦਾ ਹੁਕਮਨਹੀਂ ਸੀ। ਹਰਤਸੀਲ ਵਿਚਦੇ ਜਥੇਦਾਰ,ਹਰਪਿੰਡ ਵਿਚ ਪੇਂਡੂ ਜਥੇਦਾਰ ਨੀਯਤ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਧਰਮਸਾਲਾ ਵਿਚ ਗ੍ਰੰਥੀ ਬਿਠਾਕੇ ਉਹਨਾ ਦੇ ਜਿਮੇ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦਾ ਕੰਮ ਲਾਇਆ ਗਿਆ। ਡਾਕ ਦਾ ਮਹਿਕਮਾਂ ਵੀ ਆਪਣਾ ਕੈਮ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਜਿਸਨੂੰ ਸ੍ਰਕਾਰੀ ਕਾਗਤਾਂ ਵਿਚ-"ਕੂਕਾ ਪੋਸਟਲ ਸਰਵਿਸ" ਦੇ ਨਾਉਂ ਨਾਲ ਪੁਕਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਚਲਾਇਆ ਗਿਆ ਕਿ ਸੰਨ ੧੮੬੩ ਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਇਸਨੂੰ ਕੇਵਲ ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਹੀ ਸਮਝਦਾ ਰਿਹਾ, ਇਸਦੇ ਰਾਜ ਨੀਤਕ ਹੋਣ ਬਾਬਤ ਪਹਿਲੋਂ ਪਹਿਲ ਉਸਨੂੰ ਓਦੋਂ ਪਤਾ ਲਗਾ ਜਦ ਇਸ ਦੇ ਮਹਾਨ ਨੇਤਾ (ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ) ਜ਼ਿਲਾ ਸਿਆਲਕੋਟ ਵਿਚ ਦੌਰਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਬਤ ਮਿਸਟਰ ਮੈਕਨਬ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਸਿਆਲ ਕੋਟ ਨੇ ੫ ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੮੬੩ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲਾਟ ਨੂੰ ਰਪੋਟ ਭੇਜੀ ਕਿ—"ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨਾਮ ਦਾ ਇਕ ਸਿਖ ਜਿਸ ਦੀ ਉਮਰ ਲਗ ਭਗ ਪੰਜਾਹ ਸਾਲ ਹੈ ਜ਼ਿਲਾ ਸਿਆਲ ਕੋਟ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਨਾਲ ੨੦੦ ਦੇ ਕਰੀਬ ਸਿਖ ਹਨ। ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਦੀ ਵੀ ਖਾਸੀ ਗਿਣਤੀ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ ਸੇਵਕ ਹਨ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਨਾਲਦਿਆਂ ਨੂੰ ਬੰਦੂਕਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਸੋਟਿਆਂ ਨਾਲ ਕਵੈਦ ਕਰੌਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਦੁਨਜਾਵੀ ਹਾਕਮ ਦੀ ਈਨ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ।"

ਜਦ ਇਸ ਮਹਾਨ ਆਗੂ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਵਿਚ ਕੁਛ ਜੁਗ ਪਲਟਾਊ ਦੌਰੇ ਕੀਤੇ ਤਾਂ ਸ੍ਰਕਾਰ ਨੇ ਉਸਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਗੁਰਦੁਵਾਰਿਆਂ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀਆਂ, ਜਾਗੀਰਦਾਰਾਂ ਅਤੇ ਰਾਜਿਆਂ ਮਹਾਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਖੜਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਸ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਹੜ ਆਏ ਹੋਏ ਦਰਯਾ ਦਾ ਜਲ ਜਿਵੇਂ ਰਾਹ ਵਿਚ ਆਈ ਹੋਈ ਕਿਸੇ ਰੋਕ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਾਂ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਅਗੇ ਹੀ ਅਗੇ ਵਧਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ ਹੀ ਕੂਕਾ ਅੰਦੋਲਨ ਅਗੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਪੇਸ਼ ਨਾਂ ਜਾ ਸਕੀ।

ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਨਾਲ ਨਾਮਿਲਵਰਤਨਦਾ ਪ੍ਰੋਗਾਮ ਸਭਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਚਾਲੂ ਕਰਨ ਦਾ ਮਾਨ—"ਕੂਕਾ ਲਹਿਰ" ਦੇ ਇਸ ਮਹਾਨ

ਆਗੂ ਨੂੰ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਜਿਸ ਸਤਯਾਗ੍ਰਹ (Civil Disobedience) ਦਾ ਸੰਚਾਲਕ ਅਜ ਮਹਾਤਮਾਂ ਗਾਂਧੀ ਨੂੰ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਨੀਂਹ ਵੀ ਇਸ ਮਹਾਨ ਆਗੂ ਨੇ ਸੰਨ ੧੮੬੭ ਈ: ਵਿਚ ਰਖਕੇ ਕਈ ਵਾਰ ਸਕਾਰੀ ਹੁਕਮਾਂ ਦੀ ਐਲਾਨੀਆਂ ਉਲੰਘਨਾਂ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹਨ, ਜਦ ਨੈਸ਼ਨਲ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਜਨਮ ਦਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸੁਫਨਾਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਇਆ, ਅਤੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਬੜੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਅਪਣੇ ਪੈਰ ਪਕੇ ਕਰਨ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਭਲਾ ਅਜੇਹੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਕਦ ਸਹਾਰ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਸਖਤੀ ਨਾਲ ਇਸਨੂੰ ਦਬਾਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ। ਪਰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦਾ ਕੂਕਾ ਵੀ ਲੋਹੜੇ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਰਖਦਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਫਾਂਸੀ ਤੇ ਚੜ੍ਹਨਾਂ, ਤੋਪਾਂ ਅਗੇ ਉਡਣਾਂ ਅਤੇ ਜਲਾਵਤਨੀਆਂ ਦਾ ਕਸ਼ਟ ਖਿੜੇ ਮਥੇ ਸਹਾ-ਰਨਾਂ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤਾ।† ਅਤੇ ਅਗੇ ਹੀ ਅਗੇ ਵਧਦਾ ਗਿਆ।

---

†ਪੰਜਾਬ ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਦਿਆਂ ਹੀ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਸਕਾਰ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਮੂਹ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਬੁੱਚੜ ਖ਼ਾਨੇ ਖੋਹਲਕੇ ਗਊ ਘਾਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਗਊ ਮਾਸ ਵੇਚਣ ਦੀ ਐਲਾਨੀਆਂ ਖੁਲ੍ਹ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਬੁੱਚੜਖਾਨਿਆਂ ਦਾ ਅਰੰਭ ਵੀ ਗੁਰੂ ਕੀ ਨਗਰੀ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਦੂਜੀ ਲੜਾਈ ਦੇ ਹੋਰ ਕਾਰਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਇਹ ਵੀ ਸੀ, ਕਿ ਪਹਿਲੀ ਲੜਾਈ ਦੀ ਜਿਤ ਸਮੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਫੌਜਾਂ ਵਿਚ ਬੀਫ਼ (ਗਊ ਮਾਂਸ) ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਬੜੇ ਮਾਨ ਨਾਲ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜਿਸ ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਸਾਨੂੰ ਗਊ ਮਾਸ ਖਾਣ ਦੀ ਆਗਯਾ ਨਹੀ ਸੀ, ਅਜ ਅਸੀਂ

ਛੇਕੜ ਉਸਦੇ ਮਹਾਨ ਆਗੂ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਮੁਖੀ ਸੂਬਿਆਂ ਸਮੇਤ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਕੇ ਇਲਾਹਾਬਾਦ ਦ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਜਿਸਦੀ ਪੂਰਬ ਪਾਸੇ ਦੀ ਦੀਵਾਰ ਨਾਲੋਂ ਦੀ ਗੰਗਾ ਜਮਨਾਂ ਦਾ ਜਲ ਖਹਿਕੇ ਲੰਘਦਾ ਹੋਇਆ ਉਸ ਬੰਗਲੇ ਵਲ ਨੂੰ ਉਛਲ ਉਛਲ ਜਾਣ ਲਈ ਉਤਾਵਲਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਿਸਵਿਚ ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਮਹਾਨ ਨੇਤਾ ਅਪਣੇ ਸੂਬਿਆਂ ਸਮੇਤ ਬੈਠਾ ਹੋਇਆ ਦੇਸ਼ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਤ੍ਰਾਨਾ ਝੂਮ ਝੂਮ ਕੇ ਗਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਨੇ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਪਜਕੇ ਸ਼ਾਹੀ ਰੋਹਬ ਨਾਲ ਕਿਹਾ ਕਿ—"ਆਪ ਲੋਗ ਜੋ ਪੁਕਾਰ ਰਹਾ ਹੈ ਅਜਾਦੀ,

---

ਉਸ ਵਿਚ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਝਿਝਕ ਦੇ ਇਹ ਕੰਮ ਕਰਨ ਯੋਗ ਹੋ ਗਏ ਹਾਂ। ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਵਿਚ ਸਮਿਲਤ ਕਰਦਿਆਂ ਹੀ ਬੁੱਚੜਖਾਨੇ ਜਾਰੀ ਕਰਨ ਦਾ ਐਲਾਨ ਵੀ ਏਸੇ ਹੀ ਸ਼ੇਖੀ ਅਤੇ ਘੁਮੰਡ ਵਿਚ ਜਾਰੀ ਕਰਕੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਬਿਦੇਸੀ ਹਾਕਮ ਜਿਸਤ੍ਰਾਂ ਵੀ ਚਾਹੁਣ ਜੰਤਕ ਜਜ਼ਬਿਆਂ ਨੂੰ ਕੁਚਲਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਐਲਾਨ ਦੀ ਤਹਿ ਹੇਠ ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਲੁਕੀ ਹੋਈ ਸੀ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਹੱਥੀਂ ਗਊ ਘਾਤ ਕਰਵਾਕੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਿਮ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਾਏ ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਫੁੱਟ ਪੈ ਜਾਏ। ਜਿਸਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੋਵੇ ਕਿ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਪੱਕੇ ਪੈਰਾਂ ਤੇ ਸਥਿਰ ਹੋ ਜਾਏ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਾ ਬੁੱਚੜਖਾਨਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਦੂਜੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਬੁੱਚੜਖ਼ਾਨੇ ਖੋਲ੍ਹਣ ਲਈ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਟੈਸਟ ਸੀ। ਹਿੰਦੂਆਂ ਤੇ ਸਿਖਾਂ ਨੇ ਕਨੂੰਨ ਦੀ ਹੱਦ ਅੰਦਰ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਸ਼ਾਂਤ ਮਈ ਸਾਧਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕਾਫ਼ੀ ਐਜੀਟੇਸ਼ਨ

ਅਜਾਦੀ ਅਜਾਦੀ ਯੇਹ ਵਕਤ ਕਾ ਰਾਗ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਸੇ ਮਤ ਗਾਓ।" ਜੁਗ ਪਲਟਾਊ ਆਗੂ ਨੇ ਗੰਭੀਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਉਤ੍ਰ ਦਿਤਾ—"ਇਹ ਗੀਤ ਸਾਡੇ ਵਤਨ ਦਾ ਨਗ਼ਮਾਂ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਤਦ ਤਕ ਗਾਇਆ ਜਾਏਗਾ ਜਦ ਤਕ ਦੇਸ਼ ਦਾਸਤਾ ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਅਜ਼ਾਦ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।" ਫ਼ਰੰਗੀ ਨੇ ਕਿਹਾ— "ਅਗਰ ਆਪ ਨਹੀਂ ਮਾਨੇਗਾ, ਤੋ ਆਪਕੋ ਆਪਕੇ ਇਨ ਸੂਬੋਂ ਕੇ ਸਮੇਤ ਦੇਸ ਸੇ ਨਿਕਾਲ ਕਰ ਕਾਲੇ ਪਾਨੀ ਭੇਜ ਦੀਆ ਜਾਏਗਾ"। ਮਸਤਾਨੀ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ ਉਤ੍ਰ ਦਿਤਾ ਕਿ—"ਅਸੀਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਉਡੀਕ ਵਿਚ ਹਾਂ ਜਦ ਮਾਤ ਭੂਮੀ ਨੂੰ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼

ਕੀਤੀ ਪਰ ੧੮੭੧ ਦੇ ਅੱਧ ਤਕ ਕੋਈ ਸਫਲਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਾਂ ਹੋ ਸਕੀ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਵਿਚ ਸਗੋਂ ਹੋਰ ਕਈ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਬੁੱਚੜਖ਼ਾਨੇ ਖੋਹਲ ਦਿਤੇ ਗਏ। ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਦੀ ਇਸ ਅਯੋਗ ਚਾਲੀ ਨੂੰ ਦੇਖਕੇ ਕੁਛ ਨਾਮਧਾਰੀ (ਕੂਕੇ) ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਅਣਖ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਆ ਗਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਦੀਆਂ ਪੂਰਵੋਕਤ ਹਰਕਤਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਵਾਸਤੇ 'ਇਕ ਤਕੜਾ ਚੈਲੰਜ ਸਮਝਿਆ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਲੋਂ ਬੁੱਚੜਖ਼ਾਨਿਆਂ ਦੇ ਪਾਪ ਅਤੇ ਭਿਆਨਕ ਨਤੀਜਿਆਂ, ਤੋਂ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਬਚਾਣਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਕ ਮੁਹਿੰਮ ਜਾਰੀ ਕੀਤੀ, ਜਿਸਦੀ ਕੀਮਤ ਵਜੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫਾਸੀਆਂ, ਉਮਰ ਕੈਦਾਂ ਅਤੇ ਜਲਾ-ਵਤਨੀਆਂ ਦੇ ਕਸ਼ਟ ਝਲਣੇ ਪਏ। ਪਰ ਜਿਸ ਦਲੇਰੀ ਤੇ ਚਾ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਫਾਹੇ ਦੀਆਂ ਰੱਸੀਆਂ ਆਪਣੇ ਹਥਾਂ ਨਾਲ ਫੜ ਫੜ ਅਪਣੇ ਗਲਾਂ ਵਿਚ ਪਾਈਆਂ ਤੇ ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਦੇ ਜੈਕਾਰੇ ਗਜਾਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਪੀਂਘਾਂ ਝੂਟੀਆਂ ਉਸ ਨੇ ਮਨਸੂਰ ਦੇ ਰੀਕਾਰਡ ਨੂੰ ਵੀ ਮਾਤ ਪਾ ਦਿਤਾ।

ਦੀ ਅਧੀਨਤਾ ਤੋਂ ਸੁਤੰਤ੍ਰ ਕਰਾਣ ਦੀ ਕੀਮਤ ਵਜੋਂ ਸਾਨੂੰ ਦੇਸ ਨਿਕਾਲਾ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।" ਛੇਕੜ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਉਨਾਂ ਦੇ ਸੂਬਿਆਂ ਸਮੇਤ ੧੮੧੮ ਦੇ ਐਕਟ ੩ ਦੇ ਅਧੀਨ ਜਲਾਵਤਨ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਕੂਕਾ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਕੁਚਲ ਦੇਣ ਦ ਇਰਾਦੇ ਨਾਲ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਢਾਹ ਦਿਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਡੇਰੇ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਹਾਂਡੇ ਤਕ ਪੁਟ ਬਰਬਾਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸਭ ਸਮਾਨ (ਬਸਤ੍ਰ ਅਤੇ ਨਕਦੀ ਆਦਿ) ਲੁਟ ਪੁਟਕੇ ਸਰਕਾਰੀ ਖਜ਼ਾਨੇ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਡੇਰੇ ਵਿਚ ਰਹਿਕੇ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸੈਂਕੜੇ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਤੇ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਜਬਰਦਸਤੀ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਵਡੇ ਦਰਵਾਜੇ ਅਗੇ ਪੁਲਸ ਦੀ ਚੌਂਕੀ ਬਿਠਾ ਦਿਤੀ ਗਈ, ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਜਾਣਾਂ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਹਰ ਕੂਕਾ ਬਾਗੀ ਕਰਾਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਤੁਰਾਂ ਫਿਰੀ ਤੇ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਲਾ ਦਿਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਪਟਿਆਲਾ ਆਦਿ ਨੇ ਕੂਕਾ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਕੁਚਲ ਦੇਣ ਦੀ ਮੁਹਿਮ ਵਿਚ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਦਾਸਾਥ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਮਾਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਵਿਖੇ ਕੂਕੇ ਬੀਰਾਂ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੇ ਘਾਟ ਪਾਰ ਉਤਾਰਨ ਵਾਸਤੇ ਅਪਣੇ ਰਸਾਲੇ ਤੇ ਤੋਪਖਾਨੇ ਭੇਜੇ। ਅਪਣੇ ਵਿਰੁਧ, ਬਿਗਾਨੇ ਦੁਸ਼ਮਣ। ਇਸ ਘੋਰ ਅਤਯਾਚਾਰ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਅਵਾਜ਼ ਉਠਾਂਦਾ ਤਾਂ ਕੌਣ ? ਉਸ ਸਮੇਂ ਨਾਂ ਕੋਈ ਪੰਡਿਤ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾਂ ਇੰਡੀਅਨ ਨੈਸ਼ਨਲ ਕਾਂਗਰਸ। ਇਹ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ੧੩ ਸਾਲ ਪਹਿਲੋਂ ਅਰਥਾਤ ੧੮੭੨ ਈ: ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਦੀ ਵਿਥਯਾ ਹੈ। ਜੇ ਓਦੋਂ ਪੰਡਿਤ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਹੁੰਦੇ (ਉਹ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਜਿਨਾਂ ਦੀ ਇਕ ਅਵਾਜ਼ ਨੇ ਆਜ਼ਾਦ ਹਿੰਦ ਫੌਜ ਦੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਤੇ ਲਖਾਂ ਬੀਰਾਂ ਦੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਨੂੰ

ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਦੇ ਕੋਰਟ ਮਾਰਸ਼ਲ ਦੀਆਂ ਫਾਂਸੀਆਂ ਤੋਂ ਬਚਾਕੇ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਾਇਆ) ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ਤ੍ਰਿਬੇਣੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੇ ਖੜਾ ਉਹ ਕਿਲਾ ਵੀ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਲਾਲ ਕਿਲੇ ਵਾਂਗ ਹਿੰਦਸਤਾਨੀ ਜੰਤਾ ਲਈ ਰਾਜਨੀਤਕ ਯਾਤ੍ਰਾ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਬਣ ਜਾਂਦਾ।

ਜੇ ਓਦੋਂ ਪ੍ਰੈਸ ਤੇ ਪਲੇਟਫਾਰਮ ਵਰਤਮਾਨ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘਜੀ ਅਤੇ ਉਨਾਂ ਦੇ ਸੂਬਿਆਂ ਵਿਰੁਧ ਗਵਰਮੈਂਟ ਖੁਲੀ ਅਦਾ-ਲਤ ਵਿਚ ਮੁਕੱਦਮਾਂ ਚਲਾਣ ਲਈ ਬਿਵਸ ਹੋ ਜਾਂਦੀ,* ਜਿਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਕੂਕਾ ਆਗੂਆਂ ਦੀ ਰਿਹਾਈ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ। ਪਰ ਨਿਰਭਾਗਤਾ ਵਸ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਸੂਬਿਆਂ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਮੁਕਦਮਾਂ ਚਲਾਣਤੋਂ ਜਲਾਵਤਨਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ੧੮੭੨ ਈਃ ਤੋਂ ਲੈਕੇ੧੯੨੦ਈਃ ਦੇਅੰਤ ਤਕ ਕੂਕਿਆਂਤੇ ਉਹ ਦੁਧਾਰਾ ਖੰਡਾ ਚਲਾਇਆ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦਿਤਿਆਂ ਲੂੰ ਕੰਡੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਉਤਲੇ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ-"ਕੂਕਾ ਲਹਿਰ" ਦੇ ਇਸ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਇਤਹਾਸ ਨੂੰ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਅਜਾਦੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਤੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਦੂਜੀ ਲੜਾਈ ਬੜੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਉਮਾਹ ਤੇ ਬੀਰਤਾ ਨਾਲ ਲੜੀ ਗਈ, ਇਸਤੋਂ

* 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਾਜ਼ਾਰ ਪੱਤ੍ਰਕਾ' ਕਲਕੱਤਾ ਦੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਐਡੀਟਰ ਸੁਰਗੀਜ ਪੰਡਿਤ ਮੋਤੀ ਲਾਲ ਘੋਸ਼ ਹੀ, ਕੇਵਲ ਅਜੇਹੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਕਾਲਮਾਂ ਵਿਚ ਅੰਗ੍ਰੇਜ ਦੇ ਇਸ ਘੋਰ ਅਤਯਾ ਚਾਰ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਕਰੜਾਈ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ ਸੀ।

ਪਹਿਲੋਂ ਅਸੀਂ ਜੰਤਾਂ ਦੇ ਸਉਂਹੇਂ ਰਖਣ ਤੋਂ ਅਸਮ੍ਰਥ ਰਹ ਹਾਂ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਜੰਤਾ ਵਲੋਂ ਇਸਦੀ ਮੰਗ ਬਰਾਬਰ ਜਾਰੀ ਰਹਿਣ ਤੇ ਅੱਜ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਕਿ ਅਸੀਂ "ਕੂਕਾ ਲਹਿਰ" ਦਾ ਇਹ ਅਤਿ ਸੰਖਿਪਤ ਇਤਹਾਸ ਇਸਦੇ ਚਾਹ ਵਾਨ ਸੱਜਣਾਂ ਦੇ ਹਥਾਂ ਵਿਚ ਦੇ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਵਿਚ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਚਿਆਈ ਦੇ ਚਾਨਣੇ ਵਿਚ ਲਿਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਮੁਬਾਲਗੇ ਤੋਂ ਉਕਾ ਹੀ ਬਚਾਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਵਾਕਿਆਤੀ ਤ੍ਰੀਕਾਂ ਸ੍ਰਕਾਰੀ ਰਪੋਟਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਕਈ ਘਟਨਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਜਨਾਂ ਦੀ ਤਸਦੀਕ ਦੁਆਰਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਜਿਨਾਂ ਨੇ ਯਾਂ ਤਾਂ ਅਪਣੀਂ ਅਖੀਂ ਡਿਠੀਆਂ ਸਨ, ਅਤੇਯਾਂ ਅਖੀਂ ਵੇਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨੀ ਸੁਣੀਆਂ ਸਨ।

ਅੰਤ ਵਿਚ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਇਹ ਬੇਨਤੀ ਕ ਰਕੇ ਅਰੰਭਕ ਬਾਰਤਾ ਨੂੰ ਸਮਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਕਿ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਨਾਇਕ (Hero) ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀਦੀ ਪਦਵੀ ਅਰ ਉਸਦੇ ਸੂਬਿਆਂ ਤੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੀ ਪੁਜ਼ੀਸ਼ਨ ਉਨਾਂ ਦੀ ਉਸ ਕੁਰਬਾਨੀ, ਮਰਦਾਨਗੀ ਅਤੇ ਆਤਮ ਤਿਆਗ ਨੂੰ ਸਉਂਹੇਂ ਰਖਕੇ ਕਾਇਮ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਉਨਾਂ ਵਲੋਂ ਪ੍ਰਮਾਣ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਬੰਧੀ ਮੈਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਅਕੀਦਾ ਪਾਠਕਾਂ ਤੇ ਠੋਸਣਾਂ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ, ਪਰ ਇਹਬੇਨਤੀਕਰਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਫਿਰਕੂ ਪੱਖਪਾਤ ਦੇ ਅਸਰ ਹੇਠ ਉਨ੍ਹਾਂਦੀ ਸ਼ਾਨ ਵਿਰੁਧ ਕੋਈ ਲਫਜ਼ੀ ਗੁਸਤਾਖੀ ਕਰਨਾਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਅਤੇ ਸਿਖ ਧਰਮ ਦੀ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸੱਭਤਾ ਨੂੰ ਮਲੀਆ ਮੇਟ ਕਰਨ ਦੇ ਤੁਲ ਹੋਵੇਗਾ।— {ਆਲਿਮ}

ਪਿਛੇ ਵੱਲ ਝਾਤ

ਪੰਜਾਬਵਿਚਪੰਜਾਬੀਆਂਦਾਅਪਣਾਰਾਜਸੀ, ਦੇਸ਼ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਤੇ ਮਾਲਾ ਮਾਲ ਸੀ। ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਸ਼ਾਹੀ ਕਿਲੇ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਸੁਤੰਤ੍ਰ ਝੰਡਾ ਝੂਲ ਰਿਹਾਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਦੇਖਕੇ ਹਰਇਕਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਧੌਣ ਮਾਨਨ ਲ ਉਚੀਹੋਜਾਂਦੀ ਸੀ।ਪੰਜਾਬਦਸ਼ਾਹੀਤਖਤਤੇ ਪੰਜਾਬਦੀ ਸ਼ਾਨ ਮਹਾਰਾਜਾਰਣਜੀਤਸਿੰਘ ਸ਼ੋਭਨੀਕਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਦੇ ਵਲ ਫਰੰਗੀ ਅਤੇਲਹਿੰਦੇ ਵਲ ਆਕੜਖ਼ਾਨ ਪਠਾਣ "ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਸ਼ੇਰ" ਕਹਿਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਸਨ। ਉਸਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਯੂਰਪੀਨ ਜਰਨੈਲ ਨੌਕਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾਂ ਫ਼ਖ਼ਰ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਉਸਦੀ ਨਿਆਇ ਸ਼ੀਲਤਾ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਾਰ ਫਿਰਕੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਸਨ। ਉਹ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਿਮ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਵਿਚ ਵਿਤਕਰਾ ਕਰਕੇ ਰਾਜ ਕਰਨਾਂ ਪਾਪ ਸਮਝਦਾ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਰੋਅਬ ਨਾਲ ਚੋਰ ਨੇ ਚੋਰੀ ਤੇ ਡਾਕੂ ਨੇ ਡਕੇਤੀ ਛੱਡਕੇ ਉਸਦੀ ਫੌਜ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀ ਬਣਨਾਂ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਲਕ ਚੋਰਾਂ ਯਾਰਾਂ ਤੇ ਡਾਕੂਆਂ ਤੋਂ ਬੇਡਰ ਹੋ ਕੇ ਸੌਂਦੇ ਸਨ। ਉਸਨੇ ਫ਼ਿਰਕੂ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਬਲਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕੋਣ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਵਜ਼ਾਰਤ (Coalition ministry) ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਪ੍ਰਜਾ ਦੇ ਦੁਖ ਸੁਖ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਦਰ ਬਾਰੀ ਅਫਸਰਾਂ ਦੇ ਰਹਿਮ ਤੇ ਹੀ ਨਿਰਭਰ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਲੋੜ ਪੈਣ ਤੇ ਉਹ ਆਪ ਭੇਸ ਬਦਲ ਕੇ ਸਚਾਈ ਲੱਭਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇਂ ਰਾਜ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਗਊ ਬਧ ਹੁਕਮਨ ਬੰਦ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਹ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਗਊ ਸਬੰਧੀ ਧਾਰਮਿਕ ਨੁਕਤਾ ਨਿਗਾਹ ਤੋਂ ਛੁਟ

ਹਰ ਪੰਥ ਤੇ ਨਸਲ ਦੇ ਮਨੁਖਾਂ ਨੂੰ ਇਕੋ ਜੇਹਾ ਲਾਭ ਹੈ। ਗੱਲ ਕੀ,? ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦਾ ਬੇਦਾਗ਼ ਚੰਦ ਸੀ। ਜਿਸਦੀ ਨੂਰਾਨੀ ਚਮਕ ਨਾਲ ਇਕ ਬੰਨੇ ਕਾਬਲ ਦੇ ਪਠਾਣਾਂ ਤੇ ਦੂਜੇ ਬੰਨੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਹਾਕਮਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਚੁੰਧਿਆ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ।

ਨਿਰਭਾਗਤਾ ਵਸ ਉਸਚਮਕਦੇ ਚੰਨ ਨੂੰ ੨੭ ਜੂਨ ੧੮੩੯ ਈ: ਦੇ ਦਿਨ ਮੌਤ ਮਹਾਰਾਣੀ ਨੇ ਬੜੀ ਨਿਰਦਯਤਾ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਕਾਲੇ ਦੁਪੱਟੇ ਦੇ ਅੰਚਲ ਵਿਚ ਸਦਾ ਲਈ ਲੁਕਾ ਲਿਆ, ਜਿਸਦੇ ਕਾਰਨ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਪਲੇਟ ਫਾਰਮ ਤੇ ਉਹ ਭਿਆਨਕ ਅਤੇ ਖ਼ੂਨੀ ਡਰਾਮਾਂ ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ ਜਿਸਦੇ ਪਾਰਟ ਤਖਤ ਦੇ ਵਾਰਸਾਂ ਦੇ ਕਤਲਾਂ ਅਰ ਵਜ਼ਾਰਤੀ ਪ੍ਰੀਵਰਤਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਦਾ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਇਸ ਡਰਾਮੇ ਦੀ ਫ਼ਿਲਮ ਅਜੇਹਾ ਦਰਦਨਾਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਕਿ ਉਸਦੇ ਨਾਚ ਨੂੰ ਵੇਖਕੇ ਲੂੰ ਕੰਡੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਮਹਾਰਾਜਾ ਖੜਕ ਸਿੰਘ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਨੌਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਹਕੂਮਤਾਂ ਦਾ ਸਮਾਂ ਬੜੀ ਤੇਜ ਰਫ਼ਤਾਰੀ ਨਾਲ ਮੁੱਕਣ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਅੰਤਮ ਅਰ ਅਦੁਤੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ, ਅਤੇ ਰਾਜਮਾਤਾ ਜਿੰਦਾਂ ਦੇ ਜਿਗਰ-ਟੁਕੜੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਪੰਜਾਂ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਉਮਰ *ਵਿਚ ਤਖ਼ਤ ਤੇ ਬਿਠਾਇਆ ਗਿਆ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸ਼ੇਰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮਿੱਤ੍ਰ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਦੇ ਰਾਜ ਦੀ ਜ਼ੁਮੇਵਾਰੀ ਅਪਣੇ ਸਿਰ ਤੇ ਲੈਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਐਲਾਨ ਕਰ

*੧੮ ਸਤੰਬਰ ੧੮੪੩ ਈ:ਨੂੰ

ਦਿਤਾ, ਕਿ ਉਹ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਅਰ ਉਸਦੇ ਰਾਜ ਦੇ ਸਰ ਪ੍ਰਸਤ ਹਨ। ਇਸ ਨਿਰਾਲੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਾਲ ਮਾਤਾ ਜਿੰਦਾਂ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਲਾਡਲੇ ਬਾਲ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਵਿਛੋੜ ਕੇ ਪਹਿਲੇਂ ਸ਼ੇਖੂਪੁਰ ਦੇ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਪਿਛੋਂ ਦੇਸ ਨਿਕਾਲਾ ਦੇਕੇ ਬਨਾਰਸ ਤੇ ਚੁਨਾਰ ਦੇ ਕਿਲਿਆਂ ਵਿਚ ਕੈਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

੨੯ ਮਾਰਚ ੧੮੪੯ ਨੂੰ ਸਵੇਰੇ ੭ ਬਜੇ ਸ਼ਾਹੀ ਮਹੱਲ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਅਜ਼ਾਦ ਹਕੂਮਤ ਦਾ ਛੇਕੜਲਾ-ਦਰਬਾਰ ਸਜਾ-ਇਆ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਬਾਲਕ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੇ ਤਖ਼ਤ ਤੇ ਅਖੀਰਲੀ ਵਾਰ ਬੈਠਾ। ਸਮੂਹ ਦਰਬਾਰੀਆਂ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਕੁਮਲਾਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਉਹ ਹਰ ਨੁਕਤਾ ਨਿਗਾਹ ਨਾਲ ਢਹਿੰਦੀਆਂ ਕਲਾਂ ਦਾ ਨਕਸ਼ਾ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਹਰ ਇਕ ਸ੍ਰਦਾਰ ਦੇ ਦਿਲ ਅੰਦਰ ਸਹਿਮ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ ਸਭ ਹਥਿਆਰਾਂ ਤੋਂ ਖ਼ਾਲੀ ਸਨ। ਐਲੀ ਜਟ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਸਰ ਹੈਨਰੀ ਲਾਰੰਸ ਦੇ ਔਣ ਤੇ ਸਭ ਨੇ ਬਾਹਰਲੇ ਦੁਵਾਜ਼ੇ ਅਗੇ ਓਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੁਆਗਤ ਕੀਤਾ ਜਦੋਂ ਸਭ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਤੇ ਬਹਿ ਗਏ,ਤਾਂ ਇਸ ਭਾਵ ਦਾ ਇਕ ਐਲਾਨ ਫ਼ਾਰਸੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸੁਣਾਇਆ ਗਿਆ ਕਿ ਹੁਣ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਇਹ ਐਲਾਨ ਸੁਣਦਿਆਂ ਸਾਰ ਸ੍ਰੋਤਿਆਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਕਾਤੀ ਜੇਹੀ ਫਿਰ ਗਈ। ਦੀਵਾਨ ਦੀਨਾਨਾਥ ਨੇ ਅੱਥਰੂਆਂ ਦੀਝੜੀ ਵਿਚ ਐਲਾਨ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਇਸ ਸਮੇਂ ਬਰਤਾਨਵੀ ਸ੍ਰਕਾਰ ਨੂੰ ਉਦਾਰਤਾ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲੈਣਾਂ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲ ਵਿਚਾਰ ਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਨਪੋਲੀਅਨ ਬੋਨਾਂਪਾਰਟ ਨੂੰ ਹਰਾਣ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਫਰਾਂਸ ਉਸਦੇ ਅਸਲ

ਵਾਰਸਾਂ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਵੇਲੇ ਪੰਜਾਬ ਮਹਾਰਾਜਾ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਿਉਂ ਨਾਂ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ?" ਇਸ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਦੀਵਾਨ ਸਾਹਬ ਨੂੰ ਸਖ਼ਤ ਝਾੜ ਪੌਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਐਲੀਅਟ ਸਾਹਬ ਨੇ ਗੁਸੇ ਨਾਲ ਆਖਿਆ ਕਿ—"ਚੁਪ ਹੋ ਜਾਓ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕਾਲੇ ਪਾਣੀ ਭੇਜ ਦਿਤਾ ਜਾਏਗਾ।"

ਹੁਣ ਕਾਗਤ ਦਾ ਇਕ ਪੁਰਜਾ ਮਹਾਰਾਜਾ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਜਿਸਤੇ ਉਸਨੇ ਇਹ ਨਾਂ ਜਾਣਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਿ ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਦੀ ਦਸਤਬ੍ਰਦਾਰੀ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਨੇ ਤੇ ਦਸਖਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਬੜੀ ਕਾਹਲ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਸਹੀ ਪਾ ਦਿਤੀ। ਓਦੂੰ ਪਿਛੋਂ ਦਰਬਾਰ ਬਰਖ਼ਾਸਤ ਹੋਇਆ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸੁਤੰਤ੍ਰ ਰਾਜ ਦਾ ਸੂਰਜ ਦਾਸਤਾ ਦੀ ਹਨੇਰੀ ਰਾਤ ਵਿਚ ਲੁਕ ਗਿਆ।

ਦਰਬਾਰ ਦਾ ਭੋਗ ਪੈਣ ਉਪ੍ਰੰਤ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਨੇ ਤੋਪਾਂ ਦੀ ਅਕਾਸ਼ ਗੁੰਜਾਊ ਗੜਗੜਾਹਟ ਵਿਚ ਸ਼ਾਹੀ ਕਿਲੇ ਤੇ ਝੁੱਲ ਰਹੇ ਸੁਤੰਤ੍ਰ ਝੰਡੇ ਨੂੰ ਧਰਤੀ ਤੇ ਪਟਕਾ ਮਾਰਿਆ ਅਤੇ ਬੜੀ ਹੈਂਕੜ ਨਾਲ ਉਸਦੀ ਥਾਂ ਤੇ ਯੂਨੀਅਨ ਜੈਕ ਝੁਲਾ ਦਿਤਾ। ਅਜ ਲਹੌਰ ਵਾਸੀਆਂ ਨੇ ਮੱਥਿਆਂ ਤੇ ਹੱਥ ਮਾਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਆਪ ਵਿਚ ਦੀ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਸੁਤੰਤ੍ਰ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਦੇ ਗੁਲਾਮ ਹਾਂ, ਅਤੇ ਹੁਣ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਬ੍ਰਤਾਨਵੀ ਝੰਡੇ ਦੇ ਹੇਠ ਪ੍ਰਾਧੀਨਤਾ ਦਾ ਜੀਵਨ ਵਿਤੀਤ ਕਰਨਾਂ ਪਏਗਾ ਜਿਸਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਅਜ਼ਾਦ ਝੰਡੇ ਨੂੰ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਸੁਟਕੇ ਆਪਣੀ ਧੌਣ ਉੱਚੀ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਇਸਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ੇਰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਤੋਸ਼ੇਖਾਨੇ ਦਾ ਉਹ ਮਾਲ ਨੀਲਾਮ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਜਿਸ

ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਵਾਸਤੇ ਲੋਕ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਆਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਅਤੇ ਸੋਨਾ ਚਾਂਦੀ ਤੇ ਹੀਰੇ ਮੋਤੀਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪਏ ਹੋਏ ਸਮਾਨ ਤੇ ਸ੍ਰਕਾਰ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਨੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ।

੨੧ ਦਿਸੰਬਰ ੧੮੪੯ ਦੇ ਦਿਹਾੜੇ ਲਾਟ ਡਲਹੌਜ਼ੀ ਦੀ ਸਕੀਮ ਅਨੁਸਾਰ ਮਹਾਰਾਜ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਮਾਤ ਭੂਮੀ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਜਲਾਵਤਨ ਕਰਕੇਫ਼ਤਹ ਪੁਰ ਸੀਕਰੀ ਵਿਚ ਪੁਚਾ ਦਿਤਾ ਗਿਆ, ਜਿਸਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਇਸ ਅਭਾਗੇ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦੇ ਨੂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਕਰਨਦਾ ਸੁਭਾਗ ਪ੍ਰਾਪਤਨਾਂ ਹੋਸਕਿਆ। ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਵੀ ਕੈਸੀ ਅਚਰਜ ਹੈ ਜਿਸਨੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਨ ਕੇਵਲ ਪਿਆਰੇ ਵਤਨ ਤੋਂ ਹੀ ਬੇਵਤਨ ਕੀਤਾ ਸਗੋਂ ੮ ਮਾਰਚ ੧੮੫੩ ਦੇ ਦਿਨ ਉਸਨੂੰ ਪਿਤਾ ਪਿਤਾਮਾਂ ਦੇ ਉਸ ਪ੍ਰਾਣ ਪਿਆਰੇ ਧਰਮ ਤੋਂ ਵੀਂ ਪਤਿਤ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ, ਜਿਸਤੋਂ ਸ੍ਰੀ ਕਲਗੀਧਰ ਪਿਤਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਚਾਰੇ ਲਾਲ ਹਸਦਿਆਂ ੨ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਰਤੀ ਭਰ ਵੀ ਸੰਕੋਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ। ਇਸਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ੧੯ ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੮੫੪ ਨੂੰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਨੂੰ ਵਲੈਤ ਭੇਜਣ ਵਾਸਤੇ ਜਹਾਜ਼ ਤੇ ਸਵਾਰ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ।

ਪੰਜਾਬ ਹੁਣ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਦੇ ਅਧੀਨ ਸੀ। ਸਿਖ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਤਾਂ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਸੁਤੰਤ੍ਰ ਰਖਣ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਬੀਰਤਾ ਦਾ ਅਦੁਤੀ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਚੁਕੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਕਈ ਸ੍ਰਦਾਰ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਨਜ਼ਰ ਬੰਦ ਹੋ ਚੁਕੇ ਸਨ। ਪਰ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਦੇਸ਼ ਧ੍ਰੋਹੀ ਤੇ ਕੌਮ ਘਾਤਕ ਲੋਕ ਗੱਦਾਰੀ ਦੇ ਬਦਲੇ ਇਨਾਮ ਅਤੇ ਜਾਗੀਰਾਂ ਲੈਣ ਵਿਚ ਰੁੱਝੇ ਪਏ ਸਨ। ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਜੰਤਾ

ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਗੁਲਾਮੀ ਹੇਠ ਦੇਖ ਦੇਖ ਅਪਣੇ ਭਾਗਾਂ ਤੇ ਅੱਥਰੂ ਕੇਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਜਿਸ ਦਾ ਧਿਆਨ ਕਦੇ ਕਦੇ ਬਨਾਰਸ ਅਤੇ ਚੁਨਾਰ ਦ ਕਿਲਿਆਂ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰ ਬੰਦ ਹਏ ਸ਼ੇਰਾਂ ਵੱਲ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਖਿਆਲ ਦੌੜਦਾ ਸੀ, ਕਿ ਜੇ ਕਿਤੇ ਨਜ਼ਰ ਬੰਦ ਤੇ ਕੈਦੀ ਸ੍ਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮੌਕਾ ਮਿਲ ਜਾਏ ਤਾਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਾਤ ਭੂਮੀ ਨੂੰ ਸੁਤੰਤ੍ਰ ਕਰਾਣ ਬਦਲੇ ਕੋਈ ਸ਼ਲਾਘਾ ਯੋਗ ਕਦਮ ਚੁਕਣ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸ਼ਾਹੀ ਕਿਲੇ ਤੇ ਫੇਰ ਸੁਤੰਤ੍ਰਤਾ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਝੁਲਦਾ ਦਿੱਸੇ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਇਹ ਆਸਾਂ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਮਿਲ ਗਈਆਂ, ਜਦ ਕਿ ੧੮੫੭ ਈ: ਦੇ ਸੁਤੰਤ੍ਰਤਾ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਦੀ ਮਾਰੂ ਕਾਂਗ ਵਿਚ ਰੁੜ੍ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਦੀ ਬੇੜੀ ਨੂੰ ਬਚਾਕੇ ਬੰਨੇ ਲਾਣ ਦੀ ਖੇਡ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਸ੍ਰਦਾਰਾਂ ਨੇ ਖੇਡੀ, ਜਿਨਾਂ ਵਲੋਂ ਉਸਦੇ ਡਬੋਏ ਜਾਣਦੀ ਆਸ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਸਿਖ ਸ੍ਰਦਾਰਾਂ ਨੇ ਬਰਤਾਨਵੀ ਫ਼ਰੇਬ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਦੇ ਪੱਖ, ਅਤੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀਆਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿਚ ਤਲਵਾਰ ਦਾ ਸ਼ਰਮਨਾਕ ਜੌਹਰ ਦਿਖਾਇਆ। ਕਿੱਨੀ ਲੱਜਾ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸ੍ਰਦਾਰਾਂ ਨੇ ੧੮੪੯ ਈ: ਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਲੜਨ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਸੁਤੰਤ੍ਰ ਰਖਣ ਦਾ ਪੁਰਸ਼ਾਰਥ ਕਰਨ ਦੇ ਦੋਸ਼ ਵਿਚ ਆਪ ਣੀਆਂ ਜਾਗੀਰਾਂ ਤਕ ਜ਼ਬਤ ਕਰਵਾ ਲਈਆਂ ਪਰ ਆਪਣੀ ਖਾਲਸਈ ਸ਼ਾਨ ਨੂੰ ਵੱਟਾ ਨਾ ਲਗਣ ਦਿਤਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹੀ ਸੱਤਾਂ ਸੱਤਾਂ ਅੱਠਾਂ ਅੱਠਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੀਆਂ ਕੈਦਾਂ ਭੁਗਤਣ ਉਪ੍ਰੰਤ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਦੇ ਗੁੱਲ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਦੀਵੇ ਨੂੰ ਅਪਣੇ ਖ਼ੂਨ ਦਾ ਤੇਲ ਪਾਕੇ ਸੁਰਜੀਤ ਕੀਤਾ, ਜਿਸਦੇ ਇਨਾਮ ਵਿਚ

ਜਾਗੀਰਾਂ ਤੇ ਇਨਾਮ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਉਹ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਮੂਹਰਲੀ ਕਤਾਰ ਵਿਚ ਆਣ ਖਲੋਤੇ।

ਖ਼ਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਲਾਹੌਰ, ਜੋ ਸੰਨ ੧੮੮੮ ਈ: ਵਿਚ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਸਮੂਹ ਸਿੰਘ ਸਭਾਵਾਂ * ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਹੋਣ ਦੀ

---

* ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਦਾ ਜਨਮ ਅੱਸੂ ਸੁਦੀ ੧੦ ਸੰਮਤ ੧੯੨੯ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਮਜੀਠੀਏ ਸਰਦਾਰ ਠਾਕੁਰ ਸਿੰਘ ਈ. ਏ. ਸੀ. ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਹੇਠ ਹੋਇਆ।

(ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਪੰਨਾ ੫੭੯)

ਇਸਦੀ ਨਿਯਮਾਵਲੀ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਇਹ ਲਹਿਰ ਸਿਖਾਂ ਵਿਚ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਜਾਰੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਸਦੇ ਨਿਯਮ ਨੰਬਰ ੬ ਵਿਚ ਤਖ਼ਤਾਂ ਤੋਂ ਖਾਰਜ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਮੁਫ਼ਸਿਦ (ਭਾਵ ਬਾਗ਼ੀ) ਗਿਣੇ ਗਏ ਸਿਖਾਂ ਲਈ ਮੈਂਬਰ ਹੋਣ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਹ ਨਿਯਮ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਸੀ ਨਿਯਮ ਨੰ: ੭ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ "ਵਡੇ ਮਰਤਬੇ ਵਾਲੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਬਹਾਦਰ ਵਿਦਯਾ ਸ਼ਾਖ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਬਣ ਸਕਦੇ ਹਨ" ਨਿਯਮ ਨੰਬਰ ੯ ਵਿਚ ਅੰਕਿਤ ਹੈ, ਕਿ "ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਵਿਚ ਕੋਈ ਬਾਤ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਤਲਕ (ਅਰਥਾਤ ਵਿਰੁੱਧ) ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ" ਅਤੇ ਨਿਯਮ ਨੰਬਰ ੧੦ ਵਿਚ "ਫ਼ਰਮਾਂ ਬਰਦਾਰੀ ਸਰਕਾਰੀ" ਦਾ ਪ੍ਰਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ (ਦੇਖੋ ਟ੍ਰੈਕਟ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਰਚਿੱਤ ਡਾਕਟਰ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਪੰਨਾਂ ੧੬-੧੭) ਸੰਮਤ ੧੯੪੨ ਅਰਥਾਤ ਸੰਨ ੧੮੮੬ ਤਕ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਸਿੰਘ ਸਭਾਵਾਂ ਦਾ ਜਾਲ ਫੈਲਾ ਦਿਤਾ ਗਿਆ

ਹੈਸੀਯਤ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਆਪਨੂੰ ਪੰਥ ਮੰਨਦਾ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਸ੍ਰਦਾਰਾਂ ਦੀ ਉਸ ਕਰਤੂਤ ਤੇ ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਹੋਣ ਦੀ ਥਾਂ ਮਾਨ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਅਪਣੇ ਇਕ ਐਡਰੇਸ ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, ਕਿ "ਸਿਖਾਂ ਨੇ ਅਪਣੀ ਪਿਛਲੀ ਹੇਠੀ ਨੂੰ ਉਕਾ ਹੀ ਵਿਸਾਰ ਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਜਿੰਦੜੀਆਂ ਬ੍ਰਤਾਨਵੀ ਤਾਜ ਦੇ ਬਦਲੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇ ਹੋਮ ਕੁੰਡ ਵਿਚ ਭਸਮੀਭੂਤ ਕਰ

ਅਤੇ ੩੦–੩੧ ਚੇਤਰ ਸੰਮਤ ੧੯੪੨ (ਸੰਨ ੧੮– ੮੬) ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸਿੰਘ ਸਭਾਵਾਂ ਦ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਵਿਖੇ ਇਕੱਤ੍ਰ ਹੋਕ–"ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ" ਦੀ ਨੀਂਹ ਰਖੀ, ਜਿਸਦ ਸਰਪ੍ਰਸਤ ਲੱਜਜਾ ਨਾਲ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨਾਂ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਲੈਫਟੀਨੈਂਟ ਗਵਰਨਰ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਕਮਾਂਡਰ ਇੰਚੀਫ਼ ਹਿੰਦ ਬਣਾਏ ਗਏ। ਇਸ ਦੀਵਾਨ ਦੀ ਨਿਯਮਾ– ਵਲੀ ਵਿਚ ਅੰਗ੍ਰੇਜੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਦੇ ਹਲਫ਼ ਨੂੰ ਹੋਰ ਪੱਕਿਆਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਜੈਸਾ ਕਿ ਨਿਯਮ ਨੰਬਰ ੨ ਦ ਜ਼ਿਮਨੀ ਅੰਕ (ਚ) ਵਿਚ ਖਾਲਸਾਦੀਵਾਨਦਾਉਦੇਸ਼ਦਸਦਿਆਂਹੋਇਆਂਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈਕਿ–"ਸ੍ਰਕਾਰ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਅਗੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੇ ਹਕੂਕ ਪਰਗਟ ਕਰਨੇ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਸ੍ਰਕਾਰ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਅਨਗਿਣਤ ਬਰਕਤਾਂ ਦੱਸਣੀਆਂ!" ਅਗੇ ਅੰਕ (ਛ) ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ–"ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਨਸਲਾਂ ਵਿਚ ਪੰਥ ਉਨਤੀ ਦ ਖਿਆਲ ਪਾਉਣ ਅਤੇ ਜਮਾਤੀ ਤਾਕਤ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ, ਜਿਸਨਾਲਮਿਲਕਰਕੇਉਦਮ ਕਰਨ ਦਾ ਢੰਗ ਬ੍ਰਿਧੀ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸ੍ਰਕਾਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੀ ਨਿਮਕ ਹਲਾਲੀ ਫ਼ਰਮਾਂਬਰਬਾਦੀ ਅਤ ਸ੍ਰਕਰ ਗੁਜਾਰੀ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਕਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, (ਟ੍ਰੈਕਟ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਪੰਨਾਂ ੨੯) ਇਹ ਹੈ

ਦਿਤੀਆਂ, ਅਤੇ ਇਸ ਤਾਜ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰਖਣ ਦੇ ਮਨੋਰਥ ਨਾਲ ਸਪਾਰਟਾ ਕੌਮ ਦੇ ਬਹਾਦੁਰਾਂ ਵਾਂਗ ਏਸ ਗਲ ਤੇ ਅਮਲ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਨਾਮਣਾਂ ਖੱਟਿਆ ਕਿ—"ਜਿਤੋ ਜਾ ਮਰ।" ‡

ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਨਾਲ ਸੰਨ ੧੮੫੭ ਈ: ਵਿਚ ਮਾਰੇ ਗਏ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਬੀਰਤਾ ਤੇ ਮਾਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇਹ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਪੂਜਕ ਨੇਤਾ ਲਿਖਦੇ ਹਨ—"ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਸਿਖ ਰਈਸਾਂ ਨੂੰ ਕਿਥੋਂ ਲਭੀਏ ਜੋ ੧੮੫੦ ਈ: ਵਿਚ ਬ੍ਰਤਾਨਵੀ ਤਾਜ ਵਿਖੇ ਹੀਰਿਆਂ ਵਾਂਗ ਚਮਕ ਦੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਕਿਥੇਂ ਹਨ ਉਹ ਨੌਜਵਾਨ ਸਿਖ ਜੋ ੧੮੫੭ ਵਿਚ ਬ੍ਰਤਾਨਵੀ ਲਾਭਾਂ ਖਾਤਿਰ ਆਪਣੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦੇਣ ਲਈ ਇਕ ਦਮ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ ਸਨ।

੧੮੫੭ ਵਿਖੇ ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਭਗਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ

ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਅਤੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਅਰੰਭਕ ਇਤਿਹਾਸ। ਏਸੇ ਦੀਵਾਨ ਦੀ ਗੱਦੀ ੨੧ ਸਤੰਬਰ ੧੯੦੨ ਨੂੰ ਚੀਫ਼ ਖ਼ਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਲਾਹੌਰ ਨੇ ਸਾਂਭੀ। ਜਿਸਦਾ ਅਰਥ ਇਹ ਹੈ, ਕਿ ਸੰਨ ੧੮੭੩ ਤੋਂ ਲੈਕੇ ੧੯੦੨ ਤਕ ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਲਾਹੌਰ "ਪੰਥ" ਹੋਣ ਦਾ ਦਾਵੇਦਾਰ ਰਿਹਾ, ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਇਹ ਡਿਗਰੀ ਚੀਫ਼ ਖ਼ਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਨੇ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤੀ। ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਲਹੌਰ ਨੇ ੧੬ ਨਵੰਬਰ ੧੮੮੮ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮ ਦੇ ੪ ਬਜੇ ਵਾਇਸਰਾਇ ਹਿੰਦ ਲਾਰਡ ਡਫਰਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਉਸਦੇ ਵਲੈਤ ਨੂੰ ਵਿਦਾ ਹੋਣ ਸਮੇਂ ਇਹ ਵਿਦੈਗੀ ਐਡਰੈਸ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਸੀ।

‡ਐਡਰੈਸ ਦੀ ਟਰੂ ਕਾਪੀ ਦਾ ਪੰਨਾਂ ੨੪

ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇਹ ਚੌਧਰੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ —"ਸਿਖ ਬੜੀਆਂ ਕਠਿਨ ਪ੍ਰੀਖਯਾਵਾਂ ਵਿਚ ਦੀ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਸਫਲਤਾ ਨਾਲ ਲੰਘੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ੧੮੫੭ ਦੀ ਦੁਖ ਦਾਇਕ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਘੜੀ ਵਿਚ ਆਪਣੇ (ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼) ਬਾਦ-ਸ਼ਾਹ ਬਦਲੇ ਆਪਣੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦਾ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਰੀਕਾਰਡ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵਫਾਦਾਰੀ ਦਾ ਐਲਾਨੀਆ ਸਬੂਤ ਦਿਤਾ।

(ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਲਈ) "ਇਹ ਸਮਾਂ ਬੜਾ ਭਿਆਨਕ ਸੀ। ਸਰਕਾਰ ਹਿੰਦ ਉਸ ਸਮੇਂ ਅਜੇਹੇ ਨਾਜ਼ਕ ਦੌਰ ਵਿਚ ਦੀ ਲੰਘ ਰਹੀ ਸੀ ਜੋ ਉਸਦੇ (ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ) ਕਾਇਮ ਹੋਣ ਤੋਂ ਲੈਕੇ ਉਸ ਵਕਤ ਤਕ ਉਸ ਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ ਸੀ। ਸਿਖ ਉਸ ਵੇਲੇ (ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਲਈ) ਮਰਦ ਮੈਦਾਨ ਬਣਕੇ ਡਟੇ। ਅਸੀਂ ਉਨਾਂ ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਵਫਾਦਾਰੀ ਨੂੰ ੩੧ ਅਗਸਤ ੧੮੮੭ ਦੇ ਸਿਵਲ ਮਿਲਟਰੀ ਗਜ਼ਟ ਵਿਚ ਛਪੇ ਇਕ ਲੇਖ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਇਸ ਲਈ ਏਥੇ ਉਸਦਾ ਹਵਾਲਾ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਾਂ:-

—"ਇਹ ਸਮਾਂ ਬੜਾ ਨਾਜ਼ਕ ਸੀ। ਜੇਹੜੀ ਫੌਜ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਅਫਸਰਾਂ ਨੇ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ ਅਰ ਓਨਾਂ ਨੇ ਪੜ੍ਹ ਪ੍ਰਖਤਾ ਕੀਤੀ, ਉਸਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹੀ ਬਗਾਵਤ ਕਰ ਦਿਤੀ ਅਤੇ ਇਹ ਇਰਾਦਾ ਕਰ ਲਿਆ ਕਿ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚੋਂ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਨਸਲ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਇਉਂ ਪੁਟ ਦਿਤੀਆਂ ਜਾਣ, ਜਿਵੇਂ ਪਿਛਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਪਰਸ ਰਾਮ ਨੇ (ਖਤ੍ਰੀ ਬੰਸ ਦੇ ਨਾਸ ਕਰਨ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਸੀ"

"ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦਿੱਲੀ ਵੱਲ ਨੂੰ ਧਾਈ ਕੀਤੀ,

ਜਿਥੇ ਉਹ ਉਸ ਮੁਗਲ ਦੇ ਪਰਛਾਵੇਂ ਗਿਰਦ ਜਮਾਂ ਹੋ ਗਈਆਂ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਝੂਠੀਆਂ ਆਸਾਂ ਅਰ ਝੂਠੇ ਇਕਰਾਰਾਂ ਨਾਲ ਵਰਗ ਲਾਂਦਾ ਹੋਇਆ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਬਹਾਲ ਹੋ ਜਾਏਗੀ।

'ਅਜੇਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਦ੍ਰਿੜ ਤੇ ਸਥਿਰ ਰਹਿਣਾਂ ਕੋਈ ਮਮੂਲੀ ਗਲ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜਦਕਿ ਹਰਪਲ ਯੂਰਪੀਨ ਤੀਵੀਆਂ ਤੇ ਬਚਿਆਂ ਦੀ ਡਰੌਣੀ ਕਤਲਾਮ, ਸਜਰੀਆਂ ਮੁਸੀਬਤਾਂ, ਅਰ ਝੂਠੇ ਦੋਸਤਾਂ ਦੀਆਂ ਨੱਸ ਜਾਣ ਦੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਖਬਰਾਂ ਔਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਤਦ ਕੇਂਦਰੀ ਹਿੰਦ ਦੇ ਵਡੇ ਵਡੇ ਆਗੂਆਂ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਬਾਗੀਆਂ ਨਾਲ ਜਾ ਮਿਲੀਆਂ ਸਨ ਅਰ ਜਦੋਂ ਸਾਰਾ ਦੇਸ਼ ਅੰਬਾਲੇ ਦੇ ਪਰੇ ਤਕ ਵੀਰਾਨੀ ਅਤੇ ਕਤਲਗਾਹ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਯ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਸੀ।

"ਅਜੇਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਬ੍ਰਤਾਨਵੀ ਰਾਜ ਦੀ ਮਦਤ ਵਾਸਤੇ ਮਰਦ ਬਣਕੇ ਉਠੇ ਇਸ ਸਮੇਂ ਸਿਖ ਸ੍ਰਦਾਰਾਂ ਦੀ ਰਵਸ਼-"ਪੰਜਾਬ ਰਾਜਾਜ਼" ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਲੇਖਕ ਵਲੋਂ ਬੜੀ ਚੰਗੀ ਤਰਾਂ ਬਿਆਨ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਏਸ ਵਕਤੀ ਸੇਵਾ–ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਲਕਾਂ ਮਹਾਰਾਣੀ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਪਿਆਰੇ ਅਤੇ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਸ੍ਰਦਾਰਾਂ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਅਗਲੀ ਕਤਾਰ ਵਿਚ ਲਿਆ ਖੜ੍ਹਿਆਂ ਕੀਤਾ।"

[ਪੰਨਾਂ ੨੩–੨੪]

ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਹਵਾਲੇ ਜਿਸ ਐਡ੍ਰੈਸ ਵਿਚੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ ਉਸ ਤੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧਾਂ ਦੇ ਦਸਖ਼ਤ ਮੌਜੂਦ ਹਨ:–

ਨਾਮ	ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ
(੧) ਸ੍ਰਦਾਰ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਕੇ. ਸੀ. ਆਈ. ਈ. ਭਦੌੜ	ਸ੍ਰਪ੍ਰਸਤ ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ
(੨) ਸ੍ਰਦਾਰ ਧਰਮ ਸਿੰਘ..................ਰਈਸ ਘਰਜਾਖ	ਪ੍ਰਧਾਨ
(੩) ਭਾਈ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ......................	ਮੀਤ ਪ੍ਰਧਾਨ

ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਦੀ ਐਗਜੈਕਵਟਿਦ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ

ਨਾਮ	ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ
(੪) ਭਾਈ ਨਿਕਾ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਧਾਨ (੫) ਭਾਈ ਮੱਜਾ ਸਿੰਘ ਸਕੱਤ੍ਰ	ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹੌਰ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ
(੬) ਭਾਈ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਰਈਸ ਬਾਗੜੀਆਂ (੭) ਭਾਈ ਗੱਜਣ ਸਿੰਘ ਵਕੀਲ ਮੀਤ ਪ੍ਰਧਾਨ (੮) ਭਾਈ ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਸਕੱਤ੍ਰ	ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲੁਧਜਾਨਾਂ
(੯) ਮਹੰਤ ਪ੍ਰੇਮ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਧਾਨ (੧੦) ਸ: ਹਰੀ ਸਿੰਘ (੧੧) ਚੌਧਰੀ ਬੁੱਧ ਸਿੰਘ ਮੀਤ ਪ੍ਰਧਾਨ (੧੨) ਭਾਈ ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਸਕੱਤ੍ਰ	ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਸਿਆਲਕੋਟ
(੧੩) ਸ: ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਧਾਨ (੧੪ ਭਾਈ ਉੱਤਮ ਸਿੰਘ ਮੀਤ ਪ੍ਰਧਾਨ	ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਫ਼ੀਰੋਜ਼ਪੁਰ
(੧੫) ਸ: ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਧਾਨ	............ਖਮਾਣੋਂ
(੧੬) ਸ: ਸਿਵਦੇਵ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਧਾਨ (੧੭) ਭਾਈ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਸਕੱਤ੍ਰ	.... ਲੋਧਰਾਂ
(੧੮) ਸ: ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਧਾਨ	.........ਤਰਨ ਤਾਰਨ
(੧੯) ਭਾਈ ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਸਕੱਤ੍ਰ	,,
(੨੦) ਭਾਈ ਸੁਚੇਤ ਸਿੰਘ ਸਕੱਤ੍ਰ	.... ਰਾਜਪੁਰਾ
(੨੧) ਭਾਈ ਜਤੀ ਸਿੰਘ ,,	,,

(੨੨) ਸ੍ਰ: ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਧਾਨ } ....ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਪੁਰ
(੨੩) ਭਾਈ ਗੁਪਾਲ ਸਿੰਘ ਸਕੱਤ } .... ,,
(੨੪) ਭਾਈ ਪਾਲਾ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਧਾਨ } ....ਖੰਨਾ
(੨੫) ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਸਕੱਤ੍ਰ }
(੨੬) ਭਾਈ ਆਇਆ ਸਿੰਘ ਮੀਤ ਪ੍ਰਧਾਨ } ਮਘਜਾਨਾ
(੨੭) ਭਾਈ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਸਕੱਤ੍ਰ }
(੨੮) ਸ੍ਰ. ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਸਕੱਤ੍ਰ }
(੨੯) ਕੁਤਵਾਲ ਦਜਾ ਸਿੰਘ ਸਕੱਤ੍ਰ }
(੩੦) ਸਢੀ } ਪਟਿਆਲਾ
(੩੧) ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ }
(੩੨) ਭਾਈ ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਗਿਆਨੀ }
(੩੩) ਦਰੋਗਾ ਨੰਦ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਧਾਨ }
(੩੪) ਸ੍ਰ. ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਮੀਤ ਪ੍ਰਧਾਨ } .... ਅੰਬਾਲਾ
(੩੫) ਭਾਈ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਸਕੱਤ੍ਰ }
(੩੬) ਸ੍ਰ. ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਧਾਨ } ....ਸਿਮਲਾ
(੩੭) ਭਾਈ ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਸਕੱਤ੍ਰ }
(੩੮) ਭਾਈ ਸੰਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਧਾਨ ....ਸਲੌਦੀ
(੩੯) ਭਾਈ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸਕੱਤ੍ਰ................ਡੰਡਪੁਰ
(੪੦) ਭਾਈ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਸਕੱਤ੍ਰ ....ਰੋਪੜ
(੪੧) ਭਾਈ ਲਹਿਣਾਂ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਧਾਨ.....................ਮੋਦੇ
(੪੨) ਮਹੰਤ ਠਾਕੁਰ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਧਾਨ..............ਚਮਕੌਰਸਾਹਿਬ
(੪੩) ਭਾਈ ਅਤਰਸਿੰਘ ਮੈਨਜਰ .... ਜਾਲੰਧਰ
(੪੪) ਭਾਈਬਸੰਤਸਿੰਘ ਪ੍ਰਧਾਨ........ਕੁਇਟਾ ਬਲੋਚਸਤਾਨ
(੪੫) ਭਾਈ ਸੂਬਾ ਸਿੰਘ .... ਭਿੰਡਰ
(੪੬) ਬਾਬੂ ਪੰਨਾਂ ਸਿੰਘ ....ਕਾਲਕਾ

(੪੭) ਪ੍ਰਧਾਨ ,, ,, ਅਜਮੇਰ ਰਾਜਪੂਤਾਨਾਂ
(੪੮) ,, ,, ਨਦਾਰੀ ਐਨ. ਡਬਲਯੂਪੀ
(੪੯) ,, ,, ,, ਸੱਖਰ ਸਿੰਧ

(ਸਹੀ)—ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਚੀਫ ਸਕੱਤ੍ਰ ਖ਼ਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ।

ਸਿਖ ਰਾਜ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਤੋਂ ਪਿਛਲੇ ਨਾਲ ਲਗਦੇ ਅੱਠਾਂ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਸਿਖ ਸ੍ਰਦਾਰਾਂ ਦੀ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਵਫਾਦਾਰੀ ਅਤੇ ਗੁਲਾਮਾਨਾ; ਜ਼ਿਹਨੀਯਤ ਨੂੰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਫ਼ਖਰ ਨਾਲ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਇਨਾਮ ਵਿਚ ਕੁਛ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਹਾੜੇ ਤੇ ਤਰਲੇ ਕੱਢੇ ਗਏ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਿਨਾਂ ਵੀ ਲੱਜਾ ਪ੍ਰਦਕ ਸਮਝ ਲਿਆ ਜਾਏ ਥੋੜਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਆਪਨੂੰ ਸਿਖ ਕੌਮ ਦੇ ਨੇਤਾ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਇਹ ਸੱਜਨ ਮਹਾਰਾਜਾ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਜੀਨੂੰ ਰਾਜ ਦਾ ਝੂਠਾ ਮੁਦਈ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:—"ਉਨਾਂ (ਸਿਖ ਸ੍ਰਦਾਰਾਂ) ਨੇ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਦੇ ਝੂਠੇ ਦਾਵਿਆਂ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਤੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰ੍ਹ ਦਿਤੀ ਹੈ। ਉਨਾਂ ਨੇ ਚੰਗੀ ਤ੍ਰਾਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ, ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਉਤੇ ਬ੍ਰਤਾਨਵੀ ਰਾਜ ਨੂੰ ਦੇਖਕੇ ਕਿਨੇ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹਨ। (ਸਿਖ) ਕੌਮ ਉਤੇ ਇਸ ਗਲ ਲਈ ਇਤ-ਬਾਰ ਕਰਨਾਂ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਵਿਦਯਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਲੋੜੀਂਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਭਾਰੀ ਥੁੜ ਅਤੇ ਲੋੜ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਉਨਾਂ ਨੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਦੀ ਦਿਆਲਤਾ ਬਾਬਤ ਉਪਮਾਂ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਸਿਖਾਂ ਨੇ ਇਹ ਸਮਝ ਲਿਆ ਹੈਕਿ ਉਹ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੀ ਫਲ ਫੁਲ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਵਰਤਮਾਨ ਦਸ਼ਾ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਅਪਣੀ ਉਸ ਹਾਲਤ ਨਾਲ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਉਨਾਂ ਦੀ ਸਿਖ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਅਧੀਨ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਸੀ, ਉਹ ਦੇਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਨਾਂ

ਨਾਲ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਚੰਗਾ ਸਲੂਕ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਿਛਲੇ ਇਤਹਾਸ ਨੂੰ ਇਕ ਪਾਸੇ ਰਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵਰਤਮਾਨ ਦੇਸੀ ਰਿਆਸਤਾਂ ਇਸ ਗਲ ਨੂੰ ਸਿਧ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਕਿਸੇ ਰਿਆਸਤ ਵਿਚ ਸਿਖਾਂ ਦਾ ਹੌਂਸਲਾ ਨਹੀਂ ਵਧਾਇਆ ਗਿਆ। ਉਨਾਂ ਨਾਲ ਸਦਾ ਹੀ ਲਾ ਪ੍ਰਵਾਹੀ ਅਤੇ ਘ੍ਰਿਣਾਂ ਭਰਿਆ ਸਲੂਕ ਰਵਾ ਰਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਕ ਥੋੜੀ ਜੇਹੀ ਝਲਕ ਹੀ ਇਹ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਦੇਵੇਗੀ, ਕਿ ਵਡੀਆਂ ਅਸਾਮੀਆਂ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਸਿਵਲ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਸਿਖ ਰਿਆਸਤ ਵਿਚ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਤੀਜਾ ਹਿਸਾ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਵਿਚ ਉਨਾਂ ਨਾਲ ਦੂਜੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤੇ ਬ੍ਰਾਬਰ ਦਾ ਸਲੂਕ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਰ ਸਿਵਲ ਅਤੇ ਫੌਜ ਦੇ ਕੁਛ ਸਤਿਕਾਰ ਯੋਗ ਅਹੁਦੇ ਉਨਾਂ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਦਿਤੇ ਗਏ ਹਨ, ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਯੋਗ ਹਨ।

(੩) "ਸਿਖਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਕੌਮ ਯਾ ਮਜ਼ਬ ਨੂੰ ਅਜੇਹੀਆਂ ਪ੍ਰੀਖਯਾਂ ਨਹੀਂ ਦੇਣੀਆਂ ਪਈਆਂ......ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ਵਾ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਵਾਰਸ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜੋ ਉਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਕੌਮਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣੀ ਵੰਨੀਂ ਵਰਗਲਾ ਸਕੇ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਰੂਸੀ ਸਾਜ਼ ਬਾਜ਼ ਦੀ ਮਦਤ ਨਾਲ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਖੁਲੇ ਤੌਰ ਤੇ ਅਪਣੀਂ ਵਲ ਨੂੰ ਸੱਦ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਿਖ ਉਸਨੂੰ ਝੂਠਾ ਦਾਵੇਦਾਰ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਅਪਣੀਂ ਮਲਕਾਂ ਮਹਾਰਾਣੀਂ ਵਾਸਤੇ ਮਰ ਮਿਟਣਗੇ, ਪਰ ਉਸ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਦਾ ਕਦੀ ਵੀ ਆਪਣੇਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਹੈਸੀਯਤ ਵਿਚ ਸੁਆਗਤ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹਨ। (ਪੰਨਾਂ ੨੪) *

ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤੇ ਅਪਣੀਂ ਸਿਖਹਕੂਮਤਅਰ ਸਿਖ ਰਿਆਸਤਾਂ ਦੀ ਨਖੇਧੀ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਇਹ

ਸਿਖ ਨੇਤਾ ਲਾਰਡ ਡਫਰਨ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ:–"ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭੁੱਖ, ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ, ਅਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਮੇਹਰ ਬਾਨੀ ਕਰਕੇ ਦੂਰ ਕਰ ਦਿਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਤਾਂ ਉਹ ਦੌਲਤ ਮੰਦ, ਸ਼ਾਇਸਤਾ, ਮੁਹੱਜ਼ਬ, ਅਕਲ ਮੰਦ, ਵਿਦਵਾਨ, ਅਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋ ਜਾਣਗੇ, ਅਤੇ ਸਦਾ ਲਈ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਰਾਜ ਭਗਤ ਰਹਿਣਗੇ।"

(ਪੰਨਾ ੨੫)†

ਐਡਰੈਸ ਦੀਆਂ ਉਤੇ ਦਿਤੀਆਂ ਸਤਰਾਂ ਵਿਚ ਸਿਖ ਪੰਥ ਦੇ ਆਪੇ ਬਣੇ ਆਗੂਆਂ ਨੇ ਮਹਾਰਾਜ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜਿਸ ਸੱਦੇ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਸ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਰਖਣ ਵਾਲੀ ਉਸ ਚਿਠੀ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾਂ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਦਿਲ ਚਸਪੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੋਵੇਗਾ, ਜੋ ਮਹਾਰਾਜਾ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪੰਥ ਦੇ ਮੁਖੀਏ ਸਮਝਕੇ ਲਿਖੀ ਸੀ:–

ਮਹਾਰਾਜਾ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਦੀ ਚਿੱਠੀ *

ਲੰਡਨ

੨੫ ਮਾਰਚ ੧੮੮੬

ਮੇਰੇ ਪਿਆਰੇ ਦੇਸ ਵਾਸੀਓ!

ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਆਕੇ ਰਹਿਣ ਅਤੇ ਵਸਣ ਦੀ ਮੇਰੀ ਇਛਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਭ ਦੇ ਵਿਧਾਤਾ ਹਨ। ਉਹ ਅਸਾਂ ਸਭਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਡੇ ਸ਼ਕਤੀ ਵਾਨ ਹਨ। ਮੈਂ ਉਸ ਦਾ ਭੁਲਾ ਹੋਇਆ ਜੀਵ ਹਾਂ। ਮੇਰੀ

* ਟ੍ਰੈਕਟ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਡਾਕਟਰ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਤਰਨ ਤਾਰਨ। ਪੰਨਾ ੫੮–੬੧

ਇਛਾ ਨਾਂ ਹੋਣ ਪਰ ਵੀ ਮੈਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅੰਦਰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਤਿਆਗ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਆਵਾਂਗਾ ਤੇ ਸਧਾਰਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਸਾਂਗਾ ਮੈਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਇਛਾ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸਿਰ ਨਿਵਾਉਂਦਾ ਹਾਂ। ਉਸ ਦੀ ਜੋ ਮਰਜ਼ੀ ਹੈ ਓਹੀ ਹੋਵੇਗਾ।

ਪਿਆਰ ਖਾਲਸਾ ਜੀ! ਮੈਂ ਅਪਣੇ ਵਡਿਆਂ ਦਾ ਧਰਮ ਤਿਆਗ ਕੇ ਪਰਾਯਾ ਮਤ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪ ਜੀ ਤੋਂ ਖਿਮਾਂ ਮੰਗਦਾ ਹਾਂ। ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਨੂੰ ਜਦੋਂ ਈਸਾਈ ਬਣਾ-ਇਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਮੇਰੀ ਉਮਰ ਓਦੋਂ ਬਹੁਤ ਛੋਟੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਬੰਬਈ ਪੁਜਕੇ ਸਿਖ ਧਰਮ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਲਵਾਂਗਾ, ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਆਗਯਾ ਦਾ ਪਾਲਨ ਕਰਾਂਗਾ।

ਮੇਰੀ ਬਹੁਤ ਇਛਾ ਹੋਣ ਪਰ ਵੀ ਮੈਂ ਪੰਜਾਬ ਪੁਜਕੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਨਹੀ ਮਿਲ ਸਕਾਂਗਾ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਚਿਠੀ ਲਿਖਣ ਤੇ ਲਾਚਾਰ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਮਹਾਰਾਣੀ ਵਿਕਟੋਰੀਆ ਵਿਚ ਮੇਰੀ ਜੋ ਪਰਮ ਭਗਤੀ ਸੀ, ਮੈਂ ਉਸਦਾ ਉਚਿਤ ਫਲ ਪਾ ਲਿਆ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਇਛਾ ਪੂਰਨ ਹਵੇ। ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖਾਲਸਾ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹ।

ਪਿਆਰੇ ਦੇਸ ਵਾਸੀਓ!

ਮੈਂ ਹਾਂ ਤੁਹਾਡਾ ਆਪਣਾਂ ਮਾਸ ਤੇ ਲਹੂ

ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ

ਇਹ ਚਿਠੀ ਪੜ੍ਹਕੇ ਪੰਥ ਦੇ ਠੇਕੇਦਾਰ ਹੋਣ ਦੇ ਇਸ ਮੁੱਦਈ ਟੋਲੇ ਨੇ ਲਾਰਡ ਡਫਰਨ ਵਾਇਸਰਾਏ ਹਿੰਦ ਨੂੰ ਲਿਖ ਭੇਜਿਆ ਕਿ "ਜੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਏਥੇ ਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬ ਜ਼ਰੂਰ ਬਿਗੜ ਜਾਊ। ਸਿੰਘ ਵਿਗੜੇ ਵਸ ਵਿਚ ਨਾਂ ਆਉਣਗੇ। ਇਹ ਬਹਾਨਾਂ ਬਣਾ ਵਾਇਸਰਾਏ ਦੇ ਹੁਕਮ

ਨਾਲ ਮਹਾਰਾਜੇ ਨੂੰ ਅਦਨ ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਅਟਕਾ ਦਿਤਾ ਤੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਨੂੰ ਜਬਰਨ ਵਲੈਤ ਜਾਣਾਂ ਪਿਆ''*

"ਮਹਾਰਾਜਾ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇਸ ਸਲੂਕ ਦੀ ਖਬਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਫਿਰ ੨੦ ਜੂਨ ੧੮੮੯ ਨੂੰ ਹੋਰ ਦੇਸ ਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਅਪੀਲ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀਂ ਇਕ ਪੈਸਾ ਮਹੀਨਾਂ, ਪੰਜਾਬ ਵਾਸੀ ਇਕ ਆਨਾਂ ਮਹੀਨਾਂ ਦੇਣ ਮੈਂ ਆਜ਼ਾਦ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਵਾਂਗ ਰੂਸ ਦੇਸ ਦੀ ਫੌਜ ਨਾਲ ਆਪਣਾਂ ਰਾਜ ਲੈਣ ਲਈ ਔਣ ਵਾਲਾ ਹਾਂ''*

(ਸਿਖ ਸਰਦਾਰਾਂ ਵਲੋਂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਦੀ ਚਿਠੀ ਦਾ ਉਤਰ)

੩੦ ਅਕਤੂਬਰ ੧੮੮੯ ਨੂੰ ਮਿੰਘਾਂ ਵਲੋਂ ਬੜਾ ਲੰਮਾਂ ਜਵਾਬ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ। "ਅਸੀਂ ਸਾਰਾ ਖ਼ਾਲਸਾ ਪੰਥ ਅਤੇ ਗੁਜਰਾਂ ਵਾਲਾ ਦੇ ਨਿਵਾਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲਤੂੰ ਅਪਣੀ ਜਨਮ ਭੂਮੀ ਦਾ ਸਬੰਧ ਸਮਝ ਦਾ ਹੈਂ ਤੇਰੀ ਉਸ ਚਿਠੀ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਏਹ ਜੇਹੜਾ ਤੂੰ ਸੁਕਾਰ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਤੋਂ ਬਾਗੀ ਹੋਇਆ ਹੈਂ ਅਕਲ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਸਾਡੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਜੇਹੜਾ ਥੋੜੀ ਅਕਲ ਭੀ ਰਖਦਾ ਹੈ ਉਹ ਭੀ ਤੇਰੀ ਸਹੈਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਲਏਗਾ। ਤੂੰ ਸਾਥੋਂ ਭੀ ਕੋਈ ਆਸ ਨਾਂ ਰੱਖੀ।

(ਟ੍ਰੈਕਟ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਪੰਨਾਂ ੬੧)

ਅਜੇਹੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼-ਭਗਤ ਸਿਖਾਂ ਵਲੋਂ ਭਾਵੇਂ ੧੮੫੭ ਦੇ ਸਿਖ ਸ੍ਰਦਾਰਾਂ ਤੇ ਰਈਸਾਂ ਦੀਆਂ ਵਤਨ ਵਿਰੁੱਧ, ਕੌਮ ਘਾਤਕ

* ਟ੍ਰੈਕਟ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਡਾਕਟਰ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਤਾਰਨ ਪੰਨਾਂ ਪੰ: ੬੧-

ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਕਲਚਰ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਬ੍ਰਤਾਨਵੀ ਸੇਵਾਂ ਦੀ ਅਹੁਦਿਆਂ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਲਾਲਚ ਵਿਚ ਹੱਦੋਂ ਵਧਕੇ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਕੇਹੜਾ ਕੌਮ ਪਸਤ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਅਜੇਹਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬੇਅਣਖੀ ਉਤੇ ਅਫਸੋਸ ਦੇ ਚਾਰ ਅੱਥਰੂ ਕੇਰਦਾ ਹੋਇਆ ਇਹ ਨ ਕਹੇ ਕਿ—"ਕਾਸ਼ ! ਜੇ ਇਹ ਸਿਖ ਸਰਦਾਰ ਉਸ ਸਮੇ ਅਪਣੇ ਅਸਲ ਕ੍ਰਤਵਯ ਦਾ ਪਾਲਨ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਅਪਣੀ ਸੂਰ ਬੀਰਤਾ ਦੇ ਜੌਹਰ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਦੀ ਥਾਂ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਸੁਤੰਤ੍ਰ ਕਰਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਦਿਖਾਂਦੇ ਹੋਏ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਜਾਂਦੇ, ਤਾਂ ਅੱਜ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਉਂ ਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਪੰਥ ਦੀ ਆਨ ਸ਼ਾਨ ਬਦਲੇ ਮਰ-ਮਿਟਣ ਵਾਲੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ ਫਰਿਸਤ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੁੰਦੇ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਅਪਣੇ ਵਡਿਕਿਆ ਦੇ ਕਾਰਨਾਮਿਆਂ ਤੇ ਯੋਗ ਮਾਨ ਕਰ ਸਕਦੀ, ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਿਰ ਸਦਕਾ ਅਜ਼ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਨਕਸ਼ਾ ਗੁਲਾਮੀ ਦੇ ਲਾਲ ਰੰਗ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੁੰਦਾ ।

ਸੋ ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤਕ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਸਬੰਧ ਹੈ—"ਜਥੇਬੰਦੀ ਟੁਟ ਚੁਕੀ ਸੀ । ਡੋਗਰਾ ਗਰਦੀ ਤੇ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਪਾਲਸੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਕੌਮ ਵਿਚੋਂ ਕਣ ਖਤਮ ਹੋ ਚੁਕਾ ਸੀ । ਪੰਥ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਹਿਤੈਸ਼ੀ ਸਿਖ ਤਬਾਹ ਹੋ ਚੁਕੇ ਸਨ । ਕੌਮ ਵਿਚ ਮੁੜ ਉਠਣ ਦਾ ਸਾਹਸ ਨਹੀ ਸੀ ਤੇ ਨਾਂ ਹੀ ਐਸੇ ਸਾਧਨ ਤੇ ਸਾਮਾਨ ਸਨ ਕਿ ਉਸ ਵੇਲੇ ਕੌਮ ਉਠ ਸਕਦੀ"*ਇਹ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤਕ ਦੁਰਦਸ਼ਾ

* ਜੀਵਨ ਸਰ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਮਜੀਠਾ ਕ੍ਰਿਤ ਸ: ਮੋਹਰ ਸਿੰਘ 'ਭਵੇਲ' ਐਡੀਟਰ "ਖਾਲਸਾ ਐਡਵੋਕੇਟ" ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੰਨਾਂ ੧੩

ਦਾ ਥੋੜਾ ਜੇਹਾ ਨਮੂਨਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਇਕ ਤਰਾਂ ਨਾਲ ਮੌਤ ਹੋ ਚੁਕੀ ਸੀ।

{ ਸਮਾਜਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਦੁਰਦਸ਼ਾ } ਰਾਜਨੀਤਕ ਪਤਨ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸਮਾਜਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਕ ਅਵਸਥਾ ਅਜੇਹੀ ਗਿਰ ਚੁਕੀ ਸੀ ਕਿ ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਅਤੇ ਗੈਰ ਸਿਖ ਜੰਤਾ ਮਰਨਾਊ ਰੋਗੀ ਦੇ ਸਮਾਨ ਹੋ ਚੁਕੀ ਸੀ। ਵਿਅਰਥ ਰਸਮਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਕੁੜੀਆਂ ਦਾ ਵੰਚਣਾਂਅਤ ਮਾਰਨਾਂ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੋ ਚੁਕਾ ਸੀ। ਬਾਲ ਵਿਆਹ ਦੇ ਭੈੜੇ ਰਿਵਾਜ ਪੈਣ ਕਰਕੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਛੋਟੀ ਅਤੇ ਜਵਾਨ ਅਵਸਥਾ ਦੀਆਂ ਵਿਧਵਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦਿਨ ਬਦਿਨ ਵਧ ਰਹੀ ਸੀ। ਵਿਧਵਾ ਵਿਆਹ ਉਤੇ ਸਮਾਜਕ ਪਾਬੰਦੀ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਲੜਕੀਆਂ ਦੁਖ ਦਾਇਕ-ਜੀਵਨ ਵਿਤੀਤ ਕਰਨ ਲਈ ਬਿਵਸ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦਾ ਸਬੰਧ ਹੈ ਇਤਿਹਾਸ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ-

(੧) "ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤਕ ਸ਼ਕਤੀ ਖੁਸ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਸਿੱਖੀ ਇਕਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੱਦਲਾਂ ਹੇਠਾਂ ਆ ਗਈ ਸੀ।"

(੨) "ਪਹਿਲੀ ਆਦਮ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਸਿੱਖੀ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਦੇ ਅਸਰ ਦਬਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਅਜੇਹਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਖ਼ਾਲਸਾ ਦੁਬਾਰਾ ਨਹੀਂ ਉਠ ਸਕੇਗਾ। ਨਤੀਜੇ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਸਿੱਖ ਤਬਾਹ ਹੋ ਗਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਣ ਤੋਂ ਵਾਂਜੀ ਗਈ।"

---

(੧) ਏ ਸ਼ਾਰਟ ਹਿਸਟਰੀ ਆਫ਼ ਦੀ ਸਿਖਜ਼ ਸੀ. ਐਚ. ਪੇਨ ਪੰਨਾਂ ੬੨੨

(੨) ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਰਚਿਤ ਸਰ ਲੇਪਲ ਗ੍ਰਿਫ਼ਨ ਪੰਨਾਂ੨੬.

(੩) "ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਅਸੂਲ ਉਸ ਬੰਨੇ ਨੂੰ ਬੜੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ਜਿੱਧਰ ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤਕ ਸ਼ਕਤੀ ਪਹਿਲੋਂ ਹੀ ਜਾ ਚੁਕੀ ਸੀ।"

(੪) ਮਹਾਰਾਜਾ "ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ, ਜਦ ਕਿ ਆਤਮਕ ਉਤਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਕੌਮੀ ਮਾਨ–ਆਮ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ (ਸਿੱਖਾਂ) ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਜੋ ਕੌਮੀ (ਨੈਸ਼ਨਲ) ਜਮਾਤ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋਏ, ਅੰਦਾਜ਼ੇ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਸੀ, ਪਰ ਪੰਜਾਬ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਆ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਸਿੱਖੀਨੇ ਅਪਣੇ ਹਰ ਮਨ ਪਿਆਰ (Popularity) ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤ ਕੁਛ ਗਵਾ ਲਿਆ, ਅਤੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਅਜੇਹਾ ਗਿਰ ਚੁਕਾ ਸੀ, ਕਿ ਮੁੜ ਉਠਣ ਜੋਗਾ ਨਾ ਰਿਹਾ।"

(੫)'ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਕਾਜ ਲੁਟੇ ਜਾਣ ਪਿਛੋਂ ਪੰਥ ਉਪਰ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਦੇ ਪਹਾੜ ਟੁਟਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਨੀਤੀ ਆਪਨਾਂ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਅਨੇਕਾਂ ਰਈਸ ਤੇ ਸਦਾਰ ਤਬਾਹ ਹੋ ਚੁਕੇ ਸਨ, ਤੇ ਬਥੇਰੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਕੋਲੋਂ ਅਪਣੀ ਕੀਤੀ ਦੇ ਬਦਲੇ ਇਨਾਮ ਤੇ ਜਗੀਰਾਂ ਲੈਣ ਵਿਚ ਰੁਝੇ ਪਏ ਸਨ। ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ, ਤਰਨਤਾਰਨ ਆਦਿ ਪ੍ਰਸਿਧ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਇਸੇ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਚਲੇ ਗਏ, ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਪਾਦਰੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਸਿਖੀ ਉਪਰ ਅਸਹਿ ਵਾਰ ਕਰ

---

(੩)ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀ ਆਦਮ ਗਿਣਤੀ ਦੀ ਰਪੱਟ ੧੯੩੧ ਜਿਲਦ ੧੭ ਬਾਬ ੧ ਪੰਨਾਂ ੩੦੫

(੪) ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀਕਿਤਾਬ–'ਸਿਖਜ਼' ਕੈਪਟਨ ਏ. ਐਚ ਬਿੰਗਲੇ ੭ ਬੰਗਾਲ ਇਨਫੈਂਟਰੀ ਦੁਆਰਾ ਸੰਕਲਿਤ ਪੰਨਾਂ ਪ੬.

ਰਹੀ ਸੀ। ਅਨੇਕ ਮਨਘੜਤ ਕਹਾਣੀਆਂ ਬਣਾ ਬਣਾ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਸਿਖੀਓਂ ਪਤਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਸਤਿਜੁਗੀ ਰਾਜ ਨੂੰ ਡਾਕੂ ਰਾਜ ਕਹਿ ਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਅਲਜ਼ਾਮ ਲਾ ਲਾ ਕੇ ਬਦਨਾਮ ਕੀਤਾ ਤੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਵਿਚ ਉਲਟਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਕੇ ਸਿਖੀ ਮਹਿਲ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਵਿਚ ਮਾਨੋ ਬਰੂਦ ਦਿਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕੁਝ ਚਾਲਾਕੀ ਨਾਲ ਕੁਛ ਲੋਭ ਲਾਲਚ ਨਾਲ ਤੇ ਕੁਝ ਡਰ ਕਰਕੇ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਹੀਲੇ ਪਤਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਹਲਵੇ ਮੰਡੇ ਦੇ ਯਾਰ ਸਿਖ ਸਜੇ ਹੋਏ ਤਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਰਾਮ ਰਾਮ, ਤੋਬਾ ਤੋਬਾ, ਤੇ ਯਸੂ ਮਸੀਹ ਦੇ ਭਗਤ ਹੋ ਗਏ। ਇਸ ਰਾਜਸੀ ਹਨੇਰੀ ਨੇ ਸਿਖੀ ਬਾਗ਼ ਉਪਰ ਮਾਨੋਂ ਬਸੰਤ ਵਿਚ ਹੀ ਪਤਝੜ-ਲਿਆ ਦਿਤੀ। ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਵਧ ਰਹੀ ਗਿਣਤੀ ਘਟਣ ਲਗ ਪਈ ਅਤੇ ਬਹੁਤੀ ਘਟ ਗਈ।'*

(੬) "ਦੇਸ਼ ਤ੍ਰਾਂ ਤ੍ਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰੀਵਰਤਨ ਦੇਖ ਚੁਕਾਸੀ। ਸਿਖ ਫੌਜਾਂ ਟੁਟ ਚੁਕੀਆਂ ਸਨ। ਪੱਛਮੀ ਸੱਭਯਤਾ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਲੰਮੇ ਲੰਮੇ ਕਦਮ ਧਰਨੇ ਅਰੰਭ ਦਿਤੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਕੁਛ ਅਰਸੇ ਲਈ ਸਿਖੀ ਤੇ ਕਾਲਾ ਬੱਦਲ ਛਾ ਗਿਆ ਸੀ।" ‡

(੭) "ਸਿਖਾਂ ਦਾ ਧਾਰਮਿਕ ਤੇ ਕੌਮੀ ਜੀਵਨ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਚੁਕਾ ਸੀ।" †

---

* ਟ੍ਰੈਕਟ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਪੰਨਾ ੬.

‡ ਥੀਸਿਜ਼ ਆਨਦੀ ਨਾਮਧਾਰੀ ਮੂਵਮੈਂਟ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਪੰਨਾ ੨੩।

† ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਸੁਧਾਰ ਲਹਿਰ ਤੇ ਸਿਖ ਜਾਗ੍ਰਤੀ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਰੁਚੀ ਰਾਮ ਸਾਹਨੀ ਲਹੌਰ ਪੰਨਾਂ ੩੪।

(੮) "ਸਿਖਾਂ ਨੇ ਸਦਾਚਾਰ, ਮਿਲਾਪ ਅਤੇ ਪਵਿਤਤਾ ਨੂੰ ਮਿਟੀ ਵਿਚ ਮਿਲਾ ਦਿਤਾ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖਾਨਪਾਨ ਅਤੇ ਪਹਿਰਾਨ ਸਿਖੀ ਚਲਨ ਦ ਉਕਾ ਹੀ ਵਿਰੁੱਧ ਹੋ ਗਿਆ। ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਸਿਖਾਂ ਦ ਪੁਤ੍ਰ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਵਾਂ ਨਾਲ "ਸਿੰਘ" ਪਦ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਦੁਰਾਚਾਰ ਤੇ ਅੱਤਯਾਚਾਰ ਦੀ ਛੁਰੀ ਨਾਲ ਸਿਖੀ ਰੂਪ ਗਊ ਨੂੰ ਕੁਹਣ ਤੋਂ ਸੰਕੋਚ ਨਹੀ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਦੂਜਿਆਂ ਲਈ ਬੁਰਾ ਸੋਚਨਾ, ਅਤੇ ਬੁਰਿਆਂ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸੰਨ ਰਹਿਣਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੁਭਾਉ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨਾ ਤ ਨਾਮ ਜਪਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਕਾ ਛਡ ਦਿਤਾ ਸੀ।" *

(੯) " ਸਿਖ ਆਪਣੇ ਮੀਰਾਂ, ਅਪਣੀਆਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਪੁਤਾਂ ਤੇ ਧੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਕੇ ਰਖਦੇ ਸਨ। ਜੋ ਕੁਛ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਛਾ ਹੁੰਦੀ ਹਾਜਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਬਿਧ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਜੇ ਖਾਣ ਪੀਣ ਪਹਿਨਣ ਨੂੰ ਮੰਗਣ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗਾਲੀਆਂ ਸੁਣਾਕੇ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਥੈਲੀਆਂ ਗਿਣਕੇ ਰਖੀਆਂ ਹਨ ? ਪਰ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਦੇ ਪਿਆਰੇ ਹੋਗਏ। ਆਪ-ਣੀਆਂ ਤ੍ਰੀਮਤਾਂ ਵਲ ਤਕਣ ਵੀ ਨਾਂ, ਕਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮੋਤੀਆਂ ਦੀ ਚੋਗ ਤੇ ਹੰਸਾਂ ਨੂੰ ਚੂਰੀ ਦਾ ਭੋਰਾ ਦੇਣ ਤੋਂ ਵੀ ਸੰਕੋਚ। ਹੰਡੀਆਂ ਨੂੰ ਭੰਡੀਆਂ ਤੇ ਜੜਾਊ ਚੂੜੇ! ਮੂੜ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਾਨ ਤੇ ਗੁਣੀਆਂ ਦਾ ਅਪਮਾਨ। ਕੰਜਰੀਆਂ ਨੂੰ ਉਧਾਰ ਚੁਕਕੇ ਵੀ ਗਹਿਣੇ ਪੌਂਦੇ, ਪਰ ਬ੍ਰਹਿਮਣ ਨੂੰ ਰਸਤ ਤੋਂ ਵੀ ਸੁਕਾ ਜਵਾਬ

* ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਐਡੀਸ਼ਨ ੩ ਬਿਸ੍ਰਾਮ ੭੩ ਪੰਨਾ ੯੩੭।

ਦਿੰਦੇ ਸਨ।'' §

(੧੦) ''ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਡੇ ਵਡੇਰੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਜਾਗਕੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਕੀਤਾ ਕਰਦੇ ਅਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਅੰਨ ਜਲ ਵੀ ਗ੍ਰਹਿਣ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦ ਹੀ ਪੁਤ੍ਰ ਪੋਤ੍ਰੇ ਧੂਪ ਦੀਪ ਦੇਣਾ ਤਾਂ ਕਿਤ ਰਿਹਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਲ ਝਾਤੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਮਾਰਦ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਸ ਲਾ ਪ੍ਰਵਾਹੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਚੂਹੇ ਪੱਤ੍ਰੇ ਕੁਤਰ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਸਿਖ ਨ ਜਪੁਜੀਪੜ੍ਹਦੇ ਨਾਂ ਰਹੁਰਾਸ,ਸਗੋਂ ਪਾਠ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆ ਨੂੰ ਕੌਲੇਂ ਮਖੌਲ ਕਰਦੇ ਹਏ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ ''ਰੱਬ ਕਦੀ ਬੋਲਾ ਹੈ'' ?

ਹਿੰਦੂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ} ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਅਤੇ ਸਿਖ ਧਰਮ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅਸੂਲਾਂ ਵਿਚ ਏਕਤਾ ਹੈ, ਈਸ਼੍ਵਰ ਵਾਦ,ਅਵਤਾਰ ਵਾਦ, ਆਵਾਗਵਨ ਅਤੇ ਗਊ ਰਖਯਾ ਆਦਿ ਸਿਧਾਂਤ ਸਾਂਝੇ ਹਨ। ਜਨਮ ਮਰਨ ਆਦਿਕ ਸੰਸਕਾਰ ਰਿਸ਼ੀ ਮੁਨੀ ਤੇ ਅਵ-ਤਾਰ, ਸੰਮਤ, ਰੁਤਾਂ, ਮਹੀਨੇ, ਪੱਖ ਤਿਥੀਆਂ ਵਾਰ, ਸੰਗ੍ਰਾਂਦ ਪੂਰਨਮਾਂ ਅਤੇ ਮੱਸਿਆ ਆਦਿ ਪੁਰਬਾਂ ਦੀ ਮਨੌਤ ਹਿੰਦੂਆਂ ਅਤੇ ਸਿਖਾਂ ਵਿਚ ਸਮਾਨ ਹੈ, ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਵਿਅਕ ਤੀਆਂ ਵਿਚ ਅਭੇਦਤਾ ਹੈ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਰਸਮੋ ਰਿਵਾਜ ਅਤੇ ਰਵਾਇਤਾਂ ਇਕੋ ਹਨ। ਏਸ ਲਈ ਜਿਥੇ ਤਕ ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਰੀਤਾਂ ਰਸਮਾਂ ਦਾ ਸਬੰਧ ਹੈ, ਸਮੇ ਦੇ ਪ੍ਰੀਵਰਤਨ ਦਾ ਅਸਰ ਏਨ੍ਹਾਂ ਦੁਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਲਈ ਵੱਖੋ ਵੱਖ ਨਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਜਿਸ ਸਮੇਂ ਦਾ ਵਰਨਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਓਸ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ ਸਮਾਜ ਸਿੱਖਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖ ਨਹੀ ਸੀ ਰਹਿ ਸਕਦਾ, ਓਹ ਵੀ ਏਨਾਂ ਕੁਰੀ

§ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪੰਨਾ ੬੩੭ ਤੋਂ ੩੮ ਤਕ।

ਤੀਆਂ ਦਾ ਓਸੇਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਇਆ, ਜਿਸਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖਸਮਾਜ, ਲੜਕੀਆਂ ਦੇ ਮਾਰਨ ਦਾ ਰਿਵਾਜ, ਤਬਾਦਲੇ ਦੀ ਭੈੜੀ ਰਸਮ ਅਤੇ ਵਿਧਵਾ ਵਿਆਹ ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਹਿੰਦੂ ਸਮਾਜ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵਧੀਕ ਤਰਸ ਯੋਗ ਸੀ। ਬਾਲ ਵਿਆਹਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਹਿੰਦੂ ਸਮਾਜ ਡਾਢਾ ਨਿਰਬਲ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਆਪਸ ਵਿਚ ਦੀ ਮਿਲਵਰਤਨ ਦੇ ਡੂੰਘੇ ਸਬੰਧਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਹਾਲਿਤ ਇਕੋ ਜੇਹੀ ਤਰਸ ਯੋਗ ਸੀ॥

ਮਹਾਨ ਆਗੂ ਦੀ ਲੋੜ

ਅਜੇਹੀ ਭਿਆਨਕ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ ਜੰਤਾ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਅਜੇਹੀ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਲੋੜੀਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਚਾਨਣ ਮੁਨਾਰੇ ਦਾ ਕੰਮ ਦਿੰਦੀ ਹੋਈ ਕੌਮ ਨੂੰ ਤੂਫਾਨੀ ਅਤੇ ਮਾਰੂ ਲਹਿਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਚਾਕੇ ਟਿਕਾਣੇ ਲਾ ਸਕੇ। ਇਤਿਹਾਸ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਸਾਖੀ ਭਰਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਜਦੋਂ ਵੀ ਕਿਸੇ ਦੇਸ਼ ਯਾ ਜਾਤੀ ਨੂੰ ਇਸ ਸੰਕਟਮਈ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾਂ ਕਰਨਾਂ ਪਿਆ, ਉਸ ਲਈ ਕੋਈ ਜੀਵਨ ਪਲਟਾਊ ਆਤਮਾਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਈ* ਜਿਸਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਚਾਨਣਾ ਦਿਤਾ। ਧਾਰਮਿਕ ਪੁਸਤਕਾਂ ਅੰਦਰ ਐਸੀਆਂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਲਈ ਨਬੀ, ਰਸੂਲ,

---

*ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਸਬੰਧੀ ਗੀਤਾ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ— ਹੇ ਅਰਜਨ ! ਜਦੋਂ ਜਦੋਂ ਵੀ ਧਰਮ ਦੀ ਹਾਨੀ ਅਤੇ ਅਧਰਮ ਦੀ ਬ੍ਰਿਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤਦ ਤਦ ਹੀ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਰੂਪ ਨੂੰ ਰਚਦਾ ਅਰਥਾਤ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। 'ਸਾਧੂਆਂ ਦਾ ਉਧਾਰ ਅਤੇ ਦੁਰਾਤਮਾਂ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਮੈਂ ਯੁਗ ਯੁਗ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। (ਅਃ ੪ ਸਲੋਕ ੭ ਤੇ ੮)

ਪੈਗੰਬਰ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਅਤੇ ਅਵਤਾਰ ਆਦਿਕ ਪਦਵੀਆਂ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਸਿਖ ਧਰਮ ਦਾ ਸਬੰਧ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ—"ਗੁਰ ਅਵਤਾਰ" ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ,‡ ਭਾਵੇਂ ਕੌਮਾਂ ਅੰਦਰ ਅਜੇਹੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਵੀ ਵੇਖੀ ਗਈ ਹੈ, ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਹਾਨ ਸੁਧਾਰਕਾਂ ਉਤੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ੨ ਦੇ ਦੂਸ਼ਨ ਅਰੋਪਕੇ ਨਿੰਦਾ ਅਤੇ ਨਿਖੇਧੀ ਦੇ ਬਚਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣਾਂ ਜੀ ਸਰਸਾ ਕਰਨ ਦਾ ਸੁਭਾਉ ਰਖਦੇ ਹਨ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਨਿਰਪੱਖ ਅਤੇ ਸ੍ਰਧਾਲੂ ਸੰਸਾਰ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਰਤਾ ਜਿਨੀ ਵੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਾਂ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ, ਆਪਣੇ ਰਸਤੇ ਟੁਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਜਾਤੀ ਦੀ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਦੁਰਦਸ਼ਾ ਸਮੇਂ ਜਿਸ ਮਹਾਨ ਵਿਅਕਤੀ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਕਲਿਆਨ ਦਾ ਭਾਰ ਅਪਣੇ ਸਿਰ ਤੇ ਚੁਕਿਆ ਓਸਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਨਾਓਂ ਨਾਲ, ਅਤੇ ਓਸਦੀ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਜੀਵਨ ਪਲਟਾਊ ਲਹਿਰ ਨੂੰ—"ਕੂਕਾ ਲਹਿਰ" ਦੇ ਨਾਓਂ ਨਾਲ ਪੁਕਾਰਿਆ ਗਿਆ। "ਨਾਮਧਾਰੀ" ਅਤੇ —"ਸੰਤ ਖਾਲਸਾ ਨਾਮ ਵੀ ਏਸੇ ਸਮਾਜ ਲਈ ਵਰਤੇ ਗਏ।

---

‡—"ਜੁਗ ਗਰਦੀ ਜਬ ਹੋਵਹੇ ਉਲਟੇ ਜੁਗ ਕਿਆ ਹੋਇ ਵਰਤਾਰਾ। ਉਠੇ ਗਿਲਾਨਿ ਜਗਤ ਵਿਚ ਵਰਤੇ ਪਾਪ ਭ੍ਰਸ਼ਟ ਸੰਸਾਰਾ। ਵਰਨਾ ਵਰਨ ਨ ਭਾਵਨੀ ਖਹਿ ਖਹਿ ਜਲਨ ਬਾਂਸ ਅੰਗਿਆਰਾ। ਨਿੰਦਾ ਚਾਲੇ ਬੇਦ ਕੀ ਸਮਝਨ ਨਾਹਿ ਅਗਯਾਨ ਗੁਬਾਰਾ। ਬੇਦ ਗ੍ਰੰਥ ਗੁਰ ਹੱਟ ਹੈ ਜਿਸ ਲਗ ਭਵਜਲ ਪਾਰ ਉਤਾਰਾ। ਸਤਿਗੁਰ ਬਾਝ ਨ ਬੁਝੀਐ ਜਿਚਰ ਧਰੇ ਨ ਗੁਰ ਅਵਤਾਰਾ" (ਵਾਰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ, ਵਾਰ ੧ ਪਉੜੀ ੧੭)

ਸੰਖੇਪ ਜੀਵਨ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼—ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੰਮਤ ੧੮੭੨ ਬਿ: ਦੀ ਮਾਘ ਸੁਦੀ ਪੰਚਮੀ ਤੋਂ ਛੇਵੀਂ ਦੀ ਵਿਚਕਾਰਲੀ ਰਾਤ (ਸੰਨ ੧੮੧੫ ਈ:) ਨੂੰ ਜ਼ਿਲਾ ਲੁਧਿਆਨਾ ਦੇ ਇਕ ਨਿਕੇ ਜਿਹੇ ਅਤੇ ਬੇ ਮਲੂਮੇ ਪਿੰਡ ਰਾਈਆਂ ਭੈਣੀ ਵਿਚ (ਜਿਸ ਨੂੰ ਹੁਣ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀਂ ਸਾਹਿਬ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ) ਵੀਰਵਾਰ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ। ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਾਸਤੇ ਇਕ ਗ਼ਰੀਬ ਰਾਮਗੜ੍ਹੀਏ ਬਾਬਾ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਘਰ ਚੁਣਿਆਂ। ਆਪ ਦੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦਾ ਨਾਮ ਮਾਈ ਸਦਾ ਕੌਰ ਸੀ। ਆਪ ਦੇ ਇਕੋ ਹੀ ਭਾਈ—ਬਾਬਾ ਬੁਧ ਸਿੰਘ* ਜੀ ਆਪ ਤੋਂ ੪ ਸਾਲ ਛੋਟੇ ਸਨ। ਆਪਦਾ ਵਿਆਹ ਪਿੰਡ ਧਰੌੜ ਜ਼ਿਲਾ ਲੁਧਿਆਨਾਂ ਵਿਚ ਮਾਤਾ ਜਸਾਂ ਨਾਲ ਹੋਇਆ, ਜਿਨਾਂ ਤੋਂ ਦੋ ਲੜਕੀਆਂ ਬੀਬੀ ਨੰਦਾਂ ਤੇ ਦਇਆ ਕੌਰ ਪੈਦਾ ਹੋਈਆਂ।

ਸਿਖ ਫੌਜ ਵਿਚ— ਸੰਮਤ ੧੮੯੪ (ਸੰਨ ੧੮੩੭) ਤੋਂ ਸੰਮਤ ੧੯੦੨ (ਸੰਨ ੧੮੪੫ ਈ:) ਤਕ ਆਪਨੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਫੌਜ ਵਿਚ (ਜਿਸਦਾ ਨਾਉਂ ਨੌ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਰਜਮਟ ਸੀ) ਨੌਕਰੀ ਕੀਤੀ।

ਹਜ਼ਰੋ ਵਿਚ— ਸੰਨ ੧੮੪੧ ਈ: ਨੂੰ ਜਦ ਆਪ ਅਪਣੀ ਪਲਟਣ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਸਰਕਾਰੀ ਕੰਮ ਲਈ ਪਸ਼ੌਰ ਨੂੰ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ,

* ਬਾਬਾ ਬੁਧ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਾਦ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਵਾਕ ਅਨੁਸਾਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਨਾਉਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋਏ।

ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਹਜ਼ਰੋ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਠਹਿਰੇ। ਏਥੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਪਣੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਸੰਸਾਰੀ ਜੀਆਂ ਦੇ ਕਲਿਆਨ ਵਿਚ ਤਤ ਪਰ ਸਨ। ਆਪਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਾ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ "ਨਾਮ ਦੀਖਯਾ" ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਰਜ ਪੂਰਾ ਕਰਕੇ ਵਾਪਸ ਲਾਹੌਰ ਪੁਜ ਗਏ।

ਪੰਥਕ ਗਿਰਾਵਟ ਦਾ ਅਨੁਭਵ: ਸਿਖ ਫੌਜ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਆਪ ਨੇ ਇਹ ਚੰਗੀ ਤਰਾਂ ਦੇਖ ਲਿਆ ਸੀ, ਕਿ ਦੇਸ ਤੇ ਰਾਜ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਿਖ ਆਪਣੇ ਧਰਮ, ਸਦਾਚਾਰ ਅਤੇ ਕ੍ਰਤੱਵ ਤੋਂ ਸੁੰਞੇ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਉਨਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰਕ ਪਿੰਜਰਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸਿਖੀ ਦਾ ਅਧਿਆਤਮਕ ਪੰਛੀ ਉਡਕੇ ਕਿਸੇ ਦੂਜੇ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਚੁਕਾ ਸੀ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਜੋ ਅਦਲਾ ਬਦਲੀ ਹੋਈ, ਉਸ ਦੀ ਦੁਖ ਦਾਇਕ ਤੇ ਹਿਰਦੇ ਵੇਧਕ ਦੁਰਦਸ਼ਾ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਨਾਲ ਤਕੀ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਕ ਵਾਰ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਕਈ ਵਾਰ ਅਪਣੇ ਮਿਤ੍ਰਾਂ, ਸੇਵਕਾਂ, ਤੇ ਅਫਸਰਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਨਿਡਰ ਹੋਕੇ ਕਹਿ ਦਿਤਾ ਸੀ ਕਿ—"ਸਿਖਾਂ ਅੰਦਰ ਮਲੇਛਤਾ ਉਤਪੰਨ ਹੋ ਚੁਕੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਹੁਣ ਸਿਖ ਰਾਜ ਬਹੁਤ ਦਿਨਾਂ ਤਕ ਸਥਿਰ ਨਹੀ ਰਹਿ ਸਕੇਗਾ" ਆਪਨੇ ਇਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਹਜ਼ਰੋ ਪੁਜਕੇ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ, ਤੇ ਵਾਪਸ ਲਾਹੌਰ ਪੁਜ ਗਏ।

ਮੁਦਕੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ੧੮ ਦਿਸੰਬਰ ੧੮੪੫ ਈ: ਨੂੰ ਮੁਦਕੀ ਦ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਸਿਖਾਂ ਤੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਲੜਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਕਿਉਂਕਿ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦ ਦਿਲਾਂ ਅੰਦਰ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਬਹੁਤ

ਸਤਕਾਰ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਆਪਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਕਿ ਆਪ ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਫਤਹ ਵਾਸਤੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਆਪਨੇ ਇਹ ਕਹਿਕੇ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿਤੀ ਕਿ "ਭਾਵੇਂ ਕਿਨਾਂ ਟਿਲ ਲਾਇਆ ਜਾਵੇ ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਫਤਹ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ।"

ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ। ਭਜਨ ਬੰਦਗੀ ਵਿਚ ਜੁੜੇ ਰਹਿਣ ਅਤੇ ਕਦੇ ਕਦੇ ਅਗੰਮੀ ਵਾਕ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਆਪਨੂੰ ਸਤ-ਕਾਰ ਨਾਲ ਨੌਕਰੀ ਤੋਂ ਸੁਤੰਤ੍ਰ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਆਪ ਸੁਭਰਾਵਾਂ ਤੋਂ ਸਿਧੇ ਅਪਣੇ ਪਿੰਡ ਪੁਜੇ।

ਡੇਰੇ ਦੀ ਉਸਾਰੀ। ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨਾਲ ਘਰੋਗੀ ਕ੍ਰਿਤ ਵਿਹਾਰ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕੁਛ ਸਮਾਂ ਬਿਤੀਤ ਕਰਨ ਉਪ੍ਰੰਤ ਆਪਨੇ ਭੈਣੀਆਲਾ ਵਿਖੇ ਇਕ ਡੇਰਾ ਤਯਾਰ ਕੀਤਾ ਜਿਸਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਨ ਸਿਰਫ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਬਲਕੇ ਇੰਡੀਆਂ ਆਫਿਸ ਲੰਡਨ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਤਕ ਖਿੰਡ ਚੁਕੀ ਸੀ।

ਇਸਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਆਪਣੇ ਮਾਮੇ ਸ: ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰ ਖ਼ਜ਼ਾਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਆਪ ਕੁਛ ਸਮੇ ਤਕ ਫੀਰੋਜਪੁਰ ਦੇ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਰਹੇ ਜਿਥੇਆਪਨੇ ਆਪਣੀ ਨਿਗ-ਰਾਨੀ ਹੇਠ ਕਿਲੇ ਦੀ ਮੁਰੰਮਤ ਦਾ ਕੁਛ ਕੰਮ ਕਰਾਇਆ ਅਤੇ ਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਅੰਦਰ ਨਾਮ ਬਾਣੀ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ।

ਗੁਰਤਾਦੀ ਦਾਤ। ਜਦੋਂ ਆਪ ਗੁਰੂ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਤੀਜੀ ਵਾਰ ਹਜ਼ਰੋਂ ਗਏ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਨੂੰ ਅਪਣੇ ਜਾਨਸ਼ੀਨ ਨੀਯਤ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਿਹਾ:—ਕਿ—"ਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਕੌਮ ਦੀ ਵਿਗੜੀ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਲਈ ਕਮਰ ਕਸਾ ਕਰ ਲਓ। ਕੌਮੀਯਤ ਦਾ ਬਗੀਚਾ ਜੋ ਬਦੇਸ਼ੀ ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਪਤਝੜ ਨੇ ਵਿਰਾਨ ਕਰ

ਦਿਤਾ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਹਰਾ ਭਰਾ ਕਰਨ ਦਾ ਭਾਰ ਹੁਣ ਆਪਦੇ ਹੀ ਸਿਰ ਤੇ ਹੈ। ਠਾਕੁਰ ਜੀ ! ਜਦ ਤਕ ਕੋਈ ਦੇਸ ਵਿਦੇਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਰਹੇ, ਤਦ ਤਕ ਉਹ ਆਤਮਿਕ, ਆਰਥਕ, ਸਮਾਜਕ, ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਉਨਤੀ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਦੇਸ ਨੂੰ, ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਗੁਲਾਮੀ ਤੋਂ ਅਜ਼ਾਦ ਕਰਨ ਦੀ ਭਾਰੀ ਲੋੜ ਹੈ"।

ਸੰਤ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਰਚਨਾਂ

ਹਜ਼ਰੋਂ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਆਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਇਕ ਲੋਹੇ ਕਪੜੇ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਖੋਲ੍ਹੀ। ਥੋੜਾ ਚਿਰ ਇਹ ਵਿਹਾਰ ਕਰਨਾਂ ਪਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ, ਸਮਾਂ ਨਾਮ ਅਭਿਆਸ ਅਤੇ ਗੁਰ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨ ਵਿਖੇ ਵਿਤੀਤ ਕਰਨਾਂ ਆਪ ਦਾ ਸਦੀਵੀ ਸ਼ੁਗਲ ਸੀ। ਦੁਕਾਨ ਦੇ ਯੋਗ ਲਾਭ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਵਾਰਕ ਨਿਰਬਾਹ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਆਏ ਗਏ ਦੀ ਸੇਵਾ ਦਾ ਕ੍ਰਤੱਵ ਪਾਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਦੇਸ਼ ਦੀ ਦੁਰਦਸ਼ਾ ਬਾਬਤ ਆਪਣਾਂ ਅਨੁਭਵ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਮੂਰਤੀਮਾਨ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਆਪ ਅਜੇਹੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖਣ ਵਾਸਤੇ ਚਿੰਤਾਤੁਰ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਜੋ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਇਸ ਮਹਾਨ ਸੇਵਾ ਦਾ ਭਾਰ ਆਪਣੇ ਮੋਢਿਆਂ ਤੇ ਚੁੱਕਕੇ ਜੰਤਾ ਦੀ ਕਾਇਆਂ ਪਲਟਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਵੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਦਰਯਾ ਵਿਚ ਅਜੇਹੀ ਲਹਿਰ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦਾ ਜਜ਼ਬਾ ਲਹਿਰਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜੋ ਆਪਣੀਂ ਕਾਂਗ ਅੱਗੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਫੈਲ ਰਹੀਆਂ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਬੁਰਾ-ਈਆਂ ਨੂੰ ਕੱਖਾਂ ਤੇ ਕਾਨਿਆਂ ਵਾਂਗ ਰੋੜ੍ਹ ਕੇ ਲੈ ਜਾਵੇ। ਸੋ ਇਸ ਮਹਾਨ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਅਰੰਭਣ ਵਾਸਤੇ ਸ੍ਰੀ ਕਲ-ਗੀਧਰ ਜੀ ਦੇ ਸਮਾਨ ਆਪਨੇ ਵੀ ਵੈਸਾਖੀ ਦਾ ਦਿਨ ਨਿਸਚਿਤ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਵੈਸਾਖੀ ਸੰਮਤ ੧੭੫੬ ਬਿ: ਦੀ ਅਤੇ ਇਹ ੧੯੧੪ ਦੀ ਸੀ। ਗੱਲ ਕੀ, ਦਸਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ ਦੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰਖਣ ਤੋਂ ਪੂਰੇ ੧੫੮

ਸਾਲ ਪਿਛੋਂ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਸਮਾਜ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰਖੀ ਜਿਸਨੂੰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ, ਸੰਤ ਖ਼ਾਲਸਾ, ਅਤੇ ਕੂਕਾ ਪੰਥ ਆਦਿਕ ਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਪੁਕਾ-ਰਿਆ ਗਿਆ, । ਨਾਮ ਜਪਣ ਕਰਕੇ ਨਾਮਧਾਰੀ, ਸਾਤ-ਵਿਕ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਬਹੁਲਤਾ ਦੇ ਕਾਰਨ "ਸੰਤ ਖਾਲਸਾ" ਅਤੇ—"ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਕੂਕ" ਮਾਰਨ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕੋਣ ਨਾਲ—"ਕੂਕੇ" ਆਦਿਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਲਨ ਦੇ ਐਨ ਅਨੁਕੂਲ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਆਪਨੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਪੰਜਾਂ ਸਰੀਰਾਂ ਨੂੰ ਨਾਮ ਦੇਣ ਉਪ੍ਰੰਤ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾ ਸਿੰਘ ਸਜਾਇਆ।'

(੧) ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਨਿਹੰਗ, (੨) ਲਾਭ ਸਿੰਘ ਰਾਗੀ,

---

(੧) ਆਪ ਪਿੰਡ ਚੱਕ ਕਲਾਂ ਰਿਆਸਤ ਮਾਲੇਰਕੋਟਲਾ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਸਨ । ਸਿਖ ਫੌਜ ਵਿਖੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਸਨ। ਫ਼ੌਜ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਆਪ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨ ਸੇਵਕ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਮੁਦਕੀ ਦੇ ਜੰਗ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਆਪ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਚਲੇ ਗਏ ਸਨ ।

(੨) ਆਪ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਾਗੀ ਸਨ। ਇਕ ਰਾਤ ਸੁਤਿਆਂ ਪਿਆਂ ਅਵਾਜ਼ ਆਈ ਕਿ ਸਮੇਂ ਦੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਪੁਜੋ।

(੩) ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ, (੪) ਨੈਣਾਂ ਸਿੰਘ ਅਤੇ (੫) ਸੁਧ ਸਿੰਘ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਂ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਨਾਮ-ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਦਾਤ ਬਖਸ਼ਣ ਉਪ੍ਰੰਤ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਸੂਲਾਂ ਦੇ ਧਾਰਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰਨ ਦੀ ਆਗਯਾ ਕੀਤੀ ਗਈ:-

ਨਾਮਧਾਰੀ ਅਸੂਲ

(੧) **ਸਦਾ ਚਾਰਕ**—ਮਾਸ ਸ਼ਰਾਬ, ਚੋਰੀ, ਯਾਰੀ ਅਤੇ ਝੂਠ ਦਾ ਤਿਆਗ, ਬਿਆਜ ਨਹੀ ਲੈਣਾਂ, ਜਿਨਸ ਦਕੇ ਸਵਾਈ ਡਿਉੜੀ ਨਹੀਂ ਲੈਣੀ।

(੨) **ਸਮਾਜਕ**—ਕੁੜੀਆਂ ਮਾਰਨ, ਵੇਚਣ, ਵੱਟੇ ਦੇ ਸਾਕ ਤੇ ਬਾਲ ਵਿਆਹ ਦੀ ਉੱਕੀ ਮਨਾਹੀ।* ਦਾਜ

---

(੩) ਆਪ ਪਿੰਡ ਆਲੋ ਮਹਾਰ ਜ਼ਿ: ਸਿਆਲਕੋਟ ਦੇ ਇਕ ਧੁਰੰਧਰ ਵਿਦਵਾਨ ਸਨ। ਆਤਮਕ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਪੂਰੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਪੁਜੇ, ਅਤੇ ਜਿਸ ਮਾਲਾ ਦੇ ਮਣਕੇ ਸਨ, ਉਸੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰੋਤੇ ਗਏ।

(੪) ਆਪਦਾ ਪਿੰਡ ਵਰਿਆਹ ਤਸੀਲ ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਜ਼ਿਲਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸੀ, ਗੁਰੂ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਤੀਬਰ ਅਭਿਲਾਸ਼ਾ ਸੀ। ਬਾਬਾ ਲਾਭ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਸੋ ਸੁਣਕੇ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਗਏ ਤੇ ਨਦਰੀ ਨਦਰ ਨਿਹਾਲ ਹੋ ਗਏ।

(੫) ਇਹ ਬਾਬਾ ਜੀ ਪਿੰਡ ਦੁਰਗਾਪੁਰ ਜ਼ਿਲਾ ਜਾਲੰਧਰ ਦੇ ਸਨ।

* ਬਾਲ ਵਿਆਹ ਦੀ ਕੁਰੀਤੀ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਵਾਸਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਗਯਾ ਕੀਤੀ ਸੀ ਕਿ ੧੪-੧੫ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਘਟ ਕੋਈ ਕੁੜੀ ਨਾਂ ਬਿਆਹੇ।

ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਚੀਜਾਂ ਦੇਣ ਦੀ *ਨਖੇਧੀ ਤੇ ਵਿਧਵਾ ਵਿਆਹਾਂ ਦੀ ਖੁਲ੍ਹ। ਵਹਿੜਕਾ ਖੱਸੀ ਨਹੀਂ ਕਰਾਣਾਂ।

(੩) ਧਾਰਮਿਕ— ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਸਣੇ ਕੇਸੀ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਕੇ ਨਾਮ ਜਪਣਾਂ, ਤੇ ਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨਾਂ, ਸਾਦੀ ਖੁਰਾਕ, ਸਾਦੀ ਪੁਸ਼ਾਕ, ਸਿੱਧੀ ਦਸਤਾਰ ਧਾਰਨ ਕਰਨੀ। ਉੱਨ ਦੀ ਮਾਲਾ, ਆਸਣ ਪਊਏ ਤੇ ਗੜਵਾ ਰਖਣਾਂ, ਸੁਚ ਸੰਜਮ ਦੀ ਧਾਰਨਾਂ, ਅਤਿਥੀ ਸਤਕਾਰ, ਗਊ ਰਖਯਾ, ਯੱਗ ਹੋਮ, ਤੇ ਪੰਜਾਂ ਕਕਾਰਾਂ ਦੀ ਮ੍ਰਯਾਦਾ ਦਾ ਵਿਧਾਨ। ਅਹਿੰਸਾ ਦੀ ਪਾਲਨਾਂ।

(੪) ਰਾਜਨੀਤਕ— ਸੁਕਾਰੀ ਨਕਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ, ਸੁਕਾਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਬੱਚੇ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹਾਣੇ, ਆਪਸ ਵਿਚ ਦੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਆਪਣੀਆਂ ਪੰਚੈਤਾਂ ਵਿਚ ਨਿਬੇੜਨੇ, ਸੁਦੇਸੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵਰਤਣੀਆਂ, ਡਾਕ ਵਿਚ ਚਿਠੀ ਨਹੀਂ ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਲਗਦੀ ਵਾਹੇ ਰੇਲ ਤੇ ਨ ਹੀਂ ਚੜ੍ਹਨਾਂ

*ਵਿਆਹਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਘਟ ਤੋਂ ਘਟ ਖ਼ਰਚ ਕਰਨ ਦੀ ਹਦੈਤ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸੰਮਤ ੧੯੯੭ ਦੇ ਹੋਲੇ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸਭ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿਖ ਆਪਣੇ ਲੜਕੇ ਲੜਕੀਆਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਮੇਲਿਆਂ ਵਿਚ ਕਰਿਆ ਕਰਨ। ੧੩ ਰੁਪਯਾਂ ਤੋਂ ਵਧ ਵਿਆਹ ਦੇ ਸਮੇਂ ਖਰਚ ਕਰਨ ਦੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਗਯਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਘਟ ਤੋਂ ਘਟ ੧।) ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਦਾ ਪਰ ਜਿਸ ਪਾਸ ਇਹ ਵੀ ਨਾਂ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰੂ ਕੀ ਗੋਲਕ ਵਿਚੋਂ ਦਿਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਸਾਜੇ ਗਏ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿਖਾਂ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਆਗਯਾ ਦਾ ਬੜੀ ਕਰੜਾਈ ਨਾਲ ਪਾਲਨ ਕੀਤਾ। ਨਾਮ ਅਤੇ ਬਾਣੀ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸੁੱਤੀ ਹੋਈ ਕਲਾ ਨੂੰ ਜਗਾ ਦਿਤਾ। ਅੰਤਰ ਆਤਮੇ ਵਿਖੇ ਅਜੇਹਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋਇਆ, ਕਿ ਕਪਾਟ ਖੁਲ੍ਹ ਗਏ। ਇਹ ਜਿਥੇ ੨ ਵੀ ਗਏ, ਨਾਮ ਦੀ ਖੁਸ਼ਬੂ ਖਿੱਲਰ ਗਈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾਲ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਖਿੜ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਜਸ ਸੁਣਕੇ ਲੋਕ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਜਾਣ ਲਗ ਪਏ। ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਨੇੜੇ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦਾ ਦੌਰਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਜ਼ਿਲਾ ਜਾਲੰਧਰ ਦੇ ਮੁੱਠਡਾ ਕਲਾਂ ਤੇ ਧੁਲੇਤਾ ਆਦਿ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਦੌਰਾ ਕੀਤਾ, ਉਪ੍ਰੰਤ ਜ਼ਿਲਾ ਲੁਧਿਆਣਾ ਦੇ ਸਮਰਾਲਾ ਰਾਏਪੁਰ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਅਤੇ ਗੁਜਰਵਾਲ ਆਦਿ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ * ਸੈਂਕੜੇ ਨਰ ਨਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾਮ ਦਾਨ ਬਖਸ਼ਕੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਦ੍ਰਿੜ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਕੁੜੀਆਂ ਮਾਰਨ ਦਾ ਬਹੁਤ ਰਿਵਾਜ ਸੀ। ਕੀ ਹਿੰਦੂ ਤੇ ਕੀ ਸਿਖ। ਦਾਜ ਵਰੀ ਅਤੇ ਗਹਿਣਿਆਂ ਦੇ ਵਧੇ ਹੋਏ ਰਿਵਾਜ ਕਾਰਨ ਲੜਕੀਆਂ ਨੂੰ ਜਮਦਿਆਂ ਹੀ ਪਾਰ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਘੋਰ ਅਤਯਾਚਾਰ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਬੜੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਅਵਾਜ਼ ਉਠਾਈ ਜਿਸਦੇ ਅਸਰ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਗਰੇ ਵਾਲਾਂ ਨੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ ਤੇ ਸਿਖ ਵੀ

---

*ਗੁਜਰਵਾਲ ਦਾ ਚੈਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਭੈਣ ਕਰਮੋਂ ਵੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਿਖ ਬਣੇ। ਚੈਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਬਹੁਤ ਚਿਰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਰਹਿਕੇ ਜਨਮ ਸਫਲਾ ਕਰਨ

ਸ਼ਾਮਿਲ ਸਨ ਇਸ ਪਾਪ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਇਆ। ਰਾਏਪੁਰ ਨਾਮੀ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਸ੍ਰਦਾਰ ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ‡ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਅਪਣੇ ਘਰ ਲੈਜਾਕੇ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ, ਜਿਥੇ ਕਈ ਰ.ਰੇਵਾਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਿੱਖ ਬਣੇ ਅਤੇ ਭੈੜੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਦੇ ਛੱਡਣ ਦਾ ਪ੍ਰਣ ਕੀਤਾ।

ਸੂਤਰ | ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਿਖ ਢੋਲਕੀ ਛੈਣਿਆਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ ਮਈ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਕਰਦੇ ਮਸਤਾਨੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਨਾਮ ਅਤੇ ਬਾਣੀ ਦੀ ਰੰਗਣ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਨ ਮਨ ਦੀ ਸੁੱਧ ਤਕ ਵਿਸਰ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਮਸਤੀ ਦੀ ਇਸ ਦਸ਼ਾ ਨੂੰ ਸੂਫ਼ੀਆ ਵਿਚ 'ਵਜਦ' ਯਾ 'ਹਾਲ' ਦੇ ਨਾਉ ਨਾਲ ਪੁਕਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਤ ਖ਼ਾਲਸੇ ਵਿਚ ਇਸ ਹਾਲਿਤ ਦਾ ਨਾਉਂ—"ਸੂਤਰ" ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਇਕ ਦਿਨ ਜਦ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਨਾਮੀ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ, ਤਾਂ ਨੱਗਰ ਨਿਵਾਸੀਆਂ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ "ਪਾਤਸ਼ਾਹ! ਸਾਨੂੰ ਕਦੇ ਸੂਤਰ ਨਹੀਂ ਪਿਆ। ਆਗਯਾ ਹੋਈ—"ਭਾਈ! ਸੂਤਰ ਨੂੰ ਝੂਠ ਨਹੀ ਜਾਨਣਾਂ।

---

‡ ਸ੍ਰਦਾਰ ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬੜੇ ਸ਼ਰਾਬੀ ਸਨ। ਆਪਦਾ ਇਹ ਕਰਤਬ ਸੀ ਕਿ ਸ਼ਰਾਬ ਦੇ ਲਾਹਣ ਵਿਚ ਪੰਜ ਸੌ ਚਿੜਾ ੧੦੦ ਮੁਰਗਾ ਤੇ ਪੰਜ ਬੱਕਰੇ ਪਾਕੇ ਸ਼ਰਾਬ ਕਢਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਅਫੀਮ ਏਨੀ ਖਾਂਦੇ ਸੀ ਕਿ ਜਿਧਰ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਬਾਹਰ ਜਾਂਦੇ ਰੁਖਾਂ ਨੂੰ ਅਫ਼ੀਮ ਲਾ ਛਡਣੀ ਤਾਂਕਿ ਜਦੋਂ ਓਧਰ ਜਾਣਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲੇ ਆਪਣੇ ਅਮਲ ਦਾ ਝੱਸ ਪੂਰਾ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਵੇ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਭਜਨ ਦੇਕੇ ਆਖਿਆ ਡਬੀ ਸੁਟਦੇ। ਓਸੇ ਵੇਲੇ ਡਬੀ ਸੁਟ ਸਭ ਕੁਝ ਛਡ ਦਿਤਾ।

ਇਸਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਜਦੋਂ ਵੀ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਦੀਵਾਨ ਸਜਦਾ, ਢੋਲਕੀ ਛੈਣਿਆਂ ਦਾ ਅਵਾਜ਼ ਸੁਣਦਿਆਂ ਸਾਰ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਸੂਤਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਕਈ ਮਾਈਆਂ ਬੀਬੀਆਂ ਅਤ ਭਾਈ ਮਸਤਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦ, ਕਈ ਮੂਰਛਾ ਖਾਕੇ ਡਿਗ ਪੈਂਣ, ਕਈ ਰੰਗ ਵਿਚ ਹੱਸਣ ਨਚਣ ਅਤੇ ਰੋਣ ਲਗ ਪੈਂਦੇ। ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਦੇ ਦੂਲੋ ਭਰਾਈ ਤੇ ਸੋਭੇ ਚਮਿਆਰ ਨੂੰ ਅਜੇਹਾ ਸੂਤ੍ਰ ਪਵੇ, ਕਿ ਉਹ ਕਈ ਕਈ ਦਿਨ ਬੇਸੁੱਧ ਪਏ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ।

ਨਾਮ ਦਾ ਅਮਲ ਤੇ ਧੌਂਕਲ ਸਿੰਘ

ਜਦ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਰਾਏ ਪੁਰ ਵਿਖੇ ਸਨ, ਤਾਂ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਅਮਲੀ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ। ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ—"ਮਹਾਰਾਜ! ਮੈਨੂੰ ਸੇਰ ਪੋਸਤ, ਅਧ ਸੇਰ ਸੁਖਾ ਅਤੇ ਅੱਧੀ ਛਟਾਂਕ ਅਫ਼ੀਮ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।" ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ—"ਭਾਈ! ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਤਾਂ ਇਕ ਨਾਮ ਦਾ ਹੀ ਅਮਲ ਹੈ, ਜੇ ਲੋੜ ਹੈ, ਤਾਂ ਜਾਹ, ਇਸਨਾਨ ਕਰ ਆ। ਜਦ ਉਹ ਇਸਨਾਨ ਕਰਕੇ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨ ਕੰਨ ਵਿਚ ਅਜੇਹੀ ਫੂਕ ਮਾਰੀ, ਕਿ ਉਹ ਮਸਤਾਨਾਂ ਹੋਗਿਆ। ਘਰ ਜਾਕੇ ਪੋਸਤ ਵਾਲਾ ਕੂੰਡਾ ਭੰਨ ਦਿਤਾ ਤੇ ਡੰਡਾ ਸਾੜ ਦਿਤਾ। ਉਪ੍ਰੰਤ ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਕੇ ਸਿੰਘ ਸਜ ਗਿਆ। ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਨਾਉਂ ਧੌਂਕਲ ਸਿੰਘ ਰਖਿਆ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਕਾ ਬੜਾ ਸਿਦਕੀ ਸਿਖ, ਬੀਰਤਾ ਅਤੇ ਧੀਰਤਾ ਦਾ ਪੁਤਲਾ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋਇਆ।

ਬਾਬਾ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਿਰਮਲੇ

ਬਾਬਾ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਿਰਮਲੇ ਸੰਤ ਬੜੇ ਬਿਰਕਤ ਮਹਾਤਮਾਂ ਸਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਜਸ ਸੁਣਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨਮਿਤ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਪੁਜੇ। ਆਪਨੂੰ ਅਗੋਂ ਇਕ ਸਰੂ ਕੱਦ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋਏ ਜੋ ਗੜਵਾ ਲੈਕੇ ਸ਼ੌਚ ਦਸ਼ਾ ਨਿਮਿਤ ਬਾਹਰ ਨੂੰ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ.

ਗੜਵੇ ਵਾਲੀ ਵਿਅਕਤੀ ਨੇ ਸਾਧੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ। ਸਾਧੂ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਪਤਾ ਪੁਛਿਆ, ਤਾਂ ਉਸ ਲੰਮੀ ਮੂਰਤੀ ਵਲੋਂ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਕਿ–'ਮਹਾਰਾਜ ! ਆਪ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਚਲੋ ! ਅਗੇ ਡਿਉੜੀ ਵਿਚ ਇਕ ਮਾਤਾ ਜੀ ਪਲੰਘ ਵਿਛਾਈ ਬੈਠੇ ਅਤੇ ਬਾਹਰ ਨੂੰ ਤਕ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਨਾਂ ਨੇ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਚਰਨ ਪਰਸਕੇ ਪਲੰਘ ਤੇ ਬਿਠਾ ਦਿਤਾ। ਉਹ ਵਿਅਕਤੀ ਜੋ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈਕੇ ਆਈ ਸੀ ਅੰਦਰ ਚਲੀ ਗਈ। ਉਪ੍ਰੰਤ ਬੀਬੀਆਂ ਨੇ ਅੰਦਰੋਂ ਜਾਕੇ ਸਾਧੂ ਦੇ ਚਰਨ ਧੁਆਏ। ਪ੍ਰਸਾਦਾ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਛਕਾਇਆ। ਹੁਣ ਸਾਧੂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸਨ ਕਰਨ ਦੀ ਅਭਿਲਾਖਾ ਹੈ। ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਮੰਦਰ ਵਿਚ ਲੈਜਾਇਆ ਗਿਆ, ਸਾਧੂ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਜੋ ਵਿਅਕਤੀ ਉਸਨੂੰ ਬਾਹਰੋਂ ਲੈਕੇ ਆਈ ਸੀ, ਉਹ ਅੰਦਰ ਥੜੇ ਤੇ ਬੈਠੀ ਭਜਨ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਪਤਾ ਲਗਾ ਏਹੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹਨ ਜੋ ਮੇਰੇ ਮਨ ਦੀ ਭਾਵਨਾਂ ਲਖਕੇ ਸ਼ੌਚ ਦਸ਼ਾ ਜਾਣ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਮੈਨੂੰ ਅੱਗੋਂ ਲੈਣ ਲਈ ਗਏ ਸਨ। ਨੌ ਦਿਨਾਂ ਤਕ ਸੰਤ ਨਾਮ ਲੈਣ ਲਈ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਬਚਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਟਾਲ ਦਿੰਦੇ, ਛੇਕੜ ਦਸਵੇਂ ਦਿਨ ਸਾਧੂ ਦੀ ਆਸ ਪੂਰੀ ਹੋਈ। ਇਹ ਬਾਬਾ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੇਪ੍ਰਸਿਧ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਹੋਏ ਹਨ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਰਨਨ ਅੱਗੇ ਆਵੇਗਾ।

ਅਰਧ ਕੁੰਭੀ ਹਰਿ ਦੁਆਰ

(੧੯੧੮ ਬਿਃ, ੧੮੬੨ ਈਃ)

੧ ਵੈਸਾਖ ਸੰਮਤ ੧੯੧੮ ਬਿਃ ਨੂੰ ਹਰਿਦੁਆਰ ਵਿਖੇ ਅਰਧ ਕੁੰਭੀ ਦਾ ਮੇਲਾ ਸੀ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਮਸਤਾਨੀ ਬਿਰਤੀ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੇ ਸਨ। ਲੱਕ ਕਛਹਿਰਾ, ਸੀਸ ਤੇ ਪਰਨਾਂ ਤੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਪਊਏ! ਅਦਿਭੁਤ ਦਰਸ਼ਨ ਸੀ। ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਜਦ ਜਮਨਾਂ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੇ ਪੁਜੇ ਤਾਂ ਇਕ ਬੁਢੜੀ ਜਹੀ ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਦੀ ਮਾਈ ਆਪਦੇ ਪਾਸ ਆਈ, ਉਸਦੇ ਤਨ ਤੇ ਬਸਤ੍ਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਭੁੱਖ ਨਾਲ ਨਿਢਾਲ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ—"ਭਾਈ ਇਹੋ ਜਮਨਾਂ ਜੇ! ਜੋ ਕੁਛ ਕਿਸੇ ਨੇ ਦੇਣਾ ਹੈ ਇਸ ਨੂੰ ਦੇਵੇ।"

ਮਾਈ ਸਾਹਿਬ ਕੌਰ ਮਾਈ ਸਾਹਿਬੋ ਜ਼ਿਲਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਪਿੰਡ ਪੱਧਰੀ ਦੀ ਵਸਨੀਕ ਸੀ, ਜੋ ਵੇਦਾਂਤ ਦਾ ਚੰਗਾ ਬੋਧ ਰਖਦੀ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਸੁਭਾਉ ਅਨੁਸਾਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਵੀ—ਆਤਮਾਂ ਦੇ ਅਜਰ ਅਮਰ ਹੋਣ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਲਗੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ—"ਜੱਟੀਏ! ਭਜਨ ਕਰਿਆ ਕਰ।" ਮਾਈ ਨੇ ਕਿਹਾ "ਜਦ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਬ੍ਰਹਮ ਹੀ ਬ੍ਰਹਮ ਹੈ, ਤਾਂ ਕੌਣ ਕਿਸਦਾ ਭਜਨ ਕਰੇ"? ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ "ਭਲਕੇ ਤੇਰੇ ਬ੍ਰਹਮ ਦੀ ਪੀਖਿਆ ਕਰਾਂਗੇ।" ਅਗਲੇ ਭਲਕ ਆਗਜਾ ਅਨੁਸਾਰ ਗੰਗਾ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੇ ਇਕ ਚਿਤਾ ਚਿਣੀ ਗਈ, ਮਾਈ

ਸਾਹਿਬੋ (ਜਿਸਦ ਕੁੱਛੜ ਕੇਵਲ ਢਾਈ ਸਾਲ ਦਾ ਲੜਕਾ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਸੀ) ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਈ, ਸੰਗਤਾਂ ਬਿਅੰਤ ਸਨ, ਮਾਈ ਨੂੰ ਚਿਤਾ ਵਿਚ ਬਿਠਾ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਦਖਦਿਆਂ ਦੇਖਦਿਆਂ ਚਿਤਾ ਬਲਣ ਲਗ ਪਈ। ਅਗਨੀ ਦੀਆਂ ਲਾਟਾਂ ਲਟ ਲਟ ਕਰਦੀਆਂ ਅਕਾਸ਼ ਵਲ ਨੂੰ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਝਟ ਪਟ ਆਪਣੀ ਕਾਲੀ ਕੰਬਲੀ ਮਾਈ ਤੇ ਸੁਟ ਦਿਤੀ। ਕਈ ਡਰਦੇ ਮਾਰੇ ਨੱਸ ਗਏ, ਪਰ ਸਿਦਕੀ ਅਡੋਲ ਕੌਤਕ ਦੇਖਦੇ ਰਹੇ। ਮਾਈ (ਜੋ ਕਿ ਭਜਨ ਪੁਛ ਚੁਕੀ ਹੋਈ ਸੀ) ਭਜਨ ਕਰਦੀ ਰਹੀ। ਸਾਰੀ ਲੋਕਾਈ ਇਹ ਦੇਖਕੇ ਦੰਗ ਰਹਿ ਗਈ, ਕਿ ਮਣਾਂ ਮੂੰਹੀ ਲੱਕੜੀਆਂ ਸੜਕੇ ਭਸਮ ਹੋ ਗਈਆਂ ਸਨ, ਪਰ ਮਾਈ ਅਤੇ ਬੱਚੇ ਦੇ ਇਕ ਰਮ ਤਕ ਨੂੰ ਸੇਕ ਨਹੀਂ ਲਗਾ। ਅਨੇਕਾਂ ਦਰਸ਼ਕ ਜੋ ਇਹ ਕੌਤਕ ਦੇਖ ਰਹੇ ਸਨ ਚਰਨਾ ਤੇ ਆ ਡਿਗੇ, ਤੇ ਨਾਮ ਪੁਛਕੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਵਹੀਰ ਵਿਚ ਸਮਿਲਤ ਹੋ ਗਏ। ਗੰਗਾ ਤੇ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕੌਤਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਨ, ਪਰ ਵਿਸਥਾਰ ਭੈ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅੰਕਿਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਸੰਕੋਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।*

---

*ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਸੰਮਤ ੧੯੯੪ ਵਿਚ ਮਾਈ ਸਾਹਿਬ ਕੌਰ ਨ ਅਪਣੀ ਜ਼ਬਾਨੀ ਏਹ ਸਾਰੀ ਕਥਾ ਸੁਣਾਈ ਸੀ। ਹੁਣ ਮਾਈ ਦੇ ਪੋਤ੍ਰੇ ਸ: ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਖਜ਼ਾਨ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿਖਾਂ ਵਿਚ ਉਘੇ ਹਨ।

ਸੰਮਤ ੧੯੧੯ ਦੀ ਦੀਪ ਮਾਲਾ

ਸੰਮਤ ੧੯੧੯ ਮੁਤਾਬਕ ੧੮੬੨ ਈ: ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੇ ਦੁਆਬੇ ਵਿਚ ਦੀ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਦੀਪ ਮਾਲਾ ਦੇ ਸਮੇਂ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿਤੇ. ਜਿਥੇ ਬਿਅੰਤ ਨਰ ਨਾਰੀਆਂ ਨੇ ਆਪਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੁਣਕੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਅਨੇਕਾਂ ਜੀਆਂ ਨੇ ਭਜਨ ਪੁਛਿਆ, ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਕੇ ਕੂਕੇ ਹੋ ਗਏ। ਜਿਸਦੇ ਕੰਨ ਵਿਚ ਕੂਕ ਵਜਦੀ ਉਹ ਲੋਟ ਪੋਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਤੇ ਨੱਗਰਾਂ ਵਿਚ ਧੁੰਮਾਂ ਪੈ ਗਈਆਂ ਕਿ ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਭੇਖੀਆਂ ਤੇ ਪਖੰਡੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਲਗ ਗਈ। ਖ਼ਾਸ ਕਰਕੇ ਗੁਰਦਵਾਰਿਆਂ, ਅਤੇ ਡੇਰਿਆਂ ਦੇ ਮਹੰਤ ਤਾਂ ਬੜੇ ਬੇਚੈਨ ਹੋਏ ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨੇਕ ਚਲਨ ਵਾਲੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੁੰਦੇ। ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਅਕਾਲ ਬੁੰਗੇ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ ਅੰਦਰੋ ਅੰਦਰ ਖਿਝ ਰਹੇ ਸਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਉਪ-ਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਅਸਰ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਵਲੋਂ ਲੋਕ ਰੁਚੀ ਨੂੰ ਹਟਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਟਾ ਅਤੇ ਆਮਦਨ ਵਿਚ ਹਾਨੀ ਹੋਣੀ ਕੁਦਰਤੀ ਗੱਲ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਅਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕਈ ਤ੍ਰਾਂ ਦੀਆਂ ਅਣਹੋਈਆਂ ਗੱਲਾਂ ਫੈਲਾਣ

ਵਿਚ ਤਤਪਰ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ । ਪਰ ਸਚਾਈ ਅਗੇ ਝੂਠੇ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡੇ ਦੀ ਕੋਈ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ । ਬਾਜੇ ਸੱਜਨਾਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਹੈ, ਕਿ ਇਸ ਦੀਪਮਾਲਾ ਤੇ ਅਕਾਲ ਬੁੰਗੇ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਤਕਰਾਰ ਹੋਇਆ ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਸ ਵਾਰ ਕੋਈ ਸੂਖਮ ਗੱਲ ਬਾਤ ਭਾਵੇਂ ਹੋਈ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਝਗੜਾ ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦਾ । ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੌਰਾ ਕਰਦੇ ਕਰਦੇ ਸ੍ਰੀ ਨਨਕਾਣੇ ਸਾਹਿਬ ਪੁਜੇ ਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਤਾਰਦੇ ਤਾਰਦੇ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ਰੋ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਜਾਣ ਲਈ ਵਜ਼ੀਰਾਬਾਦ ਪੁਜੇ । ਏਥੇ ਆਪਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮੱਘਰ ਸੁਦੀ ਪੂਰਨਮਾਸੀ ਸੰਮਤ ੧੯੧੯ ਨੂੰ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾ ਗਏ ਹਨ । ਇਸ ਲਈ ਆਪ ਏਥੋਂ ਹੀ ਵਾਪਸ ਪਿਛਾਂ ਪਰਤ ਪਏ ਅਤੇ ਮੰਭੜਿਆਲ ਅਰ ਚਵਿੰਡਾ ਬਾਜਵਾ ਆਦਿ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਦੀ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਗਿੱਲੀਂ ਪੁਜੇ । ਗਿੱਲਾਂ ਦੇ ਬਾਬਾ ਜਮੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਕ੍ਰਿਤਾ-ਰਥ ਹੋਏ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇਵੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਭਜਨ ਪੁਛਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਪਰ ਐਤਕੀਂ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਸਾਰ ਮਸਤਾਨੇ ਹੋਗਏ, ਅਤੇ ਅਰਜ ਕੀਤੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਮੈਂ ਆਪ ਨੂੰ ਅਜ ਤਕ ਗੁਰ ਭਾਈ ਹੀ ਸਮਝਦਾ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਅਜ ਆਪ ਵਿਚ ਮੈਨੂੰ ਗੁਰੂ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਜੋਤ ਦਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਦਰ-ਸ਼ਨ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਉਪ੍ਰੰਤ ਮਾਝੇ ਮਾਲਵੇ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਪੁਜ ਗਏ ।

੧੮੬੩ ਈ: ਤਕ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਅਸਰ

ਸੰਮਤ ੧੯੧੯ ਬਿੱਕ੍ਰਮੀ ਅਰਥਾਤ ਸੰਨ ੧੮੬੩ ਈਃ ਤਕ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਸੁਧਾਰਾਂ ਦਾ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਏਨਾਂ ਅਸਰ ਹੋ ਚੁਕਾ ਸੀ ਕਿ ਪਿੰਡ ਪਿੰਡ ਅਤੇ ਘਰ ਘਰ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਅਤੇ ਕੂਕਾ ਲਹਿਰ ਦੀ ਚਰਚਾ ਸੀ। ਸੁਧਾਰਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਬੜੀ ਸਫ਼ਲਤਾ ਨਾਲ ਉੱਨਤੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਪਰਚੱਲਤ ਹੋਈਆਂ ੨ ਫ਼ਜ਼ੂਲ ਰਸਮਾਂ ਹਟ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਸ਼ਰਾਬ ਮਾਸ ਚੋਰੀ ਯਾਰੀ ਅਤੇ ਅਫੀਮ ਆਦਿਕ ਨਿਖਿੱਧ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਗਕੇ ਰਾਖਸ਼ੀ ਬ੍ਰਿਤ ਰਖਣ ਵਾਲੇ ਮਨੁਖ ਦਵਤਾ ਬਣ ਰਹੇ ਸਨ ‡। ਵਿਧਵਾ ਵਿਆਹਾਂ ਤੇ ਬੜੇ ਚਿਰ ਤੋਂ ਪਾਬੰਦੀ ਚਲੀ ਆ ਰਹੀ ਸੀ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ ਨੌਜਵਾਨ ਲੜਕੀਆਂ ਘਰਾਂ ਦੀਆਂ

---

‡ ਸ੍ਰੀ ਮਾਨ ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਸਿੱਧ ਲੇਖਕ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:–"ਹੁਕੇ ਛਡਵਾਏ, ਰਖਾਏ ਕੇਸ ਮੋਨਿਓਂ ਕੇ, ਸੁਧਾ ਛਕ ਥਾਇ ਸਿਖ ਭਾਗ ਤਿਨ ਜਾਗਿਓ। ਫੈਲਿਓ ਜਸ ਭਾਰੀ, ਸਿਖ ਥੀਏ ਤਾਹਿੰ ਕ ਅਪਾਰੀ, ਸਿੰਘ ਪੰਥ ਬਿਰਧਾਇਓ ਨਾਮ ਰਸ ਪਾਗਿਓ। ਫੀਮ ਭੰਗ ਪੋਸਤ ਸ਼ਰਾਬ ਮਾਸ ਚੋਰੀ ਯਾਰੀ ਠਗੀ ਤਜ ਥੀਏ ਸੰਤ ਸਤਿਜੁਗ ਆਗਿਓ।
(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਪੰ: ਪ੍ਰ: ਐ: ੧੯੪੬, ਬਿ: ੭੧ ਕਬਿਤ ੭)

ਚਾਰ ਦੀਵਾਰੀਆਂ ਅੰਦਰ ਘੁਲ ਘੁਲ ਕੇ ਅਪਣੇ ਜੀਵਨ ਨਸ਼ਟ ਕਰਨ ਲਈ ਬਿਵਸ ਸਨ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪਰਚਾਰ ਅਤੇ ਤਪ ਤੇਜ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੇ ਇਨਾਂ ਦੁਖੀ ਦੇਵੀਆਂ ਦੇ ਬੰਧਨ ਕਟ ਦਿਤੇ। ਭਾਵੇਂ ਪਹਿਲੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਇਸ ਲੀਹ ਨੂੰ ਮੇਟਨ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਕਾਫੀ ਚਰਚਾ ਹਈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਥੋੜੇ ਚਿਰ ਵਿਚ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਆ ਗਈ ਕਿ ਵਿਧਵਾ ਵਿਆਹ ਦੀ ਖੁਲ੍ਹ ਨਾਲ ਦੇਸ਼ ਕਈ ਤਰਾਂ ਦੇ ਕਸ਼ਟਾਂ ਅਤੇ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਤੋਂ ਬਚ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਉੱਨਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੁਧਾਰ ਦਾ ਅਸਰ ਹਿੰਦੂਆਂ ਅਤੇ ਸਿਖਾਂ ਉਤੇ ਕਾਫ਼ੀ ਹੋਇਆ। ਕੁੜੀਆਂ ਮਾਰਨ ਅਤੇ ਵੇਚਨ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਹੱਦ ਤਕ ਦੂਰ ਹੋ ਗਈ, ਅਤੇ ਬਾਲ ਵਿਆਹ ਦੀ ਭੈੜੀ ਪੱਧਤੀ ਨੂੰ ਵੀ ਸਤਿਗੁਰ ਜੀ ਨੇ ਬੜੇ ਭਾਰੇ ਪ੍ਰਿਸ਼ਰਮ ਨਾਲ ਰੋਕਿਆ। ਪੂਜਾ ਪਾਠ ਨਾਮ ਅਤੇ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਠਾਠ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਵਧਦਾ ਗਿਆ। ਦੇਸ਼ ਅੰਦਰ ਇਕ ਅਜੇਹਾ ਪ੍ਰੀਵਰ-ਤਨ ਹੋ ਗਿਆ ਜਿਸਨੂੰ ਦੇਖਕੇ ਸਿਆਣੇ ਲੋਕ ਆਖਦੇ ਸਨ, ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਤਾਂ ਕਲਜੁਗ ਵਿਚ ਸਤਿਜੁਗ ਲਾ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਸਤਿਜੁਗੀ ਅਸਰ ਵਧਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਕਲਜੁਗੀ ਸੁਭਾਉ ਰਖਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਅੰਦਰ ਡਰ ਅਤੇ ਸਹਿਮ ਵਧ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਇਸ ਲਹਿਰ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਕਈ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰਦੇ ਸਨ ਪਰ ਵਿਅਰਥ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਤਕ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਕੂਕਾ ਲਹਿਰ ਦਾ ਤਕੜਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹੋ ਚੁਕਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਕੋਈ ਇਲਾਕਾ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਪਦਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਦੇ ਗੀਤ ਨਾਂ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹੋਣ। ਪਿੰਡ

ਪਿੰਡ ਦੀਵਾਨ, ਸਤਿਸੰਗ ਅਤੇ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਜਾਰੀ ਹੋ ਗਿਆ ਜਿਸ ਨਾਲ ਐਉਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਣ ਲਗ ਪਿਆ, ਕਿ ਸਿਖੀ ਦੇ ਵਜੂਦ ਅੰਦਰ, ਜੋ ਅਜੈਬ ਘਰ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਵਾਂਗ ਬੇਪ੍ਰਾਣ ਤੇ ਬੇਹਰਕਤ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਜੀਵਨ ਆਤਮਾ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਹੁਣ ਉਹ ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ ਸੁਰਜੀਤ ਹੋਕੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦੇ ਆਹਰ ਵਿਚ ਮਗਨ ਹੈ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਤਕ ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਸਿਖ ਅੰਦਰ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਵਾਂਗ ਕੋਈ ਖਾਸ ਵਿਤਕਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਨਾਮ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਦਾਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਸਿਖ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਹਿਤ ਮ੍ਰਯਾਦਾ ਤੇ ਚਾਲ ਢਾਲ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰੀਵਰਤਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਸੰਤ ਯਾ ਸਾਧੂ ਪਦਵੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਹੋਣ ਲਗਾ। ਗੱਲ ਕੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਧਾਰਮਕ, ਸਦਾਚਾਰਕ, ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਸੁਧਾਰਾਂ ਤੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਲਾਭ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਪੁਜਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਉਹ ਸਿਖ ਵੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਸਨ, ਜੋ ਅਖਵਾਂਦੇ ਤਾਂ ਸਿਖ ਸਨ, ਪਰ ਨਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿਖੀ ਮਾਰਗ ਦਾ ਕੁਛ ਪਤਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਨਾਂ ਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਮਾਜਕ ਅਸੂਲਾਂ ਦਾ ਗਿਆਨ। ਭਾਵੇਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪਿਆਰ ਭਰੇ ਸਾਂਝੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਤੇਜ ਮਈ ਜੀਵਨ ਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਭਾਈਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਖਿੱਚਿਆ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਅਜਹੇ ਸਜਨਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਬਹੁਤ ਥੋੜੀ ਸੀ *

* ਹੇਠਾਂ ਲਿਖੀ ਘਟਨਾਂ ਦਾ ਜਿਕਰ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਿ

ਇਸ ਸਮੇਂ ਤਕ ਆਪ ਨੂੰ ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਸੁਧਾਰਕ, ਹੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਆਪ ਵਲੋਂ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਅਵੇਸਲੀ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਹਿਨ ਸਹਿਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਨਿਰਾਲੇ ਢੰਗ ਦੁਆਰਾ ਪੱਛਮੀ ਸੱਭਤਾ, ਅਤੇ ਯੂਰਪੀਨ ਕਲਚਰ ਨੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਨੁਕਸਾਨ ਪੁਜਣ ਦਾ ਅੰਦੇਸ਼ਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਦੀ ਦੂਰ ਦਰਸ਼ਕ ਅੱਖ ਉਸ ਵੱਲ ਨੀਝ ਲਾਈ ਤੱਕ ਰਹੀ ਸੀ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਸ ਲਹਿਰ ਦੇ ਕੇਵਲ ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਹੋਣ ਦੇ ਖਿਆਲ ਨਾਲ ਇਸਨੂੰ ਰਕਣ ਦੀ ਕੋਈ ਖਾਸ ਲੋੜ ਨਾ ਸਮਝੀ ਗਈ।

ਦਸ਼ ਭਗਤ ਸ: ਸਰਦੂਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਵੀਸ਼ਰ ਨੇ ਕੀਤਾ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਸੂਬਾ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਸਾਬਕਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੌਲਾਨਾ ਅਬਦੁਲ ਕਾਦਰ ਦੇ ਪਿਤਾ ਕਸੂਰ ਵਿਖੇ ਬੜੇ ਭਾਰੀ ਪੀਰ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਸੀ। ਜਦ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਸੂਰ ਗਏ ਤਾਂ ਉਹ (ਪੀਰ ਸਾਹਿਬ) ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਗਏ, ਏਨੀ ਕਸ਼ਸ਼ ਹੋਈ ਕਿ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਲੈਣ ਲਈ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇ ਹੁਕਮ ਹੋਵੇ ਤਾਂ "ਲਾ ਇਲਾਹਾ ਇਲਿੱਲਾ" ਦਾ ਹੀ ਵਿਰਦ ਕਰਿਆ ਕਰਾਂ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ—'ਤੇਰੀ ਪੱਟੀ ਤਾਂ ਅਗੇ ਹੀ ਸੋਹਣੀ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਨਵੀਂ ਲਿਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਸ੍ਰੀ ਕਵੀਸ਼ਰ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੌਲਾਨਾ ਅਬਦੁਲ ਕਾਦਰ ਨੇ ਦਸਿਆ ਕਿ—"ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਦਸਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਜਜ਼ਬ ਕਰਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਵਿਚ ਕਾਮਿਲ ਸਨ। ਇਸਤੋਂ ਛੁਟ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਆਕੇ ਆਪਣੇ ਜਨਮ ਸਫਲ ਕੀਤੇ।

(ਕੂਕਾ ਲਹਿਰ)

ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿਚ

ਸੰਨ ੧੮੬੩ ਈਃ ਤਕ ਕੂਕਾ ਲਹਿਰ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਵਰਨਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਹੁਣ ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਵਰਨਨ ਲੁੜੀਂਦਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੮੬੩ ਈਃ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰੀ ਅਫਸਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਲਹਿਰ ਬਾਬਤ ਅਜੇਹੀਆਂ ਰਪੋਟਾਂ ਲਿਖਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਿਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਇਸ ਦੇ ਨੇਤਾ ਦੀਆਂ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਨੂੰ ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਸਮਝਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਅੰਦੇਸ਼ਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਜੰਤਕ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨੀ ਅਤੇ ਬੇਚੈਨੀ ਵਧਦੀ ਹੈ; ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ, ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਰਾਜਨੀਤਕ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਰਪੋਟ} ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਰਪੋਟ ਮਿਸਟਰ ਮੈਕਨਬ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਜ਼ਿਲਾ ਸਿਆਲਕੋਟ ਵਲੋਂ ਭੇਜੀ ਗਈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰ ਜੀ ਨੂੰ ਪੋਲੀਟਿਕਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ, ਕਿ— "ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨਾਮ ਦਾ ਇਕ ਵਡੇਰੀ ਉਮਰ ਦਾ ਆਦਮੀ ਅਪਣੇ ੨੦੦ ਸੇਵਕਾਂ ਸਮੇਤ ਜ਼ਿਲਾ ਸਿਆਲਕੋਟ ਵਿਚ ਫਿਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਚੇਲਿਆਂ ਨੂੰ ਬੰਦੂਕਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਧੋਟਿਆਂ ਨਾਲ ਕਵੈਦ ਕਰਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਕਿਸੇ ਹਾਕਮ ਦੀ ਈਨ ਨਹੀ ਮੰਨਦਾ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਵੀ

ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਹਨ। ਉਸਦੇ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਸੇਵਕ ਹਨ। * ਅਤੇ ਉਹ ਵੈਸਾਖੀ ਦਾ ਮੇਲਾ ਵੇਖਣ ਲਈ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੂੰ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ।" ‡

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਵੈਸਾਖੀ ਦਾ ਮੇਲਾ

ਸਰਕਾਰੀ ਰਪੋਟ ਅਨੁਸਾਰ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਅਪਣੇ ਸੇਵਕਾਂ ਸਮੇਤ ੧੧ ਅਪ੍ਰੈਲ (੨੯ ਚੇਤ) ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੁਜੇ, ਜਦ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਲਾਟ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਮੇਜਰ ਮੈਕ ਐਂਡਰਯੂਜ਼ ਡਿਪਟੀ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਜਨਰਲ ਪੁਲੀਸ ਲਹੌਰ ਸਰਕਲ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਮੇਜਰ ਮਰਸਰ, ਅਤੇ ਜ਼ਿਲਾ ਸੁਪਰਡੰਟ ਪੁਲੀਸ ਦੇ ਸਮੇਤ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪਾਸ ਪੁਜਾ। ਉਸਦੇ ਜ਼ਿੰਮੇ ਇਹ ਕੰਮ ਲਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਕਿ ਉਹ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਇਰਾਦਿਆਂ ਦਾ ਪਤਾ ਕਰੇ। ਮੇਜਰ ਮਰਸਰ ਦੀ ਰਪੋਟ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਮੈਕ ਸਾਹਿਬ ਉਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਤੋਗੁਣੀ ਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਵਿਦ੍ਰੋਹ ਰਹਿਤ ਬਚਨਾ ਦਾ ਬੜਾ ਚੰਗਾ ਅਸਰ ਹੋਇਆ। ਮਰਸਰ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ—"ਉਸਦੇ ਸੇਵਕ ਬੜੇ ਨਰੋਏ ਤੇ ਜਵਾਨ ਸਨ,.........ਉਸਦੀ ਗੱਲ ਬਾਤ ਦਾ ਢੰਗ ਬਾਗ਼ੀਆਨਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਅਤੇ ਗੰਭੀਰ ਸੁਭਾਉ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਭਰੇ

* ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਨਹੀਂ, ਕੇਵਲ ਜ਼ਿਲਾ ਸਿਆਲ ਕੋਟ ਦੇ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੀ ਦੱਸੀ ਗਈ ਜਾਪਦੀ ਹੈ।

‡ ਕੂਕਾ ਕਾਗ਼ਜ਼ਾਤ ਪੰਨਾਂ ੩

ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਉਸਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਦਖ਼ਲ ਦੇਣਾ ਮੁਨਾਸਬ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਗਿਆ।"†

ਇਸਤ੍ਰੀ ਜਾਤੀ ਲਈ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਅਧਿਕਾਰ

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਵੈਸਾਖੀ ਤੇ ਨਾਮ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਉਪ੍ਰੰਤ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪਹਿਲੋਂ ਦੁਆਬੇ ਅਤੇ ਫੇਰ ਮਾਲਵੇ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਦੌਰੇ ਵਿਚ ਆਪਨੇ ਦੋ ਨਵੀਨ ਮ੍ਰਜਾਦਾਂ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਕੀਤੀਆਂ; (੧) ਮਾਈਆਂ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਅਤੇ (੨) ਅਨੰਦ ਮ੍ਰਜਾਦਾ ਦਾ ਅਰੰਭ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਮਾਈਆਂ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਤੋਂ ਬੰਚਿਤ ਹੀ ਰਹਿਣਾਂ ਪੈਂਦਾ ਸੀ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਸਤ੍ਰੀ ਜਾਤੀ ਨੂੰ ਇਸ ਅਮੋਲਕ ਦਾਤ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਸਮਾਨ ਹੀ ਅਧਿਕਾਰੀ ਸਮਝਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਦੇ ਫਲ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਸੈਂਕੜੇ ਮਾਈਆਂ ਨੇ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਪਵਿਤ੍ਰ ਕਰ ਕਮਲਾਂ ਦੁਆਰਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਬਾਟੇ ਛਕਕੇ ਅਪਣੇ ਜਨਮ ਸਫਲ ਕੀਤੇ। ਸਿਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਾਂਦੇ, ਗਹਿਣੇ ਅਤੇ ਕੌੜੇ ਪਹਿਰਾਵੇ ਤਿਆਗ ਕੇ ਸਾਦੇ ਬਸਤ੍ਰ ਪਹਿਨ ਲਏ। ਹਰ ਰੋਜ਼ ਸਣੇ ਕੇਸੀ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨਾਂ ਅਰੰਭ ਦਿਤਾ। ਕਈ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਨਾਂ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਗਿਆ, ਕਿ ਸੰਤਾਨ ਉਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਅਸਰ ਮਾਤਾ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਲਈ ਉਸ ਦਾ ਜੀਵਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਮਈ ਹੋਣਾਂ

† ਕੂਕਾ ਕਾਗ਼ਜ਼ਾਤ ਪੰਨਾਂ ੩

ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਮਿਠੇ ਮਿਠੇ ਅਤੇ ਹਿਤਕਾਰੀ ਬਚਨਾਂ ਨੇ ਸਭ ਦੀ ਤਸੱਲੀ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਹੁਣ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਤੇ ਪੁਰਸ਼ ਭਜਨ ਪੁਛਣ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੀ ਛਕਣ, ਜਿਸਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾਲ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਬਾਲਕ ਵੀ ਇਸ ਪਵਿਤ੍ਰ ਦਾਤ–ਤੋਂ ਵਰੋਸਾਕੇ ਧ੍ਰੂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਣ ਲਗ ਪਏ । ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਬਾਲ ਅਤੇ ਬਾਲੜੀਆਂ ਨਾਮ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕਲਜੁਗ ਕਿਵੇਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਓਥੇ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਅਤੇ ਸਤਿਜੁਗ ਦਾ ਪਹਿਰਾ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਾਮ ਬਾਣੀ ਅਤੇ ਸਤਿਸੰਗ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਾਲ ਕਲਹ ਕਲੇਸ਼ ਨਿਵਿਰਤ ਹੋਕੇ ਜੀਵਨ ਸੁਖਮਈ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੰਤਹ ਕਰਣ ਵਿਚੋਂ ਵਿਸ਼ੇ ਵਾਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਜਨਮ ਜਨਮਾਂਤ੍ਰਾਂ ਦੀ ਕਾਲਖ ਲਹਿਕੇ ਉਸ ਦੀ ਥਾਂ ਸਤਿ ਸੰਤੋਖ ਅਤੇ ਦਇਆ ਆਦਿਕ ਦੈਵੀ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਫੁਲਵਾੜੀ ਪ੍ਰਫੁੱਲਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸਦੀ ਮਹਿਕ ਨਾਲ ਦਰ ਅੰਦਰ ਸੁਗੰਧੀ ਹੀ ਸੁਗੰਧੀ ਫੈਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਖੋਟਿਆਂ ਦਾ ਮੇਲਾ

(ਅਤੇ)

ਅਨੰਦ ਮ੍ਰਯਾਦਾ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ

ਮਾਲਵੇ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਜੇਠ ਸੁਦੀ ੧੦ ਸੰਮਤ ੧੯੨੦ ਬਿ: ਮੁਤਾਬਕ ੨ ਜੂਨ ੧੮੬੩ ਈ: ਨੂੰ ਮਾਲਵੇ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਨਗਰ ਖੋਟਾ ਵਿਖੇ ਪੁਜੇ। ਏਥੇ ਪਹਿਲੋਂ ਤੋਂ ਹੀ ਦੀਵਾਨ ਮਿਥਿਆ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸੰਗਤਾਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਪੁਜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਏਥੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਮਾਜ ਅੰਦਰ ਇਕ ਨਵੇਂ ਸੁਧਾਰ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰਖੀ। ਇਹ ਪੁਰਾਤਨ ਵਿਆਹ ਪੱਧਤੀ ਨੂੰ ਅਨੰਦ ਮ੍ਰਯਾਦਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਤ ਕਰਨ ਦਾ ਮੁੱਢ ਸੀ। ਸਿਖ ਧਰਮ ਅੰਦਰ ਇਸਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਿਆਹਾਂ ਦੀ ਰੀਤੀ ਪੁਰਾਤਨ ਹੀ ਸੀ *

* ਸਿਖ ਨੁਕਤਾ ਨਿਗਾਹ ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਰੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਇਕ ਰੂਪ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਇਕ ਹੀ ਜੋਤ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੈ। ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ ਵਿਚ ਸੁਤੰਤ੍ਰ ਹਨ, ਕਿ ਜਿਸ ਜਾਮੇ ਵਿਚ ਜੇਹੜਾ ਕੰਮ ਚਾਹੁਣ ਕਰਨ, ਪੰਜਾਂ ਜਾਮਿਆਂ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਦਾ ਆਦਰਸ਼ ਕਾਇਮ ਰੱਖਿਆ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਛੇਵੇਂ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਮੀਰੀ ਪੀਰੀ ਦੀਆਂ ਦੋ ਤਲਵਾਰਾਂ ਪਹਿਨਕੇ ਸ਼ਾਂਤਿ ਰਸ ਨਾਲ ਬੀਰ ਰਸ ਨੂੰ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਿਆ। ਇਸ ਲਈ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਸਨੱਧ ਬੱਧ ਕਰਕੇ ਅਨਿਆਈ ਰਾਜ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਜੰਗ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿਤਾ, ਅਤ ਜੰਗ ਅੰਦਰ ਉਹ ਸਫ-

ਬ੍ਰਹਿਮਣ ਹੀ ਉਸਦੇ ਕਰਤਾ ਧਰਤਾ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਇਸ ਰਸਮ ਨੂੰ ਅਪਣੀ ਉਪਜੀਵਕਾ ਦਾ ਇਕ

ਲਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ, ਜਿਸਨੂੰ ਦੁਸ਼ਮਨ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਨ-ਦਾਰ ਜਿਤ ਕਹਿਣ ਲਈ ਬਿਵਸ ਹੋਏ। ਸਤਵੇਂ ਅਠਵੇਂ ਤੇ ਨਾਵੇਂ ਸਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਫਿਰ ਮਾਲਾ ਅਰ ਸਿਮਰਨਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਭਗਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਚਲਾ ਦਿਤਾ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਮੁਗ਼ਲ ਹਕੂ-ਮਤ ਵਲੋਂ ਹਿੰਦੀਆਂ ਉਤੇ ਘੋਰ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਖੰਡੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਕੇ ਬੀਰ ਰਸ ਦੀ ਐਸੀ ਪੁੱਠ ਚਾੜ੍ਹੀ ਕਿ ਉਹ ਚਿੜੀਆਂ ਤੋਂ ਬਾਜ਼ ਤੇ ਗਿਦੜਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ੇਰ ਬਣਕੇ ਦਸ਼ ਸੁਤ-ਤ੍ਰਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਨਾਲ ਫਿਰ ਰਣ ਭੂਮੀ ਵਿਚ ਕੁਦ ਪਏ। ਯਾਰ੍ਹਵੇਂ ਜਾਮੇਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਬਾਲਕ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਫਿਰ ਸਿੱਖਾਂ ਅੰਦਰ ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਸਾਧਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਆਤਮਕ ਸ਼ਕਤੀ ਭਰਨ ਦਾ ਪਰਮ ਪੁਰਸ਼ਾਰਥ ਕੀਤਾ, ਅਤੇ ਬਾਰ੍ਹਵੇਂ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਸੰਤ ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰਕੇ—"ਕੂਕਾ ਲਹਿਰ" ਦੁਆਰਾ ਸ਼ਕਤੀ ਤੇ ਭਗਤੀ ਦਾ ਜੋੜ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਲਿਜੁਗ ਵਿਚ ਸਤਿਜੁਗ ਲਾਣ ਦਾ ਪ੍ਰਿਸ਼ਰਮ ਕੀਤਾ। ਚਿਟੇ ਬਸਤ੍ਰ ਉਨ ਦੀ ਮਾਲਾ, ਸਿਧਾ ਦਸਤਾਰਾ, ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਬਰਦੀ ਨੀਯਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤ ਮਈ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਦੀ ਥਾਂ ਦੇਸ ਦਾ ਸੁਤੰਤ੍ਰ ਰਾਜ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਯਤਨ ਕੀਤਾ ਤੀਜੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੇਵਲ—"ਅਨੰਦ" ਅਤੇ ਚੌਥੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲਾਵਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਹੀ ਕੀਤਾ ਪਰ ਬਾਰ੍ਹਵੇਂ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਸ਼ਕਲ ਦੇਣ ਹਿਤ ਅਨੰਦ ਮ੍ਰਯਾਦਾ ਦੀ ਸਥਾ

ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਾਧਨ ਬਣਾ ਲਿਆ ਸੀ । ਗਰੀਬ ਸਿਖ ਉਨ੍ਹਾਂ

ਪਨਾਂ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਮੁਕਦੀ ਗਲ ਇਹ, ਕਿ ਗੁਰ ਸਿਖੀ ਦੇ ਅਸੂਲ ਜੋ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅਪਣੇ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਜਾਮਿਆਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਤ ਕੀਤੇ, ਉਹ ਇਕੋ ਜਤ ਵਲੋਂ ਸਮਝਣੇਚਾਹੀਦੇਹਨ,ਜਿਸਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੋਵੇਗਾ. ਕਿ ਕਿਸੇ ਜਾਮੇ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਅਸੂਲ ਦੀ ਨੂਣਤਾ ਯਾਂ ਅਧਿਕਤਾ ਦੀ ਕਲਪਨਾਂ ਵਿਅਰਥ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਵੇਗੀ, ਸੋ ਅਨੰਦ ਮ੍ਰਯਾਦਾ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨ ਆਪਣ ਬਾਹਰਵੇਂ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਕੀਤਾ, ਜਿਸਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਇਤਹਾਸ ਦੁਆਰਾ ਇਉਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਕਿ ਬਾਰਵੇਂ ਜਾਮੇਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਕਿਸ ਜਾਮੇਂ ਵਿਚ ਵੀ ਵਿਆਹ ਅਨੰਦ ਮ੍ਰਯਾਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋਇ। ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਗਲ ਤਾਂ ਵਖਰੀ ਰੈਹਣ ਦਿਓ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਅਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਦ ਵਿਆਹ ਵੀ ਸਨਾਤਨ ਵਿਆਹ ਪੱਧਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ। ਪੁਸ਼ਟੀ ਅਰਥ ਕਵਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦ ਵਿਆਹ ਦਾ ਵਰਨਨ ਕਰਨਾਂ ਹੀ ਕਾਫੀ ਸਮਝਣਾਂ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥ ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :—"ਮਹਿ ਸੁੰਦਰ ਬੇਦੀ ਰਚ ਰਾਖੀ। ਗਨ ਨਰ ਨਾਰ ਬਿਲੋਕਨ ਕਾਂਖੀ। ਸਾਦਰ ਸਗਰੇ ਕੀਨ ਬਿਠਾਵਨ। ਬਿਪ੍ਰ ਉਚਾਰਤ ਮੰਤ੍ਰਨ ਪਾਵਨ। ਪੂਜਤ ਨਵ ਗ੍ਰਹਿ ਗਣਪਤਿ ਪਾਸ। ਕਹਹਿੰ ਕਿਰਤ ਠਾਨਹਿ ਗੁਰ ਨਾਥ। ੩੬। ਪੁਨ ਬੇਦੀ ਮਹਿ ਰਾਖ ਹੁਤਾਸਨ। ਡਾਰਤ ਸਰਪੀ ਕੀਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ। ਤਬ ਦੁਲਹਨਿ ਲੇ ਨਿਕਟ ਬਿਠਾਈ। ਜਥਾ ਜੋਗ ਸਭ ਬਿਧਿ ਧਰਵਾਈ। ੩੭। ਬਾਰ ਬਾਰ ਫੇਰਨ ਸੰਗ ਫੇਰੇ। ਪਾਨ ਗ੍ਰਹਿਨ ਕੀਨੋਂ ਤਿਸ ਬੇਰੇ।" (ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਆਹ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ)

ਦੇ ਇਸ ਲਾਲਚ ਭਰੇ ਰਵੱਜੇ ਤੋਂ ਤੰਗ ਆ ਚੁਕੇ ਸਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਆਗਿਆ ਕੀਤੀ ਕਿ ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਆਹਾਂ ਸਬੰਧੀ ਬ੍ਰਹਿਮਣਾਂ ਦੇ ਤਰਲੇ ਕਰਨ ਦੀ ਕਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਹ ਰਹਿਤ ਮ੍ਰਯਾਦਾ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖ ਇਕੱਠੇ ਹੋਕੇ ਇਹ ਕਾਰਜ ਆਪ ਹੀ ਕਰ ਲਿਆ ਕਰਨ। ਇਸ ਨਵੀਂ-ਮ੍ਰਯਾਦਾ ਅਨੁਸਾਰ (ਜੋ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹੈ) ਖੋਟਿਆਂ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਖੇ ੬ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ ਹੋਏ। ਕਿਉਂਕਿ ਸਿਖ ਪੰਥ ਅੰਦਰ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਅਨੰਦ ਮ੍ਰਯਾਦਾ ਪਿੰਡ ਖੋਟ ਜ਼ਿਲਾ ਫੀਰੋਜ਼ਪੁਰ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਮ੍ਰਯਾਦਾ ਦੀ ਰੀਤੀ ਨੂੰ ਅਸਲ ਮ੍ਰਯਾਦਾ ਦਾ ਨਾਮ ਦਿਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਨੰਦ ਮੈਰਿਜ ਐਕਟ ੨੨-੧੦-੧੯੦੯ ਵਿਚ ਪਾਸ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਹੋਰ ਸਿਖ ਸੁਸਾਇਟੀਆਂ ਨੇ ਕੁਛ ਵਾਧੇ ਘਾਟੇ ਕਰਕੇ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਵਖਰੇ ਤ੍ਰੀਕੇ ਨੀਯਤ ਕਰ ਲਏ।*

---

*ਅਨੰਦਮੈਰਿਜਐਕਟ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਿਪੁਦਮਨਸਿੰਘ ਨੇਵਾਇ-ਸਰਾਏ ਦੀ ਕੌਂਸਲ ਵਿਚ੩੦-੧੦-੧੯੦੮ ਨੂੰਪੇਸ਼ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਸਬੰਧੀਬਹਿਸ ਵਿਚ ਸਬੂਤ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇਮਹਾਰਾਜਾਪਟਿ-ਆਲਾ ਨੇ ਸੰਤ ਜਵਾਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਤੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਨਾਭਾ ਨੇ ਅਪਣੇਚੀਫਜਸਟਿਸ ਸ੍ਰ:ਬਚਨਸਿੰਘਨੂੰ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਭੇਜਿਆ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਨਾਭਾ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਲੋਂ ਤਾਰ ਭੇਜੀ ਗਈ ਅਤੇ ਸੰਤ ਜਵਾਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਚਿਠੀ ਲਿਖਵਾਕੇ ਲੈ ਗਏ। ਤਾਰ ਤੇ ਚਿਠੀ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਸਖਤਾਂ

ਅਸਲ ਮ੍ਰਯਾਦਾ

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਉਪ੍ਰੰਤ ਸ੍ਰੀ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰਨ ਉਪ੍ਰੰਤ ਕੁਛ ਫਾਸਲੇ ਤੇ ਅਗਲੇ ਬੰਨੇ ਬੇਦੀ ਅੰਦਰ ਪੂਰਨ ਮ੍ਰਯਾਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਹਵਨ ਕਰਨਾਂ। ਪੰਜਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਪੋਥੀਆਂ ਤੋਂ ਪੜ੍ਹਨੀ ਛੇਵੇਂ ਨੇ ਅਹੂਤੀ ਪਾਣੀ ਤੇ ਸਤਵੇਂ ਨੇ ਜਲ ਦਾ ਛਿੱਟਾ ਮਾਰਨਾਂ। ਉਸਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਵਰ ਕੰਨਿਆਂ ਨੂੰ ਛਕਾ ਦੇਣਾਂ ਤੇ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਲਾਵਾਂ ਪੜ੍ਹਕੇ ਹਵਨ ਕੁੰਡ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਫੇਰ ਦੇਣੇ। ਪਿਛੋਂ ਪਾਠ ਦਾ ਭੋਗ ਪਾ ਦੇਣਾਂ। ਉਪ੍ਰੰਤ ਅਨੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨਾਂ, ਤੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਕੇ ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਵਰਤਾ ਦੇਣਾਂ।

ਖੱਟਿਆਂ ਵਿਚ ਇਸ ਨਵੀਂ ਮ੍ਰਯਾਦਾ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਅਸਰ ਬ੍ਰਹਿਮਣਾਂ ਤੇ ਹੋਣਾਂ ਸੀ, ਜੋ ਇਸਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਮੰਨੇ ਪ੍ਰਮੰਨੇ ਆਗੂ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਰੌਲਾ ਪਾਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਛਿਥੀਆਂ ਤੇ ਫਿਕੀਆਂ ਗਲਾਂ ਬੜੇ ਪ੍ਰੇਮ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ। ਨਾਲ ਹੀ ਕਿਹਾ ਕਿ—'ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਹੱਕ ਖੱਸਣ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਨਹੀਂ ਰਖਦੇ। ਸਗੋਂ

ਹੇਠ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਅਸੀਂ ੭੦ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਅਨੰਦ ਮ੍ਰਯਾਦਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਸਬੂਤ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਪਾਸ ਅਨੰਦ ਮ੍ਰਯਾਦਾ ਦਾ ਕੋਈ ਪੱਕਾ ਸਬੂਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸੋ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਇਹ ਐਕਟ ਪਾਸ ਹੋ ਇਆ ਸੀ।

ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਹੱਕ ਤੇ ਕਾਇਮ ਰਖਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਸਦਾਚਾਰੀ ਅਤੇ ਨਿਆਇਸ਼ੀਲ ਬ੍ਰਹਿਮਣ ਦਾ ਅਸੀਂ ਦਿਲੋਂ ਵਜੋਂ ਸਤਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਪਰ ਲਾਲਚੀ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਭਲ ਲਈ ਲਾਲਚ ਤੋਂ ਹਟਾਣਾਂ ਅਪਣਾਂ ਫਰਜ਼ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ। ਅਨੰਦ ਮ੍ਰਯਾਦਾ ਚਾਲੂ ਕਰਕ ਸਗੋਂ ਅਸਾਂ ਸਿਖਾਂ ਦਾ ਭਾਰ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਚੁਕਾ ਦਿਤਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਤੁਹਾਨੂੰ ਨਰਾਜ ਹੋਣ ਦੀ ਥਾਂ ਖੁਸ਼ ਹੋਣਾਂ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।' ਬਾਰ ਬਾਰ ਸਮਝਾਣ ਤੇ ਵੀ ਬ੍ਰਹਿਮਣ ਨਾਂ ਸਮਝੇ ਅਤੇ ਤੈਸ਼ ਵਿਚ ਆਕੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਅਗੇ ਜਾ ਫ਼ਰਯਾਦ ਕੀਤੀ ਕਿ "ਨਵੇਂ ਪੰਥ ਦੇ ਗੁਰੂ ਨੇ ਸਾਡਾ ਟੁਕਰ ਖੋਹ ਲਿਆ ਹੈ।"

ਬਾਗਜਾਨਾਂ ਤਕਰੀ ਬਾਬਤ ਰਪੋਟ

ਬ੍ਰਹਿਮਣਾਂ ਦੇ ਵਾਵੇਲਾ ਕਰਨ ਪਿਛੋਂ ੪ ਜੂਨ ਨੂੰ ਖੋਟਿਆਂ ਦੇ ਇਕ ਚੌਕੀਦਾਰ ਨੇ ਬਾਘੇ ਪਰਾਣੇ ਦੇ ਥਾਣੇ ਜਾਕੇ ਰਪੋਟ ਕੀਤੀ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਖ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਤਕਰੀਰਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਸਨੇ ਲਿਖਾਇਆ ਕਿ—"ਦੋ ਤਿੰਨ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਉਸਦੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ (ਸਤਿਗੁਰੂ) ਰਾਮ ਸਿੰਘ (ਜੀ) ਚਾਰ ਪੰਜ ਸੌ ਸਿਖ ਸੇਵਕਾਂ ਸਮੇਤ ਆਏ ਹੋਏ ਹਨ; ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਢੰਗ ਅਨੋਖਾ ਹੈ। ਉਹ ਬਾਗਜਾਨਾਂ ਤਕਰੀਰਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਦੇਸ਼ ਤੇ ਛੇਤੀ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਹੋ ਜਾਏਗਾ ਅਤੇ ਛੇਤੀ ਹੀ ਸਵਾ ਲਖ ਹਥਿਆਰ ਬੰਦ ਆਦਮੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਹ ਕਿਰਸਾਣਾਂ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਫਸਲ ਦਾ ਕੇਵਲ ਪੰਜਵਾਂ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣਗੇ। ਉਹ ਅਪਣੇ ਆਪਨੂੰ ਅਨੋਖੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਕੂਕਾ ਦੀਵਾਨਾਂ ਤੇ ਪਾਬੰਦੀਆਂ

ਚੌਕੀਦਾਰ ਦੀ ਰਪੱਟ ਪਿਛੋਂ ਇਕ ਸਾਰਜੰਟ, ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇਕ ਐਸਿਸਟੈਂਟ ਸੁਪਰਡੰਟ ਪੁਲੀਸ ਨੂੰ ਖੋਟੇ ਪਿੰਡ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ, *ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਚੌਕੀਦਾਰ ਦੀ ਰਪੱਟ ਨੂੰ ਦਰੁਸਤ ਮੰਨਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਉਸ ਦੀ ਤਸਦੀਕ ਕਰ ਦਿਤੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਫੀਰੋਜ਼ਪੁਰ ਦੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਆਗਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਜ਼ਿਲਾ ਫੀਰੋਜ਼ਪੁਰ ਅੰਦਰ ਕੂਕਾ ਦੀਵਾਨ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਤੇ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੇਵਕਾਂ ਸਮੇਤ ਬਾਜਿਓਂ ਖਾਣੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਪੁਚਾ ਦੇਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਮਿਸਟਰ ਥਾਮਸ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਫੀਰੋਜ਼ਪੁਰ ਨੇ ਸਰਕਾਰੀ ਹੁਕਮ ਦੀ ਤਾਮੀਲ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਬਾਘਾ ਪਿਰਾਣਾਂ ਥਾਣੇ ਵਿਖੇ ਸਦਕੇ ਪੁਛਿਆ ਕਿ—"ਆਪ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਬਾਗਯਾਨਾ ਤਕਰੀਰਾਂ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕੈਤਾਂ ਪੁਜੀਆਂ ਹਨ। ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਕੀ ਆਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ?" ਆਪ ਨੇ ਬੜੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਉਤ੍ਰ ਦਿੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਿਹਾ ਕਿ:—"ਮੈਂ ਸੱਚ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਵਿਅਰਥ ਤੇ ਖਰਚੀ-ਲੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਦੇ ਭਾਰ ਤੋਂ ਜੰਤਾ ਨੂੰ ਬਚਾਣਾਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਧਾਰਮਿਕ ਸਮਾਜਕ ਅਤੇ ਸਦਾਚਾਰਕ ਗਿਰਾਵਟਾਂ ਕਾਰਨ ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦੁਖ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਦੂਰ

*ਕੂਕਾ ਕਾਗਜ਼ਾਤ ਪੰਨਾ ੩

ਕਰਨ ਦਾ ਪੁਰਸ਼ਾਰਥ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਮੇਰਾ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਵਿਰੋਧ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮੈਂ ਦੇਸ਼ ਤੇ ਜਾਤੀ ਦੇ ਭਲੇ ਦਾ ਚਾਹਵਾਨ ਹਾਂ। ਜੇ ਅਜੇਹਾ ਕਰਨ ਦਾ ਨਾਉਂ ਬਗਾਵਤ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਸ ਲਈ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਕਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹਾਂ" ਇਹ ਨਿਰਭੈਤਾ ਭਰਿਆ ਅੰਤੇ ਾਰਾ ਉਤ੍ਰ ਸੁਣਕ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਹੈਰਾਨ ਜੇਹਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਕੁਛ ਮਿੰਟਾਂ ਤਕ ਚੁਪ ਰਹਿਣ ਪਿਛੋਂ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ—" ਆਪਨੂੰ ਹੁਣ ਇਸ ਜ਼ਿਲੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਦੀਵਾਨ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਜਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਹ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਣ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਹਿਰਾਸਤ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ ਥਾਣਿਓਂ ਥਾਣੀਂ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਪੁਚਾਇਆ ਗਿਆ, ਜਿਥੋਂ ਆਪ ਹਰ ਰੋਜ ਚਲਕੇ ੨੮ ਦਿਨਾਂ ਤਕ ਲੁਧਿਆਣੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਦ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦ ਰਹੇ।

ਮਨਘੜਤ ਰਪੋਟਾਂ

ਅਪ੍ਰੈਲ ਮਈ ਅਤੇ ਜੂਨ ੧੮੬੩ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਲਾਟ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਪੰਜਾਬ ਭਰ ਦੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਤੇ ਦੇਸੀ ਅਫਸਰਾਂ ਵਲੋਂ ਰਪੋਟਾਂ ਕੱਠੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ, ਜਿਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਨੂੰ ਨਿਰਮੂਲ ਤੇ ਝੂਠੀਆਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਕੈਪਟਨ ਮਿੱਲਰ ਦੀ ਉਸ ਰਪੋਟ ਦਾ ਵਰਨਨ ਕਰਨਾ ਜਰੂਰੀ ਜਾਪਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਉਸਨ ੧੧ ਜੂਨ ੧੮੬੩ ਨੂੰ ਮੁਖ਼ਬਰ ਗੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਾਬਤ ਕੀਤੀ। ਮਿਲਰ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਭੇਤ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਗੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਭੈਣੀ (ਸਾਹਿਬ) ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ। ਉਹ ਓਥੇ ਐਸੇ ਵੇਲੇ ਪੁਜਾ ਜਦ

ਕਿ ਗੁਰੂਜੀ ਡੇਰੇ ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਬਾਹਰਗਏ ਹੋਏ ਸਨ।ਗੋਂਦਾ ਸਿੰਘ ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬਸਿੰਘਜੀਕੋਲ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਭਜਨ ਪੁਛਕੇ ਕੂਕਾ ਹੋਣ ਲਈ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਭਜਨ ਦਸ ਦਿਤਾ, ਤੇ ਉਹ ਕੂਕਿਆਂ ਵਿਚ ਰਲ ਗਿਆ। ਗੋਂਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਰਾਤ ਨੂੰ ਢੋਲ ਵਜਣ ਪਿਛੋਂ ੫੦ ਕੂਕਿਆਂ ਨੇ ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਸੋਟੇ ਲੈਕੇ ੨ ਘੰਟਿਆਂ ਤਕ ਕਵੈਦ ਕੀਤੀ। ਇਸਤੋਂ ਬਾਦ ਗੋਂਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਪਰਗਟ ਕੀਤੀ। ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰਨ ਲਈ ਭੇਜਿਆ, ਅਤੇ ਅਪਣੇ ਕੋਲੋਂ ਦੋ ਚਿਠੀਆਂ ਦੇਕੇ ਆਖਿਆ, ਕਿ ਇਹ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਦੇਣੀਆਂ। ਗੋਂਦਾ ਸਿੰਘ ਚਿਠੀਆਂ ਲੈਕੇ ਰਾਹੇ ਪਿਆ ਜੋ ਉਸਨੇ ਜਾਲੰਧਰ ਛਾਉਣੀ ਪੁਜਕੇ ਮਿਲਰ ਸਾਹਬ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿਤੀਆਂ।' ਇਹ ਕੈਪਟਨ ਮਿਲਰ ਦੀ ਉਸ ਰਪੋਟ ਦਾ ਸਾਰ ਹੈ ਜੋ ਉਸਨੇ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਜਨਰਲ ਪੁਲੀਸ ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਮਾਰਫਤ ਲਾਟ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਭੇਜੀ *। ਮਿਲਰ ਦੀ ਰਪੋਟ ਵਿਚੋਂ ਚਿਠੀਆਂ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਉਲਥਾ ਹੇਠਾਂ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ:-

ਚਿਠੀ ਨੰ: ੧

"ਫਤਹ" ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸਹੀ। ਮੈਂ ਇਕ ਤੁਖਾਣ ਦੇ ਘਰ ਪੈਦਾ ਹੋਵਾਂਗਾ, ਅਤੇ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਪੁਕਾਰਿਆ ਜਾਵਾਂਗਾ। ਮੇਰਾ ਘਰ ਜਮਨਾਂ ਤੇ ਸਤਲੁਜ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ

*ਕੂਕਾ ਕਾਗਜ਼ਾਤ

ਹੋਵੇਗਾ, ਮੈਂ ਅਪਣਾ ਪੰਥ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਾਂਗਾ। ਮੈਂ ਫ਼ਰੰਗੀ ਨੂੰ ਹਰਾਕੇ ਅਪਣੇ ਸਿਰਤੇ ਤਾਜ ਰਖਾਂਗਾ, ਅਤੇ ਸੰਖ ਪੂਰਾਂਗਾ, ਗਵੱਯੇ ਮੇਰੀ ਉਪਮਾਂ ਦੇ ਗੀਤ ਗਾਵਣਗੇ। ਸੰਮਤ ੧੯੨੧ (ਸਨ ੧੮੬੪ ਈ:)ਨੂੰ ਮੈ ਤਖਤਾਣ ਤਖਤ ਤੇ ਬੈਠਾਂਗਾ। ਜਦ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਸਵਾ ਲਖ ਸਿਖ ਹੋਣਗੇ, ਮੈਂ ਫ਼ਰੰਗੀਆਂ ਦੇ ਸਿਰ ਵੱਢਾਂਗਾ। ਸਵਾ ਲਖ ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਜੈਕਾਰਾ ਸੁਣਕੇ, ਈਸਾਈ ਅਪਣੀਆਂ ਤੋਵਆਂ ਛਡਕੇ ਦੇਸ ਵਿਚੋਂ ਨੱਸ ਜਾਣਗੇ। ਜਮਨਾਂ ਦ ਕੰਢੇ ਤੇ ਇਕ ਵਡਾ ਜੰਗ ਹੋਵੇਗਾ। ਲਹੂ ਰਾਵੀ ਦੇ ਪਾਣੀ ਸਮਾਨ ਵਗੇਗਾ। ਕਿਸੇ ਫ਼ੁਰੰਗੀ ਨੂੰ ਜੀਉਂਦਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਸੰਮਤ ੧੯੨੨ (ਸੰਨ ੧੮੬੫) ਨੂੰ ਦੇਸ ਵਿਚ ਬਲਵੇ ਹੋਣਗ। ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਰਾਜ ਹੋਵੇਗਾ। ਰਾਜਾ ਤ ਪਰਜਾ ਸੁਖ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਰਹਿਣ ਗੇ। ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਰਾਜ ਵਧਦਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਹ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਭਾਈਓ ਇਹ ਕੋਈ ਜੀਵਨ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸੰਨ ੧੮-੬੫ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਦੇਸ ਉਤੇ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਰਾਜ ਹੋਵੇਗਾ। ਮੇਰੇ ਸਿਖ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਨਗੇ। ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਇਹ ਕੁਛ ਹੋਵੇਗਾ।"

(ਚਿਠੀ ਨੰ: ੨)

"ਫਤਹ। ਉਤਲੀ ਚਿਠੀ ਸਭ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਾਈ ਗਈ। ਏਥੋਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਹੈ, ਕਿ ਆਪ ਜਿਥੇ ਵੀ ਹੋਵੋ ਆਪਣੀ ਖਬਰ ਭੇਜੋ। ਅਸੀਂ ਏਥੇ ਤੁਹਾਡਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਤੁਸੀਂ ਬਹੁਤ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਏਥੇ ਨਹੀਂ ਹ। ਏਧਰ ਨੂੰ ਛੇਤੀ ਨਾਲ ਆਓ। ਅਸੀਂ ਏਨਾਂ ਚਿਰ ਆਪ ਤੋਂ ਵਖਰੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦੇ।"

ਚਿਠੀ ਨੰ: ੧ ਦੇ ਆਦਿ ਤੋਂ ਅੰਤ ਤਕ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਨਾਲ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਇਹ ਬਿਲਕੁਲ ਮਨਘੜਤ ਅਤੇ ਬਨਾਵਟੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਹ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਿਖਾਂ ਪ੍ਰਤਿ ਸ੍ਰੀ ਕਲਗੀ ਧਰ ਜੀ ਦੀ ਪਸ਼ੀਨ ਗੋਈ ਦੁਆਰਾ ਦਸ ਰਹੇ ਹਨ, ਕਿ ਆਪ ਸ੍ਰੀ ਕਲਗੀਧਰ ਜੀ ਦਾ ਅਵਤਾਰ ਹਨ, ਅਤ ਇਹ ਵੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੈ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਫਰੰਗੀਆਂ ਦੇ ਸਿਰ ਵਢਕੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਰਾਜ ਮੁੜ ਬਹਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਏਗਾ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰਾਜ ਤਖਤ ਤੇ ਬੈਠਣਗੇ। ਇਸ ਚਿਠੀ ਸਬੰਧੀ ਹੇਠਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਗਲਾਂ ਵੀਚਾਰ ਗੋਚਰੀਆਂ ਹਨ:—

(੧) ਕੀ ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਹਸਤੀ ਦਾ ਕੋਈ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ ?

(੨) ਕੀ ਅਹਿੰਸਾ ਦੇ ਅਵਤਾਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘਜੀ ਵਲੋਂ ਇਹ ਚਿਠੀ ਲਿਖ ਜਾਣ ਦੀ ਆਸ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ?

(੩) ਕੀ ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਜੇਹੇ ਭੋਲੇ ਅਤੇ ਕੱਚੇ ਆਦਮੀ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਕ ਓਬੜ ਅਤੇ ਬਿਲ-ਕੁਲ ਨਵੇਂ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਅਜੇਹੀ ਭੇਤ ਭਰੀ ਚਿਠੀ ਦਿਤੀ ਜੋ ਕਿਸੇ ਬਹੁਤ ਵਡੇ ਇਤਬਾਰੀ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਦੇਣ ਯੋਗ ਸੀ ?

(੪) ਜਦ ਇਹ ਚਿਠੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਵਲੋਂ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਲਿਖੀ ਗਈ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਚਿਠੀ ਦੀ ਲਿਖਤ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਕ ਸੁਣਾ ਦਿਤੀ ਗਈ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪਾਸ ਵਾਪਸ ਭੇਜਣ ਦੀ ਕਿਉਂ ਲੋੜ ਪਈ ?

(ਪ) ਇਹ ਚਿਠੀ ਕੈਪਟਨ ਮਿਲਰ ਨੇ ਆਪਣੀ ੧੧ ਜੂਨ ੧੮੬੩ ਦੀ ਰਪੋਟ ਵਿਚ ਲਾਟ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਭੇਜੀ ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਗੱਲ ਬੜੀ ਡੂੰਘੀ ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ, ਕਿ ਇਸਤੋਂ ਪੰਜ ਦਿਨ ਪਹਿਲੋਂ ਭਾਵ ਪੰਜ ਯਾ ੬ ਜੂਨ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਿਥੇ ਸਨ ?

ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਪਹਿਲੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਸਬੰਧ ਹੈ ਸਰਕਾਰੀ ਰਪੋਟ ਦੀ ਲਿਖਤ ਅਨੁਸਾਰ ਗੰਦਾ ਸਿੰਘ ਅਜੇਹਾ ਕੂਕਾ ਬਣ ਗਿਆ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੈਸੀ ਜਿਮੇਂਵਾਰ ਹਸਤੀ ਨੇ ਆਪਣਾਂ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਪਾਤ੍ਰ ਸਮਝਕੇ ਅਪਣੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਉਹ ਭੇਤ ਭਰੀ ਚਿਠੀ ਦੇਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਲ ਤੋਰ ਦਿਤਾ, ਜਿਸਨੂੰ ਰਾਜਨੀਤਕ ਨੁਕਤਾ ਨਿਗਾਹ ਨਾਲ ਗੁਪਤ(Confidential)ਰਖਣਾਂ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਅਜੇਹੀ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਗੰਦਾ ਸਿੰਘ ਐਸੀ ਵਿਅਕਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਜਿਸਤੋਂ ਕੂਕਾ ਇਤਿਹਾਸ ਉਕਾ ਹੀ ਬੇਖ਼ਬਰ ਹੋਵੇ। ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਤੇ ਪ੍ਰਮਾ-ਣੀਕ ਕੂਕਾ ਇਤਿਹਾਸ ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਹਥਾਂ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਪਿਆ ਮਜੂਦ ਹੈ। ਜੇ ਗੰਦਾ ਸਿੰਘ ਐਸਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕੂਕਾ ਹੁੰਦਾ ਜੋ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਨਿਜੀ ਡਾਕ (ਪ੍ਰਈਵੇਟ ਪੋਸਟ) ਲੈਜਾਣ ਦੇ ਯੋਗ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਨਾਉਂ ਉਸਦੀਆਂ ਸੇਵਾ ਸਮੇਤ ਸਾਡੇ ਮੁਢਲੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਜਰੂਰ ਦਰਜ ਹੁੰਦਾ; ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਅਪਣੇ ਪਾਵਨ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ

ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਇਹ ਚਿਠੀ ਵੀ ਇਸ ਇਤਿਹਾਸਕ ਨੁਸਖੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਾਂ ਰਹਿ ਸਕਦੀ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਸ ਪ੍ਰਮਾਣੀਕ ਕੂਕਾ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਤਕ ਨਾਂ ਲਭਣਾਂ ਇਹ ਸਿਧ ਕਰਨ ਲਈ ਬੜੀ ਵਜ਼ਨਦਾਰ ਅਤੇ ਅਕਟ ਯੁਕਤੀ ਹੈ ਕਿ ਮੁਖ਼ਬਰ ਗੌਂਦਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਇਹ ਚਿਠੀਆਂ ਅਸਲੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕੇ ਬਨਾਵਟੀ ਸਨ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਅਜੇਹੀ ਚਿਠੀ ਦੇ ਲਿਖੇ ਜਾਣ ਦੀ ਆਸ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਸੀ ਕਿ ਨਹੀਂ ? ਇਸ ਵਿਸ਼ਯ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਹਿਤ ਨਾਵੇਂ ਦੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ:-"ਬੋਲ ਕਬੋਲ ਸਹਿ ਜਾਣੇਂ ਸਭਦਾ। ਜੇ ਕੋਈ ਮਾਰੇ ਕੁਛ ਤਾਂ ਵੀ ਖਿਮਾਂ ਕਰਨੀ ਤੁਸਾਂ ਦਾ ਰਛਕ ਗੁਰੂ ਹੈ" ਇਹ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੰਨ ੧੮੬੩ ਈ: ਦੇ ਅਰੰਭ ਵਿਚ ਹੀ ਆਪ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬ ਭਰ ਦੀਆਂ ਸਿਖ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਲਿਖਕੇ ਭੇਜਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਗੱਲ ਵਿਚਾਰਣੀਯ ਹੈ, ਕਿ ਸ਼ਾਂਤਮਈ(Nonviolence)ਦੇ ਇਸ ਮਹਾਨ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਦੀ ਲੇਖਣੀ ਵਿਚੋਂ ਅਜੇਹੇ ਸ਼ਬਦ ਲਿਖਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾਂ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ, ਜੋ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਲਿਆਕੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਕਤਲ ਕਰਨ ਦੇ ਪ੍ਰੇਰਕ ਹੋਣ ?

ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਬੰਧੀ, ਇਸ ਗਲ ਤੋਂ ਨਾਂਹ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ, ਕਿ ਉਹ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਅਤਿ ਨਿਕਟ ਵਰਤੀ, ਮੰਨੇ ਪ੍ਰਮੰਨੇ ਨੀਤੀਵਾਨ, ਅਤੇ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਆਦਮੀ ਸਨ। ਅਗੇ ਚਲਕੇ ਪਤਾ ਲਗੇਗਾ ਕਿ ਕੂਕਾ ਜਥੇਬੰਦੀ ਮੁਕੰਮਲ ਹੋ ਜਾਣ ਤੇ ਆਪਨੂੰ ਮਹਿਕਮਾਂ ਡਾਕ ਦੇ ਇਨਚਾਰਜ ਬਣਾਦਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਰਕਾਰੀ ਰਿਕਾਰਡ ਦੀ

ਇਕ ਲਿਖਤ ਅਨੁਸਾਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਛੋਂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣਾਂ ਜਾਨਸ਼ੀਨ ਬਣਾਣ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। * ਇਸਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਰਕਾਰੀ ਅਫ਼ਸਰ ਉਨਾਂ ਨੂੰ ਬੜਾ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਅਤੇ ਚੁਸਤ ਆਦਮੀ ਮੰਨਦੇ ਸਨ*। ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਗਲਾਂ ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਨੀਤੱਗਜਤਾ, ਹੁਸ਼ਿਆਰੀ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾ ਦੀ ਬਾਰ ਬਾਰ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਉਨਾਂ ਕੋਲੋਂ ਅਜਹੀ ਆਸ ਕਰਨੀ ਕਿ ਉਨਾਂ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨਿਜੀ ਪੱਤ੍ਰ ਝਟ ਪਟ ਗੇਂਦਾ ਸਿੰਘ ਜੈਸੇ ਨਵੀਨ ਆਦਮੀ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿਤੇ ਬੁਧੀਮਤਾ ਤੋਂ ਦੂਰ ਦੀ ਗਲ ਹੈ।

ਚੌਥੀ ਗਲ ਨੂੰ ਤਾਂ ਅਣਜਾਣ ਵੀ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਦੂਜੀ ਚਿਠੀ ਦੀ ਲਿਖਤ ਅਨੁਸਾਰ ਪਹਿਲੀ ਚਿਠੀ ਸਤਿ-ਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜੇ ਉਸ ਚਿਠੀ ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਲਿਖ ਦਿਤੇ ਜਾਂਦੇ ਕਿ "ਇਹ ਚਿਠੀ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਾਕੇ ਸਾਨੂੰ ਵਾਪਸ ਭੇਜ ਦੇਣੀ," ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਵਾਪਸ ਕਰਨ ਬਾਬਤ ਕੁਛ ਸੋਚਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ।

ਛੇਕੜ ਵਿਚ ਜੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਨਿਰਨਾਂ ਹੋ ਜਾਵੇ ਕਿ ਗੇਂਦਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਜਾਣ ਸਮੇਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਿਥੇ ਸਨ? ਤਾਂ ਇਹ ਮਾਮਲਾ ਬਿਲਕੁਲ ਸਾਫ਼ ਹੋ ਜਾਏਗਾ। ਜੈਸਾ ਕਿ ਪਿਛੇ ਦੱਸਿਆ ਜਾ ਚੁਕਾ ਹੈ, ਕਿ ਕੈਪਟਨ ਮਿਲਰ ਨੇ ਗੇਂਦਾ ਸਿੰਘ ਬਾਬਤ ਲਾਟ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਰਪੋਟ ਲਿਖੀ ੧੧ ਜੂਨ ੧੮੬੩ ਨੂੰ, ਜਿਸਤੋਂ ਗਿਆਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ (ਫ਼ਰਜ਼ੀ) ਗੇਂਦਾ ਸਿੰਘ ਇਸਤੋਂ ਪੰਜ ੬ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਭੇਤ ਲੈਣ ਲਈ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਏਸਤ੍ਰਾਂ ਉਸਦੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਪਜਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾਂ

੫-੬ ਯਾਂ ੭ ਜੂਨ ੧੮੬੩ ਨੂੰ ਹੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਰਕਾਰੀ ਰਪੋਟਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਏਨ੍ਹਾਂ ਤ੍ਰੀਕਾਂ ਤੇ ਖੋਟਾ ਜ਼ਿਲਾ ਫ਼ੀਰੋਜ਼ਪੁਰ ਵਿਚ ਸਨ, ਜਿਥ ਆਪ ੨ ਜੂਨ ਨੂੰ ਪੁਜੇ, ੪ ਜੂਨ ਨੂੰ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ ਕੀਤੇ, ੬ ਜੂਨ ਨੂੰ ਐਸਿਟੈਂਟ ਸੁਪਰਡੰਟ ਪੁਲੀਸ ਖੋਟੀਂ ਗਿਆ, ਅਤੇ ੭ ਯਾ ੮ ਨੂੰ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਫੀਰੋਜ਼ਪੁਰ ਨੇ ਹਜ਼ੂਰ ਨੂੰ ਬਾਘੇ ਪਿਰਾਣੇ ਦੇ ਥਾਣੇ ਸੱਦਕੇ ਅਪਣੀ ਹਿਰਾਸਤ ਵਿਚ ਲੈ ਲਿਆ, ਅਤੇ ਥਾਣਿਓਂ ਥਾਣੀਂ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਤੋਰ ਦਿਤਾ। ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਸਬੰਧ ਹੈ, ਉਹ ਦੂਜੇ ਸੂਬਿਆਂ ਸਮੇਤ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦੌਰੇ ਨਾਲ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਖ਼ਾਸ ਕਰਕੇ ਖੋਟਿਆਂ ਦੇ ਸਿਥਵੇਂ ਮੇਲੇ ਤੇ, ਜਿਥੇ ਅਨੰਦ ਮਰਯਾਦਾ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾਂ ਕਰਨ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸੀ, ਉਹ ਜ਼ਰੂਰ ਨਾਲ ਹੋਣਗੇ। ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹ ਜੂਨ ਦੇ ਅਰੰਭ ਤੋਂ ਹੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬੋਂ ਬਾਹਰ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ ਫ਼ਰਜ਼ੀ ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਇਨਾਂ ਤ੍ਰੀਕਾਂ ਤੇ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਪਹੁੰਚਣਾਂ ਉੱਕਾ ਹੀ ਨਿਰਮੂਲ ਅਤੇ ਝੂਠ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਥੋੜੀ ਦੇਰ ਲਈ ਇਹ ਵੀ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਏ, ਕਿ ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਖੋਟੀਂ ਨਹੀਂ ਗਏ ਹੋਣਗੇ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਭਰੋਸੇ ਯੋਗ ਸਮਝਕੇ ਪਿਛਲੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਲਈ ਘਰ ਹੀ ਛਡ ਦਿਤਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਤਾਂ ਵੀ ਇਹ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਮੰਨੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਕਿ ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਨਾਂ ਹੋਵੇ ਕਿ ਉਹ ਕਿਥੇ ਸਨ। ਹਰ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਨਿਰਮੂਲ ਅਤੇ ਝੂਠੀ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਫ਼ਰਜ਼ੀ ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਇਸ ਫ਼ਰਜ਼ੀ ਕਥਾ ਦਾ ਭੇਤ ਸਰਕਾਰੀ ਰਪੋਟ ਵਿਚੋਂ ਵੀ

ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗੇਂਦਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਉਹ ਬਿਆਨ ਪਿਛੇ ਦੱਸਿਆ ਜਾ ਚੁਕਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਸਨੇ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਰਾਤ ਦੇ ਸਮੇਂ ਢੋਲ ਬਜਾਕੇ ਕਵੈਦ ਹੋਣ ਬਾਬਤ ਕਿਹਾ ਸੀ, ਪਰ ਸਰਕਾਰੀ ਰਿਕਾਰਡ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਇਸਦੀ ਤ੍ਰਦੀਦ ਦੇਖਕੇ ਗੇਂਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਰਹੀ ਖੁਹੀ ਹਸਤੀ ਵੀ ਮਿਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਰੀਕਾਰਡ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ—"ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਕਵੈਦ ਕਰਨਸਬੰਧੀ ਗੇਂਦਾਸਿੰਘ ਦੀ ਰਪੋਟ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ਟੀ ਨਹੀ ਹੋ ਸਕੀ।"(ਪੰਨਾਂ ੨੮) *

"ਗੇਂਡਾ ਸਿੰਘਜ਼ ਰੀਪੋਰਟਸ ਐਬਾਊਟ ਦੀ ਡਰਿੱਲਿੰਗ ਆਫ਼ ਕੂਕਾਜ਼ ਹੈਵ ਨੌਟ ਕੌਰਬ੍ਰੋਰੇਟਡ।" (ਬੀਫ਼ ਅਕਾਊਂਟ ਟੂ ਦੀ ਕੂਕਾ ਸੈਕਟ ਪੇਜ ਟਵੈਂਟੀ ਏਟ)

ਹਜ਼ਰੋ ਤੇ ਨਿਗਰਾਨੀ

ਕਿਉਂਕਿ ਹਜ਼ਰੋ ਜ਼ਿਲਾ ਅਟਕ ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਹੈਡ ਕਵਾਟਰ ਸੀ, ਇਸ ਕਰਕ ਸੂਕਾਰ ਦਾ ਧਿਆਨ ਇਸ ਪਾਸੇ ਜਾਣਾਂ ਕੁਦਰਤੀ ਸੀ। ਸੂਕਾਰੀ ਕਾਗਜ਼ਾਤ ਵਿਚੋਂ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲਾਟ ਨੇ ਜ਼ਿਲਾ ਅਟਕ ਦੇ ਐਸਿਸਟੈਂਟ ਸੁਪਰਡੰਟ ਪੁਲੀਸ ਮਿਸਟਰ ਗਰੀਨ ਨੂੰ ਬੁਲਾਕੇ ਹਦੈਤ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਉਹ ਹਜ਼ਰੋ ਸਬੰਧੀ ਖ਼ਬਰਦਾਰ ਰਹੇ, ਅਤੇ ਉਸਤੇ ਕਰੜੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਰਖੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਿਆ ਜਾਏ, ਕਿ (ਸਤਿਗੁਰੂ) ਰਾਮ ਸਿੰਘ (ਜੀ) ਅਤੇ ਹਜ਼ਰੋ ਦੇ ਕੂਕੇ ਆਗੂਆਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਕੋਈ ਜ਼ਬਾਨੀ ਯਾ ਲਿਖਤੀ ਗੱਲ ਬਾਤ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਤਾਂ ਚਾਲੂ ਨਹੀਂ ਹੈ ? * ਭਾਵੇਂ ਹਜ਼ਰੋ ਬਾਬਤ ਸੂਕਾਰੀ ਰੀਕਾਰਡ ਵਿਚੋਂ ਇਸ ਤਰਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਘਟਨਾਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ ਜੋ ਗਵਰਮੈਂਟ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ ਇਤ੍ਰਾਜ਼ ਯੋਗ ਹੁੰਦੀ, ਪਰ ਮਿਸਟਰ ਗਰੀਨ ਨੂੰ ਓਥੋਂ ਦੀ ਦਖ ਰੇਖ ਲਈ ਉਚੇਚਿਆਂ ਲਹੌਰ ਬੁਲਾਕੇ ਲਾਟ ਸਾਹਿਬ ਵਲੋਂ ਪਕਿਆਈ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਹ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਉਸ ਸਮੇਂ ਸੂਕਾਰ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਕੂਕਿਆਂ ਬਾਬਤ ਕਿੰਨਾਂ ਧੁੜਕੂ ਤੇ ਸਹਿਮ ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਸੀ।

---

* ਕੂਕਾ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਤ

ਬਗ਼ਾਵਤ ਦਾ ਅੰਦੇਸ਼ਾ

ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਆਮ ਚਰਚਾ ਸੀ, ਕਿ ਸੰਨ ੧੮੬੩ ਦੀ ਦੀਪ ਮਾਲਾ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪਣੇ ਸੂਬਿਆਂ ਅਤੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਿਖਾਂ ਸਮੇਤ ਜ਼ਰੂਰ ਪੁਜਣਗੇ। ਸ੍ਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਕੈਪਟਨ ਮੈਂਜੀ ਡੀ. ਐਸ. ਪੀ. ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ੩੧-੫-੧੮੬੩ ਦੀ ਰਪੋਟ ਤੋਂ ਬੜੀ ਘਬਰਾਹਟ ਹੋਈ ਜਾਪਦੀ ਹੈ। ਰਪੋਟ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ —'ਸ: ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਪੁਲੀਸ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੁਲੀਸ ਦੇ ਇਕ ਕੂਕੇ ਸਿਪਾਹੀ ਨੇ ਇਹ ਮੰਨਿਆਂ ਸੀ, ਕਿ ਇਸ ਦੀਪਮਾਲਾ ਤਕ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸਕੀਮਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਹੋ ਜਾਣਗੀਆਂ, ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਬਗ਼ਾਵਤ ਹੋ ਜਾਏਗੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ੪੦ ਹਜ਼ਾਰ ਸੇਵਕ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕਰਨ ਲਈ ਬਿਲਕੁਲ ਤਿਆਰ ਹਨ; ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ. ਕਿ ਲੋੜ ਪੈਣ ਤੇ ਉਹ ਹਥਿਆਰ (ਬੰਦੂਕਾਂ ਤਕ) ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਡਾਕ ਦਾ ਮਹਿਕਮਾਂ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ ਚਾਲੂ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਡਾਕ ਇਕ ਪਿੰਡ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਪਿੰਡ ਬ੍ਰਾਬਰ ਪੁਜਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਸ੍ਰਕਾਰੀ ਡਾਕਖ਼ਾਨਿਆਂ ਦੀ ਕਦੇ ਵਰਤੋਂ ਨਹੀ ਕਰਦੇ। *

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਕਮਿਸ਼ਨਰੀ ਦੇ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਮੇਜਰ ਫ਼ਰਿੰਗਟਨ ਨੇ ਵੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਦੀਵਾਲੀ ਦੇ ਮੌਕੇ ਬਗ਼ਾਵਤ ਦੇ ਅੰਦੇਸ਼ੇ ਸਬੰਧੀ ੩੧ ਮਈ ੧੮੬੩ ਨੂੰ ਰਪੋਟ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਲਿਖਿਆ ਕਿ—"ਆਮ ਲੋਕਾਂ

ਮੇਜਰ ਫ਼ਰਿੰਗਟਨ ਦੀ ਰਪੋਟ}

*ਕੂਕਾ ਪੇਪਰਜ਼ ਪੰਨਾਂ ੯

ਵਿਚ ਇਹ ਗੱਲ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੀਵਾਲੀ ਦ ਸਮੇਂ (ਗੁਰੂ) ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਅਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦ ਸਿਖਾਂ ਵਲੋਂ ਕੋਈ ਨ ਕੋਈ ਗੱਲ ਜਰੂਰ ਪ੍ਰਗਟ ਹਵੇਗੀ ''।*

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਇਕ ਫਿਰਤੂ ਚਿਠੀ ਬਾਬਤ ਰਪੋਟ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਦੀਪ ਮਾਲਾ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਡੀ. ਐਸ. ਪੀ. ਮਿਸਟਰ ਮੈਂਜ਼ੀਜ਼ ਨੇ ਅਪਣੀਆਂ ੭ ਤੇ ੨੨ ਜੂਨ ਦੀਆਂ ਰਪੋਟਾਂ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਇਕ ਫਿਰਤੂ ਚਿਠੀ (ਗਸ਼ਤੀ ਸਰਕੁਲਰ) ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਦਸਿਆ ਹੈ, ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਦੀਪ ਮਾਲਾ ਬਾਬਤ ਪੰਜਾਬ ਭਰ ਦੇ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਇਹ ਫਿਰਤੂ ਚਿਠੀ ਜਾਰੀ ਕੀਤੀ ਸੀ।†

(ਸਰਕੁਲਰ)

"ਸਮੂਹ ਪਿੰਡਾਂ ਦ ਸਿਖਾਂ, ਸੂਬਤ ਬੀਬੀਆਂ ਅਤੇ ਬਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਜੋ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਣ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖਾਲਸਾ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਕੀ ਫ਼ਤਹ ਬੁਲਾਈ ਵਾਚਣੀ ਜੇਹੜੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਿਖਾਈਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਵਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾਂ, ਨਹੀ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡਾ ਮੂੰਹ ਦੁਹੀਂ ਜਹਾਨੀ ਕਾਲਾ ਹੋਊਗਾ। ਜੇਹੜਾ ਚੋਰੀ ਜਾਰੀ ਆਦਿ ਮੰਦਾ ਕੰਮ ਕਰੇ, ਉਸਨੂੰ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਨਾਂ ਵੜਨ ਦੇਨਾਂ, ਅਤੇ ਜੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਐਣਾ ਚਾਹੇ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਅਗੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨੀ, ਕਿ ਉਹ ਐਣ ਜੋਗਾ ਹੀ ਨਾਂ ਰਹੇ। ਇਕੱਠੇ ਹੋਕੇ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹੋ ਅਤੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਜਸ ਗਾਵੋ। ਕਿਸੇ ਕੋਲੋਂ ਨਾਂ ਡਰੋ।

* ਕੂਕਾ ਪੇਪਰਜ਼ ਪੰਨਾਂ ੧੦

† ਕੂਕਾ ਪੇਪਰਜ਼ ਪੰਨਾਂ

ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮੰਦਾ ਨਾਂ ਬੋਲੋ। ਤੁਹਾਡਾ ਰਾਖਾ ਗੁਰੂ ਹੈ, ਜੋ ਤੁਹਾਡੀ ਸਹੈਤਾ ਕਰੇਗਾ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਉਂ ਭੇਜਦਾ ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਨਾਹ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਘਰ ਨਹੀਂ ਵੜਨ ਦੇਣਾਂ। ਜੇਹੜਾ ਆਪਣੀ ਲੜਕੀ ਦਾ ਪੈਸਾ ਲਵੇਗਾ ਉਹ ਬਦਮਾਸ਼ ਹੈ। ਕੁੜੀ ਮਾਰ ਅਤੇ ਵੱਟਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਵੀ ਵੈਸਾ ਹੀ ਸਮਝੋ ਤੁਹਾਡੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰੰਥ (ਸਾਹਿਬ)ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸਿੱਖਯਾ ਮਿਲਨੀਂ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਦੀਪ ਮਾਲਾ ਤੇ ਜ਼ਰੂਰ ਆਓ"।

ਇਹ ਚਿਠੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਉਸ ਰਹਿਤਨਾਵੇਂ ਦੀ ਕਾਂਟ ਛਾਂਟ ਕਰਕੇ ਕੀਤਾ ਹੋਈ ਨਕਲ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਆਪਨੇ ਸੰ: ੧੯੬੩ ਈ: ਦੇ ਅਰੰਭ ਵਿਚ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਸਮੂਹ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਲਿਖਿਆ ਸੀ। ਅਗਲੇ ਪੰਨੇ ਤੇ ਅਸਲੀ ਰਹਿਤਨਾਵਾਂ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਰਹਿਤਨਾਵਾਂ

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ

ਲਿਖਤਮ ਰਾਮ ਸਿੰਘ, ਹੋਰ ਸੰਬੂਹ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਭੈਣੀ ਦਾ। ਸੰਬੂਹ ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ ਕੋ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖ਼ਾਲਸਾ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫ਼ਤਹ ਬੁਲਾਈ ਪ੍ਰਮਾਨ ਕਰਨੀ ਜੀ। ਹੋਰ ਰਹਿਤਨਾਮਾਂ ਸੰਬੂਹ ਸੰਗਤ ਵਾਸਤੇ ਲਿਖਿਆ ਭੈਣੀ ਤੇ। ਪਿਛਲੀ ਰਾਤ ਉਠਕੇ ਗੜਵਾ ਲਜਾਇ ਕਰ ਮਦਾਨ ਹੋਇ ਔਣਾ। ਦੋ ਵਾਰੀ ਗੜਵਾ ਮਾਂਜਨਾਂ। ਮਦਾਨ ਬਸਤ੍ਰ ਲਾਹਿਕੇ ਜਾਨਾ। ਦਾਤਨ ਕਰਨੀ ਫੇਰ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨਾ। ਬਾਣੀ ਪੜਨੀ। ਜੇ ਕੰਠ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕੰਠ ਕਰ ਲੈਣੀ। ਸਰਬ ਮਾਈ ਬੀਬੀ ਬੁਢੇ ਬਾਲੇ ਨੇ ਜਪ ਜਾਪ ਦੁਹਾਂ ਦੇ ਹਜਾਰੇ ਸਬਦ ਕੰਠ ਕਰਨੇ। ਰਹਿਰਾਸ ਆਰਤੀ ਸੋਹਿਲਾ ਏਤਨੀ ਬਾਣੀ ਕੰਠ ਕਰਨੀ ਜਰੂਰ, ਤੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰੇ ਤੇ ਬਿਨਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਨਹੀਂ ਛਕਣਾ। ਸੀਲ ਸੰਤੋਖ ਸਭ ਨੇ ਰਖਣਾ। ਭਜਨ ਅਠੋ ਪਹਿਰ ਕਰਨਾ ਗੁਰੂ ਸਚੇ ਦਾ। ਹੋਰ ਪਰਾਈ ਧੀਅ ਭੈਣ ਆਪਣੀ ਜਾਨਣੀ। ਪਰਾਇਆ ਹੱਕ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅਗੇ ਹੀ ਲਿਖ ਛਡਿਆ ਹੈ, ਹਕ ਪਰਾਇਆ ਨਾਨਕਾ ਉਸ ਸੂਅਰ ਉਸ ਗਾਇ। ਜੇ ਕੋਈ ਭਜਨ ਪੜਕੇ ਨਾ ਕਾਟੂਗਾ ਉਸਦਾ ਮੂੰਹ ਦੁਹੀ ਜਹਾਨੀ ਕਾਲਾ ਹੋਊਗਾ। ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਬੋਲ ਕਬੋਲ ਸਹਿ ਜਾਣਾ ਸਭ ਦਾ। ਜੇ ਕੋਈ ਮਾਰੇ ਕੁਛ ਤਾਂ ਵੀ ਖਿਮਾਂ ਕਰਨੀ, ਤੁਸਾਂ ਦਾ ਰਛਕ ਗੁਰੂ ਹੈ-ਹਰ ਬਖਤ ਤੁਸੀਂ ਬਹੁਤ ਆਪਣੀ ਭਲਾਈ ਛਪਾਉਣ ਦੀ ਕਰਨੀ, ਹਰ ਬਖਤ

ਦੀਵਾਨ ਲਾਉਣਾ, ਹਰਿ ਕੀਰਤਨ ਸਬਦ ਕਰਨਾਂ। ਚੌਂਕੇ ਵਿਚ ਖਰਨ ਧੋਇ ਬੜਨਾਂ, ਅਰ ਹੋਮ ਬੀ ਕਰਨਾਂ। ਪਹਿਲੇ ਚੌਕਾ ਦੇਣਾ ਹਮ ਦੀ ਜਗਾ। ਲਕੜੀ ਹੋਮ ਬਿਚ ਪਲਾਸ ਦੀ ਪਾਉਣੀ ਜਾਂ ਬੇਰੀ ਦੀ ਪਾਉਣੀ। ਫੂਕ ਨਹੀਂ ਮਾਰਨੀ, ਹੋਮ ਦੀ ਅਗ ਨੂੰ ਪੱਖੀ ਨਾਲ ਝਲਨਾਂ। ਪੰਜ ਆਦਮੀ ਹੋਮ ਵਿਚ ਪੋਥੀਆਂ ਤੇ ਬਾਣੀ ਪੜਨੀ। ਚਉਪੀ, ਜ.ਪ, ਜਾਪ, ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ, ਉਗ੍ਰਦੰਤੀ, ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰ, ਅਕਾਲ ਉਸਤਤ। ਛੇਵਾਂ ਆਦਮੀ ਅਹੂਤੀ ਪਾਵੇ, ਮਗਰੋਂ ਸਤਵਾਂ ਨਾਲ ਜਲ ਦਾ ਛਿਟਾ ਦੇਵੇ ਥੋੜਾ ੨। ਜੋ ਮੰਦਾ ਕਰਮ ਕਰੇ ਜਾਰੀ ਚੋਰੀ ਕਾ ਕਿਸ ਥਾਂ ਦੀਵਾਨ ਬਿਚ ਨਹੀ ਬੜਨ ਦੇਣਾ। ਜਕਰ ਜੋਰਾਬਰ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਸਭਨਾਂ ਨ ਏਹੁ-ਅਰਦਾਸ ਕਰਨੀ ਜੀ, ਹੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਏਹੁ ਆਦਮੀ ਏਥੇ ਆਉਣ ਜੋਗਾ ਹੀ ਨਾ ਰਹੇ, ਹੋਰ ਜੀ ਮੇਰੀ ਮਤ ਥੋੜੀ ਹੈ ਤੁਸੀਂ ਆਪ ਹੀ ਸਭ ਕੁਛ ਸਮਝ ਲੈਣਾਂ। ਹੋਰ ਜੀ ਸਭਨੇ ਹਥ ਜੋੜਨੇ ਪਰਮੇਸਰ ਅਗੇ, ਜੋ ਹੇ ਮਹਾਰਾਜ! ਸਾਡਾ ਧਰਮ ਬਣਿਆ ਰਹੇ ਜੀ, ਹੋਰ ਕੱਛਾਂ ਰਖਣੀਆਂ। ਪਰ੍ਹੇਚਾ ਪਾਇਕੇ ਲਹੁਣਾਂ। ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਮੰਦਾ ਕਰਮ ਛਪਾਉਣਾ ਨਹੀਂ। ਹੋਰ ਜੀ ਕਿਸੇ ਨੇ ਧੀ ਭੈਣ ਦਾ ਪੈਸਾ ਨਹੀ ਲੈਣਾ। ਬਟਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾਂ। ਸਦਾ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਜਪਦ ਰਹਿਣਾਂ। ਸਾਰੇ ਬਹੀਰ ਨੂੰ ਇਹ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾ ਦਣਾਂ ਜੋ ਪੰਦਰਾਂ ਸੋਲਾਂ ਬਰਸ ਤੇ ਘਟ ਕੋਈ ਨਾ ਕੁੜੀ ਬਿਆਹ। ਦਾਰੂ ਮਾਸ ਨਹੀ ਖਾਣਾ ਪੀਣਾਂ। ਖੌਫ ਰਖਣਾਂ ਗੁਰੂ ਦਾ ਹਰ ਦਮ।" *

---

* ਗੁਟਕਾ ਨਾਮਧਾਰੀ ਨਿਤਨੇਮ ਪੰਨਾਂ ੪੦ ਤੋਂ ੪੪ ਤਕ (ਐਡੀਸ਼ਨ ੧)

ਇਸ ਰਹਿਤਨਾਵੇਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਇੱਛਾ ਅਨੁਸਾਰ ਵਧਾ ਘਟਾਕੇ ਲਾਟ ਸਾਹਿਬ ਵਲ ਭੇਜਣ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਕੇਵਲ ਇਹ ਜਾਪਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਕੈਪਟਨ ਮੈਂਜ਼ੀਜ਼ ਅਤੇ ਮੇਜਰ ਫ਼ਰਿੰਗਟਨ ਆਪਣੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਰਪੋਟਾਂ ਨੂੰ ਪੱਕਿਆਂ ਕਰ ਸਕਣ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ, ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਸੀ, ਕਿ ੧੮੬੩ ਈ: ਦੀ ਦੀਪਮਾਲਾ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਖ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕਰ ਦੇਣਗੇ।

ਨਜ਼ਰਬੰਦੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਹੁਕਮ

ਇਹ ਗੱਲ ਦੱਸੀ ਜਾ ਚੁਕੀ ਹੈ, ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਖੋਟਿਆਂ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਥਾਣਿਓਂ ਥਾਣੀਂ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਪੁਚਾ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਏਧਰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲਾਟ ਨੇ ਕੂਕਾ ਲਹਿਰ ਸਬੰਧੀ ਪੰਜਾਬ ਭਰ ਦੇ ਸਰਕਾਰੀ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਨੂੰ ਰਪੋਟਾਂ ਭੇਜਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਰੱਖਿਆ ਸੀ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਜਨਰਲ ਮੇਜਰ ਯੰਗ ਹਸ ਬੈਂਡ ਨੇ ਉਹ ਸਾਰੀਆਂ ਰਪੋਟਾਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਬਤ ਆਪਣੀ ਯਾਦ ਦਾਸ਼ਤ (ਮੈਮੋਰੰਡਮ) ਲਿਖਕੇ ਲਾਟ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਰਪੋਟਾਂ ਅਤੇ ਮੈਮੋਰੰਡਮ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਨਜ਼ਰ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਹਠਲੀਆਂ ਸਤਰਾਂ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਗਏ ਨਜ਼ਰ ਬੰਦੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਉਲਥਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ:—

"(੧) (ਸਤਿਗੁਰੂ) ਰਾਮ ਸਿੰਘ (ਜੀ) ਦੀਆਂ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਦੀ ਇਤਲਾ ਲਾਟ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੮੬੩ ਵਿਚ ਦਿਤੀ ਗਈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੜਤਾਲਣ ਵਾਸਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਤਰਾਂ ਦਾ ਕਸ਼ਟ ਪੁਚਾਏ ਬਿਨਾਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਕਰੜੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ

ਗਿਆ।

੨. ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਫਸਰਾਂ ਵਲੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਰਪੋਟਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਿ (ਸਤਿਗੁਰੂ) ਰਾਮ ਸਿੰਘ (ਜੀ) ਸਿਖ ਧਰਮ ਅੰਦਰ ਸੁਧਾਰ ਦਾ ਪੁਰਸ਼ਾਰਥ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਤੇ ਫ਼ਰਮਾਨ ਨ ਕੇਵਲ ਹਾਨੀ ਰਹਿਤ ਸਗੋਂ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹਨ।

੩. ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਖ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹਨ, ਜੋ ਨੀਵੀਆਂ ਜ਼ਾਤਾਂ ਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਛ ਪੁਲਸ ਵਿਚ ਵੀ ਦੇਖੇ ਗਏ ਹਨ।

੪. (ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ (ਜੀ) ਐਲਾਨੀਆਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਉਹ ਸੰਸਾਰੀ ਰਾਜ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਉਹ ਬਗਾਵਤ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।

੫. ਭਾਵੇਂ ਸੱਚ ਤੇ ਭਾਵੇਂ ਝੂਠ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਉਂ ਹੇਠ ਚਿਠੀਆਂ ਫੇਰ ਫੇਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲਹਿਰ ਤੋਂ ਲਾਭ ਉਠਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਲੋਕ ਭਲਾਈ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਖਤ੍ਰੇ ਵਾਲਾ ਮਸਾਲਾ ਮੌਜੂਦ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਸਿਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਛ ਬਾਬਤ ਰਪੋਟ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਬਾਗੀਆਨਾਂ ਗਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਖਿਨਾਸ਼ਕ ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਇਹ ਅਸਰ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪਨੂੰ ਅਗੋਂ ਲਈ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਰਾਜਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਜੋ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

੬. ਇਰਾਦਾ ਭਾਵੇਂ ਕੁਛ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੀਵਾਨਾਂ ਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਫਲ ਜੰਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਅਰ ਪਹਿਲੋਂ ਤੋਂ ਹੀ ਪੁਰਾਣੇ ਤੇ ਇਸ ਨਵੇਂ ਪੰਥ

ਵਿਚਕਾਰੇ ਇਕ ਛੋਟੇ ਜੇਹੇ ਫਸਾਦ ਸਬੰਧੀ ਰਪੋਟ ਮਿਲ ਚੁਕੀ ਹੈ। ਨਾਲ ਹੀ ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਨਿਸਚਾ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ ਕਿ ਦੀਪਮਾਲਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਮੇਲੇ ਤੇ ਨਵੇਂ ਪੰਥ ਦਾ ਬੜਾ ਭਾਰੀ ਦੀਵਾਨ ਹੋਵੇਗਾ ਜਿਸਤੋਂ ਕੁਛ ਗੜ ਗੜ ਹੋਣ ਦਾ ਅੰਦੇਸ਼ਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

(੭) ਇਕ ਇਕੱਤ੍ਰਤਾ ਜੋ ਪਹਿਲੋਂ ਬੇ ਕਾਨੂੰਨੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਪਿਛੋਂ ਕਨੂੰਨ ਵਿਰੁਧ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

(੮) ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਕਨੂੰਨ ਵਿਰੁਧ ਦਫ਼ਾ ਹੇਠ ਔਣ ਲਈ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰ ਹਨ, ਅਤੇ ਇਸਤਰਾਂ ਉਨਾਂ ਤੇ ਹਿੰਦ ਡੰਡਾਵਲੀ ਦੀ ੧੪੧ ਦਫ਼ਾ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

(੯) ਇਸ ਲਈ ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸਵਾਲ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰ ਦਖਲ ਦੇਣ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਨਹੀਂ ਰਖਦੀ, ਯਾ ਇਕ ਖਾਸ ਧਰਮ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਜਲਸਿਆਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣਾਂ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੀ, ਪਰ ਜਦ ਉਸ ਧਰਮ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਚਲਨ ਤੋਂ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਸਹੈਤਾ ਤੇ ਉਤੇਜਨਾ ਮਿਲੇ, ਤਾਂ ਅਜੇਹੇ ਇਜਲਾਸ ਕਨੂੰਨ ਵਿਰੁਧ ਸਮਝੇ ਜਾਂਦੇ ਅਤੇ ਆਗੂ ਕਨੂੰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਦੰਡ ਦੇ ਭਾਗੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

(੧੦) ਵਰਤਮਾਨ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ (ਗੁਰੂ) ਰਾਮ ਸਿੰਘ (ਜੀ) ਅਤੇ ਉਨਾਂ ਦੇ ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਤਾੜਨਾਂ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਲਈ ਪਾਬੰਦ ਕਰਨਾਂ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਉਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖ ਕੋਈ ਦੀਵਾਨ ਨਾਂ ਕਰਨ। ਉਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਚੰਗੀ ਤਰਾਂ ਸਮਝਾ ਦਿਤੀ

ਜਾਏ, ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਅਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਹਾਨੀ ਰਹਿਤ ਹਨ, ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੱਚੀਆਂ ਯਾ ਝੂਠੀਆਂ ਰਪੋਟਾਂ ਤੋਂ ਨਿਸਚਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਅੰਦਰ ਤੜਥੱਲੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਅਗਵਾਈ ਅਤੇ ਸਹੈਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

(੧੧) ਜੇ ਇਸ ਤਾੜਨਾਂ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਵੀ ਦੀਵਾਨ ਜਾਰੀ ਰਹੇ ਅਤੇ ਕੋਈ ਫ਼ਸਾਦ ਹੋਇਆ, ਤਾਂ (ਸਤਿਗੁਰੂ) ਰਾਮ ਸਿੰਘ (ਜੀ) ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਖ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰ ਹੋਣਗੇ, ਅਰ ਲੋਕ-ਸ਼ਾਂਤੀ ਭੰਗ ਹੋਣ ਦੇ ਅਪ੍ਰਾਧ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਰੁਧ ਮੁਕੱਦਮਾਂ ਚਲਾਇਆ ਜਾਏਗਾ।

(੧੨) (ਗੁਰੂ) ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਹਦੈਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਕਿ ਉਹ ਅਪਣੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹਿਣ। ਪੁਲਸ ਉਨਾਂ ਤੇ ਨਿਗਰਾਨੀ ਰਖੇਗੀ ਅਰ ਉਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਰ ਗਰਮੀਆਂ ਬਾਬਤ ਰਪੋਟ ਕਰਿਆ ਕਰੇਗੀ।

੩੦ ਜੂਨ ੧੮੬੩]* (ਦਸਖਤ)ਟੀ .ਡੀ. ਫਾਰਸਿਥ
ਆਫ਼ੀਸ਼ੀਏਟਿੰਗ ਸੈਕ੍ਰੇਟਰੀ ਪੰਜਾਬ ਗਵਰਮੈਂਟ

ਨਿਗਰਾਨੀ ਦਾ ਅਰੰਭ

੩ ਜੁਲਾਈ ੧੮੬੩ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਲੁਧਿਆਣੇ ਬੁਲਾਕੇ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਇਆ ਗਿਆ।

* ਪੇਪਰਜ਼ ਰੀਲੇਟਿੰਗ ਟੂ ਦੀ ਕੂਕਾ ਸੈਕਟ

ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ, ਲੁਧਯਾਨਾ ਨੇ ਆਪਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਆਪ ਸੂਕਾਰੀ ਆਗਜ਼ਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਹੱਦ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੇ। ਹੁਕਮ ਸੁਣਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਥੋੜਾ ਜੇਹਾ ਮੁਸਕਰਾਏ, ਅਤੇ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਪਰਤ ਗਏ।

ਫਿਰਤੂ ਚਿਠੀ} ਨਜ਼ਰ ਬੰਦੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਣ ਪਿਛੋਂ ਉਸੇ ਦਿਨ ੩ ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਮੇਜਰ ਯੰਗ ਹਸਬੈਂਡ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਜਰਨਲ ਪੱਲੀਸ ਨੇ ਸਾਰੇ ਜ਼ਿਲਿਆਂ ਦੇ ਡਿਪਟੀ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਜਨਰਲਾਂ ਦੇ ਨਾਉਂ ਇਕ ਫਿਰਤੂ ਚਿਠੀ ਜਾਰੀ ਕੀਤੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਉਹ ਅਪਣੇ ਅਪਣੇ ਹਲਕੇ ਦੇ ਪੁਲਸ ਕਪਤਾਨਾਂ ਨੂੰ ਹਦੈਤ ਕਰਨ ਕਿ ਜੇ ਉਨਾਂ ਨੂੰ ਸਤਿ-ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਾਬਤ ਕੋਈ ਵੀ ਖ਼ਬਰ ਮਿਲੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਸੂਕਾਰ ਦੇ ਸਕੱਤ੍ਰ ਨੂੰ ਸਿਧੀ ਭੇਜ ਦੇਣ, ਅਰ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਗਲ ਸਮਝਾ ਦਿਤੀ ਜਾਏ ਕਿ ਖ਼ਬਰਾਂ ਵਖੋ ਵਖ ਸਾਧਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਚੁਪ ਚਾਪ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣ। ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਵੀ ਧਿਆਨ ਰਖਿਆ ਜਾਵੇ, ਕਿ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈਆਂ ਖਵਰਾਂ ਦੀ ਮੁੰਧਕ ਤਕ ਨਾਂ ਨਿਕਲੇ। *

ਕੂਕਾ ਜਥੇਬੰਦੀ ਦਾ ਅਰੰਭ

੩ ਜੁਲਾਈ ਤੋਂ ਹੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਪੁਲਸ ਦਾ ਇਕ ਹਵਾਲ ਦਾਰ ਤੇ ਸਿਪਾਹੀ ਨੀਯਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਜਿਨਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕਰਨਾਂ ਸੀ। ਖ਼ੁਫ਼ੀਆ ਪੁਲਸ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਸੂਬਿਆਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ} ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦੌਰਿਆਂ ਦੇ ਰੁਝੇਵੇਂ ਤੋਂ

*(ਕੂਕਾ ਪੇਪਰਜ਼ ਪੰਨਾਂ ੧

ਵੇਹਲਿਆਂ ਹੋਕੇ ਦੇਸ ਭਰ ਦੇ ਅਪਣੇ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਜਥੇਬੰਦ ਕਰਨ ਦੀ ਇਕ ਸਕੀਮ ਤਯਾਰ ਕੀਤੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਉਨਾਂ ਨੇ ਪਹਿਲੋਂ ਪੰਜ ਸੂਬੇ (Governers) ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੇ, ਜਿਨਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਜਥੇਬੰਦ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਯਾ ਦਿਤੀ ਗਈ, ਪਰ ਗਵਰਨਮੈਂਟ ਨੇ ਉਨਾਂ ਪੰਜਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਝਟ ਪਟ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਉਸਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਆਪ ਨੇ ੧੭ ਸੂਬੇ ਹੋਰ ਥਾਪੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਨਜ਼ਰ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ, ਕੁਛ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਅਤੇ ਬਾਕੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪੋ ਅਪਣੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ।

੨੨ ਸੂਬਿਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਗ੍ਰਾਮ:—

(੧) ਬਾਬਾ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਿੰਡ ਸੇਹਲ ਜ਼ਿ: ਅੰ: ਸਰ

(੨) ਬਾਬਾ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਿਹੰਗ ਪਿੰਡ ਚੱਕ ਕਲਾਂ ਰਿਆਸਤ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲਾ

(੩) ਬਾਬਾ ਸੁਧ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਿੰਡ ਮਦੌਰ ਜ਼ਿਲਾ ਅੰਬਾਲਾ

(੪) ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਿੰ: ਬੰਗਾਲੀ ਪੁਰ ਜ਼ਿਲਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰ

(੫) ਬਾਬਾ ਲੱਖਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਲੌਦ ਜ਼ਿ: ਲੁਧਿਆਨਾ

ਇਹ ਪਹਿਲੇ ਪੰਜ ਸਨ,

(੬) ਬਾਬਾ ਰੂੜ ਸਿੰਘ, ਸਪੁਤ੍ਰ ਦਿਆਲਸਿੰਘ ਪਿੰਡ ਬੰਗਾਲੀ ਪੁਰ ਜ਼ਿਲਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰ (ਨਾਮਗੜੀਏ)

ਇਹ ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਭਾਈ ਸਨ।

(੭) ਬਾਬਾ ਸਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਪਿੰਡ ਲੱਲੂਵਾਲਾ ਰਿਆਸਤ ਪਟਿਆਲਾ। (ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ) ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਨਗਰ

ਵਿੱਲਵਾਂ ਰਿਆਸਤ ਨਾਭਾ ਸੀ।

(੮) ਬਾਬਾ ਜਮੀਤ ਸਿੰਘ ਸਪੁਤ੍ਰ ਚੰਦਾ ਸਿੰਘ ਪਿੰਡ ਗਿੱਲ ਜ਼ਿ: ਸਿਆਲਕਟ (ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ)

(੯) ਬਾਬਾ ਗਿਆਨੀ ਸਿੰਘ ਪਿੰਡ ਮੰਡੀ ਕਲਾਂ ਰਿਆ-ਸਤ ਸੰਗਰੂਰ (ਰਾਜਪੂਤ)

(੧੦) ਬਾਬਾ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਸਪੁਤ੍ਰ ਮੱਖਣ ਸਿੰਘ ਪਿੰਡ ਸੈਦੋ ਜ਼ਿਲਾ ਫੀਰੋਪੁਰ (ਜ਼ਿਮੀਦਾਰ)

(੧੧) ਬਾਬਾ ਬ੍ਰਹਮਾ ਸਿੰਘ ਸਪੁਤ੍ਰ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਪਿੰਡ ਦਰਜਾਪੁਰ ਜ਼ਿ: ਕਰਨਾਲ (ਜ਼ਿਮੀਦਾਰ)

(੧੨) ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਫੱਤੇਵਾਲ ਜ਼ਿਲਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ (ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ)

(੧੩) ਬਾਬਾ ਰਾਜਾ ਸਿੰਘ ਪਿੰਡ ਤ੍ਰਾਂਡੀ ਜ਼ਿਲਾ ਸਿਆਲਕੋਟ (ਰਾਮਗੜ੍ਹੀਏ)

(੧੪) ਬਾਬਾ ਹੁਕਮਾਂ ਸਿੰਘ ਸਪੁਤ੍ਰ ਮੇਹਰ ਸਿੰਘ ਪਿੰਡ ਪਿੱਥੋ ਰਿ: ਨਾਭਾ (ਜ਼ਿਮੀਦਾਰ)

(੧੫) ਬਾਬਾ ਮਲੂਕ ਸਿੰਘ ਸਪੁਤ੍ਰ ਮੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ਪਿੰਡ ਫੂਲੇਵਾਲ ਜ਼ਿ: ਫੀਰੋਜ਼ਪੁਰ (ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ)

(੧੬) ਬਾਬਾ ਜੇਤਾ ਸਿੰਘ ਸਪੁਤ੍ਰ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਪਿੰਡ ਢਪਈ ਜ਼ਿ: ਸਿਆਲਕੋਟ (ਘੁਮਯਾਰ)

(੧੭) ਬਾਬਾ ਖਜ਼ਾਨ ਸਿੰਘ ਵਲਦ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਪਿੰਡ ਲਧਾਣਾ ਜ਼ਿ: ਜਾਲੰਧਰ (ਰਾਮਗੜ੍ਹੀਏ)

(੧੮) ਬਾਬਾ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਸਪੁਤ੍ਰ ਸੰਤਾ ਸਿੰਘ ਪਿੰਡ ਖਟੜੇ ਜ਼ਿਲਾ ਲੁਧਿਆਨਾ (ਰਾਮਗੜ੍ਹੀਆ)

(੧੯) ਬਾਬਾ ਸਮੁੰਦ ਸਿੰਘ ਸਪੁਤ੍ਰ ਵਸਾਵਾ ਸਿੰਘ ਪਿੰਡ ਖੋਟੇ ਜ਼ਿਲਾ ਫੀਰੋਜ਼ਪੁਰ (ਜ਼ਿਮੀਦਾਰ)

(੨੦) ਬਾਬਾ ਪਹਾੜਾ ਸਿੰਘ ਰਈਸ ਮਲੌਦ ਜ਼ਿਲਾ ਲੁਧਿਆਣਾਂ (ਜ਼ਿਮੀਦਾਰ)

(੨੧) ਬਾਬਾ ਖੁਸ਼ਾਲ ਸਿੰਘ ਸਪੁਤ੍ਰ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਪਿੰਡ ਬਰਾਸ ਜ਼ਿਲਾ ਹਿਸਾਰ (ਜ਼ਿਮੀਦਾਰ । ਆਪ ਮਾਤਾ ਜੀਵਨ ਕੌਰ ਜੀ ਅਰ ਮਾਤਾ ਫਤਹ ਕੌਰ ਜੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਸਨ)

(੨੨) ਬਾਬਾ ਗੁਪਾਲ ਸਿੰਘ ਸਪੁਤ੍ਰ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਰੱਖੜ ਮਰੋੜ ਰਿ: ਪਟਿਆਲਾ (ਜ਼ਿਮੀਦਾਰ)*

---

*ਕੂਕਾ ਜਥਬੰਦੀ ਬਾਬਤ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਰੁਚੀ ਰਾਮ ਜੀ ਸਾਹਨੀ ਲਾਹੌਰ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ–"ਉਨ੍ਹਾਂ (ਸ਼੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ) ਨੇ ਹਰ ਜ਼ਿਲੇ ਵਿਚ ਇਕ ਸੂਬਾ ਨੀਯਤ ਕੀਤਾ। ਹਰ ਤਸੀਲ ਵਿਚ ਦੋ ਜਥੇਦਾਰ ਅਤੇ ਹਰ ਇਕ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਇਕ ਗ੍ਰੰਥੀ ਟਿਕਿਆ। ਮੁੱਢਲੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਲਈ ਕੌਮੀ ਆਸ਼ਰਮ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਅਤੇ ਜਿਥੇ ਗਏ ਓਥੇ ਮੁਫ਼ਤ ਲੰਗਰ (ਫ਼ਰੀ ਕਿਚਨ) ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ। ਆਪਣੇ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਸਾਦਾ ਜੀਵਨ ਬਿਤੀਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਆਪਨੇ ਆਸ਼ਰਮਾਂ ਦੀ ਸਹੈਤਾ ਕਰਨ ਦੀ ਨਸੀਹਤ ਕੀਤੀ। ਆਪਨੇ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਪੱਛਮੀ ਸੱਭਯਤਾ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸਾਦਗੀ ਅਤੇ ਸਦਾਚਾਰਕ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਫਰੇਬ ਨਾਲ ਨਸ਼ਟ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ, ਏਸ ਲਈ ਆਪਨੇ ਪੱਛਮੀ ਸਿਖਯਾ ਤੇ ਮੁਲਾਮਤ ਪਾਈ, ਅਤ ਸ੍ਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰੀਆਂ ਤੇ ਕਚਹਿਰੀਆਂ ਵਿਚ ਜਾਣ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਕੀਤੀ। ਆਪਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਚੁਕੰਨਿਆਂ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਪੁਜਾਰੀ ਸਮਾਜ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨੁਕਤਾ ਚੀਨੀ ਤੇ ਬਹੁਤ ਚਿੜ ਗਿਆ। ਆਪ ਤੇ ਆਪਦੇ ਸਿਖਾਂ ਲਈ ਗੁਰਦਵਾਰਿਆਂ ਦੇ ਬੂਹੇ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਤੇ ਗਏ। ਗਵਰਮੈਂਟ ਨੇ ਆਪਦੀਆਂ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਕਨੂੰਨ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲਿਆ। (ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਰੀਫ਼ਾਰਮ ਮੂਵਮੈਂਟ ਪੰਨਾ ੩੪)

ਕੂਕਾ ਪੋਸਟਲ ਸਰਵਿਸ

ਮਹਿਕਮਾਂ ਡਾਕ। ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਡਾਕ ਦਾ ਆਪਣਾਂ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਮਹਿਕਮਾਂ ਜਬੋਬੰਦ ਕਰਕੇ ਸੂਬਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉਸਦਾ ਵਡਾ ਅਫਸਰ ਨੀਯਤ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਪਣੀ ਦੂਰਦਰਸ਼ਤਾ ਨਾਲ ਪਹਿਲੋਂ ਹੀ ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ, ਕਿ ਜੇ ਡਾਕ ਨੂੰ ਸੈਂਸਰ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਚਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਅਦੁਤੀ ਤ੍ਰੀਕਾ-"ਡਾਕ ਦੇ ਸੁਤੰਤ੍ਰ ਮਹਿਕਮੇ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾਂ ਹੈ। ਇਹ ਮਹਿਕਮਾਂ ਇਸ ਖ਼ੂਬੀ ਨਾਲ ਕੈਮ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਕਿ ਕੋਈ ਪੱਤ੍ਰ ਕਿਸੇ ਗੈਰ ਦੇ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਖਬਰਾਂ ਵੀ ਸਕਾਰੀ ਮਹਿਕਮਾਂ ਡਾਕ ਨਾਲੋਂ ਛੇਤੀ ਤੇ ਬਿਨਾਂ ਪੈਸੇ ਖਰਚ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪੁਜ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਖਬਰਾਂ ਵਾਸਤੇ ਸੰਕੇਤ ਨੀਯਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹਲਕਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਕੇਵਲ ਸੂਬੇ ਤੇ ਜਥੇਦਾਰ ਹੀ ਜਾਣੂੰ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਇਕ ਕਾਸਦ ਦਾ ਕੇਵਲ ਏਨਾਂ ਕੰਮ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਜੇਹੜਾ ਸੰਕੇਤ ਯਾ ਸੰਕੇਤਕ ਸ਼ਬਦ ਉਸਨੂੰ ਡਾਕ ਵਜੋਂ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ ਉਹ ਉਸਦਾ ਅਰਥ ਪੁਛਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਦੂਜੇ ਪੜਾ ਦੇ ਹਲਕਾਰੇ ਨੂੰ ਜਾਕੇ ਕਹਿ ਦੇਵੇ, ਤੇ ਦੂਜਾ ਉਸਨੂੰ ਸੁਣਦਿਆਂ ਸਾਰ ਅਪਣਾਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤੋਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕੰਮ ਵੀ ਵਿਚੇ ਛੱਡਕੇ ਦੂਜੇ ਪੜਾ ਵਲ ਦੌੜ ਪਏ। ਏਸੇ ਤਾਂ ਪੜਾਓ ਪੜਾਈ ਡਾਕ ਅਪਣੇ ਅਸਲੀ ਟੀਚੇ ਤੇ ਪੁਜ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। 'ਕੂਕਾ ਪੋਸਟਲ ਸਰਵਿਸ' ਸਬੰਧੀ ਸਕਾਰੀ ਰੀਕਾਰਡ ਵਿਚ ਵੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ:-

"ਕੂਕੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੰਤ ਖ਼ਾਲਸਾ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਡਾਕ ਦਾ ਮਹਿਕਮਾ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਹੈ, ਜੋ ਬੜੀ ਖ਼ੂਬੀ ਨਾਲ ਜ਼ਬਤਬੰਦ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਕ ਕੂਕਾ ਜੋ ਡਾਕ ਲੈਕੇ ਦੂਜੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਕੂਕੇ ਪਾਸ ਪੁਜਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਜੋ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੋਵੇ ਵਿਚੇ ਛਡ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਰੋਟੀ ਅੱਧੀ ਖਾਧੀ ਤੇ ਅੱਧੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਦੂਜੀ ਗਿਰਾਹੀ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦਾ, ਅਤੇ ਕੋਈ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੁੱਛਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਚਿਠੀ ਲੈਕੇ ਦੌੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਰ ਦੂਜੇ ਪੜਾ ਤੇ ਪੁਜਕੇ ਦੂਜੇ ਕੂਕੇ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਖ਼ਾਸ ਡਾਕ ਜ਼ਬਾਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਲਿਖੀ ਨਹੀ ਜਾਂਦੀ। ਮੇਜਰ ਪਰ ਕਿਨਜ਼ ਦੇ ਕਹਿਣ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹ ਜਰਨੈਲੀ ਸੜਕ ਛਡਕੇ ਲੰਮਾਂ ਵਲਾ ਪੈਂਦੇ ਤੇ ਲਾਂਭਿਓਂ ਦੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।*

ਘਰ ਘਰ ਵਿਚ ਰਾਮਸਿੰਘ

੨੨ ਸੂਬਿਆਂ ਦੇ ਨਜ਼ਰ ਬੰਦ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਪਿਛੋਂ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਅੰਬਾਲਾ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਪੁਜਾ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਪੁਛਿਆ ਕਿ—"ਆਪਨੂੰ ਨਜ਼ਰ ਬੰਦ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਆਪਨ ਪੰਜ ਸੂਬੇ ਥਾਪੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰ ਬੰਦ ਕਰਨ ਪਿਛੋਂ ਆਪਨੇ ੧੭ ਹੋਰ ਨੀਯਤ ਕੀਤੇ, ਅਸਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਕਰ ਦਿਤਾ,

* ਏ ਬ੍ਰੀਫ ਐਕਾਉਂਟ ਟੂ ਦੀ ਕੂਕਾ ਸੈਕਟ ਪੰਨਾ ੨੮

ਇਸ ਲਈ ਆਪ ਦੱਸੋ ਕਿ ਹੁਣ ਕੀ ਕਰੋਗੇ ? ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮਸਤਾਨਾਂ ਅੰਦਾਜ਼ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਕਿ-"ਹੁਣ ਮੈਂ ਘਰ ਘਰ ਵਿਚ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਪੈਦਾ ਕਰਾਂਗਾ"।

ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਲੰਗਰ

ਨਜ਼ਰ ਬੰਦੀ ਦੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿਚ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਦਰਸ਼ਨ ਅਭਿਲਾਸ਼ੀ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਕਾਫ਼ੀ ਭੀੜ ਭਾੜ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਵਾਰਕ ਨਿਰ-ਬਾਹ ਵਾਸਤੇ ਪਹਿਲੋਂ ਹੀ ਲੋਹ ਕੱਪੜੇ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਖੋਹਲੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਦੁਕਾਨ ਦੇ ਨਫੇ ਵਿਚੋਂ ਅਪਣੇ ਪਰਵਾਰ ਦਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਵੀ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਜੋ ਬਚ ਜਾਂਦਾ ਉਸਨੂੰ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਦੇ ਅਰਥ ਲਾ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਸੰਗਤਾਂ ਵਲੋਂ ਜੋ ਭੇਟਾ ਔਂਦੀ ਉਸਨੂੰ ਬਿਲੇ ਲੌਣ ਵਾਸਤੇ ਆਪਨੇ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖ ਲੰਗਰ ਜਾਰੀ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਸੰਨ ੧੮੬੩ ਈ: ਤੋਂ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਇਹ ਲੰਗਰ ਅਜ ਤਕ ਇਕ ਤਾਰ ਚਲਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ,

ਸਦਾ ਵਰਤ। ਇਹ ਵੱਡਾ ਲੰਗਰ, ਜਿਸ ਦੀ ਲੋਹ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹਸਤ ਕਮਲਾਂ ਨਾਲ ਬੀੜੀ ਸੀ ਅੱਜ ਤਕ ਇਕ ਰਸ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਆਪਨੇ ਇਕ ਸਦਾ ਵਰਤ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਜੋ ਬਰਾਬਰ ੨੪ ਘੰਟੇ ਖੁਲਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਉਸਦੀ ਸ਼ਕਲ ਇਹ ਹੈ, ਕਿ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਦੇ ਵਡੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਡਿਉਢੀ ਵਿਚ ਇਕ ਵੱਡੀ ਅਲਮਾਰੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਕ ਪ੍ਰਸ਼ਾ-ਦਿਆਂ ਦਾ ਟੋਕਰਾ ਤੇ ਇਕ ਦਾਲ ਦਾ ਦੇਗਾ ੨੪ ਘੰਟੇ ਧਰਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਦੂਜਾ ਲੰਗਰ ਤਾਂ ਰਾਤ ਬੰਦ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ,

ਪਰ ਇਹ ਰਾਤ ਨੂੰ ਵੀ ਖੁਲ੍ਹਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਰਾਤ ਨੂੰ ਜੋ ਸਿਖ ਪਹਿਰੇਦਾਰ ਹੋਵੇ, ਉਸਦਾ ਇਹ ਕ੍ਰਤੱਵਜ ਹੈ, ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਕੋਈ ਆਵੇ ਬਿਨਾਂ ਇਹ ਪੁਛਣ ਤੋਂ ਕਿ ਉਹ ਕੌਣ ਹੈ, ਕਿਥੋਂ ਆਇਆ ਹੈ, ਤੇ ਕਿਧਰ ਜਾਏਗਾ, ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਾ ਛਕਾ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ। ਇਹ ਮ੍ਰਯਾਦਾ ਵੀ ੧੮੬੩ ਤੋਂ ਲੈਕੇ ਅਜ ਤੀਕ ਲਗਾ ਤਾਰ ਜਾਰੀ ਹੈ।

ਚੀਨੀ ਵਾਲਾ ਸਤਿਗੁਰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਇਕ ਵਿਸੇਸਣ—"ਚੀਨੀ ਵਾਲਾ" ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਜਿਸਦਾ ਕਾਰਨ ਉਹ "ਚੀਨੀ ਘੋੜੀ" ਸੀ ਜੋ ਮਹਾਰਾਜਾ ਪਟਿਆਲਾ ਦ ਇਕ ਕਰੀਬੀ ਰਿਸ਼ਤਦਾਰ ਸ੍ਰਦਾਰ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਬਿਸ਼ਨ ਪੁਰੀਏ ਨੇ ਨਾਮ ਲੈਣ ਉਪ੍ਰੰਤ ਭੇਟਾ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਇਸ—"ਚੀਨੀ ਘੋੜੀ" ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਕੀਤਾ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ ਆਪ ਨੂੰ ਸੰਗਤਾਂ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ—"ਚੀਨੀ ਵਾਲਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ" ਕਹਿਕੇ ਪੁਕਾਰਿਆ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ।

ਮਹਾਰਾਜਾ ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਕੂਕਾ ਹੋਣ ਦੀ ਅਫਵਾਹ ਸ੍ਰਕਾਰੀ ਰੀਕਾਰਡ ਦੀ ਲਿਖਤ ਹੈ ਕਿ:—ਸਤਿਗੁਰੂ—"ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਗਰੀਬ ਜਮਾਤਾਂ ਵਿਚ ਵਧੇਰੇ ਵਧੀ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਕੁਛ ਸ੍ਰਦਾਰ ਤੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਲੋਕ ਵੀ ਇਸ ਪੰਥ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋ ਗਏ, ਇਸ ਦਫਤ੍ਰ ਵਿਚ ਕਈਆਂ ਬੰਨਿਆਂ ਤੋਂ ਅਫ਼ਵਾਹਾਂ ਪੁਜੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜਾ ਪਟਿਆਲਾ ਵੀ ਕੂਕਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਹ ਠੀਕ ਹੋਵੇ ਯਾ ਨਾਂ, ਇਸ ਗੱਲ ਵਿਚ ਤਾਂ ਕੋਈ ਸੰਦੇਹ ਨਹੀ ਰਹਿ ਗਿਆ ਕਿ ਬਿਸ਼ਨ ਪੁਰੇ ਦਾ ਸ੍ਰਦਾਰ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਗੂਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸ ਬਾਬਤ ਰਪੋਟ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਕਿ

ਇਸ ਗਲ ਵਿਚ ਉਸਦਾ ਕੋਈ ਰਾਜਸੀ ਮਨੋਰਥ ਹੈ। ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਧੌਲ ਪੁਰ ਅਤੇ ਭਰਲਪੁਰ (ਰਿਆਸਤਾਂ) ਦੇ ਰਾਜਿਆਂ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਹੈ। ਅਤੇ ਉਹ ਅਪਣੇ ਭਾਈ ਚਾਰੇ ਵਿਚ ਜਰਨੈਲ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਬਹਿਰਾਮਪੁਰ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਆਦਮੀ ਲੱਖਾ ਸਿੰਘ ਵੀ ਜੋ ਪਟਿਆਲੇ ਦਾ ਜਾਗੀਰਦਾਰ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਮੁਖੀ ਸਿਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੈ" ‡

ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਉਠਾਈਆਂ ਗਈਆਂ

ਗਵਰਮੈਂਟ ਨੇ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤਾ, ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੂਬਿਆਂ ਤੇ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਲਾਣ ਨਾਲ ਸਗੋਂ ਵਧੇਰੇ ਤੌਖਲਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਸੰਨ ੧੮੬੬ ਈ: (ਸੰਮਤ ੧੯੨੩ ਬਿ:) ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਲਾਟ ਸਰ ਡੋਨਲਡ ਮੈਕਲੋਡ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਪਾਬੰ-ਦੀਆਂ ਹਟਾ ਲਈਆਂ ਗਈਆਂ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣੀ ਇੱਛਾ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਚਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇ ਦਿਤੀ ਗਈ।*

ਪੰਥਕ ਉਨੱਤੀ

ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਹਟਦਿਆਂ ਸਾਰ ਬੜੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਪੰਜਾਬ ਭਰ ਵਿਚ ਦੀਵਾਨ

---

‡ ਕੂਕਾ ਪੰਥ ਦੀ ਸੰਖੇਪ ਵਿਥਿਆ ਪੰਨਾਂ ੩੩

*ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸੰਨ ੧੮੬੬ ਈ: ਦੇ ਹੋਲੇ ਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਆਗਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਚਲੇ ਗਏ ਸਨ। ਆਪਦਾ ਇਹ ਪਹਿਲਾ ਸੱਤਿਆਗ੍ਰਹ ਸੀ। ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਸਤੇ ਕੋਈ ਐਕਸ਼ਨ ਲੈਣ ਦੀ ਥਾਂ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਹਟਾ ਦੇਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿਤਾ (ਕੂਕਾ ਪੇਪਰਜ਼ ਪੰਨਾਂ ੪੯)

ਸਜਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ, ਸੈਂਕੜੇ ਨਹੀਂ ਬਲਕੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਮਰਦ ਤੇ ਤੀਵੀਆਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਛਕ ਗੁਰ ਸਿਖੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋ ਗਏ। ਇਸ ਉੱਨਤੀ ਸਬੰਧੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਜਨਰਲ ਪੁਲੀਸ ਨੇ ਸੰਃ ੧੮੬੭ ਦ ਵਿਚ ਜੇਹੜੀ ਰਪਟ ਪੰਜਾਬ ਗਵਰਮੈਂਟ ਦੇ ਸਕੱਤ੍ਰ ਨੂੰ ਭਜੀ ਸੀ, ਉਸਦਾ ਖ਼ੁਲਾਸਾ ਹੇਠਾਂ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ:—

"੨, ਭਾਵੇਂ ਮੇਰੀ ਇਹ ਰਾਏ ਹੈ ਕਿ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਤੇ ਅਜੇ ਬੰਦਸ਼ ਲਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਫ਼ੇਰ ਵੀ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਸਦੀਆਂ ਤੇ ਉਸਦੇ ਸੂਬਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਵਲ ਚੰਗੀ ਤਰਾਂ ਧਿਆਨ ਰਖਣਾਂ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਪੰਥ ਤੋਂ ਬੜੇ ਭਾਰੀ ਖ਼ਤਰੇ ਦਾ ਮੁੱਢਬੱਝਣਦੀ ਆਸ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਬਾਬਤ ਕੁਛ ਸਮੇਂ ਤਕ ਖ਼ਬਰਦਾਰ ਰਹਿਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

"੩.ਇਸ ਦ ਆਗੂ ਦੀਆਂ ਇੱਛਾਂ ਤੇ ਮਨੋਰਥ ਭਾਵੇਂ ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਸਦੇ ਸੇਵਕਾਂ ਦਾ ਉਸਤੇ ਪੂਰਨ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸਾਡੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹਾਨੀ ਪੁਚਾਣ ਲਈ ਸੌਖਾ ਹੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

"੪.ਕੂਕਾਬਾਦਰੀਦੀ ਵਰਤਮਾਨ ਗਿਣਤੀ ਦਾ ਸਾਰਾ ਅਨੁਮਾਣਲਾਣਾਂ ਐਸ ਵੇਲ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਆਪਦੀ ਸਹੂਲਤ ਲਈ ਕੂਕਾ ਪੰਥ ਬਾਬਤ ਇਸ ਸਾਲ ਅੰਦਰ ਪੁਜੀਆਂ ਰਪੋਟਾਂ ਦਾ ਸਾਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

"ਸਾਰੀਆਂ ਰਪੱਟਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀਗਿਣਤੀਇਸ ਵੇਲੇ ਵਾਧੇ ਵਿਚ ਹੈ। ਕੈਪਟਨ ਹੈਰਸ ਨੇ ਇਤਲਾ ਦਿਤੀ ਹੈ, ਕਿ ਅੰਬਾਲੇ ਵਿਚ ਸੰਨ ੧੮੬੬ ਈਃ ਤੋਂ

ਪਹਿਲਾਂ ਥੋੜੇ ਜੇਹ ਕੂਕੇ ਸਨ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਬਾਦ ਵਿਚ ਇਸ ਨਵੇਂ ਪੰਥ ਦੇ ਅਸੂਲਾਂ ਨੇ ਅੰਬਾਲੇ ਅਰ ਲਧੋਵੇ ਦੇ ਪਰ ਗਨਿਆਂ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। ਹੁਣ ਪਤਾ ਲਗਾ ਹੈ ਕਿ ੧੫ ਪਿੰਡ ਕੂਕਿਆਂ ਨਾਲ ਉਕੇ ਪੁੱਕ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੋ ਚੁਕੇ ਹਨ। ਏਨਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ ਵਸੋਂ ਦਾ ਅਨੁਮਾਣ ੪੦੦੦ ਲਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜੋ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਰਮਦਾਸੀਆਂ ਤ੍ਰਖਾਣਾਂ, ਲੁਹਾਰਾਂ ਅਤੇ ਜੱਟਾਂ ਜੇਸੀਆਂ ਨੀਵੀਆਂ ਸ੍ਰੇਣੀਆਂ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੈਨ। ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾਏ ਕਿ ਸੁਧ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਦੋ ਸੂਬੇ ਅੰਬਾਲੇ ਦੇ ਜ਼ਿਲੇ ਵਾਸਤੇ ਨੀਯਤ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਕੈਪਟਨ ਹੈਰਜ਼ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਏਥੇ ਕੋਈ ਸੂਬਾ ਨਿਯੁਕਤ ਨਹੀ ਸੀ। ਜ਼ਿਲਿਆਂ ਵਿਚ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਦੀਵਾਨ ਛੋਟੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਪਰ ਸ਼੍ਰਧਾਲੂਆਂ ਦਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਕੁਛ ਘਰ ਘਾਟ ਰਹਿਤ ਮਸਤਾਨਿਆਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸੁਰਜੀਤ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ੭ ਕੂਕੇ ਪੁਲਸ ਵਿਚ ਸਨ। ਇਸ ਪੰਥ ਬਾਬਤ ਇਸ ਜਿਲੇ ਵਿਚੋਂ ਜਿਨਾਂ ਪਤਵੰਤਿਆਂ ਅਤੇ ਰਸੂਖ਼ ਵਾਲੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦਾ ਨੁਕਤਾ ਨਿਗਾਹ ਪੁਛਿਆ ਗਿਆ ਉਨਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਅਜੇ ਇਹ ਨਿਰੋਲ ਧਾਰਮਿਕ ਹੈ।*

ਫੌਜੀ ਅਫਸਰਾਂ ਦੀ ਰਾਏ

"ਕੂਕਾ ਪੰਥ ਦੀ ਸੰਖੇਪ ਵਿਦਯਾ" ਦਾ ਕਰਤਾ ਲਿਖ ਦਾ ਹੈ ਕਿ "ਅਸਾਂ ਅਪਣੀਆਂ ਸਰਹੱਦੀ ਪਲਟਣਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਪਲਟਣ ਦੇ ਦੇਸੀ ਅਫਸਰਾਂ ਦੀ ਇਸ ਪੰਥ ਬਾਬਤ

* ਕੂਕਾ ਪੰਥ ਦੀ ਸੰਖੇਪ ਵਿਥਿਆ ਨੰਾਂ ੪੪

ਜੋ ਰਾਇ ਇਜ਼ਹਾਰ ਕੀਤੀ ਉਹ ਇਹ ਹੈ:—" ਉਹ ਸਾਰੇ ਇਸ ਪੰਥ ਦੇ ਅਸੂਲਾਂ ਬਾਬਤ ਸੁਧਾਰਵਾਨ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਿਖ ਪੰਥ ਦੀ ਪੁਰਾਤਨ ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ ਨੂੰ ਮੁੜ ਬਹਾਲ ਕਰਨ ਅਤੇ ਨਵੀਆਂ ਮਰਯਾਦਾ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਇਸ ਦੀਆਂ ਅੰਦਰੂਨੀ ਬੁਰਿਆਈਆਂ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦਾ ਇਹ ਇਕ ਪੁਰਸ਼ਾਰਥ ਹੈ। ਜੈਸਾ ਕਿ ਬ੍ਰਹਿਮਣਾਂ ਦੇ ਸਲਾਹ ਮਸ਼ਵਰੇ ਨਾਲ ਵਿਆਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹੇ ਸੁਧਾਣਾਂ ਆਦਿ। ਜੋ ਕੁਛ ਉਹ (ਸ੍ਰਦਾਰ) ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਸਤੋਂ ਸਿਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਇਸ ਪੰਥ ਦਾ ਅਕੀਦਾ ਕੇਵਲ ਅਦ੍ਵੈਤ ਅਰਥਾਤ ਇਕ ਪ੍ਰਮੇਸਰ ਨੂੰ ਮੰਨਣਾਂ ਹੈ।

ਉਹ ਉਚੇ ਆਚਰਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਅਰ ਚੋਰੀ ਯਾਰੀ ਤੇ ਝੂਠ ਦੀ ਬੜੀ ਕਰੜਾਈ ਨਾਲ ਨਿਖੇਧੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਸਿਖ ਪੰਥ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਉਸ ਪਹਿਲੀ ਨਰੋਲ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ੨ ਅਨੁਸਾਰ (ਸਿਖ) ਪੰਥ ਨੂੰ ਭ੍ਰਸ਼ਟ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਬੁਰਿਆਈਆਂ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਉਖੇੜਨ ਲਈ ਚਿੰਤਾਵਾਨ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਨਾਂ (ਸ੍ਰਦਾਰਾਂ) ਨਾਲ ਇਸ ਲਹਿਰ ਦੇ ਰਾਜਸੀ ਹੋਣ ਸਬੰਧੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਉਹ ਸਾਰੇ ਹੀ ਹੱਸਕੇ ਕਹਿਣ ਲਗੇ ਕਿ ਇਹ ਲਹਿਰ ਨਿਰੋਲ ਧਾਰਮਿਕ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸੰਦੇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸਾਰੇ (ਹੋਰ) ਸਿਖ ਅਤੇ ਕੂਕੇ ਅਪਣੇ (ਖਾਲਸਾ) ਰਾਜ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ ਬਹਾਲ ਵੇਖਕੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਣਗੇ। ਪਰ ਮੈਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ ਕਿ ਇਸ ਪੰਥ ਦੇ ਫੈਲਣ ਨਾਲ ਸਾਨੂੰ ਕਈ ਖ਼ਤ੍ਰਾ ਹੈ"।*

*ਕੂਕਾ ਪੰਥ ਦੀ ਸੰਖੇਪ ਵਿਥਿਆ ਪੰਨਾਂ ੪੬–੪੭

ਅਨੰਦਪੁਰ ਸੱਤਯਾਗ੍ਰਹ

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਵੱਡੇ ਮੇਲਿਆਂ ਅਤੇ ਦੀਵਾਨਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋਣ ਦੀ ਸਰਕਾਰੀ ਤੌਰ ਤੇ ਮਨਾਹੀ ਸੀ ਪ੍ਰੰਤੂ ਆਪ ੧੯੨੨ (੧੮੬੬ ਈ:) ਦੇ ਹੋਲੇ ਤੇ ਬਿਨਾਂ ਪੁਛਣ ਤੋਂ ਚਲੇ ਗਏ ਸਨ, ਹੁਣ ਆਪ ਨੇ ਸੰਮਤ ੧੯੨੩ (ਸੰਨ ੧੮੬੭) ਦੇ ਹੋਲੇ ਤੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਜਾਣ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਕੀਤਾ। ਖਿਆਲ ਆਇਆ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਝੂਠਿਆਂ ਕਰ ਲਈਏ ਇਸ ਲਈ ਆਗਯਾ ਮੰਗੀ ਗਈ ਪਰ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਇਸਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿਤਾ ਕਿ ਉਹ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰ ਜਾਣਗੇ। ਇਹ ਆਪ ਵਲੋਂ ਦੂਜੇ ਸੱਤਯਾਗ੍ਰਹ ਲਈ ਤਿਆਰੀ ਦਾ ਐਲਾਨ ਸੀ, ਆਪ ਦਾ ਦ੍ਰਿੜ ਇਰਾਦਾ ਵੇਖਕੇ ਪਿਛੋਂ ਸਰਕਾਰ ਵੀ ਢਿਲੀ ਪੈ ਗਈ, ਅਤੇ ਆਪਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਰੁਕਾਵਟ ਨਾਂ ਪਾਈ ਗਈ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਡਿਪਟੀ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਜਨਰਲ ਮੈਕ ਐਂਡਰਯੂਜ਼ ਨੂੰ ਅਨੰਦ ਪੁਰ ਪੁਜਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਅਤੇ ਲੜੀਂਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਲਈ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਜੋ ੧੦ ਮਾਰਚ ੧੮੬੭ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰੋਂ ਚਲਕੇ ੧੭ ਨੂੰ ਸਵੇਰੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਪੁਜਾ। ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਇਕ ਏ. ਐਸ. ਪੀ. ਤੇ ੫੦ ਸਿਪਾਹੀ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਪੁਲਸ ਦੇ, ਅਤੇ ੧ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਤੇ ੧੦ ਸਿਪਾਹੀ ਜਲੰ-

ਧਰ ਦ ਸਨ। ਸ਼ੇਰ ਦਿਲ ਰਮਜਟ ਦਾ ਸਾਬਕਾ ਕਮਾਨ ਅਫਸਰ ਸ੍ਰਦਾਰ ਬਹਾਦੁਰ ਅਤਰ ਸਿੰਘ, ਫੀਰੋਜ਼ਪੁਰ ਪੁਲਸ ਦਾ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਕੁਤਬਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਾ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਫ਼ਤਹ ਖਾਂ ਵੀ ਇਸ ਲਾਮ ਲਸ਼ਕਰ ਦੇ ਨਾਲ ਸਨ। ੧੮ ਮਾਰਚ ਨੂੰ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਪੁਰ ਦਾ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਮੇਜਰ ਪਰਕਨਜ਼ ਵੀ ਪੁਜ ਗਿਆ। ਕੇਵਲ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਜਾਣ ਸਬੰਧੀ ਐਲਾਨ ਦੇ ਕਾਰਨ ਲਗ ਭਗ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਪੁਲਸ ਨੂੰ ਵਖਤ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਇਉਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਕਲਗੀਧਰ ਪਿਤਾ ਦੇ ਸਮੇਂ ਅਨੁਸਾਰ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਇਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾਂ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਘਿਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਅਨੰਦਪੁਰ ਆਗਮਨ

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਅਪਣੇ ਸੂਬਿਆਂ ਅਤੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਿਖਾਂ ਸਮੇਤ ੧੯ ਮਾਰਚ ੧੮੬੭ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਦੀ ਜੂਹ ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਿਲ ਹੋਏ। ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਹੀ ਸਰਕਾਰੀ ਅਫਸਰਾਂ ਦਾ ਕੈਂਪ ਸੀ, ਜਿਥੇ ਜਾਕੇ ਅਕਾਸ਼ ਗੁੰਜਾਊ ਜੈਕਾਰੇ ਛਡੇ ਗਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਧੁਨ ਸੁਣਕੇ ਸਾਰੇ ਅਫ਼ਸਰ ਕੈਂਪ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਆਏ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅਪਣੀ ਸੱਜੀ ਬਾਂਹ ਖੜੀ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਫੌਜੀ ਮ੍ਰਜਾਦਾ (Discipline) ਅਨੁਸਾਰ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਨਾਮ-ਧਾਰੀਆਂ ਦਾ ਜਲੂਸ ਇਕ ਦਮ ਰੁਕਗਿਆ। ਮੈਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ ਟਪ ਲਾਹਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸਲਾਮ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸੂਬਾ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਮੇਤ ਆਪਣੇ ਤੰਬੂ ਵਿਚ ਲੈ ਗਿਆ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਅਤੇ ਮੈਕ ਵਿਚਕਾਰ ਇਉਂ ਗੱਲ ਬਾਤ ਹੋਈ :-

ਮੈਕ–ਆਪਦਾ ਅਨੰਦਪੁਰ ਔਣ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਕੀ ਹੈ ?

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ–ਕੇਵਲ ਗੁਰੂ ਧਾਮ ਅਤੇ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਜਨਮ ਭੂਮੀ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ।

ਮੈਕ–ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮਹੰਤਾਂ ਤੇ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਨੇ ਆਪਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸ਼ਕੈਤ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਕਿ ਆਪ ਅਨੰਦ ਗੜ੍ਹ ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਦੀ ਨੀਯਤ ਨਾਲ ਆ ਰਹੇ ਹ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ–(ਮਾਲਾ ਦਿਖਾਕ) ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਤਾਂ ਮਾਲਾ ਹੀ ਮਾਲਾ ਹੈ।

ਮੈਕ–ਜੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਲੋੜ ਪਵੇ ਤਾਂ ਆਪ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਮਦਤ ਦਵੋਗੇ ?

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ–ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਕੇਵਲ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਦਾ ਹੀ ਮੇਲਾ ਹੈ।

ਮੈਕ–ਆਪ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਕਦ ਜਾਣਾਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ ?

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ–ਭਲਕੇ ਸਵੇਰੇ।

ਮੈਕ ਅਪਣੀ ਰਪੋਟ ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ "ਅਸਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਨੰਗੇ ਸਿਰ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਇਤ੍ਰਾਜ਼ ਬਾਬਤ ਪੁੱਛਿਆ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਖ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹਨਗੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਹ ਅਪਣੇ ਸਾਰੇ ਕੰਮਾਂ ਤੋਂ ਬੇਸੁਰਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਰਜ਼ਾਮੰਦ ਹੋ ਗਏ ਕਿ ਸਬਦ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹੇ ਜਾਣਗੇ। ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਸਵੇਰੇ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਣ ਨਿਮਿਤ ਜਾਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਨਿਸਚਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਮੈਕ ਦੀ ਮੇਮ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਲਾਰਡਕਰਾਈਸਟ ਹੈ

ਮੈਕ ਸਾਹਬ ਦੀ ਮੇਮ ਜੋ ਉਸ ਵੇਲੇ ਕੋਲ ਸੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਬਚਨ ਬਿਲਾਸ ਤੋਂ ਬੜੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਈ। ਉਸਨੇ ਕਿਹਾਕਿ "ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਸ਼ਖਸੀਯਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲਾਰਡਕਰਾਈਸਟ (ਅਰਥਾਤ ਯਿਸੂ ਮਸੀਹ) ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋ ਰਿਹਾਹੈ"।

ਮਹੰਤ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਤੇ ਮੈਕ

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਮੈਕ ਨੇ ਅਦਬ ਨਾਲ ਵਿਦਾ ਕੀਤਾ। ਪਿਛੋਂ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਗਿਆ। ਮਹੰਤ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਮੁਖੀ ਸਨ ਜੋ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਕੇਸਗੜ੍ਹ ਦੇ ਮਹੰਤਸਨ। ਮੈਕ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਪੁਛਿਆ:- 'ਕੂਕਿਆਂ ਬਾਬਤਤੁਸੀਂ ਕੀ ਆਖਦੇਹੋ'?

ਮਹੰਤ-'ਉਹ ਤਨਖਾਹੀਏ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੱਗ ਲਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਓਹ ਏਥੇ ਫਸਾਦ ਲਈ ਆਏ ਹਨ'।

ਮੈਕ-'ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਧਾਮ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਰੋਕਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਤੁਸੀਂ ਚਿੰਤਾ ਨਾਂ ਕਰੋ, ਸਾਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸਰਕਾਰ ਖ਼ੁਦ ਕਰੇਗੀ'।

ਮਹੰਤ-'ਜੇਕੂਕੇਦਰਬਾਰ ਗਏਤਾਂ ਤਲਵਾਰਚਲ ਜਾਏਗੀ'।

ਮੈਕ-'ਤਲਵਾਰ ਉਠਾਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ੧੪ ਸਾਲਾਂ ਲਈ ਜੇਲ ਜਾਣਾਂ ਹੋਵੇਗਾ'।

ਮੈਕ ਦੀ ਰਪੋਟ

ਕਰਨਲ ਮੈਕ ਇਸ ਮੇਲੇ ਦੀ ਰਪੋਟ ਦਰਜ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਮੈਂ ਏਸੇ ਦਿਨ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਡੇਰੇ ਜਾਕੇ ਉਸ ਨਾਲ ਮੁਲਾਕਾਤ ਕੀਤੀ। ਸ: ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਅਪਣੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੈਗਿਆ। ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਇਕ ਸ਼ਾਮਿਆਨੇ ਹੇਠ ਅਪਣੇ ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਓਥੇ ਉਸਦੇ ਸੇਵਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ੫੦੦ਦੇ ਲਗ ਭਗ ਬੈਠੇ ਹੋਣਗੇ।

ਮੈਕ—ਆਪਦਾ ਅਨੰਦਪੁਰ ਐਣ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਕੀ ਹੈ ?

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ—ਕੇਵਲ ਗੁਰੂ ਧਾਮ ਅਤੇ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਜਨਮ ਭੂਮੀ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ।

ਮੈਕ—ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮਹੰਤਾਂ ਤੇ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਨੇ ਆਪਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸ਼ਕੈਤ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਕਿ ਆਪ ਅਨੰਦ ਗੜ੍ਹ ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਦੀ ਨੀਯਤ ਨਾਲ ਆ ਰਹੇ ਹ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ—(ਮਾਲਾ ਦਿਖਾਕ) ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਤਾਂ ਮਾਲਾ ਹੀ ਮਾਲਾ ਹੈ।

ਮੈਕ—ਜੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਲੋੜ ਪਵੇ ਤਾਂ ਆਪ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਮਦਤ ਦਵੋਗੇ ?

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ—ਏਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਕੇਵਲ ਭਜਨ ਬਾਣੀ ਦਾ ਹੀ ਮੇਲਾ ਹੈ।

ਮੈਕ—ਆਪ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਕਦ ਜਾਣਾਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ ?

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ—ਭਲਕੇ ਸਵੇਰੇ।

ਮੈਕ ਅਪਣੀ ਰਪੋਟ ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ "ਅਸਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਨੰਗੇ ਸਿਰ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਇਤਰਾਜ਼ ਬਾਬਤ ਪੁੱਛਿਆ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਖ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹਨਗੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਹ ਅਪਣੇ ਸਾਰੇ ਕੰਮਾਂ ਤੋਂ ਬੇਸੁਰਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਰਜ਼ਾਮੰਦ ਹੋ ਗਏ ਕਿ ਸਬਦ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹੇ ਜਾਣਗੇ। ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਸਵੇਰੇ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਣ ਨਿਮਿਤ ਜਾਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਨਿਸਚਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਮੈਕ ਦੀ ਮੇਮ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਲਾਰਡਕਰਾਈਸਟ ਹੈ

ਮੈਕ ਸਾਹਬ ਦੀ ਮੇਮ ਜੋ ਉਸ ਵੇਲੇ ਕੋਲ ਸੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਬਚਨ ਬਿਲਾਸ ਤੋਂ ਬੜੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਈ। ਉਸਨੇ ਕਿਹਾਕਿ"ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਸ਼ਖਸੀਯਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲਾਰਡਕਰਾਈਸਟ (ਅਰਥਾਤ ਯਿਸੂ ਮਸੀਹ) ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋ ਰਿਹਾਹੈ"।

ਮਹੰਤ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਤੇ ਮੈਕ

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਮੈਕ ਨੇ ਅਦਬ ਨਾਲ ਵਿਦਾ ਕੀਤਾ। ਪਿਛੋਂ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਗਿਆ। ਮਹੰਤ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਮੁਖੀ ਸਨ ਜੋ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਕੇਸਗੜ੍ਹ ਦੇ ਮਹੰਤਸਨ। ਮੈਕ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਪੁਛਿਆਃ— 'ਕੂਕਿਆਂ ਬਾਬਤਤੁਸੀਂ ਕੀ ਆਖਦੇਹੋ'?

ਮਹੰਤ—'ਉਹ ਤਨਖਾਹੀਏ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੱਗ ਲਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਓਹ ਏਥੇ ਫਸਾਦ ਲਈ ਆਏ ਹਨ'।

ਮੈਕ—'ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਧਾਮ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਰੋਕਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਤੁਸੀਂ ਚਿੰਤਾ ਨਾਂ ਕਰੋ, ਸਾਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸਰਕਾਰ ਖ਼ੁਦ ਕਰੇਗੀ'।

ਮਹੰਤ—'ਜੇਕੂਕੇਦਰਬਾਰ ਗਏਤਾਂ ਤਲਵਾਰਚਲ ਜਾਏਗੀ'।

ਮੈਕ—'ਤਲਵਾਰ ਉਠਾਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ੧੪ ਸਾਲਾਂ ਲਈ ਜੇਲ ਜਾਣਾਂ ਹੋਵੇਗਾ'।

ਮੈਕ ਦੀ ਰਪੋਟ

ਕਰਨਲ ਮੈਕ ਇਸ ਮੇਲੇ ਦੀ ਰਪੋਟ ਦਰਜ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਮੈਂ ਏਸੇ ਦਿਨ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਡੇਰੇ ਜਾਕੇ ਉਸ ਨਾਲ ਮੁਲਾਕਾਤ ਕੀਤੀ। ਸ: ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਅਪਣੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੈਗਿਆ। ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਇਕ ਸ਼ਾਮਿਆਨੇ ਹੇਠ ਅਪਣੇ ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਓਥੇ ਉਸਦੇ ਸੇਵਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ੫੦੦ਦੇ ਲਗ ਭਗ ਬੈਠੇ ਹੋਣਗੇ।

ਓਥੇ ਬਿਲਕੁਲ ਚੁਪ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰ ਮਰਦ ਤੇ ਤੀਵੀਆਂ ਸੋਹਣੇ ਲਿਬਾਸ ਵਿਚ ਸਨ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਜੋਸ਼ ਯਾ ਦੀਵਾਨਗੀ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ। ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਵੇਖਦਿਆਂ ਹੀ ਝਟ ਪਟ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਤੋਂ ਉਠਕੇ ਆਇਆ ਤੇ ਮੈਨੂੰ– ਸਲਾਮ ਕੀਤਾ ਜੋ ਕਿ ਗੁਰੂਆਂ ਅਤੇ ਉਚ ਪਦ ਅਧਿਕਾ-ਰੀਆਂ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ।

ਸਲਾਮ ਤੇ ਵਿਚਾਰ} 'ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅਪਣੇ ਆਸਣ ਤੋਂ ਉਠਕੇ ਮੈਕ ਨੂੰ ਸਲਾਮ ਕੀਤਾ,–ਇਹ ਗਲ ਮੁਬਾਲਗੇ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਹਸੀਅਤ ਨਹੀ ਰਖਦੀ। ਮੈਕ ਦੇ ਬਿਆਨ ਤੋਂ ਸਾਫ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਉਹ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਪਾਸ ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਸਮੇਂ ਪੁਜਾ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਆਸਣ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਦੇ ਲਗ ਭਗ ਸਿਖਾਂ ਨਾਲ ਘਿਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਰ ਓਥੇ ਬਿਲਕੁਲ ਅਮਨ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਸੀ। ਇਹ ਉਨਾਂ ਦੇ ਸਤਿਜੁਗੀ ਦੀਵਾਨ ਦਾ ਹੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਯ ਜਾਪਦਾ ਹੈ, ਹੁਣ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚੋਂ ਉਠਕੇ ਕਿਸੇ ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਸਲਾਮ ਕਰਨ ਦੀ ਆਸ ਜਦ ਇਕ ਸਿਖ ਕੋਲੋਂ ਵੀ ਨਹੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਇਹ ਗਲ ਕਿਵੇਂ ਮੰਨਣ ਯੋਗ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ? ਸਲਾਮ ਵਾਲੀ ਗਲ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮੈਕ ਦਾ ਇਹ ਫਿਕਰਾ ਲਿਖਣਾ ਕਿ "ਅਜੇਹਾ ਗੁਰੂਆਂ ਅਤੇ ਉਚ ਪਦ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ ਕਦ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ।"–ਇਸ ਗਲ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਉਸਦੀ ਜ਼ਮੀਰ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਓਸੇ ਵੇਲੇ ਦੱਸ ਦਿਤਾ ਕਿ–ਉਸਦੀ ਸਲਾਮ ਵਾਲੀ ਗਲ ਦਾ ਸਿਆਣੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਉਕਾ ਹੀ ਇਤਬਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ।

ਇਸਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮੈਕ ਦੀ ਇਹ ਗੱਲ ਏਸਤ੍ਹਾਂ ਵੀ ਰੱਦ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਕਿ ਚਾਰ ਪੰਜ ਸੌ ਸਫ਼ਿਆਂ ਦੇ ਕੂਕਾ ਰੀਕਾਰਡ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਫ਼ਿਕਰੇ ਦਾ ਹਵਾਲਾ (Reference) ਵੀ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਜਿਸਤੋਂ ਇਹ ਸਿਧ ਹੋਵੇ, ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕਿਸੇ ਸਰਕਾਰੀ ਅਫ਼ਸਰ ਨੂੰ ਕਦੇ ਸਲਾਮ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ। ਮੈਕ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਆਪ ਚਲਕੇ ਗਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਸਰਕਾਰੀ ਰਪੱਟਾਂ ਦੇ ਵਾਚਣ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਜਦ ਵੀ ਕਿਸੇ ਕਾਰਨ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਪਾਸ ਜਾਣਾਂ ਪਿਆ ਤਾਂ ਆਪਨੇ ਕਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਲਾਮ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਮਿਸਾਲ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਮਿਸਟਰ ਮੈਕਨਬ ਦੀ ਰਪੋਟ ਵਿਚੋਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਬਾਬਤ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅੱਖਰ ਦੇਖਣੇਂ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ:-ਮੈਕਨਬ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ:-

"* ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਸਾਧਾਂ ਤ ਫ਼ਕੀਰਾਂ ਵਾਲੀ ਪੁਜ਼ੀਸ਼ਨ ਨਹੀਂ ਰਖਦਾ। ਉਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਅੱਧੀ ਦਰਜਨ ਸਵਾਰਾਂ ਸਮੇਤ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਬੀਸੀਓਂ ਪੈਦਲ ਆਦਮੀ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਜਦ ਤੁਹਾਡੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਇਕ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਤ੍ਰਾਂ (ਅਪਣੇ ਸੂਬਿਆਂ ਦੀ) ਇਕ ਕਚਿਹਰੀ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਘਿਰਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ"।

ਸੋ ਜੇ ਡਬਲਯੂ ਮੈਕਨਬ ਦੀ ਰਪੱਟ ਅਨੁਸਾਰ ਵੀ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸ਼ਾਹੀ ਰੋਅਬ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀ ਮਹਾਨ ਆਤਮਾ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਮੈਕ ਜੈਸੇ ਪੁਲਸ ਅਫ਼ਸਰ ਨੂੰ ਸਲਾਮ ਕਰਨਾਂ-ਅਤੇ ਉਹ ਵੀ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚੋਂ

* ਜੇ ਡਬਲਯੂ ਮੈਕਨਬ ਲੇਟ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਅੰਬਾਲਾ ਡਵੀਯਨ ਦੀ ਰਪੱਟ ੪-੧੧-੧੮੭੧

ਉਠਕੇ—ਇਕ ਸ਼ੰਖੀ ਤੋਂ ਵਧ ਹਕੀਕਤ ਨਹੀ ਰਖਦਾ।

ਗੁਰਦਵਾਰਿਆਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਜਾਣਾਂ

ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ੭ ਚੇਤ ਸੰਮਤ ੧੯੨੩ ਮੁਤਾਬਕ ੨੦ ਮਾਰਚ ੧੮੬੭ ਨੂੰ ਗੁਰ ਦਵਾਰਿਆਂ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਰਵਾਨਾਂ ਹੋਏ। ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਅਫ਼ਸਰ ਪੇਸ਼ਵਾਈ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਸਨ। ਪੁਲਸ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵੀ ਸੀ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਕੇਸਗੜ੍ਹ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਜਦ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਭੇਟਾ ਰਖੀ ਤਾਂ ਮਹੰਤ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਅਰਦਾਸ ਨਹੀਂ ਔਂਦੀ। ਸਤਿ-ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਆਗਯਾ ਅਨੁਸਾਰ ਬਾਬਾ ਬ੍ਰਹਮਾਂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ। ਆਪਣੀ ਹਥੀਂ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਵਰਤਾਕੇ ਮੁੜ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ। ਓਥੋਂ ਦੇ ਮਹੰਤ ਨੇ ਭੇਟਾ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸੰ-ਨਤਾ ਪੂਰਬਕ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ। ਉਪ੍ਰੰਤ ਡੇਰੇ ਚਲੇ ਗਏ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਵਲੋਂ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਚਿਠੀ

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅਗਲੇ ਭਲਕ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਚਿਠੀ ਲਿਖੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਮਹੰਤ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਦੇ ਅਰਦਾਸ ਨਾਂ ਕਰਨ ਦਾ ਕਾਰਨ ਪੁਛਿਆ। ਉਨਾਂ ਵਲੋਂ ਜ਼ਬਾਨੀ ਉਤ੍ਰ ਮਿਲਿਆ।:—

(੧) ਤੁਸੀਂ ਅਪਣੇ ਆਪਨੂੰ ਰੱਬ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹੋ।

(੨) ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸਿਖ ਬਣਾਂਦੇ ਹੋ ਉਸਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਹੀਂ ਛਕਾਂਦੇ ਪਰ ਕੰਨ ਵਿਚ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਦਿੰਦ ਹੋ।

(੩) ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਸਿਖ ਸਜਦਾ ਹੈ ਤੁਸੀਂ ਉਸਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋ—"ਜਨਮ ਗੁਰੂ ਹਜ਼ਰੋ ਤੇ ਵਾਸੀ, ਭੈਣੀ ਜਦਕਿ ਦੂਜੇ ਸਿਖ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ—"ਜਨਮ ਗੁਰੂ ਪਟਣਾਂ ਤੇ ਵਾਸੀ ਅਨੰਦ ਪੁਰ

ਸਾਹਿਬ।

(੪) ਤੁਹਾਡੇ ਸਿਖ ਕੇਸਾਂ ਦਾ ਜੂੜਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਤੇ ਪਗਾਂ ਲਾਹ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

(੫) ਕੂਕੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਫਕੀਰਾਂ ਵਾਂਗ ਹਾਲ ਪਾਂਦੇ ਹਨ ਏਸ ਲਈ ਇਹ ਸਿਖ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ।*

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਵਲੋਂ ਅਨਦਪੁਰ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਪਤ੍ਰ ਕਿ ਕੂਕੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਿਖ-ਨਹੀ ਸਮਝਦ

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਹੋਰ ਚਿਠੀ ਲਿਖੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਕਿ:-

"ਜ ਤੁਸੀਂ ਸਿਖ ਧਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਅਮਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਅਸੂਲਾਂ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕਰਦੇ। ਕਿਉਂਕਿ ਤੁਸੀ ਮਾਸ ਖਾਂਦੇ, ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਂਦੇ, ਝੂਠ ਬੋਲਦੇ, ਬਦਕਾਰੀਆਂ ਕਰਦੇ, ਅਤੇ ਕੰਨਿਆਂ ਘਾਤ ਆਦਿਕ ਕਈ ਅਪ੍ਰਾਧ ਕਰਕੇ ਬਾਣੀ ਦੇ ਉੱਕਾ ਹੀ ਵਿਰੁਧ ਅਮਲ ਕਰਦੇ ਹੋ ਇਸ ਲਈ ਕੂਕੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਿਖ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ, ਕੂਕੇ ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਏਨੇ ਮਸਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣੇ ਕੇਸਾਂ ਤੇ ਦਸਤਾਰਾਂ ਦੀ ਸੋਝੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ"।

ਅਨੰਦਪੁਰ ਦੇ ਸੋਢੀਆਂ ਦਾ ਕੂਕਾ ਪੰਥ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋਣਾ

ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਫ਼ਜ਼ਲ ਹੁਸੈਨ ਅਪਣੀ ਰਪੋਟ ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ:-

---

*ਰਪੋਟ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਫਜ਼ਲ ਹੁਸੈਨ ਸਪੈਸ਼ਲ ਰੀਪੋਰਟਰ ਹੋਲਾ ਹੁਸ਼ਯਾਰ ਪੁਰ ੨੦ ਮਾਰਚ ਸੰਨ ੧੮੬੭.

"ਸੋਢੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਰਸੌਲੀ ਵਾਲਾ ਅਪਣੇ ਪੁਤ ਦਵਾ ਸਿੰਘ ਸਮੇਤ ਕੂਕਾ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਸੋਢੀ ਨਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕਿਰਾਲੀ ਵਾਲਾ, ਸੋਢੀ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਸਮੇਤ ਕੂਕਾ ਬਣਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੈ। ਹਰ ਇਕ ਗੱਲ ਤੋਂ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਕੂਕਾ ਪੰਥ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਵਧ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਦ ਕਿ ਦੂਜੇ ਸਿਖ ਘਟ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸਦਾ ਅਸਲ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ 'ਕੂਕਾ' ਬਣਨ ਲਈ ਉਹ ਖ਼ਰਚ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾਂ ਪੈਂਦਾ ਜੋ ਦੂਜੇ ਸਿਖਾਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਪੰਜਾਹ ਸਿਖ ਕੂਕੇ ਬਣੇ। ਜੇ ਉਹ ਦੂਜੇ ਸਿਖ ਬਣਦੇ ਤਾਂ ਨਿਹੰਗ (ਪੁਜਾਰੀ) ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਘਟੋ ਘਟ ੫੦) ਪੰਜਾਹ ਰੁਪੇ ਲਾਭ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ। ਇਸ ਹਿਸਾਬ ਕੂਕੇ ਚੰਗੇ ਰੇਹਿ ਗਏ, ਅਤੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਦੂਜੇ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਘਾਟਾ ਪਿਆ। ਨਿਹੰਗਾਂ ਦੀ (ਕੂਕਿਆਂ ਨਾਲ) ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਦਾ ਏਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ......

ਕੋਲੋਂ ਰੋਟੀ ਦੇਕੇ ਨੇਕੀ ਦਾ ਪਚਾਰ ਕਰਨਾਂ

"ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਰੋਟੀ ਤੇ ਕਪੜਾ ਗਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣੇ ਪਲਿਓਂ ਦੇਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨੇਕੀ ਦੀ ਸਿਖਜਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਦੂਜੇ ਪੰਥ ਵਾਲੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਕੂਕਾ ਪੰਥ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਅਨੰਦਪੁਰ ਦੇ ਮੇਲੇ ਤੇ ਦੋ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘਟ ੫੦ ਸਿਖ ਬਣੇ।

ਰਾਮਸਿੰਘ ਪੈਗੰਬਰ ਹੈ

"ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਹਰ ਰੋਜ ੩ ਵਾਰ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਲਗ ਪਗ ਰਾਤ ਦੇ ਦੋ ਬਜੇ ਉਹ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੁਰਿਆਈ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਕੂਕੇ ਉਸਨੂੰ ਬਹੁਤ

ਕੁਛ ਸਮਝਦੇ ਹੋਏ ਉਸਦਾ ਸਤਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਿਸਚਾ ਹੈ, ਕਿ ਉਹ ਸਿਖ ਪੰਥ ਦੇ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਣਦੇ ਕਾਰਨ ਕੂਕਾ ਪੰਥ ਦੀ ਸਾਜਨਾਂ ਲਈ ਰੱਬ ਵਲੋਂ ਭੇਜੇ ਹੋਏ ਪੈਗੰਬਰ ਹਨ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਜਲੂਸ —"ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਅਪਣੇ ਤੇ ਸੂਬਿਆਂ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਲਈ ੪੦ ਘੋੜੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਲੂਸ ਵਿਚ ਧੌਂਸੇ ਵਜਦੇ ਤੇ ਝੰਡੇ ਝੂਲਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਅਠ ਹਜ਼ਾਰ ਕੂਕੇ ਸਨ।

ਪਿਤਾ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਪਿੰਡ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ | ਸੂਬਿਆਂ ਦਾ ਵਰਨਨ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਮੀਆਂ ਫ਼ਜ਼ਲ ਹੁਸੈਨ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ —"ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਿਹੈਸ਼ੀ ਪਿੰਡਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕਈ ਵਾਰ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਪਰ ਸਫਲਤਾ ਨਾਂ ਹੋਈ। ਇਸ ਬਾਬਤ ਮੈਨੂੰ ਹਰ ਇਕ ਨੇ ਇਹੀ ਉਤ੍ਰ ਦਿਤਾ ਕਿ—"ਜਦ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਕੂਕੇ ਹੋਏ ਹਾਂ ਸਾਨੂੰ ਅਪਣੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦਾ ਚੇਤਾ ਵਿਸਰ ਗਿਆ ਹੈ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਏਨਾਂ ਹੀ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਡਾ ਪਿੰਡ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਪਿਤਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹਨ"। (ਰੀਪੋਰਟ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਫ਼ਜ਼ਲ ਹੁਸੈਨ ੨੦ ਮਾਰਚ ੧੮੬੭)

ਤੀਜਾ ਸੱਤਯਾਗ੍ਰਹ

(ਦੀਪ ਮਾਲਾ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ)

ਸੰਮਤ ੧੯੨੪ ਬਿ: ਦੀ ਦੀਪ ਮਾਲਾ ੨੬ ਅਕਤੂਬਰ ੧੮੬੭ ਈ: ਨੂੰ ਸੀ। ਦਿਵਾਲੀ ਦ ਸਮੇਂ ਹਰ ਸਾਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸਰ ਵਿਖੇ ਵਡਾ ਭਾਰਾ ਮੇਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਹਰ ਹਿੱਸੇ ਤੇ ਹਰ ਤਬਕੇ ਦੇ ਲੋਕ ਇਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮੇਲੇ ਤੋਂ ਕਾਫ਼ੀ ਚਿਰ ਪਹਿਲੋਂ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਬ੍ਰਹਮਾਂ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਜੇਤਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੂਬਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਨਿਕੇ ਨਿਕੇ ਦੀਵਾਨ ਹੋਏ। ਪਰ ਦੀਪ ਮਾਲਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਹੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਨੇ ਇਹ ਹੁਕਮ ਕਢ ਦਿਤਾ ਕਿ "ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਦੀ ਆਗਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਕੋਈ ਵਡਾ ਦੀਵਾਨ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੇਗਾ *

ਇਸ ਹੁਕਮ ਦਾ ਮੰਤਵ ਕੇਵਲ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਉਸ ਭਾਰੀ ਦੀਵਾਨ ਨੂੰ ਰੋਕਣਾਂ ਸੀ ਜਿਸਦੀ ਦੀਵਾਲੀ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੋਣ ਦੀ ਆਸ ਸੀ, ਅਤੇ ਗਵਰਮੈਂਟ ਨੂੰ

---

*"ਇਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨਿਊਮਰਸ ਸਮਾਲ ਮੀਟਿੰਗਸ ਵ੍ਹਿਅਰ ਹੈਲਡ ਅੰਡਰ ਦੀ ਸੁਪਰਿੰਟੈਂਨਡੈਂਸ ਆਫ਼ ਸੂਬਾ ਬ੍ਰਹਮਾ ਸਿੰਘ ਐਂਡ ਜੇਤਾ ਸਿੰਘ ਹੀਅਰ ਐਲਸੋ ਦੀ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਫਾਰਬੇਡ ਗੈਦਰਿੰਗ ਆਫ਼ਦੀ ਸੈਕਟ ਅਨਲੈਸ ਸਪੈਸ਼ਲ ਪਰਮਿਸ਼ਨ ਵਾਸ ਸਾਊਟ ਐਂਡ ਐਟੇਂਡ" (ਕੂਕਾ ਪੇਪਰਜ਼ ਪੇਜ ੬੨)

ਖੜਕਦਾ ਸੀ, ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਸ ਮੌਕੇ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੁਜਕੇ ਆਪਣ ਮਿਸ਼ਨ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਖੁੰਝਣਗੇ, ਜਿਸਦਾ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਨੂੰ ਨਸ਼ਟ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਇਸ ਅਖੌਤ ਅਨੁਸਾਰ ਕਿ ਦਿਲ ਦਾ ਦਿਲ ਸਾਖੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੁਜਕੇ ਅਪਣੇ ਸਰਬ ਹਿਤਕਾਰੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਮਨੋਰਥ ਪੂਰਤੀ ਹਿਤ ਆਪਨੇ ਸੁਕਾਰੀ ਆਗਯਾ ਪ੍ਰਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਪਰ ਸਫਲਤਾ ਨਾ ਹੋਈ। ਆਪਨੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਰਤਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਾਂ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿਤਾ ਕਿ ਆਪ ਦੀਵਾਲੀ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਪਵਿਤ੍ਰ ਗੁਰਧਾਮ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਦੀਵਾਨ ਵੀ। ਤਾਂਤੇ ਅਪਨੇ ਐਲਾਨ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪ ਅਪਣੇ ਸੂਬਿਆਂ ਤੇ ਹੋਰ ਅਨੇਕਾਂ ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ੨੫ ਅਕਤੂਬਰ ੧੮੬੭ ਦੇ ਦਿਨ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੁਜ ਗਏ। ਸੁਕਾਰ ਨੇ ਐਤਕੀਂ ਫੇਰ ਵੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਵਾਂਗ ਆਪਦੇ ਪ੍ਰੋਗ੍ਰਾਮ ਵਿਚ ਕੋਈ ਦਖ਼ਲ ਨਾਂ ਦਿਤਾ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਡੇਰਾ ਚਾਟੀਵਿੰਡ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੇ ਬਾਹਰ ਤਰਨਤਾਰਨ ਵਾਲੀ ਸੜਕ ਪੁਰ ਘੜਿਆਲੀਆਂ ਦੇ ਤਲਾ ਤੇ ਲਾਇਆ ਗਿਆ। ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਇਤਿਹਾਸ ਲੇਖਕ ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੀਪਮਾਲਾ ਦੇ ਸਮੇਂ ਆਪ ਨਾਲ ੨੦ ਹਜ਼ਾਰ ਕੂਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰ ਵਿਚ ਜਮਾਂ ਹੋਏ ਸਨ। ਭਾਵੇਂ ਪ੍ਰਗਟ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੁਕਾਰ ਨੇ ਕੂਕਾ ਪ੍ਰੋਗ੍ਰਾਮ ਵਿਚ ਕੋਈ ਦਖ਼ਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿਤਾ, ਪਰ

ਉਹ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀਆਂ ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ ਕਲਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਕੇ ਘਬਰਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਦੇ ਵੀ ਹੋਸ਼ ਹਵਾਸ ਉਡ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਫੋਕਾ ਵਹਿਮ ਸੀ ਕਿ ਕੂਕੇ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿ ਮੰਦਰ ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਹੀ ਕਰ ਲੈਣਗੇ। ਇਸ ਲਈ ਸੁਕਾਰੀ ਅਰ ਪੁਜਾਰੀ ਕੈਂਪਾਂ ਵਿਚ ਹਲ ਚਲ ਜੇਹੀ ਮਚੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਗਵਰਮੈਂਟ ਵਲੋਂ ਲਹੌਰ ਦੇ ਪੁਲਸ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਨੀਯਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਉਹ ਕੂਕਾ ਕੈਂਪ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰਖੇ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸੁਕਾਰ ਵਲੋਂ ਇਤਲਾ ਦਿਤੀ ਗਈ ਕਿ ਉਹ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ੨੭ ਅਕਤੂਬਰ ਦੀ ਸਵੇਰ ਨੂੰ ੭ ਬਜੇ ਤਿਆਰ ਰਹਿਣ, ਪਰ ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਖਿਆਲ ਰਖਿਆ ਜਾਏ ਕਿ ਆਪ ਨਾਲ ਪੰਜਾਹ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਸਿਖ ਨਾਂ ਜਾਣ।

ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਬੁੰਗਾ ਇਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਹੈ। ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰ ਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਰਚਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਦੇ ਐਨ ਸਾਹਮਣੇ ਲਹਿੰਦੇ ਪਾਸੇ ਇਸਥਿਤ ਹੈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਦੇ ਵਡੇ ਗੁਰਦਵਾਰਿਆਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੁਜਾ-ਰੀਆਂ ਤੇ ਮਹੰਤਾਂ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਸੀ, ਜੋ ਗਵਰਮੈਂਟ ਦੇ ਹਥਾਂ ਦੀਆਂ ਕਠਪੁਤਲੀਆਂ ਸਨ।* ਸੁਕਾਰ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰਿਆਂ ਤੇ ਨਚਣਾਂ ਉਨਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਸੀ। ਇਸ ਗਲ ਵਿਚ ਰਤਾ ਵੀ

* ਐਸੇਜ਼ ਇਨਦੀ ਸਿੱਖੀਜ਼ਮ ਬਾਈ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਖ਼ਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਬੰਬਈ ਪੇਜ ੧੨੫ "ਐਵਰ ਸਿਨਸ ਦੀ ਕੰਟਰਲ ਆਫ਼ ਦੀ ਸੈਂਟਰਲ ਗੁਰਦਵਾ-ਰਾਜ਼ ਹੈਡ ਗੌਨ ਇਨਟੂ ਦੀ ਹੈਂਡਸ ਆਫ਼ ਦੀ ਗਵਰਨਮੈਂਟ।

ਵਾਧਾ ਨਹੀਂ ਸਮਝਣਾਂ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਉਸ ਵੇਲੇ ਇਹ ਇਤਿ-ਹਾਸਕ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਹਕੂਮਤ ਦੀਆਂ ਇਜੰਸੀਆਂ ਸਨ, ਜਿਨਾਂ ਵਿਚ ਮਹੰਤਾਂ ਤੇ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਸੁਕਾਰ ਆਪਣੀ ਮਨਮਰਜ਼ੀ ਦੇ ਫ਼ਤਵੇ ਸਾਦਰ ਕਰਵਾ ਸਕਦੀ ਸੀ।

ਗਵਰਮੈਂਟ ਕੂਕਾ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਦਾ ਮੁਖ ਮੰਤਵ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਅਜ਼ਾਦ ਹਕੂਮਤ ਨੂੰ ਬਹਾਲ ਕਰਨਾਂ, ਸਮਝਦੀ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਹਰ ਇਕ ਕੂਕਾ ਬਾਗ਼ੀ ਸੀ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਲਖਾਂ ਬਾਗੀਆਂ ਦੇ ਅਦੁਤੀ ਨੇਤਾ। ਇਹ ਗਲ ਪਿਛੇ ਦਸੀ ਜਾ ਚੁਕੀ ਹੈ ਕਿ ਕੂਕੇ ਆਪਣੇ ਸਤਿ-ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਸੁਕਾਰੀ ਹੁਕਮ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾਂ ਕਰਕ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆਏ ਸਨ। ਜੇਹੜੇ ਲੋਕ ਬ੍ਰਤਾਨਵੀ ਰਾਜ-ਨੀਤੀ ਤੋਂ ਵਾਕਫ਼ ਹਨ ਉਹ ਇਹ ਗਲ ਸੁਖੈਨ ਹੀ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਸੁਕਾਰ ਇਸਤ੍ਰਾਂ ਦੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਆਗੂਆਂ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਗਲੋਂ ਵਿਰੋਧ ਰਖਣ ਵਾਲੀਆਂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਅਤੇ ਸੁਸਾਇਟੀਆਂ ਨੂੰ ਭਾਲਕੇ ਉਕਸਾਹਟ ਦੇਣ ਦੀ ਆਦੀ ਹੈ, ਕਿ ਉਹ ਉਨਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਕੋਈ ਅਜੇਹੀ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਨ ਜਿਸਦਾ ਫਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪ ਵਿਚ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿਚ ਵਾਧੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਵੇ, ਜਿਸਤੋਂ ਸੁਕਾਰ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹਲ ਹੋ ਸਕੇ। ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਗਲ ਵੀ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਸਮਝੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਕਿ ਅਜੇਹੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸੁਆਰਥਾਂ ਨੂੰ ਹਾਨੀ ਪੁਜਦੀ ਹੋਵੇ ਉਨਾਂ ਲਈ ਸੁਕਾਰ ਦੀ ਚੁਕ ਉਤੇ ਆਪਣਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਟੱਕਰ ਲਾ ਲੈਣੀ ਕੋਈ ਔਖੀ ਗਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਅਜੇਹੇ ਸੁਆਰਥੀ ਮਨੁਖਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ਰੀਦਣ ਅਤੇ ਚੁਕ ਦੇਣ ਲਈ ਵਧੇਰੇ ਜਤਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀ।

ਦੀਪਮਾਲਾ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਦਿਨ ੨੭-੧੦-੧੯੬੭ ਨੂੰ ਸਤਿ-ਗੁਰੂ ਜੀ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਅਨੁਸਾਰ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਯਾਤ੍ਰਾ ਲਈ ਰਵਾਨਾਂ ਹੋਏ। ਭਾਵੇਂ ਸ੍ਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਹੁਕਮ ਸੀ ਕਿ ੫੦ ਤੋਂ ਵਧ ਸਿਖ ਆਪ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਣਗੇ ਪਰ ਕੂਕੇ ਸਿਖ ਅਤੇ ਹੋਰ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਵਾਹ ਅਗੇ ਇਸ ਪਾਬੰਦੀ ਦੀ ਕੋਈ ਪੇਸ਼ ਨਾਂ ਜਾ ਸਕੀ। ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਰਮਾਂ ਵਿਚ ਪੁਜਣ ਸਮੇਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਿਖ ਢੋਲਕੀਆਂ ਛੈਣਿਆਂਦੀ ਘਨਘੋਰ ਵਿਚ ਹਰਿ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਜਾ ਰਹ ਸਨ। ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਬਾਹਰ ਦੇ ਨਰਨਾਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਅਤੇ ਉਨਾਂ ਦੀਆਂ ਮਸਤਾਨੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਕਰ ਫੁਲਾਂ ਦੀ ਵਰਖਾ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੀ ਸ਼੍ਰਧਾ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅਕਾਲ ਬੁੰਗੇ ਅਗੇ ਪੁਜਕ ਸ਼੍ਰਧਾ ਅਨੁਸਾਰ ਭੇਟਾ ਰਖੀ ਪਰ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਵਲੋਂ ਕੁਛ ਵਧ ਘਟ ਬਚਨ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦਰਸ਼ਨੀ ਡਿਉੜੀ ਅਤੇ ਅਕਾਲ ਬੁੰਗ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਖਲੋਕੇ ਆਪ ਹੀ ਅਰਦਾਸ ਕਰਕੇ ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ (ਜੋ ਡੇਰਿਓਂ ਹੀ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਨਾਲ ਲੈ ਗਏ ਸਨ) ਵਰਤਾ ਦਿਤਾ। ਇਸਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਗਏ। ਸ੍ਰਕਾਰੀ ਰਪੋਟ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ—"ਦਰਬਾਰ ਦ ਮਹੰਤਾਂ ਵਲੋਂ ਉਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਦਸਤਾਰ ਤੇ ਇਕ ਦੁਸ਼ਾਲਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜੋ ਆਪਨੇ ਸਤਕਾਰ ਸਹਿਤ ਸ੍ਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ। ਇਸਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਆਪ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਝੰਡਾ ਬੁੰਗਾ ਵਿਖੇ ਗਏ ਜਿਥੋਂ ਇਕ ਦੁਪਟਾ ਤ ਇਕ ਦਸਤਾਰ ਭੇਟ ਕੀਤੀ ਗਈ।" (ਪੰਨਾ ੬੪)

ਕੂਕਾ ਰੀਕਾਰਡ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਕਿ—"ਆਪ ੨੮ ਅਕਤੂਬਰ ਨੂੰ ਫ਼ੇਰ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਬ ਗਏ। ਅਤੇ ਕੁਛ

ਸਮੇਂ ਤਕ ਰਾਜਾਸਾਂਸੀ ਵਾਲੇ ਸ੍ਰਦਾਰਾਂ ਦੇ ਬੁੰਗੇ ਵਿਚ ਆਰਾਮ ਕੀਤਾ। ਰਾਜਾਸਾਂਸੀ ਦ ਸ੍ਰਦਾਰਾਂ, ਸ੍ਰਦਾਰ ਸ਼ਮ-ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ, ਅਤੇ ਉਨਾਂ ਦੇ ਭਾਈ ਸ੍ਰਦਾਰ ਠਾਕੁਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਪਰਸ਼ਨ ਦਾ ਸੁਭਾਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਭੇਟਾ ਅਰਪਨ ਕੀਤੀ।

ਉਸ ਪਿਛੋਂ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮ ਅਤੇ ਸਿਖ ਰਈਸਾਂ ਨੇ ਆਪਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ। ਮਿਸਟਰ ਕਲਾਰਕ ਮਿਸਟਰ ਸਟੱਰਸ, ਅਤੇ ਮਿਸਟਰ ਕਰਿਸਟੀ ਏ. ਐਸ. ਪੀ. ਨੇ ਵੀ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾਂ ਕੀਤੀ ਜੋ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੋਈ। ਦੀਪ ਮਾਲਾ ਦੇ ਮੇਲੇ ਤੇ ਜਿਨੇਂ ਦਿਨ ਰਹੇ, ਲੋਕ ਬਹੁਤ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਕੂਕੇ ਸਜਦੇ ਰਹੇ। ਕਈਆਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾਂ ਹੈ, ਕਿ ਇਸ ਮੇਲੇ ਵਿਚ ੨ ਹਜ਼ਾਰ ਨਵੇਂ ਕੂਕੇ ਤਿਆਰ ਹੋਏ। ਧੌਲਪੁਰ ਅਤੇ ਪਟਿਆਲੇ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦਾਰ ਸ੍ਰਦਾਰਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਬਿਸ਼ਨਪੁਰੀਏ, ਅਤੇ ਹੇਠੇ ਲਿਖੇ ਸੂਬੇ ਆਪਦੇ ਨਾਲ ਸਨ।:—

(੧) ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪ,

(੨) ਬਾਬਾ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਜੀ(ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀਦੇ ਪਿਤਾ ਜੀ

(੩) ,, ਸੁਧ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੂਬਾ ਜ਼ਿਲਾ ਅੰਬਾਲਾ

(੪) ,, ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ,,.........ਪ੍ਰਧਾਨ ਸੂਬਾ

(੫) ,, ਨੈਣਾਂ ਸਿੰਘ ਜੀ ,,.........ਵਰਿਆਹ ਜਿਲਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰ

(੬) ,, ਮਲੂਕ ਸਿੰਘ ਜੀ ,,.........ਫੂਲੇਵਾਲਾ ਜ਼ਿ: ਫ਼ਿਰੋਜ਼ ਪੁਰ

(੭) ,, ਸਮੁੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ,,.........ਕੁਰਾਈ ਵਾਲਾ ਫ਼ੀਰੋਜ਼ ਪੁਰ

(੮) ,, ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਿਹੰਗ ਚੱਕ ਕਲਾਂ ਰਿ: ਮਲੇਰ ਕੋਟਲਾ
(੯) ,, ਖ਼ਜਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲਧਾਨਾਂ ਜਿਲਾ ਜਾਲੰਧਰ
(੧੦) ,, ਲੱਖਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੂਬਾ ਮਲੌਦ ਜ਼ਿ: ਲੁਧਿ:
(੧੧) ,, ਜਮੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ,, ਗਿਲ ਜ਼ਿ: ਸਿ: ਕੋ:
(੧੨) ,, ਜੋਤਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ,, ਢਪਈ ,,
(੧੩) ,, ਬ੍ਰਹਮਾਂ ਸਿੰਘ ਜੀ ,, ਦਰਯਾ ਪੁਰ ਜ਼ਿਲਾ ਕਰਨਾਲ
(੧੪) ,, ਰਾਮ ਦਾਸ .... ਬਹਿਮਣ ਜਗਰਾਓਂ
(੧੫) ,, ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗੁਮਟੀ ਰਿਆਸਤ ਨਾਭਾ
(੧੬) ,, ਵਸਾਵਾਸਿੰਘ ਜੀ..........ਗੁਲ ਚੇਤਾ
(੧੭) ,, ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤਖਤੂ ਪੁਰਾ ਜਿ: ਫ਼ੀ: ਪੁ:
(੧੮) ,, ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਝਿੰਡ ਜ਼ਿ: ਸਿਰਸਾ
(੧੯) ,, ਪਹਾੜਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਲੌਦ ਜ਼ਿ: ਲੁਧਿਹਾਨਾਂ

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰ ਦੀਵਾਲੀ ਦੇ ਮੇਲੇ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਮਹਿਲ ਮਾਤਾ ਜੱਸਾਂ ਜੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੁਤ੍ਰੀ ਵੀ ਨਾਲ ਸਨ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰ ਦੇ ਰਈਸਾਂ ਤੇ ਵਿਪਾਰੀਆਂ ਨੇ ੭੦੦) ਸਤ ਸੌ ਰੁਪਯਾਂ ਦੀਆਂ ਕੀਮਤੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਆਪਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਅਰਪਨ ਕੀਤੀਆਂ। ਕਪੜਿਆਂ ਦੇ ਵਡ ਮੁਲੇ ੧੨ ਥਾਨ ਵੀ ਆਪ ਦੀ ਭੇਟਾ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਆਪ ਨੇ ਇਥੇ ਸਾਢੇ ੭ ਸੌ ਰੁਪਯਾਂ ਦੇ ਕੰਬਲ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡੇ।

(ਮਾਈ ਹੁਕਮੀ) ਇਕ ਨੌ ਜਵਾਨ ਲੜਕੀ ਹੁਕਮੀ ਨੂੰ ਜਿਸਦੀ ਉਮਰ ੨੦ ਸਾਲ ਹੈ ਜ਼ਿਲਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰ ਦੀਆਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਦੇ ਮੰਤਵ ਨਾਲ ਸੂਬਾ ਨੀਯਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਨਾਉਂ ਹੁਕਮੀ ਹੈ।

ਜੋ ਜ਼ਿਲਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਪਿੰਡ ਵਰਿਆਹ ਥਾਣਾਂ ਮਿਠ-ਹਾਲੀ ਦੇ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਲੜਕੀ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਕੰਮ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿਖ ਬਣਾਕੇ ਕੂਕਾ ਪੰਥ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕਰਨਾਂ ਹੈ" (ਕੂਕਾ ਪੇਪਰਜ਼ ਪੰਨਾਂ ੬੪ ਤੋਂ ੬੬)

ਕਰਨਲ ਮੈਕ ਐਂਡਰਜ਼ ਅਪਨੇ ਇਕ ਮੈਮੋਰੰਡਮ ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, ਕਿ—"ਮੈਂ ਸਰਦਾਰ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਰਾਮਗੜ੍ਹੀਏ ਆਨਰੇਰੀ ਮੈਜਿਸਟਰੇਟ, ਸਰਬ੍ਰਾਹ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਸਿਖ ਸਰਦਾਰਾਂ ਤੋਂ ਪੁਛਿਆ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨ (ਗੁਰੂ) ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਸਬੰਧੀ ਕੀ ਸਮਝਿਆ ਹੈ? ਉਤ੍ਰ ਵਿਚ ਸਭ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਨੇਕ ਸੁਭਾ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤ ਚਿਤ ਆਦਮੀ ਹੈ, ਜਿਸਨੇ ਜੋ ਕੁਛ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੈ, ਉਸਤੇ ਨਿਸਚਾ ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੈ" (ਕੂਕਾ ਪੇਪਰਜ਼ ਪੰਨਾਂ ੬੬)

ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਫ਼ਤਵਾ। ਜਿਸਤ੍ਰਾਂ ਵਰਤਮਾਨ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਦੋ ਹੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਹਨ, ਇਕ ਹਕੂਮਤ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਕਾਂਗਰਸ, ਏਸੇ ਤ੍ਰਾਂ ਓਦੋਂ ਵੀ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਜਮਾਤਾਂ ਸਨ, ਇਕ—"ਕੂਕੇ" ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਗਵਰਮੈਂਟ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਇੰਡੀ-ਅਨ ਨੈਸ਼ਨਲ ਕਾਂਗਰਸ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀ ਇਕੋ ਇਕ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਜਮਾਤ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਰਾਜਸੀ ਨਿਸ਼ਾਨਾਂ ਹਿੰਦੁ-ਸਤਾਨ ਦੀ ਪੂਰਨ ਸੁਤੰਤ੍ਰਤਾ ਹੈ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਕੇਵਲ "ਕੂਕਾ ਸਮਾਜ" ਹੀ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਨੈਸ਼ਨਲ ਜਮਾਤ ਸੀ ਜਿਸਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਖਾਲਸਾ ਰਾਜ ਯਾ ਸ੍ਵੈਰਾਜ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਕਰਨਾਂ ਸੀ। ਜਿਸਤ੍ਰਾਂ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿਚ ਕੁਛ ਫਿਰਕੂ ਜਮਾਤਾਂ ਫ਼ਿਰਕੂ ਝਰੜਿਆਂ ਦੀਆੜ ਲੈਕੇ ਕਾਂਗ-ਰਸ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਫ਼ਤਵੇ ਦੇਕੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਉਮਰ

ਨੂੰ ਲੰਮੀ ਕਰਨ ਦਾ ਕਾਰਨ ਸਿਧ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਇਸ ਤੋਂ ਓਦੋਂ ਵੀ ਸਰਦਾਰਾਂ, ਜਗੀਰਦਾਰਾਂ, ਮਹੰਤਾਂ ਤੇ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਅਜਹੀਆਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਸਨ ਜੋ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਫ਼ਤਵੇ ਦੇਕੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਚੇਸ਼ਟਾ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ। ਸੋ ਸੰਪਰਦਾਇਕ ਮਤ ਭੇਦ ਦਾ ਬਹਾਨਾਂ ਬਣਾਕੇ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਵਲੋਂ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਫ਼ਤਵਾ ਸਾਦਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਉਹ ਸਿਖ ਤਖਤਾਂ ਤੋਂ ਖ਼ਾਰਜ ਹਨ। ਇਸ ਫ਼ਤਵੇ ਨੇ ਬਰਤਾਨਵੀ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਮਨਸ਼ਾ ਬਹੁਤ ਹੱਦ ਤਕ ਪੂਰਾ ਕਰ ਦਿਤਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦੇਸੀ ਰਾਜ ਦੀ ਗੁਲਾਮੀ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਨ ਲਈ ਕੂਕਿਆਂ ਨੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਨਾਲ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਟੱਕਰ ਲਾਕੇ ਕੁਰਬਾਨ ਹੋਣਾਂ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਓਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਕੂਕਿਆਂ ਤੋਂ ਗੁਮਰਾਹ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ *

---

* ੧੯੧੪ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇਹੀ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਵਲੋਂ ਫ਼ਤਵਾ ਦਿਵਾਇਆ ਗਿਆ ਕਿ ਉਹ ਸਿਖ ਨਹੀਂ ਹਨ।

(ਅ) ੧੯੧੯ ਨੂੰ ਜਲਿਆਂ ਵਾਲੇ ਬਾਗ਼ ਵਿਖੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸ਼ਿਦਸ਼ੇ ਨਰਨਾਰੀਆਂ ਤੇ ਬਚਿਆਂ ਨੂੰ ਮਸ਼ੀਨ ਗਨ ਚਲਾਕੇ ਧਾਣਾਂ ਵਾਂਗ ਭੁੰਨ ਸੁਟਣ ਵਾਲੇ ਜ਼ਾਲਿਮ ਡਾਇਰ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਵਲੋਂ ਸਿਰੋ ਪਾ ਦਿਵਾਇਆ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਕ ਕੜਾ ਭੇਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਜਿਸਦਾ ਉਸਦੇ ਮਿਤ੍ਰਾਂ ਵਲੋਂ ਪਾਰਲੀਮਿੰਟ ਵਿਚ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਕੇ ਡਾਇਰ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਨੂੰ ਨਿਆਇ ਯੁਕਤ (ਜਸਟੀਫ਼ਾਈਡ) ਕਰਾਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ।

ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਮੂਹ ਵਡੇ ਵਡੇ ਗੁਰਦਵਾਰਿਆਂ ਦੀ ਯਾਤ੍ਰਾ ਕੀਤੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰਿਆਂ ਤੇ ਨੱਚਣ ਵਾਲੇ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਨੇ ਸਭ ਥਾਈਂ ਚਿਠੀਆਂ ਭੇਜ ਦਿਤੀਆਂ ਸਨ, ਕਿ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਨਾਂ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਇਸ ਲਈ ਕਿਤੇ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਚੰਗਾ ਸਲੂਕ ਨਾਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਪ੍ਰੋਫ਼ੈਸਰ ਰੁਚੀ ਰਾਮ ਸਾਹਨੀ ਨੇ ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਆਪਣੀ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਪੁਸਤਕ "ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਰੀਫ਼ਾਰਮ ਮੂਵਮੈਂਟ" ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਕਿ "ਇਹ ਕੱਟਰ ਲਹਿਰ ਇਖ਼ਲਾਕੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਫੈਲਣ ਅਤੇ ਸਿਖਾਂ ਅੰਦਰ ਮੁਢੱਲੀ ਅਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਭਰੀ ਸਪਿਰਿਟ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰਨ ਦਾ ਪੁਰਸ਼ਾਰਥ ਸੀ। ਇਹ ਲਹਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਦੇ ਦੁਰਾਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਭੈੜੇ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਇਕ ਤਕੜੀ ਮੁਹਿਮ ਸੀ, *

ਇਸ ਵਿਸ਼ਯ ਵਿਚ ਏਹੀ ਸ਼ਬਦ ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਐਮ ਏ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੇ (ਜੋ ਅਜ ਕਲ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਬੰਬਈ ਦੇ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਹਨ ਆਪਣੀ ਇਕ ਸੱਜਰੀ ਅਤੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਰਚਨਾ—"ਐਸੇਜ਼ ਇਨ ਸਿਖੀਜ਼ਮ † ਵਿਖੇ ਲਿਖੇ ਹਨ, ਜੋ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਰੁਚੀ ਰਾਮ ਸਾਹਿਬ ਸਾਹਨੀ ਦੀ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਰੀਫ਼ਾਰਮ ਮੂਵਮੈਂਟ ਦੀ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਤਸਨੀਫ਼ ਦੀ ਹੂ ਬਹੂ ਨਕਲ ਜਾਪਦੇ ਹਨ।

*(ਪੰਨਾਂ ੩੪)

† ਪੰਨਾਂ ੧੨੧

ਕਾਬਲ ਮਿਸ਼ਨ

ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀਆਂ ਕੌਮ ਪ੍ਰਸਤਾਨਾਂ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਇਸ ਹੱਦ ਤਕ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਕਿ ਕਾਬਲ ਦੇ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅਮੀਰ ਦੇ ਦੋ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਪਹੁੰਚੇ। ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ, ਜੋ ਕਿ ਰਾਤ ਦਿਨ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਵਿਚ ਬੇਅਰਾਮ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ, ਹਜ਼ਾਰ ਯਤਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਵੀ ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਖੋਜ ਨਾਂ ਕੱਢ ਸਕੀ ਕਿ ਉਸ ਮਿਸ਼ਨ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਕੀ ਸੀ? ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਇਕਬਾਲ ਸਰਕਾਰੀ ਰਿਕਾਰਡ ਵਿਚੋਂ ਕੈਪਟਨ ਬੇਲੀ ਦੀ ਇਕ ਲਿਖਤ ਦੁਆਰਾ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਪਤਾਨ ਬੇਲੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, ਕਿ "ਉਨ੍ਹਾਂ (ਪਠਾਣਾਂ) ਦੇ ਇਸ ਸਫ਼ਰ ਸਬੰਧੀ ਸਹੀ ਮੰਤਵ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀ ਲਗ ਸਕਿਆ, ਪਰ ਇਹ ਗਲ ਦਿਲਚਸਪੀ ਵਾਲੀ ਹੈ, ਕਿ ਇਕ ਪੇਂਡੂ ਤਰਖਾਣ ਦੀ ਸ਼ੋਹਰਤ ਦਾ ਡੰਕਾ ਕਿਥੋਂ ਤਕ ਵਜ ਚੁਕਾ ਹੈ।" †

---

† (ਕੂਕਾ ਰਿਕਾਰਡ ਪੰਨਾਂ ੧੬)

ਅਨੋਖੀ ਬਗਾਵਤ

ਫ਼ਰਵਰੀ ੧੮੬੯ ਦੇ ਆਖ਼ਰੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਜ਼ਿਲਾ ਫੀਰੋਜ਼ਪੁਰ ਅਤੇ ਹਿਸਾਰ ਦੇ ੪੪ ਕੂਕੇ ਸਿੱਖ ਬਾਬਾ ਮਸਤਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਥਰਾਜਵਾਲਾ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਪੰਥ ਸੇਵਾ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਜਦ ਉਹ ਪਿੰਡ ਕੁਰਾਈਵਾਲਾ ਜ਼ਿਲਾ ਫੀਰੋਜ਼ਪੁਰ ਵਿਚ ਸਨ, ਤਾਂ ਪੁਲਸ ਦਾ ਇਕ ਡਿਪਟੀ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਦੀਵਾਨ ਬਖ਼ਸ਼ ਇਸ ਮੰਤਵ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ, ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦ ਉਦੇਸ਼ ਦਾ ਪਤਾ ਕਰੇ। ਗੱਲਾਂ ਬਾਤਾਂ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਵਿਚ ਪੁਲਸ ਅਫਸਰ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕੁਛ ਅਜੇਹੇ ਸ਼ਬਦ ਕਹੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿਖ ਸਹਾਰ ਨਾਂ ਸਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਥਾਣੇਦਾਰ ਨੂੰ ਘੋੜੀ ਤੋਂ ਲਾਹ ਲਿਆ ਤੇ, ਉਸਦੀ ਤਲਵਾਰ ਖੋਹ ਲਈ। ਉਸਨੇ ਦੌੜਕੇ ਕੋਲ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਪਨਾਹ ਲਈ, ਅਤੇ ਮੌਕਾ ਪਾਕੇ ਜਨਾਨਾਂ ਭੇਸ ਵਿਚ ਨਿਕਲ ਗਿਆ। ਫੀਰੋਜ਼ਪੁਰ ਜਾਕੇ ਉਸਨੇ ਅਪਣੇ ਅਫਸਰਾਂ ਕੋਲ ਰਪੋਟ ਕੀਤੀ ਕਿ:—

—"ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਇਕ ਜਥੇ ਨੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਮੰਨਣ ਤੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਖ਼ਾਲਸਾ ਰਾਜ ਦੇ ਕਾਇਮ ਹੋਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ। *

ਇਸ ਰਪੋਟ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਫੀਰੋਜ਼ਪੁਰ ਦਾ ਡਿਸਟਰਿਕਟ ਸੁਪਰੰਡੰਟ ਪੁਲੀਸ ਮਿਸਟਰ ਟਰਟਨ ਸਮਿਥ ੨੦ ਪੈਦਲ

* (ਕੂਕਾ ਰੀਕਾਰਡ ਪੰਨਾਂ ੮੪)

ਅਤੇ ੧੫ ਘੁੜ ਸਵਾਰ ਪੁਲੀਸ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈਕੇ ਰਾਤੋ ਰਾਤ ਕੁਰਾਈ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਇਹ ਪਾਰਟੀ ੧ ਮਾਰਚ ੧੮੬੯ ਨੂੰ ਰਾਤ ਦੇ ਦੋ ਬਜੇ ਮੁਕਤਸਰ ਪੁਜੀ। ਏਥੇ ਟਰਟਨ ਸਮਿਥ ਨੂੰ ਆਲਮ ਸ਼ਾਹ ਤਸੀਲਦਾਰ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, ਕਿ—"ਕੂਕੇ ਥਰਾਜਵਾਲੇ ਵਿਚ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਵਾਲੇ ਹੋਣ ਤੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿਤੀ ਹੈ।" ਛੇਕੜ ਇਹ ਲਾਮ ਲਸ਼ਕਰ ਸ਼ਾਮ ਦੇ ੨ ਬਜੇ ਥਰਾਜਵਾਲੇ ਪੁਜਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੋਢੀ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਕੁਛ ਹੋਰ ਪਿੰਡ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਸਹੈਤਾ ਨਾਲ ਏਨ੍ਹਾਂ ੪੪ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰਕੇ ਫ਼ੀਰੋਜ਼ਪੁਰ ਲੈ ਆਂਦਾ, ਜਿਥੇ ਮਿਸਟਰ ਨੌਕਸ (Knox) ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਦੀ ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂਦ ਵਿਰੁਧ ਬਗ਼ਾਵਤ ਦਾ ਮੁਕੱਦਮਾਂ ਚਲਾਇਆ ਗਿਆ। ਸੁਕਾਰ ਦੀ ਹਦੈਤ ਅਨੁਸਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਗ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਜੋ ਸਜ਼ਾਈਂ ਦਿਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਖਕੇ ਅਚਰਜ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਥੇ ਦੇ ਆਗੂ ਮਸਤਾਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ੧੮ ਮਹੀਨੇ ਕੈਦ ਤੇ ਪੰਜਾਹ ਰੁਪੈ ਜੁਰਮਾਨਾਂ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ। ਸਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਤੇ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇਕ ਇਕ ਸਾਲ ਕੈਦ ਤੇ ਪੰਝੀ ਪੰਝੀ ਜੁਰਮਾਨਾਂ; ਸਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਫੂਲੇਵਾਲਾ ਨੂੰ ੩ ਮਹੀਨੇ ਕੈਦ ਤੇ ਦਸ ਰੁਪੈ ਜੁਰਮਾਨਾ; ਬਚਿਤ੍ਰ ਸਿੰਘ ਕੁਰਾਈਵਾਲਾ ਨੂੰ ੬ ਮਹੀਨੇ ਕੈਦ ਅਤੇ ਬੇਲੀ ਸਿੰਘ ਥਰਾਜਵਾਲਾ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ੧੦ ਰੁਪੈ ਜੁਰਮਾਨਾਂ, ਹੇਠਾਂ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ੩੭ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਬਰੀ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆਃ—

(੧) ਅਣੋਖ ਸਿੰਘ ਪਿੰਡ ਜੰਡਵਾਲਾ, (੨) ਅਨੂਪ ਸਿੰਘ ਪਿੰਡ ਰੁਪੇਵਾਲਾ, (੩) ਬਹਾਦਰ ਸਿੰਘ ਥਰਾਜਵਾਲਾ, (੪) ਬੇਲਾ ਸਿੰਘ ਥਰਾਜਵਾਲਾ, (੫) ਭੂਪ ਸਿੰਘ

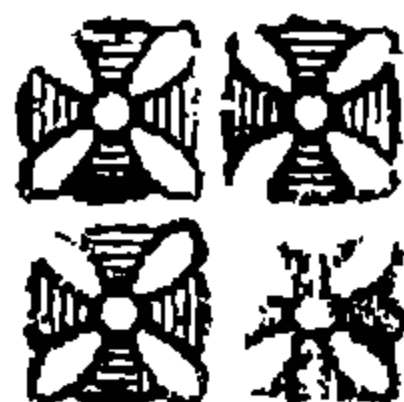
(੬) ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਜੰਡਵਾਲਾ, (੭) ਬੁਧ ਸਿੰਘ ਜੰਡ-ਵਾਲਾ, (੮) ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਸੇਆਹਗ, (੯) ਚੰਦਾ ਸਿੰਘ ਸੋਥਾ, (੧੦) ਧਿਆਨ ਸਿੰਘ ਲਥਾਰਵਾਲਾ, (੧੧) ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਮੂੰਡੇਵਾਲਾ, (੧੨) ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਫੂਲੇਵਾਲਾ, (੧੩) ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਦੂਹੇਵਾਲ, (੧੪) ਜੈ ਸਿੰਘ ਸੋਥਾ, (੧੫) ਜੈਮਲ ਸਿੰਘ ਖੂਨਨਾਂ, (੧੬) ਜਮੀਤ ਸਿੰਘ ਮੂੰਡ-ਵਾਲਾ, (੧੭) ਜੀਤਾ ਸਿੰਘ ਦੂਹੇਵਾਲ, (੧੮) ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਜੋਗਾ, (੧੯) ਖਜ਼ਾਨ ਸਿੰਘ ਸੋਥਾ, (੨੦) ਖੜਕ ਸਿੰਘ ਸੋਥਾ, (੨੧) ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਸੋਥਾ (੨੨) ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਲਥਾਰਵਾਲਾ, (੨੩) ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਸੋਥਾ, (੨੪) ਮਲੂਕ ਸਿੰਘ ਫੂਲੇਵਾਲ, (੨੫) ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਕੁਰਾਈਵਾਲਾ (੨੬) ਨੰਦ ਸਿੰਘ ਫੂਲੇਵਾਲਾ, (੨੭) ਨਥਾ ਸਿੰਘ ਮਹਾਵਦਰ, (੨੮) ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਭੋਲੇਵਾਲਾ, (੨੯) ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਕੁਰਾਈਵਾਲਾ, (੩੦) ਸੋਭਾ ਸਿੰਘ ਸੋਥਾ, (੩੧) ਸੁਹੇਲ ਸਿੰਘ ਔਲਖ (ਸਿਰਸਾ), (੩੨) ਸੁਧ ਸਿੰਘ ਜੋਗਾ ਰੱਲਾ, (੩੩) ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਫਕਰਸਰ, (੩੪) ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਸੂੰਡੇ-ਵਾਲਾ, (੩੫) ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਗੁਰੂਸਰ, (੩੬) ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਲਥਾਰਵਾਲਾ, (੩੭) ਵਜ਼ੀਰ ਸਿੰਘ ਰੁਪਾਣਾਂ।

ਨੋਟ-ਇਹ ਸਿਖ ਦੇਸ਼ ਸੇਵਾ ਦੇ ਜਜ਼ਬ ਹੇਠ ਅਪਣੇ ਘਰਾਂ ਦਾ ਸਭ ਛਿਛਪੱਤ ਵੇਚਕੇ ਨਾਲ ਹੀ ਲੈ ਟੁਰੇ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਕਾਫ਼ੀ ਨਕਦੀ ਤੇ ਸੋਨੇ ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਗਹਿਣੇ ਸਨ, ਜੋ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪੁਲਸ ਨੇ ਅਪਣੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਲੈ ਲਏ। ਪੁਲਸ ਦੀ ਅਪਣੀਂ ਰਪੋਟ ਅਨੁਸਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲੋਂ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਜਾ ਨਕਦ ਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਸੋਨਾਂ ਚਾਂਦੀ ਲੈਕੇ ਸਰਕਾਰੀ ਖਜ਼ਾਨੇ ਵਿਚ ਜਮਾਂ ਕਰਾ ਦਿਤਾ ਗਿਆ।

ਇਸ ਮੁਕੱਦਮੇ ਤੇ ਇਕ ਸਧਾਰਣ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਪਾਣ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਬਗ਼ਾਵਤ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਸਿਧ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਿਆ, ਅਤੇ ਜੇਹੜਾ ਰਗੜਾ ਇਨਾਂ ਗਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਲਗਾ ਉਸ ਦੀ ਤਹਿ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਥਾਣੇਦਾਰ ਦੀਵਾਨ ਬਖਸ਼ ਦਾ ਰੰਜ ਸੀ । ਇਹ ਸਭ ਕੁਛ ਸਾਬਿਤ ਹੋ ਜਾਣ ਤੇ ਵੀ ਸਿਖਾਂ ਦਾ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਰੁਪਯਾਂ ਦਾ ਮਾਲ ਵਾਪਸ ਨਾਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ; ਇਹ ਬ੍ਰਤਾਨਵੀ ਨਿਆਂ ਦਾ ਇਕ ਅਜਬ ਨਮੂਨਾਂ ਹੈ।

ਇਸ ਝੂਠੀ ਰਪੋਟ ਦਾ ਸਿਰ ਸਦਕਾ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਤਾਂ ਇਹ ਲਾਭ ਹੋਇਆ, ਕਿ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਰੁਪੈ ਨਕਦ ਅਤੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦਾ ਸੋਨਾਂ ਚਾਂਦੀ ਉਸਦੇ ਖ਼ਜ਼ਾਨੇ ਵਿਚ ਜਮਾਂ ਹੋਗਿਆ, ਸੋਢੀ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਆਨਰੇਰੀ ਮਜਿਸਟਰੇਟੀ ਮਿਲ ਗਈ, ਅਰ ਪਿੰਡ ਦੇ ਕੁਛ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਥੋੜਾ ਥੋੜਾ ਰੁਪਯਾ ਇਨਾਮ ਵਜੋਂ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਪਰ ਟਰਟਨ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਲਸ਼ਕਰੀ ਸਿਪਾਹੀ ਤਲੀਆਂ ਮਲਦੇ ਖ਼ਾਲੀ ਦੇ ਖ਼ਾਲੀ ਹੀ ਰਹਿ ਗਏ।

ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਘਟਨਾਂ ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਕੂਕੇ ਬੀਰਾਂ ਨੂੰ ਪੁਲਸ ਖ਼ਾਹ ਮਖ਼ਾਹ ਤੰਗ ਕਰਿਆ ਕਰਦੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਇਕੱਠਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਇਹ ਅਨੁਮਾਣ ਲਾ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਤਖ਼ਤਾ ਉਲਟਾਣ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਇਕੱਤ੍ਰ ਹੋਏ ਹਨ।

ਕੂਕਾ ਰਜਮਟ ਕਸ਼ਮੀਰ

ਨਵੰਬਰ ੧੮੬੯ ਵਿਚ ਗਵਰਮੈਂਟ ਨੂੰ ਅਪਣੇ ਅਫ਼-ਸਰਾਂ ਦੀਆਂ ਰਪੋਟਾਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦਾ ਮਹਾਰਾਜਾ ਇਕ ਕੂਕਾ ਪਲਟਨ ਖੜੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਹਰ ਇਕ ਰੰਗਰੂਟ ਸਤਿ-ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਸਾਰਟੀ ਫਿਕਟ ਲੈਕੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। (ਕੂਕਾ ਰੀਕਾਰਡ ਪੰਨਾਂ ੬੭) ੧੮੬੯ ਦੇ ਅਖ਼ੀਰ ਵਿਚ ਇਸ ਮੰਤਵ ਲਈ ਇਕ ਥਾਣੇਦਾਰ ਨੂੰ ਜੰਮੂ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ, ਕਿ ਕੂਕਾ ਪਲਟਨ ਦੀ ਬਨਾਵਟ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਹਾਲਾਤ ਦਾ ਪਤਾ ਕਰੇ। ਉਸਨੇ ਫਰਵਰੀ ੧੮੭੦ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਆਕੇ ਇਹ ਰਪੋਟ ਪਸ਼ ਕੀਤੀ:-

"ਕੋਈ ੬-੭ ਮਹੀਨੇ ਹੋਏ, ਜਦੋਂ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਅੰਬਾਲਾ, ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਕਿਲਾ ਦੇਸ ਰਾਜ ਜ਼ਿ: ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਪਟਿਆਲਾ, ਚੰਦਾ ਸਿੰਘ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਅਤੇ ਲਗ ਭਗ ੩੦ ਕੂਕੇ ਹੋਰ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਕਸ਼ਮੀਰ ਪਾਸ ਗਏ, ਅਤੇ ਨੌਕਰੀ ਲਈ ਦਰਖ਼ਾਸਤ ਕੀਤੀ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਇਕਰਾਰ ਕੀਤਾ, ਕਿ ਉਹ ਇਕ ਕੂਕਾ ਪਲ-ਟਣ ਬੰਨ੍ਹਣ, ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਹਨ। ਏਸ ਲਈ ਜੰਮੂ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਬਾਹਰ ਵਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਇਕ ਛਾਉਣੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਤੇ ਓਧਰ ਭਰਤੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਮੈਂ ਜਦ ਓਥੇ ਗਿਆ ਸਾਂ ੧੫੦ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਨਫ਼ਰੀ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ੭੧ ਉਸ ਸਮੇਂ ਹਾਜ਼ਰ ਸਨ। ਹੀਰਾ

ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕੂਕਾ ਪਲਟਨ ਦਾ ਕਮਾਂਡਰ ਨੀਯਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਹ ਵੀ ਹਾਜ਼ਰ ਨਹੀ ਸੀ।''*

ਰਾਣਾਂ ਨੀਪਾਲ ਨਾਲ ਸਬੰਧ

ਗੰਡ ਗੜ੍ਹ ਜ਼ਿਲਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਾ ਇਕ ਕੂਕਾ ਸਿਖ ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਮਹਾਰਾਣਾਂ ਨਿਪਾਲ ਪਾਸ ਨੌਕਰ ਸੀ। ਰਾਣਾਂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸੋਭਾ ਸੁਣਕੇ ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਰਾਹੀਂ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਇਕ ਚਿਠੀ ਭੇਜੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਸੀ, ਕਿ ਰਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਦਿਲ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਤੜਫ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਪਰ ਕਈ ਰਾਜਨੀਤਕ ਮਜਬੂਰੀਆਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਉਹ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਨਹੀਂ ਪੁਜ ਸਕਦੇ ਜਿਸ ਲਈ ਉਹ ਖਿਮਾਂ ਦੀ ਜਾਚਨਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਰਾਣਾਂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਹ ਬੇਨਤੀ ਵੀ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਬਹੁਤਾ ਦੁਧ ਦੇਣ ਵਾਲੀਆਂ ਮਝਾਂ ਦਾ ਇਕ ਜੋੜਾ ਤੇ ਇਕ ਜੋੜਾ ਚੰਗੀਆਂ ਖੱਚਰਾਂ ਦਾ ਭਜਣ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾਲਤਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅਪਣੇ ਸੇਵਕਾਂ ਬਾਬਾ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਰਾਣਾਂ ਜੀ ਨੂੰ ਦੋ ਮੱਝਾਂ ਤੇ ਦੋ ਖੱਚਰਾਂ ਭੇਜ ਦਿਤੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਕੇ ਉਹ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਏ। ਬਾਬਾ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਦ ਨੀਪਾਲ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਹੋਣ ਲਗੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਾਰ ਬਾਰ ਨਾਂਹ ਕਰਨ ਤੇ ਵੀ ਰਾਣਾ

* ਕੂਕਾ ਰੀਕਾਰਡ ਪੰਨਾਂ ੯੨-੯੩

ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਤੋਹਫਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਲੈ ਜਾਣ ਲਈ ਦੇ ਦਿਤੀਆਂ:–

ਇਕ ਰਾਸ ਗੂਟ ਘੋੜਾ ਜਿਸ ਦੀ ਕੀਮਤ ਨੀਪਾਲ ਵਿਚ ੧੪੦੦ ਰੁਪੈ ਸੀ। ਸੁਨਹਿਰੀ ਮੁਠ ਵਾਲੀਆਂ ਦੋ ਖਖਰੀਆਂ, ਬਨਾਤ ਦਾ ਇਕ ਥਾਨ ੫੦ ਗਜ਼, ਕਸਤੂਰੀ ਨਾਫਿਆਂ ਦੀ ਇਕ ਅਠੋਤ੍ਰੀ ਮਾਲਾ, ਅਤੇ ਇਕ ਖਿਲਤਾ, ਜਿਸਦੇ ਬੋਝੇ ਵਿਚ ਇਕ ਚਿਠੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਬਾਬਤ ਰਾਣਾਂ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗ ਸਕਿਆ, ਕਿ ਕੀ ਲਿਖਿਆ ਸੀ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਏਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਲੈਣਾਂ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਏਸੇ ਲਈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਹਿਲੋਂ ਹੀ ਬਾਬਾ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹੁਰਾਂ ਨੂੰ ਪੱਕੀ ਕਰਕੇ ਤੋਰਿਆ ਸੀ, ਕਿ ਮਹਾ-ਰਾਣਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਚੀਜ ਪ੍ਰਵਾਨ ਨਾਂ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਏਸ ਲਈ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੂੰ ਨਰਾਜ ਵੀ ਹੋਏ, ਪਰ ਜਦ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਅਪਣੀ ਬਿਵਸੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ, ਤਾਂ ਸਤਿ-ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਖਿਮਾਂ ਦੇ ਦਿਤੀ। ਗੂਟ ਘੋੜਾ ਕੁਛ ਦਿਨਾਂ ਪਿਛੋਂ ਗਰਮੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਮਰ ਗਿਆ।

ਨਿਪਾਲ ਵਿਚ ਕੂਕਾ ਰਜਮਟ ਲਈ ਰਾਣਾਂ ਵਲੋਂ ਦਰਖਾਸਤ

ਮਹਾਂਰਾਣਾਂ ਨਿਪਾਲ ਸਬੰਧੀ ਇਹ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੇ ਨੀਪਾਲ ਵਿਚ ਇਕ ਕੂਕਾ ਰਜਮਟ ਭਰਤੀ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਲਈ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਾਸ ਪਾਰਥਨਾਂ ਕੀਤੀ। ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਨੀਪਾਲ ਵਿਚ ਚਰਨ ਪਾਣ ਦੀ ਇਛਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦੋਵੇਂ ਬੇਨਤੀਆਂ ਮੰਨਣ ਤੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਇਸ ਬਾਬਤ ਸਰਕਾਰੀ ਰਿਕਾਰਡ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ:–"ਕੂਕਿਆਂ

ਵਿਚ ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ, ਕਿ ਮਹਾਰਾਣਾਂ ਨੇ (ਸਤਿਗੁਰੂ) ਰਾਮ ਸਿੰਘ (ਜੀ) ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਅਤੇ ਕਹਿ ਭੇਜਿਆ, ਕਿ ਉਹ ਨੇਪਾਲ ਵਿਚ ਕੂਕਾ ਰਜਮਟ ਲਈ ਕੁਛ ਆਦਮੀਂ ਭੇਜਣ। ਇਸਦੇ ਉਤ੍ਰ ਵਿਚ (ਸਤਿਗੁਰੂ) ਰਾਮ ਸਿੰਘ (ਜੀ) ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿਤਾ ਕਿ—"ਮੈਂ ਅਜੇ ਕੋਈ ਕੂਕਾ ਨਹੀਂ ਭੇਜ ਸਕਦਾ, ਅਤੇ ਨਾਂ ਹੀ ਆਪ ਆ ਸਕਦਾ ਹਾਂ, ਪਰ ਇਹ ਤੁਹਫੇ ਘਾਲਦਾ ਹਾਂ।"* ਏਨਾਂ ਤੋਹਫ਼ਿਆਂ ਬਾਬਤ ਜੋ ਸਰਕਾਰੀ ਅਫਸਰਾਂ ਨੇ ਸਮਝਿਆ ਉਹ ਇਸ ਰਪੋਟ ਤੋਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੈ:—"(ਗੁਰੂ) ਰਾਮ ਸਿੰਘ (ਜੀ) ਨੇ ਆਪਣਾਂ ਅਸਰ ਸੁਰਜੀਤ ਰਖਣ ਲਈ ਨੇਪਾਲ ਦੇ ਮਹਾਰਾਣਾਂ ਪਾਸ ਆਪਣਾਂ ਸਫ਼ੀਰ ਭਜਣ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਕੀਤਾ। ਲਹੌਰ ਦਾ ਸੁਪਰਡੰਟ ਪੁਲੀਸ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਹਾਰਾਣਾਂ ਨੂੰ ਤੁਹਫੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਹੁਣੇ ਜੇਹ ਹੀ ਭੈਣੀ (ਸਾਹਿਬ) ਤੋਂ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ੧੧ ਸੌ ਰੁਪਯਾ ਲੈਕੇ ਲਾਹੌਰ ਪੁਜਿਆ ਤਾਕਿ ਇਕ ਜੋੜਾ ਮੱਝਾਂ ਅਤੇ ਇਕ ਜੋੜਾ ਖੱਚਰਾਂ ਦਾ ਖਰੀਦੇ।"‡

ਦੀਵਾਨ ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ ਆਫ਼ਤਾਬ ਪ੍ਰੈਸ — ਦੀਵਾਨ ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ ਆਫ਼ਤਾਬ ਪ੍ਰੈਸ ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਮਾਲਿਕ ਸੀ। ਸਿਖਾਂ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਛਪਵਾਏ ਸਨ, ਜੋ ਕਿ ਅਫ਼ਤਾਬ ਪ੍ਰੈਸ ਵਿਚ ਦੀਵਾਨ ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨ ਹੀ ਛਾਪੇ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਇਨਾਂ ਪਾਸ ਕੂਕੇ ਬੀਰਾਂ ਦਾ ਕਾਫ਼ੀ ਔਣ ਜਾਣ ਸੀ ਸਰਕਾਰੀ ਰਿਕਾਰਡ ਵਿਚ ਦੀਵਾਨ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ

*ਕੂਕਾ ਪੇਪਰਜ਼ ਪੰਨਾਂ ੯੪
*ਕੂਕਾ ਪੇਪਰਜ਼ ਪੰਨਾਂ ੯੩

ਇਕ ਉਤਸ਼ਾਹੀ ਕਾਰਕੁਨ ਲਿਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ—"ਕੂਕਾ ਪੰਥ ਦਾ ਇਕ ਉਤਸ਼ਾਹੀ ਅਤੇ ਹਿਤੂ ਦੀਵਾਨ ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਲਹੌਰ ਦੇ ਆਫ਼ਤਾਬ ਪ੍ਰੈਸ ਦਾ ਮਾਲਿਕ ਹੈ। ਇਸ ਪੰਥ ਦੇ ਮਹੰਤ ਤੇ ਸੂਬੇ ਬਰਾਬਰ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਹਨ। ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਮਹਾਨ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਉਸਦੀ ਸਲਾਹ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਬ੍ਰਤਾਨਵੀ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਭਲਾ ਚਾਹੂ ਆਦਮੀ ਦੇ ਚਲਨ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਹਾਰ ਸਕਦਾ।"*

ਕੂਕਿਆਂ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜੀ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਬਾਬਤ

ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਫ਼ੌਜੀ ਉਤਸ਼ਾਹ ਸਬੰਧੀ ਕਟਨਲ ਟਟ.ਦਨਸ.ਨਮੀ. ਐਂਸ.ਆਈ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਜਨਰਨਲ ਪੁਲੀਸ ਪੰਜਾਬ ਆਪਣੀ ੩੦ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੧ ਦੀ ਇਕ ਰਪੋਟ ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ "ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਵਿਚ ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਨਵਾਂ ਉਤਸ਼ਾਹ ਅਪਣੇ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਕਰਾਣ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।‡.........ਏਨ੍ਹਾਂ ਭਰਤੀਆਂ ਬਾਬਤ ਕਾਫੀ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ......ਅਮਨ ਯਾ ਲੜਾਈ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਵੇਲੇ ਇਹ ਕਾਰਵਾਈ–ਕਿਸੇ ਵੀ ਗਵਰਮੈਂਟ ਲਈ ਲਾਭਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਧਾਰਮਿਕ ਨੇਤਾ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ, ਕਿ ਉਸਦੇ ਚੇਲੇ ਫੌਜਾਂ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਹੋ ਸਕਣ, ਜਿਥੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰੂਹਾਨੀ ਆਗੂ ਉਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਵਾਸਤੇ ਜਿਧਰ ਚਾਹੇ ਧਕੇਲ ਸਕੇ।†

*ਕੂਕਾ ਪੇਪਰਜ਼ ਪੰਨਾਂ ੯੪
‡ਕੂਕਾ ਪੇਪਰਜ਼ ਪੰਨਾ ੯੫
†ਕੂਕਾ ਪੇਪਰਜ਼ ਪੰਨਾਂ ੯੬

(ਦੂਜਾ ਹਿੱਸਾ)

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀ ਹੱਤਿਆ ਕਾਂਡ

ਪੰਜਾਬ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਸਾਰਾ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ ਤੇ ਨਿਰਬਾਹ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਸਨੂੰ ਖੇਤੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਨਾਉਂ ਨਾਲ ਪੁਕਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਗੱਲ ਲਈ ਕਿਸੇ ਵਿਖਾਖਯਾ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਕਿ ਖੇਤੀ ਵਾੜੀ ਦਾ ਨਿਰਭਰ ਗਊਆਂ ਤੇ ਹੈ। ਏਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਵਰਸ਼ ਵਿਚ ਗਊ ਰਖਯਾ ਨੂੰ ਧਰਮ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਧਾਨ ਅੰਗ ਮੰਨਿਆਂ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਕਰੜਾਂ ਮਨੁਖ ਗਊ ਨੂੰ ਮਾਤਾ ਕਹਿਕੇ ਸਤਕਾਰਦੇ ਹਨ। ਰਿਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ ਵਾੜਿਆਂ ਵਿਚ ਗਊਆਂ ਦਾ ਪਾਲਨ ਪੋਸ਼ਨ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਕ ਇਕ ਵਾੜੇ ਵਿਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਗਊਆਂ ਰੱਖੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਹਰ ਇਕ ਵਾੜੇ ਨੂੰ ਗੋਤ੍ਰ ਕਹਿਕੇ ਪੁਕਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਅਤੇ ਹਰ ਗੋਤ੍ਰ ਉਸਦੇ ਮਾਲਿਕ ਦੇ ਨਾਉਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਰਖਦਾ ਸੀ. ਭਾਰਤ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਵਖਯਾਤ ਗੋਤ੍ਰਾਂ ਦਾ ਮੁੱਢ ਗਊਆਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਤੋਂ ਹੀ ਬਝਦਾ ਹੈ। ਗਊਆਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਹੀ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਦੁਧ ਤੇ ਘਿਉ ਦੀਆਂ ਨਦੀਆਂ ਵਗਦੀਆਂ ਸਨ। ਸੰਤਾਨ ਬਲਵਾਨ ਅਤੇ ਰੋਗ ਰਹਿਤ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਭੀਸ਼ਮ ਪਿਤਾਮਾਂ, ਭੀਮ ਅਤੇ ਅਰਜਨ ਜੈਸੇ ਬੀਰ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਸਨ.

ਪ੍ਰੰਤੂ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸ਼ਾਸਨ ਕਾਲ ਵਿਖੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਗਊ ਹੱਤਿਆ ਦਾ ਅਰੰਭ ਹੋਗਿਆ। ੧-ਜਿਸਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਅਤੇ ਉਨਾਂ ਦੇ ਜਾਨਸ਼ੀਨ ਗੁਰੂਆਂ ਨੇ ਰੋਕਣ ਦਾ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ। ਏਹੀ ਕਾਰਨ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਸੰਸਾਰ ਆਗਮਨ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਗਊ ਗਰੀਬ ਦੀ ਰਖਿਆ ਧਰਮ ਦਾ ਇਕ ਮੁਖ ਅੰਗ ਮੰਨਿਆਂ ਗਿਆ। ਦਸ-ਮੇਸ ਪਿਤਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਤਾਂ ਆਦਿ ਸ਼ਕਤੀ (ਭਗਵਤੀ) ਅਗੇ ਇਸ ਬੇਨਤੀ ਦੁਆਰਾ ਗਊ ਮਾਤਾ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਮਹਾਨਤਾ ਦੇ ਦਿਤੀ ਕਿ "ਹੇ ਸ਼ਕਤੀ! ਮੇਰੀ ਇਹ ਆਸ ਪੂਰੀ ਹੋਵੇ ਕਿ ਜਗਤ ਵਿਚੋਂ ਗਊਆਂ ਦਾ ਕਸ਼ਟ ਮਿਟ ਜਾਏ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਭਾਰੀ ਦੁਖ ਦੀ ਨਿਵਿਰਤੀ ਹੋ ਸਕੇ।" ੨

ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਸ਼ਾਹ ਸ਼ੁਜਾਉਲ ਮੁਲਕ ਅਤੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਇਹ ਲਿਖਕੇ ਦਿਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਕਿ ਜਦ ਵੀ ਉਨਾਂ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਣਾਂ ਪਵੇ, ਉਹ ਗਊ ਘਾਤ ਉੱਕਾ ਨਹੀ ਕਰਨ ਗੀਆਂ। ੩

ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪ੍ਰਲੋਕ ਗਮਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਵੀ ਜਦ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਰਾਜ ਮਹਾਰਾਜਾ ਦਲੀਪਸਿੰਘ

੧—"ਮਾਰਨ ਗਊ ਗਰੀਬ ਨੂੰ ਧਰਤੀ ਉਪਰ ਪਾਪ ਬਿਥਾਰਾ।" (ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ) ੨—"ਯਹੀ ਆਸ ਪੂਰਨ ਕਰੋ ਤੁਮ ਹਮਾਰੀ। ਮਿਟੈ ਕਸ਼ਟ ਗਊਅਨ ਛੁਟੈ ਖੇਦ ਭਾਰੀ।" (ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ) ੩—"ਅਹਿਦ ਨਾਮਾਂ ਮਹਾ-ਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੰਨ ੧੯੩੭

ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਕੌਂਸਲ ਆਫ ਰੀਜੈਂਸੀ ਕਰਦੀ ਸੀ, ਤਾਂ ਪਹਿਲੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਰੈਜ਼ੀਡੈਂਟ ਸਰ ਜਾਨ ਲਾਰੰਸ ਦੇ ਦਸਖਤਾਂ ਹੇਠ ਇਹ ਹੁਕਮ ਤਾਂਬੇ ਦੀ ਪਲੇਟ ਤੇ ਉੱਕਰ ਕੇ ਦਰ-ਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰ ਦੇ ਬਾਹਰਲੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਅਗੇ ਲਟਕਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ—"ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰ ਵਿਚ ਗਊ ਬਧ ਨਹੀਂ ਹੋਵਗਾ †"।

ਪ੍ਰੰਤੂ ਮਾਰਚ ੧੮੪੯ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਜਦ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੋਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਸ੍ਰਕਾਰ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਕਦਮ ਇਹ ਚੁਕਿਆ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਬੁਚੜਖ਼ਾਨੇ ਖੋਲਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਈਸਟ ਇੰਡੀਆ ਕੰਪਨੀ ਦੇ ਬੋਰਡ ਆਫ਼ ਐਡਮਿਨਿਸਟਰੇਸ਼ਨ ਦੀ ਆਗਜ਼ਾ ਅਨੁਸਾਰ ਗਵਰਨਰ ਜਨਰਲ ਹਿੰਦ ਨੇ ੫ ਮਈ ੧੮੪੯ ਨੂੰ ਇਹ ਐਲਾਨ ਜਾਰੀ ਕਰ ਦਿਤਾ ਕਿ:—

> "ਅਗੋਂ ਲਈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਅਪਣੇ ਆਮਲਦੁਆਰਾ ਅਪਣੇ ਗਵਾਂਢੀ ਦੇ ਉਨਾਂ ਰਿਵਾਜਾਂ ਵਿਚ ਦਖਲ ਦੇਣ ਦੀ ਆਗਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ, ਜਿਨਾਂ ਦੀ ਉਸ ਦੇ ਧਰਮ ਵਿਚ ਖੁਲ੍ਹ ਹੈ।"*

ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹਰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਬੁੱਚੜਖ਼ਾਨੇ ਜਾਰੀ ਕਰਨ ਅਤੇ ਗਊ ਮਾਸ ਵੇਚਣ ਦੀ ਖੁਲ੍ਹੀ ਛੁਟੀ ਦਿਤੀ ਗਈ। ਸ੍ਰਕਾਰੀ ਤੌਰ ਤੇ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਜਿਸ ਪਾਬੰਦੀ

†—"ਕਾਈਨ, ਆਰ ਨੋਟ ਟੂ ਬੀ ਕਿਲਡ ਐਟ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰ (ਜਾਨ ਲਾਰੰਸ ੨੬—੩—੧੮੪੬)

*ਕੂਕਾ ਫਾਈਲ ਕੇ ਦਰੀ ਪੰਨਾਂ ੩

ਦਾ ਪਹਿਲੋਂ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਉਹ ਕੇਵਲ ਸਿਖ ਰਾਜ ਦੇ ਸਨਮਾਨ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਸੀ। ਹੁਣ ਜਦ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ, ਇਸ ਪਾਬੰਦੀ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਗਈ। ਇਹ ਨਵਾਂ ਹੁਕਮ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਸੱਜਰੇ ਫੱਟਾਂ ਤੇ ਲੂਣ ਛਿੜਕਣ ਦੇ ਸਮਾਨ ਸੀ,*ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਅਣਖ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਚੇਲੰਜ ਸਮਝਿਆ ਗਿਆ, ਪਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਪੇਸ਼ ਕੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਯੋਧੇ ਤੇ ਅਣਖੀਲੇ ਬੀਰ ਦੇਸ਼ ਸੁਤੰਤ੍ਰਤਾ ਦੀਆਂ ਲੜਾਈਆਂ ਵਿਚ ਯਾ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਚੁਕੇ ਸਨ ਯਾ ਕੈਦ। ਸਾਧਾਰਣ ਜੰਤਾ ਵਿਚ ਕੋਈ ਜਿੰਦ ਨਹਾਂ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਨੇ ਵੇਲਾ ਤਾੜਿਆ, ਤੇ ਉਪੋਕਤ ਹੁਕਮ ਦਾ ਅਰੰਭ ਗੁਰੂ ਕੀ ਨਗਰੀ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਹੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਲਹੌਰੀ ਦਰਵਾਜੇ ਦੇ ਬਾਹਰ ਇਕ ਬੁਚੱੜਖਾਨਾਂ ਜਾਰੀ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਬੁਚੜਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਲੈ ਜਾਕੇ ਗਊ ਮਾਸ ਵੇਚਣ ਦੀ ਖੁਲ੍ਹੀ ਦੇ ਦਿਤੀ ਗਈ। ਜਿਸਦੇ

*ਇਹ ਹੁਕਮ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਇਹ ਜ਼ਾਹਰ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਕਿ ਹੁਣ ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮਾਲਿਕ ਹਨ। ਉਹ ਇਹ ਗਲ ਬੜੀ ਹੈਂਕੜ ਨਾਲ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨਾਂ ਚਾਂਹੁਦੇ ਸੀ ਕਿ ਜਿਸ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਦੇਸੀ ਸਮਝਕ ਪਾਬੰਦੀ ਲਾਈ ਗਈਸੀਕਿਉਹਇਸ ਧਰਤੀ ਤੇ ਗਊ ਬਧ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਣਗੇ ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਬਦਸੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਦੇਸ ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਕੇ ਅਪਣਾਂ ਅਧਿਕਾਰ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਵਿਦੇਸ਼ੀਜਤ ਦਾ ਇਜ਼ਹਾਰ ਕੂਕਾ ਲਹਿਰ ਦੇ ਬਾਨੀ ਨੂੰ ਕੰਡੇ ਵਾਂਗ ਰੜਕਦਾ ਸੀ।

ਕਾਰਨ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਰੌਲਾ ਪੈ ਗਿਆ। ਹਿੰਦੂਆਂ ਤੇ ਸਿਖਾਂ ਵਲੋਂ ਅੰਜੀਟਸ਼ਨ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਕਈ ਫ਼ਸਾਦ ਹੋਏ ਤੇ ਕਈ ਮੁਕੱਦਮੇ ਚਲੇ। ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਗਵਰਮੈਂਟ ਦੇ ਅਪਣੇ ਰਿਕਾਰਡ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਵਿਚ ਸ਼ਮਿਲ ਹੋਣ ਤੋਂ ੧੩--੧੪ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਅੰਦਰ ਗਊ ਹੱਤਿਆ ਤੇ ਗਊ ਮਾਸ ਵੇਚਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਕਈ ਵਾਰ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਿਮ ਫ਼ਸਾਦ ਹੋਇਆ ਤੇ ਕਈ ਮੁਕੱ-ਦਮੇਂ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਸਉਹੇਂ ਸੁਣਵਾਈ ਵਾਸਤੇ ਪੇਸ਼ ਹੋਏ। ਜਿਨਾਂ ਦਾ ਸਰਕਾਰੀ ਰਿਕਾਰਡ ਵਿਚ ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੇਠਾਂ ਲਿਖੇ ੪ ਵਰਨਣ ਕਰਨ ਯੋਗ ਹਨ:--

(੧) ੨੭ ਮਈ ੧੮੪੯ ਨੂੰ ਐਮ ਸੀ ਸਾਊਂਡਰਸ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ (੨) ੭ ਮਈ ੧੮੫੬ ਨੂੰ ਮਿਸਟਰ ਐਫ਼. ਕਪੂਰ ਦੀ ਕਚਿਹਰੀ ਵਿਚ (੩) ੨੮ ਮਈ ੧੮੬੩ ਨੂੰ ਮੇਜਰ ਮਰਸਰ ਡੀ. ਸੀ. ਦੇ ਰੂਬਰੂ (੪) ਨਵੰ-ਬਰ ੧੮੬੪ ਨੂੰ ਮਿਸਟਰ ਡੀ. ਮੈਕਨਬ ਦੀ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ।

੧੮੬੩ ਵਿਚ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਦੀ ਰਪੋਟ ਮੇਜਰ ਮਰਸਰ ਨੇ ਆਹਲਾ ਹਾਕਮਾਂ ਅਗੇ ਕੀਤੀ। ੨੯ ਜੂਨ ੧੮੬੩ ਨੂੰ ਜੁਡੀਸ਼ਲ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਨੇ ਨਜ਼ਰਸਾਨੀ ਨੰਬਰ ੧੨੮ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਤਾਂ, ਉਸ ਵਿਚ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਪਹਿਲੋਂ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਫੈਸਲੇ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਵਧੀਕ ਖੁਲ੍ਹ ਦੇ ਦਿਤੀ ਗਈ। *

* ਕੂਕਾ ਫ਼ਾਈਲ ਕੇਂਦਰੀ ਪੰਨਾ ੧੦

ਬੁੱਚੜਖ਼ਾਨੇ ਦੇ ਠੇਕੇ ਬਾਬਤ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਮਯੂਨਿਸਪਲ ਕਮੇਟੀ ਵਿਖੇ ਬਹਿਸ

੨੨ ਮਈ ੧੯੭੧ ਨੂੰ ਮਯੂਨਿਸਪਲ ਕਮੇਟੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਇਕ ਇਕੱਤ੍ਰਤਾ ਇਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਹੋਈ ਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਖੋਲ੍ਹੇ ਗਏ ਬੁੱਚੜ ਖ਼ਾਨੇ ਦਾ ਲਾਇਸੰਸ ਅਗੋਂ ਨੂੰ ਕੈਂਸਲ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਜਾਰੀ ਰਖਿਆ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਇਕੱਤ੍ਰਤਾ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਡਵੀਜ਼ਨ ਦੇ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਮਿਸਟਰ ਡਬਲਯੂ ਡੇਵਿਸ ਨੇ ਲਾਇਸੈਂਸ ਜਾਰੀ ਰਖਣ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਇਕ ਲੰਮੀ ਤੇ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਤਕਰੀਰ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਮਿੰਬਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਬਹੁ ਸੰਮਤੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਬੂਚੜਖ਼ਾਨਾਂ ਜਾਰੀ ਰਖਿਆ ਜਾਏ। ‡

ਨਿਮਾਣੀ ਇਕਾਦਸ਼ੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਿਮ ਝਗੜਾ

ਮਯੂਨਿਸਪਲ ਕਮੇਟੀ ਵਲੋਂ ਬੁੱਚੜਖ਼ਾਨਾਂ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ ਦ ਮਤੇ ਦਾ ਅਸਰ ਹਿੰਦੂਆਂ ਅਰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਉਤੇ ਬਹੁਤ ਬੁਰਾ ਪਿਆ ਕੁਛ ਦਿਨਾਂ ਪਿਛੋਂ ਨਿਮਾਣੀ ਇਕਾਦਸ਼ੀ ਦੇ ਮੇਲੇ ਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੇ ਜੋ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਕਸੇਰੇ ਅਤੇ ਵਿਪਾਰੀ ਸਨ ਮੁਸਲਮਾਨ ਘੁਮਯਾਰਾਂ ਦਾ ਬਾਈਕਾਟ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਰਿਵਾਜ ਅਨੁਸਾਰ ਨਿਮਾਣੀ ਇਕਾਦਸ਼ੀ ਦੇ ਦਿਨ ਹਿੰਦੂ ਸ਼ਰਬਤ ਦੀਆਂ ਛਬੀਲਾਂ ਵਾਸਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਘੁਮਿਆਰਾਂ ਪਾਸੋਂ ਘੜੇ ਖ਼ਰੀਦਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਵਾਰ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਦਾ ਵਾਂਗ ਘੜੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਬੁੱਚੜਖ਼ਾਨ ਦੇ ਕਾਰਨ ਜੋ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਘ੍ਰਿਣਾਂ ਉਤਪੰਨ ਹੋ ਚੁਕੀ

‡ਕੂਕਾ ਫ਼ਾਈਲ ਕੇਂਦਰੀ ਪੰਨਾ ੨, ੩,੪.

ਸੀ ਉਸ ਕਰਕੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਕ ਭਾਂਡਾ ਵੀ ਨਾ ਖਰੀਦਿਆ, * ਭਾਵੇਂ ਹਾਕਮਾਂ ਨੇ ਹਿੰਦੂ ਮੁਖੀਆਂ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਇਸ ਝਗੜੇ ਨੂੰ ਨਿਵਿਰਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਸ਼ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਝਗੜਾ ਦਬ ਗਿਆ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗ ਗਿਆ ਕਿ ਬੁੱਚੜਖਾਨਾਂ ਜਾਰੀ ਰਖਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਹਿੰਦੂ ਤੇ ਸਿਖ ਜੰਤਾ ਬਹੁਤ ਨਰਾਜ਼ ਹੈ।

ਟਾਊਨ ਹਾਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਲਿਖੇ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਵਲੋਂ ੩ ਜੂਨ ੧੮੭੧ ਨੂੰ ਦਰਬਾਰ

੩ ਜੂਨ ੧੮੭੧ ਨੂੰ ਡਬਲਯੂ. ਜੀ. ਡੇਵਿਸ ਕਾਇਮ ਮੁਕਾਮ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਲੋਂ ਟਾਊਨ ਹਾਲ ਵਿਖੇ ਇਕ ਬੜਾ ਭਾਰੀ ਦਰਬਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਮਯੂਨਿਸਪਲ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਸਮੂਹ ਮੈਂਬਰ, ਹਰ ਮਹੱਲੇ ਦੇ ਮੁਖੀ, ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਿਮ ਅਤੇ ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਆਗੂ, ਅਰ ਸਾਰੇ ਯੂਰਪੀਨ ਅਫ਼ਸਰ ਸੱਦੇ ਗਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਨੇ–"ਗਊ ਹੱਤਯਾ" ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਉਰਦੂ ਭਾਖਾ ਵਿਚ ਇਕ ਲੰਮੀ ਤਕਰੀਰ ਕੀਤੀ ਜਿਸਦਾ ਕੁਛ ਅੰਸ਼ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਸਤਰਾਂ ਵਿਚ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਦੀ ਤਕਰੀਰ

"ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਕੁਛ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਗਊ ਘਾਤ ਹੋਣ ਅਤੇ ਗਊ ਮਾਸ ਵਿਕਣ ਦੇ ਸਿਲਸਲੇ ਵਿਚ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਅਰ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਅੰਦਰ ਖਿਚਾ ਖਿਚੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਥੋੜੇ ਬਹੁਤ ਫ਼ਸਾਦ ਵੀ ਹੋਏ ਹਨ......। ਇਹ ਗੱਲ ਜਾਨਣ ਯੋਗ ਹੈ, ਕਿ ੧੮੪੭ ਨੂੰ ਮਹਾਰਾਜ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਦੇ ਰਾਜ ਅੰਦਰ ਜਦ ਕਿ ਦੇਸੀ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਇਕ ਕੌਂਸਲ ਰਾਹੀਂ ਰਾਜਪ੍ਰਬੰਧ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਜਿਸਦਾ ਨਾਉਂ

---

* ਕੂਕਾ ਫਾਈਲ ਪੰਨਾਂ ੫

'ਸਿਖ ਦਰਬਾਰ' ਸੀ, ਗਵਰਨਰ ਜਨਰਲ (ਵੱਡੇਲਾਟ) ਨੇ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਗਊ-ਹੱਤਯਾ ਕਰਨ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਹੈ। ਪਰ ਜਦ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬ ਬ੍ਰਤਾਨਵੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਆਇਆ ਗਵਰਨਰ ਜਨਰਲ ਨੇ ਅਪਣੇ ਸਕੱਤ੍ਰ ਦੀ ਚਿਠੀ ਨੰਬਰ ੧੭੫ ਤ੍ਰੀਕ ੨੫ ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੮੪੯ ਵਿਚ ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ † ਦੁਆਰਾ ਜਾਰੀ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਦੈਤਾਂ ਦੀ ਤਸਦੀਕ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਪਹਿਲੇ ਹੁਕਮਾਂ ਵਿਚ ਅਦਲਾ ਬਦਲੀ ਕਰ ਦਿਤੀ, ਅਰ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ-"ਅਗੋਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਅਪਣੇ ਅਮਲ ਦੁਆਰਾ ਅਪਣੇ ਗਵਾਂਢੀ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਰਿਵਾਜਾਂ ਵਿਚ ਦਖ਼ਲ ਦੇਣਦੀ ਆਗਯਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਜ਼੍ਹਬ ਵਿਚ ਖੁਲ੍ਹ ਹੈ"। ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਸਕੱਤ੍ਰ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਗਊ ਹੱਤਯਾ ਦੀ ਪਾਬੰਦੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੇਵਲ ਸਿਖ ਰਾਜ ਦੇ ਸਨਮਾਨ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖਕੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਇਸ ਕਰਕ ਹੁਣ ਉਹ ਹਟਾ ਦਿਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਸਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹਰ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਇਕ ਥਾਂ ਪਸ਼ੂ ਮਾਰਨ ਅਰ ਗਊ ਮਾਸ ਵੇਚਣ ਵਾਸਤੇ ਨੀਯਤ ਕੀਤੀ ਜਾਏਗੀ, ਗਊ-ਮਾਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਵੀ ਸ਼ਹਿਰ ਅੰਦਰ ਦੀਆਂ ਦੁਕਾਨਾਂ ਵਿਚ ਖੁਲ੍ਹੇ ਤੌਰ ਤੇ ਨਾਂ ਵੇਚਿਆ ਜਾਵੇਗਾ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸਖ਼ਤ ਸਜ਼ਾ ਦਿਤੀ ਜਾਏਗੀ ਜੋ ਸ਼ੇਖੀ ਵਿਚ ਆਕੇ ਹਿੰਦੂ ਗਵਾਂਢੀਆਂ ਨੂੰ ਦੁਖਾਣ ਵਾਲੀ ਹਰਕਤ ਕਰਨ ਗੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੁਕਮਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

† ਬੋਰਡ ਆਫ ਐਡਮਨਿਸਟਰੇਸ਼ਨ

ਵਿਚ ਮੀ ਬੀ ਸਾਊਂਡਰਸ ਨੇ ਕਰਾਈ ਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕੁਛ ਫ਼ਾਸਲੇ ਤੇ ਥਾਂ ਚੁਣਕੇ ਇਕ ਇਹਾਤਾ ਬਣਵਾ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਖ਼ਿਆਲ ਨਾਲ ਕਿ ਹਿਦੂ ਜਜ਼ਬਾਤ ਨੂੰ ਠੇਸ ਨਾਂ ਪੁਜੇ ਸ਼ਹਿਰ ਅੰਦਰਲੀਆਂ ਦੁਕਾਨਾਂ ਵਿਚ ਗਊ ਮਾਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੇਚਣ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਕਰ ਦਿਤੀ ਗਈ। ਉਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਅਜ ਤਕ ਇਹੀ ਤ੍ਰੀਕਾ ਜਾਰੀ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਕ ਯਾ ਦੋ ਵਾਰ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਫ਼ਸਾਦ ਹੋਏ, ਪਰ ਉਹ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਨਿਯਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਨਾਲ ਰਫ਼ਾ ਦਫ਼ਾ ਕਰ ਦਿਤੇ ਗਏ। ਅਗੋਂ ਨੂੰ ਵੀ ਇਹੀ ਤ੍ਰੀਕਾ ਖ਼ਾਸ ਕੰਟਰੋਲ ਅੰਦਰ ਜਾਰੀ ਰਹੇਗਾ। ਪਰ ਜੇ ਕੋਈ ਮੁਨਾਸਬ ਤ੍ਰੀਕੇ ਨਾਲ ਥੋੜ੍ਹਾ ਯਾ ਬਹੁਤਾ ਗਊ ਮਾਸ ਢੱਕਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਅੰਦਰ ਲਿਆਵੇ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਅਜੇਹਾ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਯਾ ਹੋਵੇਗੀ। ਬੁਚੜਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਇਕਰਾਰ ਕਰਾ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਕਿ ਏਨ੍ਹਾਂ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਤ੍ਰਾਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਤੋੜਿਆ ਜਾਵੇਗਾ।

ਸ੍ਰਦਾਰੋ, ਰਈਸੋ, ਪੈਂਚੋ ਤੇ ਮੁਹੱਲਿਆਂ ਦੇ ਚੌਧਰੀਓ! ਤੁਸੀਂ ਅਪਣੇ ਅਸਰ ਤੇ ਰਸੂਖ਼ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾਂ ਕਰ, ਕਿ ਉਹ ਵਿਅਰਥ ਖ਼ਿਆਲਾਂ ਤੇ ਬੇਹੂਦਾ ਬਹਿਸਾਂ ਨੂੰ ਛਡਦੇ ਹੋਏ ਸਕਾਰ ਦੀ ਨਿਸਚਿਤ ਪਾਲਿਸੀ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਚੱਲਣ......ਨਾਂ ਹੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਆਗਯਾ ਹੈ, ਕਿ ਉਹ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਦਖ਼ਲ ਦੇਣ, ਅਤੇ ਨਾਂ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਖੁਲ੍ਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਰੋੜਾ ਬਣਨ। ਅਗੋਂ ਨੂੰ ਸਭ ਨੂੰ ਇਕੱਠਿਆਂ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਇਕ ਭ੍ਰਾਦਰੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਏਥੇ ਬੈਠੇ ਹੋ......ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਸਲਾਹ ਤੁਹਾਡਾ ਮਿਤ੍ਰ ਹੋਣ

ਈ ਹੈਸੀਅਤ ਵਿਚ ਦੇਂਦਾ ਹਾਂ–ਹਾਕਮ ਹੋਣ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਕਹਿਣ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਕਿਕਾਨੂੰਨ ਕੀ ਸ਼ੈ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਤੋੜਨ ਵਾਲੇ ਲਈਕੇਹੜੀਆਂ ਸਜ਼ਾਵਾਂਹਨ''*

ਤਾਤਪ੍ਰਜ

ਹੁਣ ਤਕ ਅਸਾਂ ਵੇਖਿਆ ਹੈ, ਕਿ:–

(੧) ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਵਿਚ ਸਮਿਲਤ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਪੰਜਾਬ ਭਰ ਵਿਚ ਗਊ ਹਤਯਾ ਬੰਦ ਸੀ।

(੨) ਪੰਜਾਬ ਉਤੇ ਬ੍ਰਤਾਨਵੀ ਕਬਜ਼ਾ ਹੁੰਦਿਆਂ ਸਾਰ ਹੀ ਵਾਇਸਰਾਏ ਹਿੰਦ ਦੇ ੫ ਮਈ ੧੮੪੯ ਈ: ਦੇ ਇਕ ਐਲਾਨ ਅਨੁਸਾਰ ਨ ਕੇਵਲ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜੈਸੇ ਪਵਿਤ੍ਰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਬਲਕਿ ਪੰਜਾਬ ਭਰ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਬੁਚੜਖਾਨੇ ਖੋਹਲਣ ਅਤੇ ਗਊ ਮਾਸ ਵੇਚਣ ਦੀ ਕਾਨੂੰਨਨ ਖੁਲ ਕਰ ਦਿਤੀ ਗਈ।

(੩) ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਝਟ ਪਟ ਬੁਚੜਖ਼ਾਨਾਂ ਖੋਹਲ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸ਼ਹਿਰ ਅੰਦਰ ਗਊ ਮਾਸ ਵਿਕਣ ਦੀ ਆਗਯਾ ਦੇ ਦਿਤੀ ਗਈ, ਜਿਸਦਾ ਫਲ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂਆਂ ਤੇ ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਜਜ਼ਬੇ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਤਕੜੀ ਸੱਟ ਵੱਜੀ, ਜਿਸਦੇ ਕਾਰਨ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਤਕ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਿਮ ਫ਼ਸਾਦ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ ਤੇ ਗੜ ਬੜ ਮਚੀ ਰਹੀ।

(੪) ਹਿੰਦੂ ਸਿਖ ਜਜ਼ਬਿਆਂ ਦੀ ਕੱਖ ਜਿੰਨੀਂ ਪ੍ਰਵਾਹ

* ਕੂਕਾ ਫ਼ਾਈਲ ਕੇਂਦਰੀ ਪੰਨਾਂ ੧੧ ਤੋਂ ੧੪ ਤਕ

ਨਾਂ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ੨੨ ਮਈ ੧੯੭੧ ਨੂੰ ਮਯੂਨਿਸਪਲ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਬੁਚੜ ਖ਼ਾਨੇ ਨੂੰ ਬਹਾਲ ਰਖਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਵਾਸਤੇ ਬੁਚੜਾਂ ਨੂੰ ਠੇਕਾ ਦੇਣ ਦਾ ਮਤਾ ਪਾਸ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਿਸਤੇ ਰੋਸ ਵਜੋਂ ਨਿਮਾਣੀ ਇਕਾਦਸ਼ੀ ਦੇ ਸਮੇ ਹਿੰਦੂ ਸਿਖ ਕਸੇਰਿਆਂ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਆਮ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਘੁਮਯਾਰਾਂ ਤੋਂ ਘੜੇ ਨਾਂ ਖ਼ਰੀਦਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ।

(੬) ਮਿਸਟਰ ਡੈਵਿਸ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੇ ਹਾਲਾਤ ਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾਣ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਟਾਊਨ ਹਾਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਇਕ ਭਾਰੀ ਦਰਬਾਰ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਨਨ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਹਿੰਦੂ ਸਿਖ ਤੇ ਮੁਸਲਿਮ ਰਈਸਾਂ ਚੌਧਰੀਆਂ ਅਰ ਮਯੂਨਿਸਪਲ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਉਰਦੂ ਵਿਚ ਇਕ ਲੰਮੀ ਤਕਰੀਰ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਬੁਚੜ ਖਾਨਿਆਂ ਦੇ ਖੋਹਲਣ, ਅਤੇ ਗਊ ਮਾਸ ਵੇਚਣ ਦੀ ਖੁਲ੍ਹ ਬਾਬਤ ਗਵਰਮੈਂਟ ਦਾ ਨੁਕਤਾ ਨਿਗਾਹ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਸ਼ ਕੀਤੀ, ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਦੀ ਇਸ ਤਕਰੀਰ ਤੋਂ ਹਿੰਦੂਆਂ ਅਤੇ ਸਿਖਾਂ ਦਾ ਇਹ ਨਿਸਚਾ ਪ੍ਰਪੱਕ ਹੋਗਿਆ ਕਿ ਹੁਣ ਗਊ-ਘਾਤ ਹੋਣ ਅਰ ਗਊ ਮਾਸ ਵੇਚਣ ਦਾ ਅਨਰਥ ਪੱਕੇ ਪੈਰਾਂ ਤੇ ਹੋਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਰੋਕ ਪਾਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਦਿਤੀਆਂ ਜਾਇਆ ਕਰਨਗੀਆਂ।

ਘੰਟਾ ਘਰ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਤੇ ਬੁਚੜ ਖ਼ਾਨਾਂ

ਸਭ ਤੋਂ ਵਡੇ ਅਨਰਥ ਦੀ ਗੱਲ ਦਿਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਹੋਈ ਕਿ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਵੀ ਜਿਥੇ ਅਜ

ਕਲ ਘੰਟਾ ਘਰ ਹੈ, ਤੇ ਓਦੋਂ ਖੁਲਾ ਮੈਦਾਨ ਸੀ, ਇਕ ਬੁਚੜ ਖਾਨਾਂ ਖੋਹਲਿਆ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਦੀ ਚੜ੍ਹਦੇ ਵਲ ਦੀ ਫ਼ਸੀਲ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਇਕ ਬੰਨੇ ਦੀ ਪ੍ਰਕਰਮਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝੀ ਸੀ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਹਿੰਦੂ ਸਿਖਾਂ ਨੇ ਇਸਦੇ ਵਿਰੁਧ ਕਾਫ਼ੀ ਰੌਲਾ ਪਾਇਆ, ਪਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਕੋਈ ਪੇਸ਼ ਨਾਂ ਗਈ।

ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਸਲਾਹ} ਪਿਛਲੇ ਪੱਤ੍ਰਿਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਵਰਨਨ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ, ਕਿ ਕੂਕਾ ਲਹਿਰ ਇਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਜੋਬਨ ਤੇ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਉਨਾਂ ਦੇ ਸੂਬੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਗੁਲਾਮੀ ਦੀ ਲਾਨਤ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਾਵਲੇ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ। ਸਿਰਾਂ ਧੜਾਂ ਦੀਆਂ ਬਾਜ਼ੀਆਂ ਲਾਕੇ ਉਹ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਕੁਦੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਸਰਕਾਰ ਇਸ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਕੁਲਚਨ ਵਾਸਤੇ ਕਿਸੇ ਬਹਾਨੇ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿਚ ਸੀ। ਕੂਕਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਉਹ ਦਿਨ ਦਖੇ ਸਨ, ਜਦ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਗਊ ਹਤਯਾ ਕਨੂਨਨ ਬੰਦ ਸੀ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇਪ੍ਰਭਾਵਨਾਲ ਕਾਬਲ ਦੇ ਪਠਾਣ, ਤੇ ਵਲੈਤ ਦ ਗੋਰੇ ਨੂੰ ਵੀ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ਗਊ ਹੱਤਿਆ ਕਰਨ ਦਾ ਹੀਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੈਂਦਾ। ਕਾਬਲ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸੁਜ਼ਾ-ਉਲ ਮੁਲਕ ਅਤੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਦ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਨੇ ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਲਿਖਕੇ ਦਿਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਅੰਦਰ ਗਊ ਘਾਤ ਕਦਾਚਿਤ ਨਹੀਂ ਕਰਨਗੀਆਂ, ਕੂਕੇ ਬੀਰਾਂ ਦੇ ਇਕ ਛੋਟੇ ਜਹੇ ਜਥੇ ਨੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਬੁਚੱੜਖਾਨੇ ਖੋਹਲਣ ਦਾ ਸਰਕਾਰੀ ਐਲਾਨ ਇਕ ਤ੍ਰਿਖੀ ਨਸ਼ਤ੍ਰ ਦੇ ਸਮਾਨ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਏਹ ਦੇਖਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਕਿ ਸਿਖ ਦ ਸ੍ਰੀਰ ਵਿਚੋਂ ਅਣ-

ਖੀਲਾ ਖ਼ੂਨ ਖ਼ਾਰਜ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ, ਕਿ ਕੁਛ ਬਾਕੀ ਹੈ? ਜਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਪਣੀ ਜਥੇਬੰਦੀ ਵਲ ਧਿਆਨ ਮਾਰਿਆ ਤਾਂ ਉਨਾਂ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰ ਆਇਆ, ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਾਲਾਂ ਕੋਈ ਅਜਹੀ ਹਰਕਤ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਜਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲੇਗੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਬੁਚੜਖ਼ਾਨੇ ਬੰਦ ਕਰਨ ਦੀ ਲਹਿਰ ਜਾਰੀ ਕਰ ਸਕਣ, ਪਰ ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਾਰੀ ਰਹਿਣਾਂ ਵੀ ਦੇਸ਼ ਹਿਤ ਦੇ ਉੱਕਾ ਹੀ ਵਿਰੁਧ ਸਮਝ ਰਹੇ ਸਨ। ਛੇਕੜ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਕੁਛ ਹੋਵੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਹੋਰ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬੁਚੱੜਖਾਨੇ ਹਟੌਣ ਵਾਸਤੇ ਕੋਈ ਸਕੀਮ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਇਸ ਚੈਲੰਜ ਦਾ ਜਵਾਬ ਜ਼ਰੂਰ ਦੇਣਾਂ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਸਿਖ ਮਰ ਚੁਕਾ ਹੈ ਕਿ ਜੀਉਂਦਾ ਹੈ? ਛੇਕੜ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਕ ਪ੍ਰੋਗ-ਰਾਮ ਬਣਾਇਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਹ ਸਮਝਦੇ ਸਨ, ਜੇ ਸਫਲ ਹੋ ਗਏ, ਤਾਂ ਦੇਸ਼ ਇਸ ਮਹਾਨ ਪਾਪ ਅਤੇ ਕਲੰਕ ਤੋਂ ਬਚ ਜਾਏਗਾ। ਗਊਆਂ ਦੀ ਰਛਿਆ ਹੋ ਸਕੇਗੀ। ਬਲਦ ਬਚ ਜਾਣਗੇ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਕਿਰਸਾਣ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਹੋਣਗੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਰਕਤ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸਾਰੀ ਲੁਕਾਈ ਲਾਭ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕੇਗੀ। ਦੂਜੀ ਸੂਰਤ ਅਸਫਲਤਾ ਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਵਿਚ ਉਹ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਜਾਣਗੇ ਅਤੇ ਦੇਸ ਦੇ ਭਲੇ ਲਈ ਜੋ ਮਹਾਨ ਕੰਮ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਹਿਤ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤਿਆ-ਰੀਆਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਸਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਉਹ ਆਪਣਾਂ ਹਿੱਸਾ ਅਦਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇਸ ਅਨਿੱਤ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਕੂਚ ਕਰ ਜਾਣਗੇ।

ਸੋ ਨਾਮਧਾਰੀ ਬੀਰਾਂ ਦਾ ਇਹ ਨਿਕਾ ਜੇਹਾ ਜਥਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ੧੦ ਸਿਖ ਸ਼ਾਮਿਲ ਸਨ, ਅਪਣੇ ਜੀਵਨ

ਦਾ ਸਬੂਤ ਪਸ਼ ਕਰਨ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਕੀ ਨਗਰੀ ਵ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਦੂਜੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਚੋਂ ਬੁੱਚੜ ਖ਼ਾਨਿਆਂ ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ ਕਰ ਦੇਣ ਦੀ ਸਕੀਮ ਤੇ ਅਮਲ ਕਰਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੂੰ ਰਵਾਨਾਂ ਹੋਇਆ, ਪਹਿਲੋਂ ਤਾਂ ਸਿਖ ਲਹੌਰੀ ਦਰਵਾਜੇ ਵਾਲੇ ਬੁਚੜ ਖਾਨੇ ਨੂੰ ਦੇਖਕੇ ਬਹੁਤ ਦੁਖੀ ਹੋਏ। ਪਰ ਜਦ ਉਨਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕਲ ਘੰਟੇ ਘਰ ਵਾਲੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਬੁਚੜ ਖ਼ਾਨਾਂ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਅਸਲੋਂ ਹੀ ਅਸ਼ਾਂਤ ਹੋ ਗਏ। ਉਨਾਂ ਨੇ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਇਲਾਂ ਤੇ ਗਿਰਝਾਂ ਆਪਣੀਆਂ ਚੁੰਝਾਂ ਵਿਚ ਗਊ ਮਾਸ ਦੀਆਂ ਬੋਟੀਆਂ ਲੈਕੇ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰ ਦੇ ਪਵਿਤ੍ਰ ਜਲ ਵਿਚ ਸੁਟ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਜਲ ਦਾ ਅਨਾਦਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਹ ਦਿਲ ਹੀ ਦਿਲ ਵਿਚ ਝੁਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਆਖ਼ਿਰ ਉਹ ਅਪਣੇ ਇਕ ਸਾਥੀ ਮਿਸਤ੍ਰੀ ਲਹਿਣਾਂ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਪੁਜੇ, ਜਿਥੇ ਹਵਨ ਕਰਨ ਪਿਛੋਂ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ। ਹਰ ਇਕ ਨੇ ਅਪਣੇ ਜੀਵਨ ਬਲੀਦਾਨ ਦਾ ਪ੍ਰਣ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ, ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਕਹੇ ਕਿ—"ਹੇ ਸਤਿਗੁਰੂ, ਹੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ! ਜਿਸ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਅਸਾਂ ਕਮਰਾਂ ਕੱਸੀਆਂ ਹਨ, ਉਸ ਵਿਚ ਸਫਲ ਹੋਣ ਦੀ ਸਾਨੂੰ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇਹ। ਇਸ ਕੰਮ ਵਿਚ ਸਾਡਾ ਆਪਣਾਂ ਕੋਈ ਸੁਆਰਥ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਜੰਤਕ ਲਾਭ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖਦੇ ਹੋਏ ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋਏ ਹਾਂ। ਦੀਨ ਦਿਆਲੂ ਜੀ! ਅਸੀਂ ਸਫਲ ਹੋਈਏ ਯਾ ਸ਼ਹੀਦ"।

ਬੁੱਚੜ ਖਾਨੇ ਤੇ ਹਮਲਾ} ਛੇਕੜ ੧੪ ਤੇ ੧੫ ਜੂਨ ੧੮੭੧ ਦੀ ਵਿਚਕਾਰਲੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਪਹਿਲੋਂ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਕੋਲ ਦੇ ਬੁਚੜਾਂ ਦੀ ਸਾਰਲਈ

ਗਈ। ਅਤ ਪਿਛੋਂ ਦੂਜੇ ਬੁੱਚੜ ਖ਼ਾਨੇ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਪਹਿਲੋਂ ਉਹ ਗਊਆਂ ਖੋਲ੍ਹਕੇ ਬਾਹਰ ਕੱਢੀਆਂ ਗਈਆਂ ਜੋ ਕਤਲ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਕਾਬੂ ਕੀਤੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਪਿਛੋਂ ਜੋ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ, ਉਸ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਕੇ ਰਾਹੇ ਪਏ। ਜਦ ਪੁਲਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਾ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਸ਼ੁਭੇ ਵਿਚ ਉਨਾਂ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਅਕਾਲ ਬੁੰਗੇ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਕੁਛ ਗਿਣੇ ਮਿਥੇ ਹਿੰਦੂ ਵੀ ਫੜੇ ਗਏ। ਚੋਖੇ ਦਿਨਾਂ ਤਕ ਤਫਤੀਸ਼ ਜਾਰੀ ਰਹੀ। ਪੁਲਸ ਨੇ ਬਿਦੇਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਚਾਲਾਨ ਕਰ ਦਿਤੇ। ਅਤੇ ਨਿਹੰਗਾਂ ਤੇ (ਜਿਨਾਂ ਨੂੰ ਓਦੋਂ ਅਕਾਲੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ) ਬਹੁਤ ਸਖ਼ਤੀ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਨਾਂ ਨੇ ਅਣਕੀਤੇ ਜੁਰਮ ਨੂੰ ਮੰਨ ਲਿਆ। ਮੁਕਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਕਿ ਪੁਲੀਸ ਦੀ ਮਾਰ ਤੋਂ ਡਰਕੇ ਕਤਲਾਂ ਦਾ ਇਕਬਾਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬੇ ਗੁਨਾਹ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਵੀ ਮੌਤ ਦੀਆਂ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਸੁਣਾਕੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਨਿਆਂ ਦਾ ਦਿਵਾਲਾ ਕਢ ਦਿਤਾ।

ਕੂਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਇਕਬਾਲ ਜੁਰਮ

ਦੇਵ ਨੇਤ ਉਹ ਸਿਖ ਜਿਨਾਂ ਨ ਇਹ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ। ਉਨਾਂ ਨੇ ਪੁਛਿਆ ਸਿਖੋ! ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰ ਵਾਲੇ ਬੁਚੜ ਮਾਰੂ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦਾ ਕੀ ਬਣਿਆ ? ਉਨਾਂ ਬਿਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ! ਉਨਾਂ ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪਰ ਦੀਨ ਦਿਆਲ! ਆਪ ਅਗੇ ਝੂਠ ਬੋਲਣਾਂ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਹ ਕਤਲ ਅਸਾਂ ਕੀਤੇ ਸਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ —"ਸਿਖੋ ਮੇਹਨਤ ਕੋਈ ਕਰੇ ਤੇ ਫਲ ਕਈ ਭੁਗਤੇ, ਇਹ

ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਝਟ ਪਟ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪਹੁੰਚਕੇ ਬਿਦੋਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਛੁਡਾਓ, ਤੇ ਅਪਣੇ ਕਰਮ ਦਾ ਫਲ ਆਪ ਭੁਗਤੋ"।* ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਆਗਿਆ ਅਗੇ ਸਿਰ ਨਿਵਾ ਦਿਤਾ, ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰ ਪੁਜ ਕੇ ਹਾਕਮਾਂ ਸਾਮਣੇ ਸਚੋ ਸਚ ਬਿਆਨ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਆਪਣੇ ਆਪਨੂੰ ਅਪਣੀ ਕਿਸਮਤ ਤੇ ਛਡ ਦਿਤਾ। ਪਹਿਲੋਂ ਤਾਂ ਹਾਕਮਾਂ ਨੇ ਸਮ-ਝਿਆ, ਕਿ ਇਹ ਸਾਧੂ ਲੋਕ ਅਪਣੇ ਕੋਮਲ ਸੁਭਾਵ ਦੇ ਕਾਰਨ ਦਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਛੁਡਾਕੇ ਆਪ ਫਾਹੇ ਔਣਾਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਰ ਏਕ ਗੱਲ ਸਹੀ ਸਹੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ, ਅਰ ਹਥਿਆਰ ਤਕ ਬ੍ਰਾਮਦ ਕਰਾ ਦਿਤੇ, ਤਾਂ ਉਨਾਂ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਹਾਕਮਾਂ ਉਤੇ ਇਸ ਘਟਨਾਂ ਦਾ ਖਾਸ ਅਸਰ ਪਿਆ।

ਸਿਸ਼ਨ ਜਜ ਦੀ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ੨੮-੨੯ ਅਤੇ ੩੦ ਅਗਸਤ ਨੂੰ ਉਤੋੜਿਤੀ ੩ ਦਿਨ ਇਨਾਂ ਕੂਕੇ ਬੀਰਾਂ ਦਾ ਮੁਕੱ-ਦਮਾਂ ਮੇਜਰ ਡਬਲਯੂ ਜੀ ਡੇਵਿਸ ਸਿਸ਼ਨ ਜੱਜ ਅਤੇ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ, ਜਿਸਦਾ ਫੈਸਲਾ ੩੧ ਅਗਸਤ ੧੮੭੧ ਨੂੰ ਹੇਠਾਂ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸੁਨਾਇਆ ਗਿਆ:-

੪ ਫਾਂਸੀ:-

(੧) ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ....
(੨) ਫਤਹ ਸਿੰਘ ,, ...
(੩) ਹਾਕਮ ਸਿੰਘ ਪਟਵਾਰੀ ਮੌੜੇ ਜਿ: ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰ
(੪) ਬੀਹਲਾ ਸਿੰਘ ਨਾਰਲੀ ਜ਼ਿ:ਲਾਹੌਰ

* ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਰੀਫਾਰਮ ਮੂਵਮੈਂਟ (ਪੰਨਾਂ੩੮)

੩ ਕਾਲੇ ਪਾਣੀ:-

(੫) ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਪੁਤ੍ਰ ਮੁਸੱਦਾ ਸਿੰਘ............

(੬) ਲਹਿਣਾਂ ਸਿੰਘ ਪੁਤ ਬੁਲਾਕਾ ਸਿੰਘ ....

(੭) ਸਿਪਾਹੀ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ......ਇਹ ਤਿੰਨੇ ਉਮਰ ਕੈਦ

—o—o—

(੮) ਮੇਹਰ ਸਿੰਘ ....ਲੋਪੋਕੇ......................

(੯) ਭੇਡਾ ਸਿੰਘ ਠੱਟਾ (ਜੋ ਲੋਪੋਕਿਆਂ ਪਾਸ ਹੈ)

(੧੦)ਅੜਬੰਗ ਸਿੰਘ ਮਰ੍ਹਾਣਾਂ ਜ਼ਿ: ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ। ਨੰ: ੮ ਤੋਂ ੧੦ ਤਕ ਤਿੰਨੇ ਮਫ਼ਰੂਰ ਕਰਾਰ ਦਿਤੇ ਗਏ ਜੋ ਅਨੇਕ ਜਤਨਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਪੁਲਸ ਨੂੰ ਨਹੀ ਮਿਲ ਸਕੇ।

ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਤਸਦੀਕ| ਜ਼ਾਬਤਾ ਫੌਜਦਾਰੀ ਦੀ ਦਫ਼ਾ ੩੯੮ ਅਨੁਸਾਰ ਮਿਸ਼ਨ ਜੱਜਨੇ ਆਪਨਾਂ ਫੈਸਲਾ ਤਸਦੀਕ ਵਾਸਤੇ ਚੀਫ਼ ਕੋਰਟ ਲਹੌਰ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ। ਜਸਟਿਸ ਜੇ ਕੈਂਪਬਲ ਨੇ ੯ ਸਤੰਬਰ ੧੮੭੧ ਨੂੰ ਅਤੇ ਜਸਟਿਸ ਸੀ ਆਰ ਲਿੰਡਸੇ ਨੇ ੧੧ ਸਤੰਬਰ ੧੮੭੧ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਤਸਦੀਕ ਕਰ ਦਿਤੀ।

ਆਸ਼ਕਾਨਿ ਵਤਨ ਤਖ਼ਤਾਇ ਦਾਰ ਪਰ

ਸ਼ਹਿਰ ਨਿਵਾਸੀਆਂ ਤੇ ਅਸਰ

ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਤਸਦੀਕ ਹੋਣ ਦੀ ਖਬਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਹਰ ਗਲੀ ਤੇ ਮਹੱਲੇ ਵਿਚ ਬਿਜਲੀ ਵਾਂਗ ਫੈਲ ਗਈ। ਧੰਨ ਧੰਨ ਤਾਂ ਓਦੋਂ ਹੀ ਹੋਣ ਲਗ ਪਈ ਸੀ, ਜਦ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦੋਸ਼ ਸ੍ਵੀਕਾਰ ਕਰਕੇ ਬਿਦੋਸਿਆਂ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਛੁਡਾਇਆ ਸੀ, ਪਰ ਅਜ ਤਾਂ ਉਹ ਜ਼ਿੰਦਾ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਨਾਉਂ ਨਾਲ ਪੁਕਾਰੇ ਜਾਣ ਲਗੇ। ਸਿਸ਼ਨ ਜੱਜ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੁਣਨ ਤੋਂ ਫਾਂਸੀ ਲਗਣ ਦੇ ਦਿਨ ਤਕ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਆਪਣਾਂ ਲੰਗਰ ਆਪ ਕਰਕੇ ਛਕਣ ਦੀ ਆਗਜਾ ਮਿਲੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਰਸਦ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵੀ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਕੁਛ ਕੂਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਵਲੋਂ ਹੋਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ੧੫ ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਮਿਲਨ ਦਾ ਦਿਨ ਸੀ, ਜਦ ਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕੀਤੇ। ਉਪ੍ਰੰਤ ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਬਣਾਕੇ ਵਰਤਾਇਆ। ਢੋਲਕੀ ਛੈਣਿਆਂ ਦੀ ਆਗਜ਼ਾ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਆਹਾ! ਕੈਸਾ ਸੁੰਦਰ ਨਜ਼ਾਰਾ ਹੈ। ਆਸ਼ਕ ਸੂਲੀ ਚੜ੍ਹਨ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਕ ਸਿੰਘ ਨੇ ਗਲ ਵਿਚ ਢੋਲਕੀ ਪਾਈ, ਦੂਜਿਆਂ ਨੇ ਛੈਣੇਂ ਲਏ। ਝੂਮ ਝੂਮ ਕੇ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਕਤਲਗਾਹ ਵਲ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਦਰਸ਼ਕ

ਅਚਰਜ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਹਾਂ! ਏਨਾਂ ਸਿਖਾਂ ਨੇ ਅਜ ਫਾਂਸੀ ਚੜ੍ਹਨਾ ਹੈ! ਏਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਇਉਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੌਤ ਯਾਦ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਕੀ ਇਹ ਕਿਸੇ ਸ਼ਾਦੀ ਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ? ਹਾਂ ਠੀਕ ਹੈ, ਆਸ਼ਕ ਅਜ ਮੌਤ ਲਾੜੀ ਨੂੰ ਵਿਆਹਣ ਵਾਸਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਤਦੇ ਤਾਂ ਆਪੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋ ਉਛਲ ਰਹੇ ਹਨ। ਮਜੀਠਾ ਰੋਡ ਉਤੇ ਜਿਥੇ ਅਜ ਕਲ ਸਿਵਿਲ ਹਸਪਤਾਲ ਹੈ ਇਕ ਬੋਹੜ ਨਾਲ ਫਾਂਸੀ ਦੇਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸੀ। ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਜਲੂਸ ਓਥੇ ਪੁਜਦਾ ਹੈ। ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦਾ ਕਾਫ਼ੀ ਭੀੜ ਭੜੱਕਾ ਹੈ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਜਦ ਅਫਸਰ ਇੰਨਚਾਰਜ ਵਲੋਂ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਕਿ ਇਸ ਵੇਲੇ ਜੋ ਕਹਿਣਾਂ ਚਾਹੋ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹੋ, ਤਾਂ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਨੇ ਏਹ ਮੰਗਾਂ ਕੀਤੀਆਂ। (੧)"ਸਾਨੂ ਤੰਦੀ ਨਾਲ ਫਾਹੇ ਨਾਂ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ, (੨) ਫਾਹੇ ਦਾ ਰੱਸਾ ਅਸੀਂ ਆਪ ਆਪਣੇਂ ਗਲਾਂ ਵਿਚ ਪਾਵਾਂਗੇ"। ਦੋਵੇਂ ਮੰਗਾਂ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਈਆਂ ਗਈਆਂ। ਤੰਦੀ ਦੀ ਥਾਂ ਰੇਸ਼ਮੀ ਰਸੀਆਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਚੀਨੀਵਾਲੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਚਰਨ ਕਮਲਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰਕੇ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ, ਅਤੇ ਛਾਲਾਂ ਮਾਰਦੇ ਹੋਏ—ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਦੀ ਧੁਨੀ ਵਿਚ ਅਪਨੀਂ ਹਥੀਂ ਰੱਸੇ ਗਲਾਂ ਵਿਚ ਪਾਕੇ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਪਾ ਗਏ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਜੰਤਾ ਵਲੋਂ ਏਹ ਆਵਾਜ਼ ਆ ਰਹੀ ਸੀ—ਏਸਤ੍ਹਾਂ ਦਿਆ ਕਰਦੇ ਨੇ ਆਪਣੀਂ ਜਿੰਦਗੀ ਦਾ ਸਬੂਤ ਵਤਨ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦ ਫਾਂਸੀ ਦੇ ਤਖ਼ਤੇ ਤੇ ਪੀਂਘਾਂ ਝੂਟ ਝੂਟ।

ਸ਼ਹੀਦ ਦੀ ਮਾਤਾ ਹਾਕਮ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ ਆਪਣੀਂ ਵਿਧਵਾ ਮਾਈ ਦਾ ਇਕਲੌਤਾ ਲਾਲ ਸੀ। ਮਾਈ ਆਪਣਾਂ ਕੋਠਾ ਉਧੇੜਕੇ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਬਾਲਣ ਲਿਆਈ

ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਇਸਨੇ ਚਹੁੰ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਾ ਜਲ ਲਿਆਕੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਵਾਇਆ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਗਾਉਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਕੀਤਾ।

ਕਿਸੇ ਨੇ ਅਫ਼ਸੋਸ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਿਹਾ–'ਮਾਈ! ਪੁੱਤ੍ਰ ਵਲੋਂ ਕੀ ਆਖੀਏ? ਮਾਈ ਨੇ ਮੁਸਕ੍ਰਾਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਿਹਾ–'ਲੋਕਾ! ਮੈਂ ਅਜ ਬੜੇ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੀ ਹਾਂ ਜਿਸਦਾ ਪੁੱਤ ਗਊ ਗਰੀਬ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਬਦਲੇ ਅਪਣੇ ਚੀਨੀ ਵਾਲੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਆਗਯਾ ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਦੇਸ਼ ਭਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਇਸ ਸ਼ਹੀਦੀ ਘਟਨਾਂ ਦਾ ਏਨਾਂ ਅਸਰ ਹੋਇਆ ਕਿ ਹਰ ਇਕ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਨਿਕਲ ਰਹੇ ਸੀ–"ਜਨਨੀ ਜਨਹਿ ਤ ਭਗਤ ਜਨ ਕੈ ਦਾਤਾ ਕੈ ਸੂਰ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਜਨਨੀ ਬਂਝ ਰਹੁ ਕਾਹਿ ਗਵਾਵਹਿ ਨੂਰ"। ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਇਸ ਗਲ ਨੂੰ ਬੜੀ ਮਹਾਨਤਾ ਦਿਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ, ਕਿ ਆਪਨੇ ਇਸ ਘਟਨਾਂ ਵਿਚ ਨਾਂ ਕੇਵਲ ਬਿਦੇਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਗਲਾਂ ਤੋਂ ਫਾਂਸੀ ਦੇ ਰੱਸੇ ਲੁਹਾਕੇ ਅਪਣੇ ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਗਲਾਂ ਵਿਚ ਪਵਾਏ, ਸਗੋਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਿਹੰਗਾਂ (ਯਾ ਅਕਾਲੀਆਂ) ਨੇ ੧੮੬੭ ਈ: ਦੀ ਦੀਪ ਮਾਲਾ ਸਮੇਂ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਤੇ ਆਪਦੀ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨ ਤੋਂ ਨਾਂਹ ਕੀਤੀ ਸੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਬਚਾਕੇ ਇਸ ਵਾਕ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤਖ ਮੂਰਤੀਮਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ–"ਕਬੀਰ ਬੁਰੇ ਦਾ ਭਲਾ ਕਰ ਗੁੱਸਾ ਮਨਿ ਨ ਹੰਢਾਇ"।

(ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀ ਘਟਨਾ ਬਾਬਤ)

ਹੋਰ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਦੀ ਰਾਏ

੧-''ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਰੀਫਾਰਮ ਮੂਵਮੈਂਟ ਐਂਡ ਦੀ ਸਿਖ ਅਵੇਕਨਿੰਗ'' ਨਾਮ ਦੀ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ-ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਰੁਚੀ ਰਾਮ ਸਾਹਿਬ ਸਾਹਨੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:-

''ਕੁਛ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਲਹੌਰੀ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਲੰਘਣ ਦਾ ਇਤਫ਼ਾਕ ਹੋਇਆ, ਜਿਥੇ ਪੁਰਾਣੀ ਰਵਾਇਤ ਅਤੇ ਸਰ ਜਾਨ ਲਾਰੰਸ ਦੇ ੧੮੪੭ ਦੇ ਇਸ ਹੁਕਮ ਵਿਰੁੱਧ ਕਿ-''ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਗਊ ਹੱਤਯਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ'' ਬੁੱਚੜਖ਼ਾਨਾਂ ਖੋਹਲਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਅਫ਼ਵਾਹ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਪਵਿੱਤ੍ਰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਬੁੱਚੜਾਂ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਦੁਕਾਨਾਂ ਹੋਰ ਖੁਲ੍ਹਣ ਵਾਲੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਤੇ ਸਿਖਾਂ ਵਿਚ ਬੜੀ ਨਰਾਜ਼ਗੀ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖ ਜਿਨਾਂ ਨੂੰ ਗਊ ਹੱਤਯਾ ਵਿਰੁੱਧ ਸਖ਼ਤ ਘ੍ਰਿਣਾ ਸੀ, ਕੁਛ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਆਏ। ਬੁੱਚੜਾਂ ਤੇ ਟੁਟ ਪਏ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਛ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਕੇ ਰਾਹੇ ਪਏ।... ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਾ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾਕੇ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਕਤਲ ਤੁਸੀਂ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਤੇ ਬੇਗੁਨਾਹ ਨਿਹੰਗ ਗਿਫ਼-ਤਾਰ ਹੋਏ ਹੋਏ ਹਨ। ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਜਾਕੇ ਅਪਣੇ ਦੋਸ਼ ਨੂੰ ਮੰਨੋ, ਤਾਂ ਕਿ ਬੇਦੋਸ਼ੇ ਬਚ ਜਾਣ। ਉਹ ਗਏ, ਅਤੇ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਮੁਕੱਦਮਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਸਾਫ਼ ਕਰ ਦਿਤਾ, ਅਰ ਹੌਂਸਲੇ ਨਾਲ ਅਪਣੇ ਆਪਨੂੰ ਅਪਣੀ ਕਿਸ-

ਮਤ ਤੋ ਛਡ ਦਿਤਾ।" (ਪੰਨਾਂ ੩੮)

(੨) ਤਵਾਰੀਖ਼ ਪੰਜਾਬ (ਉਰਦੂ) ਮੁਸੱਨਫਾ ਭਾਈ ਪਰਮਾਨੰਦ ਜੀ ਐਮ. ਏ. ਐਮ. ਐਲ. ਏ. (ਕੇਂਦਰੀ) ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:-

"੧੮੭੧ ਮੇਂ ਕੁਛ ਜੋਸ਼ੀਲੇ ਨਾਮਧਾਰੀਓਂ ਕੋ ਇਸ ਬਾਤ ਸੇ ਬਹੁਤ ਗੁੱਸਾ ਥਾ ਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਕੇ ਤੀਰਥ ਮੁਕਾਮ-ਪਰ ਗਊ ਹੱਤਯਾ ਕਿਉਂ ਕੀ ਜਾਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਲੀਏ ਉਨੋਂ ਨੇ ਏਕ ਰਾਤ ਜਾਕਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਕੇ ਸਭ ਬੂਚੜੋਂ ਕੋ ਕਤਲ ਕਰ ਦੀਆ। ਸ਼ਹਿਰ ਮੇਂ ਵਾਵੇਲਾ ਸਾ ਮਚ ਗਿਆ। ਵਹਾਂ ਕੇ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਨੇ ਹਿੰਦੂ ਰਈਸੋਂ ਕੋ ਸ਼ਹਿਰ ਮੇਂ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰ ਲੀਆ, ਕਿ ਯਿਹ ਵਾਕਿਆ ਉਨਕੀ ਸਾਜ਼ਸ਼ ਸੇ ਕੀਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਨੋਂ ਨੇ ਯੇਹ ਕਤਲ ਕੀਆ ਥਾ ਉਨੋਂ ਨੇ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਕੋ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਕੀ ਖ਼ਬਰ ਦੀ। ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਨਸੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਚੂੰਕਿ ਕਸੂਰ ਉਨੋਂ ਨੇ ਕੀਆ ਹੈ, ਔਰ ਉਨਕੇ ਬਦਲੇ ਮੇਂ ਦੂਸਰੇ ਬੇਗੁਨਾਹ ਪਕੜੇ ਗਏ ਹੈਂ, ਉਨਕਾ ਯਿਹ ਫ਼ਰਜ਼ ਹੈ, ਕਿ ਅਪਨੇ ਆਪਕੋ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਅਪਨੇ ਕੀਏ ਹੂਏ ਕਾ ਇਕਬਾਲ ਕਰੇਂ। ਇਸ ਪਰ ਵੁਹ ਗਏ ਔਰ ਉਨੋਂ ਨੇ ਅਪਨੇ ਆਪਕੋ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਦੀਆ। ਨਤੀਜਾ ਯੇਹ ਹੂਆ ਕਿ ਉਨ ਪਰ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਾ ਕਰ ਉਨਕੋ ਫਾਂਸੀ ਦੀ ਗਈ।" (ਸਫਾ ਪ੬੧)

(੩) "ਭਾਰਤ ਮੇਂ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ" ਦੇ ਕਰਤਾ ਸ੍ਰੀ ਯੁਤ ਪੰਡਿਤ ਸੁੰਦਰ ਲਾਲ ਵੱਲੋਂ-ਇਲਾਹਾਬਾਦ- ਦੇ ਮਾਸਕ ਪੱਤ੍ਰ "ਵਿਸ਼ਵਬਾਣੀ" (ਹਿੰਦੀ)-ਵਿਖੇ ਪੰਨਾਂ ੭੦੧ ਤੋਂ ੧੧ ਤਕ ਇਕ ਲੇਖ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਇਆ ਸੀ ਜਿਸਦਾ ਸਿਰ ਲੇਖ ਹੈ -"ਇਤਿਹਾਸ ਕਾ ਏਕ ਭੂਲਾ ਹੂਆ ਪੰਨਾ"। ਉਸ ਵਿਚ

ਲਿਖਿਆ ਹੈ:—

"ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਕੇ ਅੰਦਰ ਜਿਸ ਜਗ੍ਹਾ ਆਜ ਕਲ ਘੰਟਾ ਘਰ ਬਨਾ ਹੂਆ ਹੈ, ਵਹਾਂ ਉਸ ਜ਼ਮਾਨੇ ਮੇਂ ਖੁਲ੍ਹਾ ਮੈਦਾਨ ਥਾ। ਨਈ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਵਹਾਂ ਏਕ ਬੁੱਚੜ ਖ਼ਾਨਾ ਖੁਲ-ਵਾਇਆ। ਲੋਗੋਂ ਨੇ ਇਤ੍ਰਾਜ਼ ਕੀਆ। ਕੋਈ ਸੁਨਾਈ ਨਾ ਹੂਈ। ਇਸ ਪਰ ਕੁਛ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿਖੋਂ ਨੇ ਕੁਛ ਕਸਾ-ਈਓਂ ਕੋ ਮਾਰ ਕਰ ਉਨਸੇ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਗਊਓਂ ਕੋ ਛੁੜਾ ਲੀਆ ਔਰ ਖ਼ੁਦ ਸ਼ਹਿਰ ਸੇ ਭਾਗ ਗਏ। ਸ਼ਹਿਰ ਸੇ ਕੁਛ ਦੂਸਰੇ ਹਿੰਦੂ ਸਿਖ ਪਕੜ ਲੀਏ ਗਏ। ਪੋਲੀਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹੇਂ ਤਕਲੀਫੇਂ ਦੇ ਦੇ ਕਰ ਉਨਸੇ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਜੁਰਮ ਕਬੂਲ ਕਰਵਾ ਲੀਆ......ਜਬ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਕੋ ਮਾਲੂਮ ਹੂਆ, ਕਿ ਯਿਹ ਕਾਮ ਉਨਕੇ ਕੁਛ ਸਿਖੋਂ ਨੇ ਕੀਆ ਹੈ, ਤੋ ਉਨ੍ਹੋਂ ਨੇ ਉਨਕੋ ਬੁਲਾ ਕਰ ਹੁਕਮ ਦੀਆ, ਕਿ ਤੁਮ ਲੋਗ ਖ਼ੁਦ ਪੋਲੀਸ ਕੇ ਸਾਹਮਨੇ ਜਾਕਰ ਅਪਨਾ ਗੁਨਾਹ ਕਬੂਲ ਕਰਲੋ ਔਰ ਬੇਗੁਨਾਹੋਂ ਕੋ ਛੁੜਵਾਓ। ਉਨ੍ਹੋਂ ਨੇ ਐਸਾ ਹੀ ਕੀਆ। ਯਹ ਲੋਗ ਫਾਂਸੀ ਪਰ ਲਟਕਾ ਦੀਏ ਔਰ ਦੂਸਰੇ ਬੇਗੁਨਾਹੋਂ ਕੋ ਛੋੜ ਦੀਆ ਗਿਆ।" (ਪੰਨਾ ੭੦੪ ਜੂਨ ੧੯੪੨)

(੪) "ਥੀਸਿਜ਼ ਆਨ ਦੀ ਨਾਮਧਾਰੀ ਮੂਵਮੈਂਟ" ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ:—

—"ਕੁਛ ਗੁਪਤ ਵਿਚਾਰ ਪਿਛੋਂ ਉਨਾਂ ਨੇ ਇਰਾਦਾ ਕੀਤਾ, ਕਿ ਇਸ ਪਵਿਤ੍ਰ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਇਸ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਬੁਰਾਈ ਤੋਂ ਅਪਣੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰਕੇ ਵੀ ਸਾਫ਼ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।................ ੧੪ ਜੂਨ ਦੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਉਨਾਂ ਨੇ ਬੁੱਚੜ ਖ਼ਾਨਿਆਂ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ, ਮਾਮਲਾ ਬੜਾ ਨਾਜ਼ਕ

ਵਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਿਆ ਗਿਆ । ਸਰਕਾਰੀ ਅਫਸਰਾਂ ਨੇ ਪੂਰੀ ਤਾਕਤ ਨਾਲ ਪੁਣ ਛਾਣ ਕਰਕੇ ਖੋਜ ਕੱਢਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਸ਼ ਕੀਤੀ । ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਵਿਚ ਸਹੈਤਾ ਦੇਣ ਵਾਲਿਆਂ ਯਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਬੰਧੀ ਪੁਲਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਦੇਣ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਯਾ ਇਨਾਮ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ । * ਸਭ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਅਫਸਰ ਮਿਸਟਰ ਕ੍ਰਿਸਟੀ, ਬੜਾ ਤਜਰਬਾਕਾਰ ਅਤੇ ਯੋਗ, ਅਰ ਜਿਸਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਖੋਜ ਪੜਤਾਲ ਦਾ ਮੁੱਦਈ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਸ਼ੋਹਰਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੀ ਇਸ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਤਫਤੀਸ਼ ਵਾਸਤੇ ਨੀਯਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ.........

ਪੁਲੀਸ ਤਫਤੀਸ਼ ਦੀ ਤਵਾਰੀਖ਼ ਸ਼ੋਤ ਉਸ ਕਾਰ-ਵਾਈ ਦੀ ਸਹੀ ਤਸਵੀਰ ਹੈ, ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਮਨ ਦੇ ਰਾਖਿਆਂ ਵਲੋਂ ਕਦੇ ਕਦਾਈਂ ਤਰੱਕੀ(Promotion) ਲੈਣ ਬਦਲੇ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ. ੨੯ ਜੁਲਾਈ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਹੋ ਚੁਕੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਆਦਮੀਆਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ੧੩ ਨਿਹੰਗ (ਯਾ) ਅਕਾਲੀਆਂ ਨੂੰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸਬੰਧ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜੁਰਮ ਮਨਾਣ ਵਾਸਤੇ ਤਕਲੀਫਾਂ ਦੇ ਦੇ ਕੇ ਬਹੁਤ ਤੰਗ ਕੀਤਾ ਗਿਆ * ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਤਿੰਨਾਂ ਨੂੰ ਕਲਪਿਤ ਗੋਂਦ (Supposed conspiracy) ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਵਾਦਾ ਮਾਫ਼ੀ ਦਿਤੀ ਗਈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਬਾਕੀ ਦਸਾਂ ਦਾ ਮੁਕੱਦਮਾਂ ਮੇਜਰ ਡੇਵਿਸ (ਕਮਿਸ਼ਨਰ-ਤੇ ਮਿਸ਼ਨ ਜਜ) ਦੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਇਸ ਮੁਕੱਦਮੇਂ ਵਿਚ ਪੈਦਾ

---

* "ਮਜਮਾਉਲ ਬਹਿਰੀਨ" ਉਰਦੂ ਹਫ਼ਤਾਵਾਰ ੨੨-੭-੧੯੭੧ ਪੰਨ ੧੨

ਕੀਤੀ ਗਈ ਸ਼ਹਾਦਤ ਉਕਾਹੀ ਝੂਠੀ ਸੀ। ਪੁਲੀਸ ਵਲੋਂ ਏਨੀਂ ਤਕਲੀਫ਼ ਦਿਤੀ ਗਈ ਕਿ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਆਦਮੀਆਂ ਨੇ ਖੁਲੇ ਤੌਰ ਤੇ ਮੰਨ ਲਿਆ ਕਿ ਅਸਲ ਦੋਸ਼ੀ ਓਹੀ ਹਨ। ......ਮਿਸ਼ਨ ਜਜ ਨੇ ਉਨਾਂ ਨਿਹੰਗਾਂ (ਅਕਾਲੀਆਂ) ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੀਆਂ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਦਿਤੀਆਂ, ਜਿਨਾਂ ਨੇ ਪੁਲਸ ਦੇ ਦਬਾ ਹੇਠ ਆਕੇ ਆਪਣੀ ਰਜ਼ਾਮੰਦੀ ਨਾਲ ਜੁਰਮ ਦਾ ਇਕਬਾਲ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਮੁਕੱਦਮੇਂ ਦਾ ਅਸਲੀ ਖੋਜ ਉਸ ਵੇਲੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇਂ ਨਾਂ ਲਗ ਸਕਿਆ, ਜਦ ਤਕ ਕਿ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਧਮਕਾਣ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਅਸਲੀ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਨੇ ਅਪਣੇ ਆਪਨੂੰ ਜਜ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਨਾਂ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਸਚੇ ਵਾਕਿਆਤ ਦੇ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਣ ਨਾਲ ਮੁਕੱਦਮੇਂ ਤੇ ਨਜ਼ਰਸਾਨੀ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਜਿਨਾਂ ਬੇਗੁਨਾਹਾਂ ਨੂੰ ਗ਼ਲਤ ਤੌਰ ਤੇ ਸਜ਼ਾ ਦਿਤੀ ਗਈ ਸੀ, ਉਹ ਛਡ ਦਿਤੇ ਗਏ, ਅਤੇ ਅਸਲੀ ਦਸ਼ੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਚਾਰ ਨੂੰ ਮੌਤ ਅਤੇ ਤਿੰਨਾ ਨੂੰ ਕਾਲੇ-ਪਾਣੀਂ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦਿਤੀ ਗਈ। *

......ਉਨਾਂ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਨੇ ਅਪਣੇ ਅੰਤਮ ਸਮੇਂ ਜੇਹੜੀ ਦਲੇਰੀ ਭਰੀ ਸਪਿਰਿਟ ਵਖਾਈ ਉਸਨ ਉਨਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ (ਕੂਕ ਸਿਖਾਂ) ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਮਾਨ ਵਿਚ ਹੋਰ ਵਾਧਾ ਕਰ ਦਿਤਾ।'

ਜ਼ਿਮੇਵਾਰੀ ਕਿਸਦੇ ਸਿਰ ?

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਬੁੱਚੜ ਮਾਰੂ ਘਟਨਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿਮੇਂਵਾਰੀ ਬਾਬਤ ਸ੍ਰਕਾਰ ਹਿੰਦ ਦੀ—"ਕੂਕਾ ਫ਼ਾਈਲ" ਵਿਚੋਂ

† ਪੰਨਾਂ ੫੦ ਤੋਂ ੫੩ ਤਕ

* ਗਵਰਨਮੈਂਟ ਦਾ ਐਲਾਨ ਨੰਬਰ ੧੦੬੦ ਤ੍ਰੀਕ ੧੦-੬-੧੮੭੧।

ਮੇਜਰ ਬਿਰਚ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਚਿਠੀ ਨੰ: ੪੨੩ ਤੀਕ ੨-੭-੧੮੭੧ ਬਨਾਮ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਡਵੀਜਨ ਪੜ੍ਹਨ ਯੋਗ ਹੈ। ਬਿਰਚ ਸਾਹਿਬ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ *

"ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੁਛ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦਰਜ ਕਰਨਾਂ ਆਪਣਾਂ ਕਰਤਵ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ ਤੇ ਇਸ ਅਪ੍ਰਾਧ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿਤਾ।

(੧) ਅਰੰਭ ਵਿਚ ਬੁੱਚੜਖਾਨੇ ਨੂੰ ਨਿਹੰਗਾਂ ਵਲੋਂ ਧਮਕੀ ਦਿਤੀ ਗਈ ਸੀ, ਜਿਸਦੀ ਰਪੋਟ ਮੈਂ ੮ ਮਈ ਵਾਲੀ ਚਿਠੀ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਸੀ, ੫ ਮਈ ਨੂੰ ਬੁੱਚੜਖਾਨੇ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਇਕ ਪੁਲਸ ਗਾਰਦ ਨੀਯਤ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਜੋ ੩੧ ਮਈ ਨੂੰ ਹਟਾ ਲਈ ਗਈ, ਮੇਰੀ ਰਾਏ ਵਿਚ ਇਹ ਸਾਡੀ ਭੁੱਲ ਸੀ।

(੨) ੨ ਜੂਨ ਨੂੰ ਇਕ ਅਪੀਲ ਵਿਚ ਤੁਰਕਾਂ ਨੂੰ ਰਿਹਾਈ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਇਆ ਗਿਆ, ਜਿਸਨੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਅਪ੍ਰਾਧ ਕਰਨ ਵਿਚ ਮੁਨਾਸਬ ਵਜੂਹਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿਤੀਆਂ। ਨਿਸਚੇ ਹੀ, ਇਸ ਗੱਲ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਰਾਜ ਕਰ ਦਿਤਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਾਨੂੰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਛਰਜਾਦ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਆਸਾਂ ਤੇ ਪਾਣੀ ਫਿਰ ਗਿਆ।

(੩) ਕਈ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਇਸ ਸਾਲ ਗਊ ਘਾਤ ਵਧੀਕ ਹੋਇਆ, ਇਸ ਗੱਲ ਨੇ ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪਤਵੰਤ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕੀਤਾ, ਅਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਜ਼ਬਾਤ ਵਲੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਰਟੀਆਂ ਨੇ ਉਕਾ

* ਕੂਕਾ ਫ਼ਾਈਲ ਕੋਂਦਰੀ ਪੰਨਾਂ ੧੬ ਤੋਂ ੧੮ ਤਕ

ਹੀ ਲਾ ਪ੍ਰਵਾਹੀ ਕੀਤੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਸ ਵੇਚਣ ਵਿਚ ਨਫ਼ਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਪਹਿਲੋਂ ਏਸੇ ਖ਼ਿਆਲ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਰਖਿਆ ਸੀ, ਜਿਸਨੇ ਵਿਅਕਤਿਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬੁੱਚੜਾਂ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਵਿਚ ਮੇਹੀ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ ਸੀ।

(੪) ਸੁਕਾਰੀ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਦਾ ਆਮ ਨਤੀਜਾ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸੀ, ਹਿੰਦੂ ਜੰਤਾ ਨੇ ਇਸ ਵਿਸ਼ਯ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਆਪਨੂੰ ਅਸਫਲ ਸਮਝਿਆ, ਜਿਸ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਪਣੇ ਜਜ਼ਬੇ ਨੂੰ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਕਰਨ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਨਾਲ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ।

ਬਿਰਚ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੀ ਇਸ ਚਿਠੀ ਵਿਚ ਜਿਸ ਸਾਫ਼ਗਈ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲਿਆ ਹੈ ਉਸ ਲਈ ਉਹ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰੀ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਜਿਥੇ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਭੁਲ ਮੰਨੀ ਹੈ, ਓਥੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਸਨੇ ਬੁੱਚੜਾਂ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਏਸ ਗੱਲ ਵਲੋਂ ਅੱਖਾਂ ਨਹੀਂ ਮੀਟੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ, ਕਿ ਇਸ ਜੁਰਮ ਦੀ ਜਨਮ ਦਾਤਾ ਸੁਕਾਰ ਖ਼ੁਦ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਬੁੱਚੜਖ਼ਾਨੇ ਖੁਲ੍ਹਣ ਅਤੇ ਗਊ ਮਾਸ ਵੇਚਣ ਦੇ ਸੁਕਾਰੀ ਐਲਾਨ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਹੀ ਇਹ ਸਾਰੇ ਝਗੜੇ ਪੈਦਾ ਹੋਏ। ਬੁਚੱੜ ਖ਼ਾਨਿਆਂ ਅਤੇ ਗਊ ਮਾਸ ਦੀ ਫ਼ਰੋਖਤ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰਨ ਬਾਬਤ ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਐਜੀਟੇਸ਼ਨ ਦੀ ਕੱਖ ਜਿਨੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਾਂ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿਤਾ ਕਿ ਬੁੱਚੜਖਾਨਾਂ ਜਾਰੀ ਰਖਿਆ ਜਾਵੇ। ੨੨ ਮਈ ੧੮੭੧ ਨੂੰ ਮਯੂਨਸਪਲ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਬੁਚੜਖਾਨਾਂ ਜਾਰੀ ਰਖਣ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਮਤਾ ਪਾਸ ਕਰਕੇ ਬਲਦੀ ਤੇ ਤੇਲ ਦਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗਲਾਂ ਦੀ

ਤਹਿ ਤਕ ਪੁਜਣ ਨਾਲ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਨਾਮਧਾਰੀ ਬੀਰਾਂ ਨੇ ਬੁਚੱੜਾਂ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਤਦੋਂ ਕੀਤਾ ਜਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਿਸਚਾ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਉਸਦੇ ਬੰਦ ਕਰਨ ਦੇ ਕਨੂਨੀ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਤਰੀਕੇ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਚੁਕੇ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਉਸ ਮਹਾਵਾਕ ਤੇ ਅਮਲ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਜਦ ਸਾਰੇ ਸਾਧਨ ਅਸਫਲ ਹੋ ਜਾਣ ਤਾਂ ਹਥ ਵਿਚ ਤਲਵਾਰ ਉਠਾਣਾ ਯੋਗ ਹੈ। (ਚੂੰ ਕਾਰ ਅਜ਼ ਹਮਹ ਹੀਲਤੇ ਦਰ ਗੁਜ਼ਸ਼ਤ। ਹਲਾਲਸਤ ਬੁਰਦਨ ਬਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਦਸਤ'। ਜ਼ਫਰਨਾਮਹ) ਸੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਹਾਦਰਾਂ ਨੇ ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਵਲੋਂ ਧਰਮ ਵਿਚ ਬਰਾਹਿ ਰਾਸਤ ਦਖ਼ਲ ਸਮਝਕੇ ਅਤੇ ਗਊ ਘਾਤ ਜਾਰੀ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਅਗੋਂ ਵਾਲੀ ਦੁਰਦਸ਼ਾ ਨੂੰ ਸਉਂਹੇ ਤੱਕਕੇ ਐਸਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਬਣਾਇਆ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਜੇ ਸਫ਼ਲਤਾ ਨਸੀਬ ਹੁੰਦੀ, ਤਾਂ ਪੰਜਾਬ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਾਰਾ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਇਸ ਪਾਪਮਈ ਕਲੰਕ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਸੋ ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਜ਼ਿਮੇਂਵਾਰੀ ਦਾ ਸਬੰਧ ਹੈ, ਸਰਕਾਰ ਆਪ ਹੀ ਇਸਦੀ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਸਾਰੇ ਹਾਲਾਤ ਉਸਦੀ ਉਸ ਕੁਟਿਲ ਨੀਤੀ ਨੇ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਸਨ, ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਉਸਨੇ ਐਲਾਨ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਗਊ ਘਾਤ ਅਤੇ ਗਊ ਮਾਸ ਦੀ ਮੰਡੀ ਬਣਾਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ।

ਕੀ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਲਈ ਨਹੀਂ ਘਲਿਆ ਸੀ?

ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਮੁਕੱਦਮੇ ਵਿਚ ਕਾਤਲਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਬਾਬਤ ਸਰਕਾਰੀ ਰਿਕਾਰਡ ਵਿਚ ਇਕ ਅਚਰਜ ਕਥਾ ਬਿਆਨ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਜਿਸਨੂੰ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਫ਼ਰੀਕ

ਵਲੋਂ ਹੁਣੇ ਜੇਹੇ ਹੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਇਹ ਇਹ ਹੈ, ਕਿ "ਰਾਏ ਕੋਟ ਬੁੱਚੜ ਬ. ਵਿਚ ਜੋ ਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀ ਘਟਨਾਂ ਤੋਂ ਪੂਰਾ ਇਕ ਮਹੀਨਾਂ ਪਿਛੋਂ ਵਾਕਿਆ ਹੋਇਆ, ਜਦ ਨਾਮਧਾਰੀ ਬੀਰਾਂ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੀਆਂ ਸਜਾਵਾਂ ਸੁਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ, ਜਿਨਾਂ ਦੀ ਚੀਫ਼ ਕੋਰਟ ਵਲੋਂ ਤਸਦੀਕ ਵੀ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ, ਤਾਂ ਸ਼ਜਾਯਾਬਾਂ ਵਿਚੋਂ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਨਾਮ ਦੇ ਆਦਮੀ ਨੇ ਜਜ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇ ਉਸਦੀ ਜਾਨ ਬਖਸ਼ੀ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਕੇਸ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਦੱਸਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਉਸ ਵਿਚ ਵੀ ਕਾਤਲਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸ਼ਾਮਿਲ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਸਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ, ਜਿਥੇ ਕਿ ਉਸਨੇ ਸਾਰੇ ਵਾਕਿਆਤ ਦੀ ਤਫ਼ਸੀਲ ਬਿਆਨ ਕਰ ਦਿਤੀ, ਜਿਸਤੇ ਉਨਾਂ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਸਚਾਈ ਦੇ ਉਕਾ ਹੀ ਵਿਰੁੱਧ ਹੈ, ਜੋ ਕੇਵਲ ਇ. ਨੁਕਤਾ ਨਿਗਾਹ ਨਾਲ ਘੜੀ ਗਈ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਿ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ ਉਸ ਸਪਿਰਿਟ ਤੇ ਪਰਦਾ ਪਾਇਆ ਜਾਵੇ, ਜੋ ਉਨਾਂ ਨੇ ਅਪਣੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਆਗਯਾ ਅਨੁਸਾਰ ਅਪਣੇ ਦੋਸ਼ ਮੰਨਕੇ ਗਲਾਂ ਵਿਚ ਫਾਂਸੀ ਦੇ ਰੱਸੇ ਪਾਣ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ। ਅਤੇ ਉਨਾਂ ਵਿਦੋਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਛੁਡਾਕੇ ਪ੍ਰਾਣ ਦਾਨ ਦਿਤਾ ਜਿਨਾਂ ਨੂੰ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਅਸਲ ਦੋਸ਼ੀ ਸਮਝਕੇ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾ ਦਿਤੀ ਸੀ, ਇਸਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਘੜਨ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਇਹ ਵੀ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਉਸ ਸੋਭਾ (ਕਰੈਡਿਟ) ਤੋਂ ਮਹਿਰੂਮ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਜਸਦਾ ਉਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਜੰਤਾ ਵਲੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ

ਹੋਣਾਂ ਕੁਦਰਤੀ ਸੀ। ਅਜੇਹੇ ਪ੍ਰਯੋਜਨਾਂ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖਕੇ ਪੁਲਸ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਮਨਘੜਤ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਘੜਕੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਰ ਦੇਣਾਂ ਅਚਰਜ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸਬੂਤ ਏਸੇ ਹੀ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਮਿਸਲ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲ ਚੁਕਾ ਹੈ। ਪਿੱਛੇ ਦਸਿਆ ਜਾ ਚੁਕਾ ਹੈ, ਕਿ ਮਿਸਟਰ ਕਰਿਸਟੀ ਸੁਪਰਡੰਟ ਪੁਲੀਸ ਜੈਸੇ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰ ਪੁਲਸ ਅਫ਼ਸਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਤਫਤੀਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ੧੩ ਨਿਹੰਗਾਂ ਅਤੇ ਕੁਛ ਹੋਰ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਸਰਾਸਰ ਝੂਠੀਆਂ ਸ਼ਹਾਦਤਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਮੁਕੱਦਮਾਂ ਚਲਾਕੇ ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਦਿਤਾ, ਅਤੇ ਬੇਗੁਨਾਹ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਕੇ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਫਾਂਸੀ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾ ਦਿਤੀ। ਇਸ ਲਈ ਸ੍ਰਕਾਰੀ ਲਿਖਤਾਂ ਤੇ ਇਸਤਗਾਸਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਸੱਚੇ ਵਾਕਿਆਤ ਨੂੰ ਜਾਣ ਬੁਝਕੇ ਲੁਕਾਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਅਣ-ਹੋਈਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦਰਜ ਕਰਨ ਸਬੰਧੀ ਬਹੁਤੀ ਤਸ਼ਰੀਹ ਦੀ ਲੋੜ ਪ੍ਰਤੀਤ ਨਹੀ ਹੁੰਦੀ। ਅਤੇ ਨਾਂਹੀ ਸਾਨੂੰ ਸ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਕੂਕਾ ਰੀਕਾਰਡ ਵਿਚ ਅਜੇਹੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵੇਖਕੇ ਹੈਰਾਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਚ ਪਿਛੇ ਦੱਸਿਆ ਜਾ ਚੁਕਾਹੈ, ਕਿ ਇਕ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਕਈ ਇਤਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਕੂਕੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਭਿਜਵਾਕੇ ਜੁਰਮ ਦਾ ਇਕਬਾਲ ਕਰਾਣਾਂ ਮੰਨਿਆਂ ਹੈ। ਏਥੇ ਕੇਵਲ ੨ ਹਵਾਲੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਇਸ ਬਹਿਸ ਨੂੰ ਸਮਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਖ਼ਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਜੋ ਅਜ.ਕਲ ਬੰਬਈ ਖ਼ਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਦੇ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਹਨ, ਆਪਣੀਂ ਇਕ ਨਵੀਂ ਕਿਤਾਬ—"ਐਸੇਜ਼ ਇਨ ਸਿੱਖੀਜ਼ਿਮ

ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ:–

"ਇਕ ਕਾਤਿਲ ਜੋ ਦਿਸਤਗਾਸੇ ਦੀ ਮਾਰ ਤੋਂ ਬਚ ਗਿਆ ਸੀ, ਭਾਵ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਬਰੀ ਕਰ ਦਿਤਾ ਸੀ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਅਸਰ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ। ਉਹ ਝਟ ਪਟ ਸਿਸ਼ਨ ਜੱਜ ਕੋਲ ਗਿਆ। ਅਪਨਾਂ ਦੋਸ਼ ਮੰਨਿਆਂ ਤੇ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਪੂਰਵਕ ਸਜ਼ਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਿਆ। ੧੮੭੧ ਦੀ ਵਰਖਾ ਰੁਤ ਵਿਚ ਕੁਛ ਨਾਮਧਾਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਲਹੌਰੀ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਲੰਘ ਰਹੇ ਸਨ, ਜਿਥੇ ਜਾਨ ਲਾਰੰਸ ਦੇ ੧੮੪੭ ਵਿਚ ਪਾਸ ਕੀਤੇ ਹੁਕਮ ਤੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਰਵੈਤਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਇਕ ਬੁਚੱੜਖਾਨਾਂ ਖੋਹਲਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਇਹ ਵੀ ਅਫ਼ਵਾਹ ਸੀ ਕਿ ਪਵਿਤ੍ਰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਬੁਚੱੜਾਂ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਦੁਕਾਨਾਂ ਹੋਰ ਖੁਲ੍ਹਣ ਵਾਲੀਆਂ ਹਨ। ਹਿੰਦੂਆਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਨਰਾਜ਼ਗੀ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਨਾਮਧਾਰੀ ਜੋ ਕਿ ਗਊ ਹੱਤਯਾ ਤੋਂ ਬੜੀ ਨਫ਼ਰਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਕੁਛ ਸੋਚਣ ਉਪ੍ਰੰਤ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਆਏ, ਬੁਚੜਾਂ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਕੁਛ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰਕੇ ਨੱਸਗਏ। ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਾ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ:–ਕਿ "ਕਤਲ ਤੁਸਾਂ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਬੇਗੁਨਾਹ ਨਿਹੰਗ ਫੜੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਕਚਹਿਰੀ ਨੂੰ ਜਾਓ। ਆਪਣਾਂ ਦੋਸ਼ ਮੰਨ ਤਾਕਿ ਬੇ-ਦੋਸ਼ੇ ਬਚ ਜਾਣ।' ਉਹ ਗਏ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਸਉਂਹੇਂ ਮੁਕੱਦਮਾਂ ਸਾਫ਼ ਕਰ ਦਿਤਾ, ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਅਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅਪਣੀਂ ਕਿਸਮਤ ਤੇ ਛਡ ਦਿਤਾ।"*

(੨) ਥੀਸਿਜ਼ ਆਨ ਦੀ ਨਾਮਧਾਰੀ ਮੂਵਮੈਂਟ ਦੇ ਕਰਤਾ

*ਪੰਨਾਂ ੧੨੨--੧੨੩

ਸਰਦਾਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ:-"ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਕੇਸ ਦੇ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਬਾਬਤ ਇਹ ਫ਼ਰਜ਼ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ. ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖੋਜ ਰਾਏਕੋਟ ਦੇ ਮੁਕੱਦਮੇਂ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲਿਆ. ਪ੍ਰੰਤੂ ਏਸ ਸਚਾਈ ਤੋਂ ਨਾਂਹ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ, ਕਿ ਜਦ ਤਕ ਅਸਲੀ ਕਾਤਲਾਂ ਨੇ ਅਪਣੇ ਆਪਨੂੰ ਸਰਕਾਰੀ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਰੂਬਰੂ ਅਪਣੀ ਰਜ਼ਾਮੰਦੀ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰ ਦਿਤਾ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਤਕ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਸੰਦੇਹ ਤਕ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਕਿ ਉਹ ਨਿਹੰਗ ਯਾ ਅਕਾਲੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਮੌਤ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸਾਦਰ ਹੋ ਚੁਕਾ ਸੀ, ਉਕੇ ਹੀ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਹਨ।" ‡

‡ਪੰਨਾਂ ੫੯

ਰਾਇਕੋਟ ਦਾ ਕੇਸ

ਰਾਏ ਕੋਟ ਜ਼ਿਲਾ ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿਖੇ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਸਬਾ ਹੈ। ਇਹ ਲੁਧਿਆਣੇ ਤੋਂ ਸੜਕ ਦੇ ਰਸਤੇ ੨੫ਮੀਲਾਂ ਦੀ ਵਿੱਥ ਤੇ ਹੈ, ਇਸ ਨੱਗਰ ਦਾ ਸਿੱਖ ਇਤਹਾਸ ਨਾਲ ਖ਼ਾਸ ਸਬੰਧ ਹੈ। ਮਾਛੀਵਾੜੇ ਤੋਂ ਲੱਖੀ ਜੰਗਲ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਏਥੇ ਠਹਿਰੇ ਸਨ। ਇਸ ਪਿੰਡ ਦੇ ਮਾਲਕ ਰਾਏ ਕੱਲੇ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਬੜੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਆਗਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸਨੇ ਅਪਣੇ ਮਾਹੀ ਨਾਮੀਂ ਹਲਕਾਰੇ ਨੂੰ ਸਿਰੰਦ ਭੇਜਕੇ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬ ਜ਼ਾਦਿਆਂ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਗੂਜਰੀ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਦੀ ਖਬਰ ਮੰਗਵਾਈ ਸੀ। ਰਾਏ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੇਵਾ ਪੁਰ ਪਸੰਨ ਹੋਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਤਲਵਾਰ ਤੇ ਇਕ ਗੜਵਾ ਬਖਸ਼ਿਆ ਸੀ। ਗੜਵਾ ਬੜਾ ਅਦਿਭੁਤ ਅਤੇ ਗੰਗਾ ਸਾਗਰ ਦੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਵਿਚ ਇਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਸੀ, ਕਿ ਉਸਦੇ ਨਿਕੇ ਨਿਕੇ ਬੇਮਲੂਮੇ ਛੇਕਾਂ ਥਾਂਣੀ ਰੇਤ ਦੇ ਕਿਣਕੇ ਤਾਂ ਵਗ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਜਲ ਨਹੀ ਸੀ ਸਿਮਦਾ। ਇਸ ਯਾਦ ਵਿਚ ਓਥੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਇਕ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਹੈ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਬੁੱਚੜ ਮਾਰੂ ਘਟਨਾਂ ਤੋਂ ੨੦-੨੫ ਦਿਨਾਂ ਪਿਛੋਂ ਕੂਕੇ ਸਿੱਘਾਂ ਦਾ ਇਕ ਜਥਾ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਹੋਇਆ ਇਸ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਥਾਂਣੀ ਲੰਘਿਆ ਉਨਾਂ ਨੇ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਦੇ ਆਸ ਪਾਸ ਕੁਛ ਹੱਡੀਆਂ ਤੇ ਮਾਸ ਦੀਆਂ ਬੋਟੀਆਂ ਪਈਆਂ ਵੇਖਕੇ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਪੁਛਿਆ

ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੜੇ ਦਰਦ ਭਰੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਐਹ ਤੱਕੋ! ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਥੋੜ੍ਹੇ ਫਾਸਲੇ ਤੇ ਹੀ ਬੁੱਚੜਾਂ ਦੀਆਂ ਬੁੱਚੜੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਥੇ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਦਿਨ ਦੀਵੀਂ ਗਊਆਂ ਦਾ ਘਾਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਵੇਖਕੇ ਸਾਡੇ ਦਿਲ ਬਹੁਤ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇੱਲਾਂ ਤੇ ਗਿਰਝਾਂ ਗਊ ਮਾਸ ਦੀਆਂ ਬੋਟੀਆਂ ਲਿਆਕੇ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਦੇ ਲਾਗੇ ਸੁਟ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਗੁਰੂ ਧਾਮ ਦੀ ਡਾਢੀ ਬਿਅਦਬੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਖ਼ਿਆਲ ਵਿਚ ਇਹ ਸਾਡੇ ਮੰਦ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਫਲ ਹੈ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ! ਸਚ ਪੁਛੋ, ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਜੀਉਣ ਦਾ ਹੁਣ ਕੋਈ ਹੱਜ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪੁਜਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਵਿਥਿਆ ਸੁਣਕੇ ਕੂਕੇ ਬੀਰਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਲਹੂ ਦੇ ਅੱਥਰੂ ਭਰ ਆਏ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੇਵਲ ਏਨਾਂ ਹੀ ਕਿਹਾ ਕਿ—"ਅੱਛਾ! ਗੁਰੂ ਭਲੀ ਕਰੇਗਾ। ਏਦੂੰ ਪਿਛੋਂ ਉਹ ਏਥੋਂ ਚੱਲਕੇ ਤਾਜਪੁਰ ਨਾਮੀ ਇਕ ਨੇੜੇ ਦੇ ਪਿੰਡ ਜਾ ਰਹੇ। ਰਾਤ ਓਥੇ ਕੱਟੀ ਅਤੇ ਆਪਸ ਵਿਚ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰਲਿਆ, ਕਿ ਗਊਆਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਦੀ ਪਵਿੱਤ੍ਰਤਾ ਨੂੰ ਮੁੜ ਸਥਿਰ ਕਰਨ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਨਾਲ ਬੁੱਚੜਾਂ ਦਾ ਸਫ਼ਾਇਆ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਸੋ ਇਸ ਮਤੇ ਅਨੁਸਾਰ ਪਿੱਛੋਂ ਰਿਆਸਤ ਨਾਭਾ ਦੇ ਕੇਵਲ ਤਿੰਨ ਸਿਖ ਸੰਤ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ, ਸੰਤ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸੰਤ ਮਸਤਾਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਕੇ ੧੫ ਜੁਲਾਈ ੧੮੭੧ ਦੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਲਗ ਭਗ ੧੧ ਵਜੇ ਰਾਏ ਕੋਟ ਦੇ ਬੁੱਚੜਾਂ ਤੇ ਧਾਵਾ ਕੀਤਾ, ਅਤੇ ਕੁਛ ਬੁੱਚੜਾਂ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਕੇ ਦੌੜ ਗਏ।

ਇਹ ਘਟਨਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਘਟਨਾਂ ਤੋਂ ਇਕ ਮਹੀਨਾਂ

ਪਿੱਛੋਂ ਹੋਈ। ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਦਾ ਖੋਜ ਕੱਢਣ ਲਈ ਗਵਰਮੈਂਟ ਵਲੋਂ ੧੦੦੦) ਰੁਪੈ ਇਨਾਮ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜਿਸਦੇ ਲਾਲਚ ਵਿਚ ਆਕੇ ਛੀਨੀਵਾਲ ਦੇ ਦੱਲੂ ਅਤੇ ਮੜ੍ਹਾਣੇ ਦੇ ਗੁਲਾਬੂ ਨੇ ਪੁਲੀਸ ਪਾਸ ਮੁਖ਼ਬਰੀ ਕਰਕੇ ਅਸਲ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਦੋ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਸੰਤਾਂ ਸੂਬਾ ਗਿਆਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਈਵਾਲੀਏ ਨੂੰ ਵੀ ਗਿਰਫ਼ਤਾਰ ਕਰਵਾ ਦਿਤਾ। ਪਹਿਲੇ ਤਿੰਨਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਅਪਣੇ ਦੋਸ਼ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਸਾਫ਼ ਮੰਨਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਸੂਬਾ ਗਿਆਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸ਼ਾਮਿਲ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਪੁਲੀਸ ਨੇ ਦੁਹਾਂ ਮੁਖਬਰਾਂ ਨੂੰ ਵਾਦਾ ਮਾਫ਼ ਗਵਾਹ ਬਣਾਕੇ ਦੋਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜ੍ਹਾਂ ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਚਾਲਾਨ ਕਰ ਦਿਤਾ, ਵਾਦਾ ਮੁਆਫ਼ ਗਵਾਹਾਂ ਤੋਂ ਅਜੇਹੇ ਬਿਆਨ ਦਿਵਾਏ ਗਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਮੇਤ ਪੰਜੇ ਕੂਕੇ ਕਾਤਿਲ ਸਿੱਧ ਹੋ ਸਕਣ।

ਮੁੱਢਲੀ ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ ਸਰਸਰੀ ਕਾਰਵਾਈ ਭੁਗਤਣ ਦੇ ਬਾਦ ਮੁਕੱਦਮਾਂ ਜੇ ਜਬਲਜੂ ਮੈਕਨਬ, ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਅਤੇ ਸੈਸ਼ਨ ਜਜ ਅੰਬਾਲਾ ਦੀ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਹੋਇਆ ਜਿਥੋਂ ਹਿੰਦ ਡੰਡਾਵਲੀ ਦੀ ਦਫ਼ਾ ੩੦੨ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਸੰਤ ਮਸਤਾਨ ਸਿੰਘ, ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ੨੭-੭-੧੮੭੧ ਦੇ ਦਿਨ ਫਾਂਸੀ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਈ ਗਈ, ਦੱਲੂ ਅਤੇ ਗੁਲਾਬੂ ਨੂੰ ਜੋ ਨਾਮਧਾਰੀ ਲਿਬਾਸ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ ਮਾਫ਼ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਉਪ੍ਰੰਤ ਸਜ਼ਾ ਦੀ ਤਸਦੀਕ ਵਾਸਤੇ ਕਾਗ਼ਜ਼ ਚੀਫ਼ ਕੋਰਟ ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ ਭੇਜੇ ਗਏ ਜਿਸਤੇ ਜਸਟਿਸ ਬੋਲੋਨ੍ਹਇਸ ਅਤੇ ਜੇ ਐਸ ਕੈਂਮਪਬਲ ਨੇ ੧ ਅਗਸਤ ੧੮੭੧ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾਵਾਂ

ਦੀ ਤਸਦੀਕ ਕਰ ਦਿਤੀ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਇਹ ਲਾਡਲੇ ਸਿਖ ੫ ਅਗਸਤ ੧੮੭੧ ਨੂੰ ਬਸੀਆਂ ਦੀ ਕੋਠੀ ਕੋਲ ਇਕ ਦਰਖ਼ਤ ਨਾਲ ਫਾਹੇ ਦਿਤੇ ਗਏ।

ਗਿਆਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਨਾਈਵਾਲ ਨੂੰ ਦਫਾ ੧੦੯–੩੦੨ (ਇਆਨਤ ਕਤਲ ਦੇ ਜੁਰਮ ਵਿਚ ੨੬-੧੦-੧੮੭੧ ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਇਆ ਗਿਆ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਚੀਫ਼ਕੋਰਟ ਵਲੋਂ ਤਸਦੀਕ ਹੋਣ ਉਪ੍ਰੰਤ ਉਨਾਂ ਨੂੰ ਲੁਧਿਆਣੇ ਦੀ ਡਿਸਟਰਿਕਟ ਜੇਲ ਵਿਚ ੨੬-੧੧-੧੮੭੧ ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਚਾਹੜ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ।

ਮੈਕਨਬ ਦੀ ਰਪੋਟ

ਜੇ. ਡਬਲਯੂ. ਮੈਕਨਬ ਕਾਇਮ ਮੁਕਾਮ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਅੰਬਾਲਾ ਨੂੰ ਸੁਕਾਰ ਵਲੋਂ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ, ਕਿ ਉਹ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਉਨਾਂ ਦੀ ਕੂਕਾ ਲਹਿਰ ਸਬੰਧੀ ਪੜਤਾਲ ਕਰਕੇ ਰਪੋਟ ਕਰੇ, ਅਤੇ ਦੱਸੇ, ਕਿ ਕੂਕਾ ਲਹਿਰ ਦਾ ਅਸਲੀ ਨਿਸ਼ਾਨਾਂ ਕੀ ਹੈ? ਮੈਕਨਬ ਨੇ ੪ ਨਵੰਬਰ ੧੮੭੧ ਨੂੰ ਇਕ ਲੰਮੀ ਰਪੋਟ ਕੀਤੀ, ਜਿਸਦਾ ਸਾਰ ਏਥੇ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੈਕਨਬ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ:–

''ਸਤੰਬਰ ੧੮੬੭ ਅਤੇ ੬੮ ਸਬੰਧੀ ਪੁਲਸ ਦੇ ਕੇਂਦਰੀ ਦਫ਼ਤਰ ਵਲੋਂ ਰਪੋਟਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਨ, ਇਸ ਪੰਥ ਦੇ ਮੁੱਢ ਖੱਬਣ ਬਾਬਤ ਕੁਛ ਬਿਆਨ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਭਾਸਦੀ। ਪੁਲਸ ਦੇ ਕੇਂਦਰੀ ਦਫਤਰ ਅਤੇ ਜਨਰਲ ਟੇਲਰ ਵਿਚਕਾਰ ਜੋ ਚਿਠੀ ਪੱਤ੍ਰ ਦਾ ਸਿਲਸਲਾ ਜਾਰੀ ਰਿਹਾ

ਉਸਤੋਂ ਕੂਕਾ ਪੰਥ ਸਬੰਧੀ ਜਨਰਲ ਟੇਲਰ ਅਤੇ ਗਵਰ-ਮੈਂਟ ਦਾ ਨੁਕਤਾ ਨਿਗਾਹ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਚਿਠੀ ਪੱਤ੍ਰ ਵਿਚਲੀਆਂ ਦਲੀਲਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਖਿਆਲ ਤੇ ਪੱਕਿਆਂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਪੰਥ ਦੇ ਆਗੂ ਦੇ ਇਰਾਦੇ ਅੰਤ੍ਰ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਕੁਛ ਹੋਣ, ਪਰ ਹੁਣ ਉਸਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਰਾਜਨੀਤਕ ਹੈ। ਪੁਰਾਣੇ ਕਾਗਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਾਸੀ, ਕਿ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸੰਤ ਸਰੂਪ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ (ਜੀ) ਦਾ ਜਾਨਸ਼ੀਨ ਯਾ ਅਵਤਾਰ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਹੁਣ ਉਸਨੂੰ ਯੋਧੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦਾ ਰੂਪ ਮੰਨਿਆਂ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਰਿਪੋਟਾਂ ਵਿਖੇ ਕੂਕਾ ਲਹਿਰ ਵਿਚ ਸਰਦਾਰ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਬਿਸ਼ਨ ਪੁਰਾ (ਪਟਿਆਲਾ) ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋਣ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਹੁਣ ਇਸ ਪ੍ਰਜ਼ੀਸ਼ਨ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਰਦਾਰ ਇਸ ਪੰਥ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਮਿਸਾਲ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਪਟਿਆਲਾ ਰਿਆਸਤ ਵਿਚ ਖੁਮਾਣੋਂ ਦੇ ਸਰਦਾਰ, ਜੋ ਭੈਣੀ (ਸਾਹਿਬ) ਤੋਂ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਹਨ, (ਪਟਿਆਲਾ ਰਿਆਸਤ ਦੇ) ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਦਿਤ ਸਿੰਘ ਨਾਈਵਾਲਾ, ਦਿਆਲਗੜ੍ਹ ਦਾ ਸ: ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਤਿੰਨਾਂ ਭਤੀਜਿਆਂ ਸਮੇਤ, ਮੁਸਤਫਾਬਾਦ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਸਰਨ ਸਿੰਘ, ਸਢੌਰੇ ਦਾ ਜਾਗੀਰਦਾਰ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ, ਜੋ ਜੰਮੂ ਰਿਆਸਤ ਵਿਚ ਕਮਾਨ ਅਫਸਰ ਦੀ ਹਸ-ਤੀਅਤ ਵਿਚ ਸੌ ਆਦਮੀ ਨਾਲ ਲੈਕੇ ਕੂਕਾ ਪਲਟਣ ਬਣਾਣ ਹਿਤ ਗਿਆ ਸੀ, ਆਨਰਰੀ ਮਜਿਸਟਰੇਟ ਸੁਹਾਣਾਂ ਦਾ ਚਾਚੇ ਦਾ ਪੁਤ ਭਾਈ ਬੇਦਾ ਸਿੰਘ, ਸ: ਜੈਮਲ ਸਿੰਘ, ਤੇ ਕਲਸੀਆਂ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ।

ਅੰਬਾਲਾ ਜ਼ਿਲਾ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਉਚ ਘਰਾਣਿਆਂ ਨਾਲ

ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਹੈ। ਘੁੜ ਸਵਾਰਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਥੋੜੇ ਘਰਾਣੇ ਜੋ ਜਾਗੀਰਦਾਰ, ਪਰ ਉਪਜੀਵਕਾ ਦੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਸਾਧਨਾਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹਨ, ਅਤੇ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਮਾਝੇ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਾਂਗ ਲੜਾਕੇ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਖ਼ਾਲਸਾ ਰਾਜ ਨੂੰ ਮੁੜ ਲਿਔਣ ਲਈ, ਜੰਤਾ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਨਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਚੀਜ਼ (ਭਾਵ ਕੂਕਾ ਇਜ਼ਮ) ਦੇ ਉਤਪੰਨ ਹੋਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾਂ ਹੈ।

ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਤੋਂ ਇਕ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਕਿ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਮਹਾਰਾਜਾ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਾਸਤੇ ਇਕ ਕੂਕਾ ਪਲਟਨ ਖੜੀ ਕਰਨ ਲਈ ਭਰਤੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਬਹਰ ਹਾਲ ਇਹ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਅਤੇ ੩੦੦ ਆਦਮੀ ਦੇ ਲਗ ਭਗ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਮਾਨ ਹੇਠ ਜੰਮੂ ਵਿਚ ਇਕੱਤ੍ਰ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਇਹ ਪਲਟਣ ਪਿੱਛੋਂ ਤੋੜ ਦਿਤੀ ਗਈ ਸੀ।

ਰਾਣਾ ਨਿਪਾਲ ਨਾਲ ਸੰਧੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਪਿਛਲੇ ਵਰ੍ਹੇ ਸੂਬਾ ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਮਾਨ ਸਿੰਘ* ਨੀਪਾਲ ਦੇ ਯੁਵਰਾਜ ਨੂੰ ਤੋਹਫ਼ੇ ਦੇਣ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਨੀਪਾਲ ਗਏ ਸਨ।

ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਜਥੇਬੰਦੀ ਇਸ ਫ਼ਿਰਕੇ ਨੂੰ ਇਸਦੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਲਈ ਕਿਸੇ ਤਕੜੀ ਰੋਕ ਪਾਊ ਕਾਰ-ਵਾਈ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਹ ਫ਼ਿਰਕਾ ਜੋ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਜ਼ਿਲਿਆਂ ਵਿਚ ਜਥੇਬੰਦ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਹਰ ਇਕ ਜ਼ਿਲੇ ਵਿਚ ਅਪਣੇ ਹਾਕਮ ਤੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਨੀਯਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਲਖਨਊ

---

*ਮੈਕਨਬ ਦੀ ਇਹ ਲਿਖਤ, ਕਿ ਸੂਬਾ ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਨੀਪਾਲ ਭੇਜੇ ਗਏ ਸਨ ਗ਼ਲਤ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸੂਬਾ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਸੂਬਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ ਸੀ।

ਹੈਦਰਾਬਾਦ, ਯਾ ਜਿਥੇ ਵੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗੇ ਅਪਣੇ ਦੂਤ (ਸਫ਼ੀਰ) ਭੇਜਕੇ ਬੜੀ ਹੁਸ਼ਿਆਰੀ ਨਾਲ ਅਪਣੇ ਅਸੂਲਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਦਾ, ਅਤੇ ਸਿਖ ਧਰਮ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹਰ ਇਕ ਸ਼ੈ ਦਾ ਕਰੜਾਈ ਨਾਲ ਤਿਆਗ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਬਾਬਤ

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ

ਹਰ ਇਕ ਸ਼ੈ ਇਸ ਗੱਲ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਕਿ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਸੰਤਾਂ ਤੇ ਫ਼ਕੀਰਾਂ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਨਹੀਂ ਰਖਦਾ। ਉਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਅੱਧੀ ਕੁ ਦਰਜਨ ਘੁੜ ਸਵਾਰਾਂ ਸਮੇਤ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਵੀਹਾਂ ਹੀ ਪੈਦਲ ਆਦਮੀ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਦਰਬਾਰੀ ਆਦ-ਮੀਆਂ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ-ਘਿਰਿਆ ਹੋਇਆ ਤੁਹਾਡੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਇਕ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਨਾਲ ਦਾਖ਼ਿਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਤੇ ਉਸਦੇ ਸਾਥੀ ਬੜੇ ਸੋਹਣੇ ਚਿਟੇ ਬਸਤ੍ਰ ਪਹਿਨਦੇ ਹਨ।

ਵਿਭਚਾਰ ਦਾ ਵਿਰੋਧ

ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਵਿਭਚਾਰ ਤੇ ਵੇਸਵਾ ਗਮਨ ਦੀ ਕਰੜੀ ਮਨਾਹੀ ਹੈ, ਉਸਦੇ ਮੁਢਲੇ ਅਸੂਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਇਕ ਵਡਾ ਅਸੂਲ ਹੈ।*

ਗਿਆਨੀ ਸਿੰਘ ਸੂਬਾ ਮੈਜਿਸਟਰੇਟ ਅਤੇ-ਆਗੂ ਹੈ

ਸੂਬਾ ਗਿਆਨੀ ਸਿੰਘ ਜਦ ਇਕ ਪਿੰਡ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਪਿੰਡ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਜਾਣ ਬਾਬਤ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਉਹ ਕੁਛ ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਝਗੜਾ ਨਿਬੇੜਨ ਗਿਆ ਸੀ, ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਹ ਇਕ ਮੈਜਿਸਟਰੇਟ ਅਤੇ ਨੇਤਾ ਹੈ, ਨਾਂ ਕਿ ਧਾਰਮਕ ਆਗੂ।

ਕੂਕਾ ਲਹਿਰ ਪੋਲੀ ਟਿਕਲ ਹੈ

ਮੈਂ ਦੇਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸੂਬੇ ਨੌਜ-

*ਰਪੋਟ ਮਿ: ਜੇ ਮੈਕਨਬ (ਕੂਕਾ ਕਾਗਜ਼ਾਤ)

ਵਾਨ ਹਨ, ਜੋ ਬੜੇ ਨਿਡਰ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜੋ ਕੂਕੇ ਮੈਂ ਦੇਖੇ ਹਨ, ਕੁਛਕ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਜੈਸਾ ਕਿ ਮਿਸਟਰ ਸੀ. ਪੀ. ਐਲੀਅਟ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ, ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਆਪਣੀਆਂ ਨਰੋਈਆਂ ਸ਼ਕਲਾਂ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹਨ। ਉਤਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਕੁਦਰਤੀ ਨਤੀਜਾ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਜਾਪਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਇਹ ਲਹਿਰ ਭਾਵੇਂ ਅਰੰਭ ਵਿਚ ਛੋਟੇ ਜੇਹੀ ਸੀ, ਪਰ ਹੁਣ ਰਾਜਨੀਤਕ ਹੋ ਗਈ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹ ਖ਼ਾਲਿਸ ਧਾਰਮਿਕ ਨਹੀਂ ਰਹੀ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਆਚਰਨ ਦੀ ਅਡੋਲਤਾ ਬਾਬਤ

ਹੁਣ ਅਗੇ ਇਹ ਦੱਸਣਾਂ ਹੈ, ਕਿ ਰਾਮ ਸਿੰਘ (ਜੇਹਾ ਕਿ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ) ਚਾਲਾਕ ਆਦਮੀਆਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਦੀ ਕਠਪੁਤਲੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਉਸਦੇ ਸੁਭਾਉ ਅਰ ਠਾਠ ਬਾਠ ਬਾਬਤ ਮੈਂ ਦਸ ਚੁਕਾ ਹਾਂ। ਜਿਸ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ, ਯਾ ਉਸ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ, ਉਸਨੇ ਉਸਦੀ ਅਕਲ, ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਅਤੇ ਆਚਰਣ ਦੀ ਅਡੋਲਤਾ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਉਕਾਈ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਆਪਣੇ ਉਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾਣ ਵਾਲੇ ਇਹ ਵੱਡੇ ਗੁਣ ਕਿਸੇ ਸਧਾਰਣ ਅਤੇ ਨਿਰੋਲ ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ।......ਉਹ ਇਕ ਵੇਲੇ ਕੇਵਲ ਇਕੋ ਨਾਲ ਹੀ ਗੱਲ ਬਾਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਬੜਾ ਸੁਚੇਤ ਹੈ। ਲੋਕ ਸੂਬਿਆਂ ਤੇ ਨਹੀਂ ਪਰ ਉਸਤੇ ਪੂਰਾ ਭਰੋਸਾ ਰਖਦੇ ਹਨ *

ਕੂਕਾ ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਦੀਵਾਨ ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ ਲਾਹੌਰ ਬਾਬਤ

ਹਰ ਕੂਕਾ ਜੋ ਪੜ੍ਹ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਕੋਲ ਲਹੌਰ ਦੇ ਬਾਗ਼ੀ ਸੁਭਾਉ ਦੀਵਾਨ ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਛਪੀ ਹੋਈ ਇਕ ਪੋਥੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਹਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੈ, ਜੋ ਲੜਾਈ ਵਾਸਤੇ ਜੋਸ਼

ਉਤਪੰਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ। ਉਹ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚੋਂ ਚੰਡੀ ਤੇ ਉਗ੍ਰਦੰਤੀ ਦਾ ਪਾਠ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਤਿੰਨ ਪੁਸਤਕ ਹੋਰ ਵੀ ਹਨ । ਸੌ ਸਾਖੀ, ਜੋ ਇਕ ਪੁਰਾਣੀ ਪੋਥੀ ਵਾਂਗ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਨਾਉਂ ਦਿਤੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਪਰ ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਹ ਨਵੀ ਹੈ, ਦੂਜੀ ਪੋਥੀ ਅਜਿਤੇ ਰੰਧਾਵੇ ਦੀ ਗੋਸ਼ਟ ਹੈ। ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਜੇਹੀ ਹੀ ਹੈ । ਤੀਜਾ ਪੁਸਤਕ ਕਰਨੀ ਨਾਵਾਂ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਅਗੋਂ ਨੂੰ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਭਵਿਖਤ ਬਾਣੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਕਿ 'ਖਾਲਸਾ ਕਿਵੇਂ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਕੱਢਕੇ ਦਿੱਲੀ ਮਾਰੇਗਾ......ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਅਹਿਮਦ ਅਲੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਉਸਨੇ ਇਹ ਤਿਨੇ ਪੋਥੀਆਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਕਾਤਿਲ (ਸ਼ਹੀਦ) ਬੀਹਲਾ ਸਿੰਘ (ਨਾਰਲੀ) ਦੇ ਘਰੋਂ ਬਰਾਮਦ ਕਰਕੇ ਮਿਸਟਰ ਟਰਟਨ ਸਮਿਥ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਨ, ਜਿਸ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਲਥਾ ਕੀਤਾ।

ਕੂਕਾ ਬਾਗ਼ਯਾਨਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ} ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਤਿੰਨੇ ਪੁਸਤਕਾਂ, ਜੋ ਕੂਕਿਆਂ ਕੋਲ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਾ ਹੀ ਬਾਗ਼ਯਾਨਾਂ ਹਨ। ਸੌ ਸਾਖੀ, ਅਜਿਤੇ ਦੀ ਗੋਸ਼ਟ ਅਤੇ ਕਰਨੀ ਨਾਵਾਂ, ਪਿਛਲੀਆਂ (ਚੰਡੀ ਤੇ ਉਗਦੰਤੀ) ਸਮੇਤ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਉਹ ਤਿਨੇ ਜੋ ਬੀਹਲਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰੋਂ ਨਿਕਲੀਆਂ ਹੱਥਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ।

ਕੂਕਾ ਬ੍ਰਤਾਨੀਆਂ ਦਾ ਦੁਸ਼ਮਨ ਹੈ} ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਰਾਜ ਸੀ ਮੁਕੱਦਮਾਂ ਇਉਂ ਹੈ, ਕਿ ਉਹ ਇਕ ਅਜੇਹੇ ਪੰਥ ਦਾ ਅਸਲੀ ਅਤੇ ਅਦੁਤੀ ਆਗੂ ਹੈ, ਜੋ ਅਪਣੀ ਆਦਤ ਅਨੁਸਾਰ ਖ਼ਾਲਸਾ ਰਾਜ ਨੂੰ ਮੁੜ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰਨ ਦੀ ਧੁਨ

ਫਿਰ ਬ੍ਰਤਾਨਵੀ ਤਾਕਤ ਦਾ ਦੁਸ਼ਮਨ ਹੈ ਉਹ ਇਸ ਪੰਥ ਦਾ ਅਦੁਤੀ ਹਾਕਮ ਹੈ, ਜਿਸਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਾਰੇ ਬੁੱਚੜਾਂ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਨ ਦੀ ਤਜਵੀਜ਼ ਕਰ ਰਖੀ ਹੈ...... ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਬੁੱਚੜਾਂ ਦਾ ਕਤਲ, ਜੋ ਕਿ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਸੁਕਾਰ ਦੀ ਆਗਗ਼ਾ ਅਨੁਸਾਰ ਅਪਣਾਂ ਵਿਪਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਬ੍ਰਤਾਨਵੀ ਰਾਜ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਟਾਕਰਾ ਹੈ। ਇਸ ਖ਼ਿਆਲ ਨਾਲ-ਦੇਸ਼ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਅਮਨ ਨੂੰ ਬਹਾਲ ਰੱਖਣ ਵਾਸਤੇ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਿਸੀ ਐਸੀ ਜਗ੍ਹਾ ਤੇ ਜਲਾ-ਵਤਨ ਕਰਨਾਂ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਉਸਦੇ ਸਿਖ ਉਸਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਨਾਂ ਕਰ ਸੱਕਣ। ਉਸਦੇ ਸੂਬਿਆਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰ ਬੰਦ ਕਰਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਬੰਦ ਕਰ ਦੇਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

ਮੇਰੀ ਪੱਕੀ ਰਾਏ ਹੈ, ਕਿ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉਮਰ ਭਰ ਲਈ ਕਾਲੇ ਪਾਣੀ ਭੇਜ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ। ਜੇ ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ ਉਸਦੇ ਵਿਰੁਧ ਮੁਕੱਦਮਾਂ ਨਾਂ ਚਲ ਸਕੇ ਤਾਂ ੧੮੧੮ ਈ: ਦੇ ਐਕਟ ੩ ਦੇ ਅਧੀਨ ਕਾਰਵਾਈ ਹੋਣੀ ਉਚਿਤ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹ ਕਾਰਵਾਈ ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਦਿੱਲੀ ਰਵਾਨਾਂ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਖ਼ਿਆਲ ਹੈ, ਕਿ ਉਹ ਲੜਾਈ ਕਰਨ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ, ਅਤੇ ਸਧਾਰਣ ਸੰਮਣ ਭੇਜਣ ਨਾਲ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਜਾਏਗਾ, ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਲੁਧਿਆਣਾਂ ਵਿਖੇ ਪੁਲਸ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਤਕੜਾ ਕਰ ਲੈਣਾਂ ਚਾਹੀਦਾ ਅਤੇ ਜਾਲੰਧਰ ਵਿਖੇ ਫ਼ੌਜ ਤਿਆਰ ਰਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਚੂੰਕੇ ਲਹੌਰ ਦੇ ਛਾਪੇਖ਼ਾਨਿਆਂ ਵਿਚ ਦੀਵਾਨ ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਬੜਾ ਰਸੂਖ਼ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਚਿਠੀ ਪਤ੍ਰ ਨੂੰ ਛਪਵਾਣਾਂ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ''।

ਰਪੋਟ ਦਾ ਭਾਵ] ਮੈਕਨਬ ਦੀ ਰਪੋਟ ਵਾਚਣ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਕੂਕਾ ਲਹਿਰ ਇਸ ਵੇਲੇ ਪੂਰੇ ਜੋਬਨ ਤੇ ਸੀ, ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਨੇਤਾ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਕਲਗੀਧਰ ਦਸਮ ਪਾਤ-ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਅਵਤਾਰ ਮੰਨਿਆਂ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਜਥੇਬੰਦੀ ਰਾਜ ਸੀ ਤ੍ਰੀਕੇ ਦੀ ਅਤ ਬੜੀ ਦ੍ਰਿੜ ਸੀ। ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਦੂਜੇ ਸੂਬਿਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਜਥੇਬੰਦ ਕਰਕੇ ਕੂਕਾ ਅਸੂਲਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਕੂਕਾ ਜਥੇਬੰਦੀ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਬੜੇ ਬੜੇ ਜਾਗੀਰਦਾਰ, ਰਈਸ ਅਤੇ ਸ੍ਰਦਾਰ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋ ਚੁਕ ਸਨ। ਦੂਜੇ ਪੰਨੇ ਇਸ ਜਥੇਬੰਦੀ ਦਾ ਸਬੰਧ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਰਿਆ ਸਤਾਂ ਦੇ ਵਾਲੀਆਂ ਨਾਲ ਕਾਇਮ ਹੋ ਚੁਕਾ ਸੀ। ਕਸ਼-ਮੀਰ ਵਿਚ ਇਕ ਨਰੋਲ ਕੂਕਾ ਪਲਟਣ ਖੜੀ ਹੋ ਚੁਕੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਨੇਪਾਲ ਦਾ ਮਹਾਰਾਣਾਂ ਕੂਕਾ ਰਜਮਟ ਬੰਨ੍ਹਣ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਰਖਦਾ ਸੀ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੂਬੇ ਨੌਜਵਾਨ ਨਿਡਰ ਅਤੇ ਕੂਕਾ ਅਸੂਲਾਂ ਦੇ ਪੱਕੇ ਧਾਰਨੀ ਸਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੋਈ ਸਧਾਰਣ ਫਕੀਰਾਂ ਵਾਂਗ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਠਾਠ ਸ਼ਾਹਾਨਾਂ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਹ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਅਫਸਰਾਂ ਨਾਲ ਮੁਲਾਕਾਤ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਇਉਂ ਜਾਪਦੇ ਸਨ, ਜਿਸਤ੍ਰਾਂ ਇਕ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਪਣੇ ਦਰਬਾਰੀਆਂ ਸਮੇਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੈਂਪ ਵਿਚ ਮਿਲਨ ਵਾਸਤੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਉਦੇਸ਼ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਦੀ ਅਧੀਨਤਾ ਤੋਂ ਸੁਤੰਤ੍ਰ ਕਰਨਾਂ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਕੂਕਾ ਪੰਥ ਬ੍ਰਤਾਨਵੀ ਰਾਜ ਦਾ ਦੁਸ਼ਮਨ ਸੀ। ਮੈਕਨਬ ਦੀ ਰਾਏ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਅਤੇ ਰਾਏਕੋਟ ਆਦਿਕ ਘਟਨਾਵਾਂ

ਨ ਕੇਵਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਲਮ ਵਿਚ ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਿਸੇ ਗੁਪਤ ਸਕੀਮ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਉਹ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਚਲਾਕ ਆਦਮੀਆਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਦੀ ਕਠਪੁਤਲੀ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ ਅਤੇ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਜਿਸਨੇ ਵੀ ਇਕ ਵਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲ ਬਾਤ ਕੀਤੀ, ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਕਲ, ਉੱਚ ਆਚਰਨ, ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਉਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾਣ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਕਾਇਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਮੈਕਨਬ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਉਤਲੀਆਂ ਖ਼ੂਬੀਆਂ ਕਿਸੇ ਨਿਰੋਲ ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਸਧਾਰਣ ਨੇਤਾ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ, ਇਸ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਇਹ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਅਫ਼ਸਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੈਰਮਾਮੂਲੀ (ਅਸਾਧਾਰਣ) ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਮਾਲਿਕ ਮੰਨਦਾ ਹੋਇਆ ਇਹ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਭਾਰੀ ਖ਼ਤ੍ਰਾ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਕੂਕਾ ਲਹਿਰ ਬ੍ਰਤਾਨਵੀ ਤਾਕਤ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਪੁੱਟਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਰਖਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੂਕਾ ਲਹਿਰ ਤੋਂ ਅਪਣੇ ਰਾਜ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਤ ਰੱਖਣ ਲਈ ਤਜਵੀਜ਼ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ ਮੁਕੱਦਮਾਂ ਚਲਾਕੇ ਉਮਰ ਭਰ ਲਈ ਕਾਲੇ ਪਾਣੀ ਭੇਜ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ। ਸੂਬਿਆਂ ਨੂੰ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਕਰਕੇ ਕੂਕਾ ਦੀਵਾਨ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਤੇ ਜਾਣ। ਜੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਤੇ ਮੁਕੱਦਮਾਂ ਨਾਂ ਚਲਾਇਆ ਜਾ ਸੱਕੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ੧੮੧੮ ਈ: ਦੇ ਐਕਟ ੩ ਅਨੁਸਾਰ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ। ਮੈਕਨਬ ਦੀ ਰਾਏ ਵਿਚ ਏਸਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਬਚ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਵਰਨਾਂ ਨਹੀਂ।

ਮਾਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਦਾ ਸ਼ਹੀਦੀ ਕਾਂਡ

ਮਾਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਦਾ ਸਾਕਾ ਕੂਕਾ ਇਤਹਾਸ ਦਾ ਉਹ ਪੱਤ੍ਰਾ ਹੈ, ਜੋ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸੁਤੰਤ੍ਰਤਾ ਅਤੇ ਗਊ ਗਰੀਬ ਦੀ ਰੱਖਯਾ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖਕ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਕੂਕੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਲਹੂ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਕਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਾਨ ਬਾਜ਼ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਮਹਾਨ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਤੇ ਔਕੜਾਂ ਦਾ ਮੁੱਢ ਹੈ! ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਹ ਸਾਕਾ ਕੂਕਾ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਰੀੜ੍ਹ ਦੀ ਹੱਡੀ ਹੈ ਅਜੇਹੇ ਸਾਕੇ ਹੀ (ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸਫਲਤਾ ਹੋ ਜਾਵੇ) ਕੌਮਾਂ ਦੀਆਂ ਤਕਦੀਰਾਂ ਪਲਟਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੋਇਆ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਏਸ ਸਚਾਈ ਤੋਂ ਕੋਈ ਨਿਰਪੱਖ ਸੱਜਨ ਨਾਂਹ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਕੌਮ ਦੀ ਸੁਤੰਤ੍ਰਤਾ ਬਦਲੇ ਖੇਲੇ ਗਏ ਇਸ ਖੂਨੀ ਡਰਾਮੇ ਵਿਚ ਜੇ ਸਿਖਾਂ ਦਾ ਅਮੀਰ ਤਬਕਾ (ਅਰ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦਾ ਪੁਜਾਰੀ ਅਤੇ ਡੇਰਿਆਂ ਦਾ ਮਹੰਤ ਸਮਾਜ) ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਦੇ ਪੱਖ ਵਿਚ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਨਾਚ ਨਾਂ ਨਚਦਾ ਤਾਂ ਅੱਵਲ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਘਟ ਤੋਂ ਘਟ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਮਾਨ ਚਿਤ੍ਰ (ਨਕਸ਼ਾ) ਤਾਂ ਗੁਲਾਮੀ ਦੇ ਲਾਲ ਰੰਗ ਦੀ ਉਲੀਕ ਤੋਂ ਜ਼ਰੂਰ ਰਹਿਤ ਹੁੰਦਾ, ਅਤੇ ਅਜ ਤੋਂ ਲਗ ਭਗ ਅੱਧੀ ਸਦੀ ਪਹਿਲੋਂ ਹੀ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਸ਼ਾਹੀ

ਕਿਲੇ ਤੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਝੰਡਾ ਝੁਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ।

ਮਾਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਦੀ ਹਿਰਦਾ ਵੇਧਕ ਫ਼ਿਲਮ ਅੰਦਰ ਅੱਗ ਨਾਲ ਹੋਲੀ ਖੇਡਣ ਵਾਲੇ ਕੂਕੇ ਬੀਰਾਂ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਚਿੱਤ੍ਰ ਤਕਕੇ ਪਤਾ ਲਗ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਜਿਸ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੇ ਪ੍ਰਾਣ ਰਹਿਤ ਸਰੀਰ ਅੰਦਰ ਨਵਜੀਵਨ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਉਸਨੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਵਿਦੇਸੀ ਰਾਜ ਦੀ ਅਧੀਨਤਾ ਦ ਵਿਰੁੱਧ ਸੁਤੰਤ੍ਰਤਾ ਦੀ ਲੜਾਈ ਲੜਨ ਵਾਲੇ ਕਿਸਤ੍ਰਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਲੱਥ ਯੋਧੇ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਸਨ ?

ਘਟਨਾਂ ਦਾ ਮੁੱਢ] ....ਇਸ ਦਿਲ ਦੁਖਾਊ ਸਾਕੇ ਦਾ ਵਰਨਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਵਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾਂ ਲੁੜੀਂਦੀ ਗਲ ਜਾਪਦੀ ਹੈ। ਸੋ ਭਾਵੇਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਕਾਰਨ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਪ੍ਰਗਟ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਹ ੬ ਕਾਰਨ ਭਾਸਦੇ ਹਨ:–

(੧) ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਅਤੇ ਰਾਏ ਕੋਟ ਦ ਸਾਕਿਆਂ ਬਾਬਤ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਮੌਤ ਅਤੇ ਕਾਲੇ ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਸਜ਼ਾਵਾਂ,

(੨) ਮੁਰੰਡਾ ਗਊ ਵਧ ਰਕਣ ਦੇ ਦੋਸ਼ ਵਿਚ ਨਾਮ-ਧਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸਖ਼ਤ ਸਜ਼ਾਵਾਂ,

(੩) ਨਿਰਦਸ਼ ਸੂਬਾ ਗਿਆਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਸੰਤ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਈਵਾਲ ਦਾ ੨੬–੧੧–੧੮੭੧ ਨੂੰ ਲੁਧਿਆਣਾਂ ਜੇਲ ਵਿਚ ਫਾਂਸੀ ਦਿਤਾ ਜਾਣਾਂ,

(੪) ਮਾਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਦੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਚਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਗਾਮ ਗਊਆਂ ਦੀ ਹੱਤਿਆ,

(੫) ਮਾਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਦੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਵਲੋਂ ਗਊਆਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਸ੍ਰਦਾਰ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਕ੍ਰੌਦੀ

ਪਾਸ ਹਿਰਦਾ ਵਿੰਨ੍ਹ ਪੁਕਾਰ,

(੬) ਰਿਆਸਤ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲਾ ਦੇ ਪਿੰਡ ਫਰਵਾਹੀ ਦੇ ਨੰਬਰਦਾਰ ਸੰਤ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕੋਟਲੇ ਦੀ ਕੁਤਵਾਲੀ ਵਿਚ ਇਕ ਬਲਦ ਦਾ ਕਤਲ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ, ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਦਾ ਅਨਾਦਰ,

ਉਤੇ ਲਿਖਿਆਂ ਕਾਰਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੇਵਲ ਛੇਵਾਂ ਹੀ ਵਿਆਖਯਾ ਦਾ ਮੁਥਾਜ ਹੈ, ਜਿਸਨੇ ਪਹਿਲੇ ਪੰਜਾਂ ਕਾਰਨਾਂ ਦੀਆਂ ਦੱਬੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਚੰਗਿਆੜੀਆਂ ਨੂੰ ਫੂਕ ਮਾਰਕੇ ਪ੍ਰਚੰਡ ਕੀਤਾ। ਵ੍ਰਿੱਥਿਆ ਇਉਂ ਹੈ, ਕਿ ਫਰਵਾਹੀ ਪਿੰਡ ਰਿਆਸਤ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਦਾ ਇਕ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਨੰਬਰ-ਦਾਰ (ਜੋ ਕੂਕਾ ਸੀ) ਮਾਮਲਾ ਤਾਰਨ ਲਈ ਕੋਟਲੇ ਨੂੰ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਦੇ ਬਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਦੀ ਲੰਘਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਉਸਨੇ ਇਕ ਕਰੂੰਜੜੇ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਜੋ ਇਕ ਬਲਦ ਉਤੇ ਮੂਲੀਆਂ ਲੱਦਕੇ ਆਪ ਵੀ ਉਸ ਤੇ ਚੜ੍ਹਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਉਸ ਕਰੰਜੜੇ ਨੂੰ ਬਲਦ ਉਤੇ ਤਰਸ ਕਰਨ ਬਾਬਤ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਸਨੇ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉਲਟਾ ਗਾਲਾਂ ਕਢਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੀਆਂ, ਰੌਲਾ ਸੁਣਕੇ ਕਰੂੰਜੜੇ ਦੇ ਕੁਛ ਹੋਰ ਹਮੈਤੀ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ, ਜਿਨਾਂ ਨੇ ਨੰਬਰਦਾਰ ਨੂੰ ਧੌਲ ਧੱਫਾ ਵੀ ਕੀਤਾ, ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਫੜਕੇ ਕੁਤਵਾਲੀ ਲੈ ਗਏ। ਕੁਤਵਾਲ ਨੇ ਇਹ ਨਿਆਂ ਕੀਤਾ, ਕਿ ਉਹ ਬੈਲ ਉਸ ਸਿਖ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਮਰਵਾਕੇ ਉਸਦਾ ਦਿਲ ਦੁਖੀ ਕੀਤਾ। ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕੁਛ ਮਾਰ ਕੁਟਾਈ ਕਰਕੇ ਧੱਕੇ ਮਾਰ ਕੁਤਵਾਲੀਓਂ ਬਾਹਰ ਕਢ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਉਹ ਵਿਚਾਰਾ ਗੁੱਸੇ ਭਰੇ ਦਿਲ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਪੀਤਾ ਮਾਮਲਾ ਤਾਰਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਸਿੱਧਾ

ਣੀ ਸਾਹਿਬ ਪੁਜਾ।

ਤਾ ਜੱਸਾਂ ਜੀ ਦਾ ਮੇਲਾ | ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਮਹਿਲ ਮਾਤਾ ਜੱਸਾਂ ਜੀ ਨਵੰਬਰ ੧੮੭੧ ਵਿਚ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਚੁਕੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਿਮਿਤ ੧੦੧ ਪਾਠਾਂ ਦੇ ਭੋਗ ਪਾਣ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ੨੯ ਪੋਹ-੧ ਮਾਘ ਸੰਮਤ ੧੯੨੮ ਮੁਤਾਬਕ ੧੧-੧੨ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨ ਈ: ਨੂੰ ਮੇਲਾ ਮਿਥਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਮੁਰੰਡੇ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਅਤੇ ਰਾਏ ਕੋਟ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੇ ਅਪਰਾਧ ਵਿਚ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਜੋਸ਼ ਸੀ। ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਸੂਬਾ ਗਿਆਨੀ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਨਾਈਵਾਲੇ ਦੇ ਬਿਨਾਂ ਦਸ਼ ਫਾਂਸੀ ਦਿਤੇ ਜਾਣ ਬਾਬਤ ਤਾਂ ਬੜਾ ਭਾਰੀ ਖੇਦ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ੧੧ ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਲੋਹੜੀ, ਤੇ ੧੨ ਨੂੰ ਮਾਘੀ ਸੀ। ਮਾਘੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਮੇਲੇ ਦਾ ਭੋਗ ਪੈਣ ਪਿਛੋਂ ਸੰਗਤਾਂ ਅਪਣੇ ਅਪਣੇ ਨਗਰਾਂ ਤੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਨੂੰ ਤੁਰੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ।

ਅਕਾਲ ਬੁੰਗੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਕੱਠ | ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਬੁੰਗਾ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਡੇਰੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਨੂੰ ਲਗ ਭਗ ੧੦੦ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਫਾਸਲੇ ਤੇ ਇਕ ਸਥਾਨ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਕਾਂਤ ਵਿਚ ਭਜਨ ਕੀਤਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਏਥੇ ਸਰਦਾਰ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ: ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਸਕਰੌਦੀ ਰਿਆਸਤ-ਪਟਿਆਲਾ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਕੁਛ ਸਿੰਘ ਮਲੇਰ-ਕੋਟਲੇ ਵਿਖੇ ਹੋ ਰਹੇ ਗਊ ਘਾਤ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਕੂਕਾ ਆਗੂਆਂ-ਗਿਆਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਬਿਨਾਂ ਕਸੂਰੋਂ ਫਾਹੇ ਦਿਤੇ ਜਾਣ ਬਾਬਤ

ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਗਊਆਂ ਨੂੰ ਬਚਾਣ ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਦੀ ਹੱਕ ਰਸੀ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਤੇ ਧਾਈ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਅਰ ਇਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਸਿਰੇ ਚਾੜ੍ਹਨ ਲਈ ਮਲੌਦ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਕੋਲੋਂ ਹਥਿਆਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣ। ਹਡਿਆਇਆ ਤੇ ਵਿਚੂ ਪੁਰਾ ਰਿਆਸਤ ਮਾਲੇਰ ਕੋਟਲਾ ਦੀਆਂ ਮਾਈਆਂ ਇੰਦ ਕੌਰ ਤੇ ਖੇਮ ਕੌਰ ਅਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦੀ ਝੰਡੇ ਲੈਕੇ ਲਲਕਾਰ-ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਕਿ-"ਜਿਨਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਧਰਮ ਵਾਸਤੇ ਸੀਸ ਵਾਰਨੇ ਨੇ ਕਮਰਕਸੇ ਕਰ ਲੈਣ"। ਰੀਠਿਆਂ ਦੀਆਂ ਛਿੱਲਾਂ ਰਗੜਕੇ ਸਰਦਾਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਜੇਹੜਾ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦਲ ਵਾਸਤੇ ਅਪਣਾਂ ਨਾਉਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਉਸਨੂੰ ਰੀਠਿਆਂ ਦਾ ਬਾਟਾ ਛਕਾਕੇ ਇਕ ਬੰਨੇ ਬਿਠਾ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ।

ਥਾਣੇਦਾਰ ਵਲੋਂ ਬੇਨਤੀ

੧੩ ਜਨਵਰੀ (੨ ਮਾਘ) ਨੂੰ ਸਵੇਰੇ ਹੀ ਡਿਪਟੀ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਪੋਲੀਸ ਸਰਫ਼ਰਾਜ਼ ਖ਼ਾਨ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਪੁਜ ਚੁਕਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਘਰੋ ਘਰੀ ਜਾਣ ਦੀ ਹਦੈਤ ਕਰਨ ਲਈ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਸੂਬਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਅਕਾਲ ਬੁੰਗੇ ਭੇਜਿਆ, ਪਰ ਮਸਤਾਨੇ ਆਖ ਨਾਂ ਲੱਗੇ। ਉਪ੍ਰੰਤ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਆਪ ਜਾਕੇ ਪ੍ਰੇਰਨਾਂ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਸਭ ਨੂੰ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਘਰੀਂ ਟੁਰ ਜਾਣਾਂ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਸ: ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅਰਜ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਨੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਕੇ ਆਗਯਾ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਕਿ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਜਾਕੇ ਗਊਆਂ ਵਾਸਤੇ ਅਪਣੇ ਸੀਸ ਬਲੀਦਾਨ ਕਰੋ। ਸਤਿ

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਜੇ ਇਕ ਵਰ੍ਹਾ ਹੋਰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਜੇਹੜਾ ਕੰਮ ਉਹ ਤਲਵਾਰ ਨਾਲ ਕਰਨਾਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਘਰ ਬੈਠਿਆਂ ਮਾਲਾ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋ ਜਾਣਾਂ ਸੀ। ਪਨੀਰੀ ਵੀ ਅਜੇ ਛੋਟੀ ਹੈ ਪਰ—"ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਮੈਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮੋੜ ਸਕਦਾ।"

ਹੁਣ ਸੂ: ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ—ਗਰੀਬ—ਨਿਵਾਜ! ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸਾਡੇ ਵਿਚੋਂ ਮੁੜ ਕਿਸੇ ਨੇ ਭਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨੇ ਹਨ ਕਿ ਨਹੀਂ ਇਸ ਕਰਕੇ ਅੱਜ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਪਾਵਨ ਹਸਤ ਕਮਲਾਂ ਤੋਂ ਲੰਗਰ ਛਕਣ ਨੂੰ ਚਿਤ ਲੋਚਦਾ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸੂਬਾ ਲੱਖਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਲੰਗਰ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ। ਲੰਗਰ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਤੇ ਸੱਚੇ ਪਾਤ-ਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੇ ਅਪਣੇ ਪਵਿਤ੍ਰ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਲਾਡਲੇ ਮਸਤਾਨਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਛਕਾਇਆ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਸਤਿ-ਗੁਰੂ ਜੀ ਵਾਤਸੱਲਜ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਬਣੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਮਸਤਾਨੇ ਪ੍ਰਸਾਦ ਛਕਣ ਉਪ੍ਰੰਤ ਅਕਾਲ ਬੁੰਗੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਤਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਢਾਈ ਸੌ ਤਕ ਪੁਜ ਚੁਕੀ ਸੀ। ਸੂ: ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਅਕਾਲ ਬੁੰਗੇ ਦੇ ਦਰਵੱਜ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਕੇ ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਨਾਲ ਧਰਤੀ ਤੇ ਲਕੀਰ ਖਿੱਚੀ ਅਤੇ ਗਰਜਵੀਂ ਅਵਾਜ ਨਾਲ ਕਿਹਾ ਕਿ "ਜਿਸਨੇ ਸੀਸ ਦੇਣਾਂ ਹੈ, ਉਹ ਲੀਕ ਤੋਂ ਪਾਰ ਹੋ ਜਾਏ।" ਓਧਰ ਕੁਛ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਕੋਠੇ ਚੜ੍ਹਕੇ ਅਵਾਜ ਦਿਤੀ ਕਿ "ਧਰਮ ਜਹਾਜ਼—ਤਿਆਰ ਹੈ ਆਓ, ਜੋ ਕਿਸੇ ਨੇ ਚੜ੍ਹਨਾਂ

ਸੂ: ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਨਾਲ ਲਕੀਰ ਖਿਚ ਕੇ ਕਿਹਾ ਜਿਸਨੇ ਸੀਸ ਦੇਣਾਂ ਹੈ ਉਹ ਲੀਕ ਤੋਂ ਪਾਰ ਹੋ ਜਾਏ।

ਹੈ ਤਾਂ ਚੜ੍ਹ ਜਾਓ।" ੨੫੦ ਵਿਚੋਂ ੧੪੦ ਸਿੰਘਾਂ ਲੀਕ ਟੱਪੀ। ਏਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਦੋ ਸਿੰਘ ਉਤਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਚੜ੍ਹਤ ਸਿੰਘ ਰੁੜਕਾ ਜ਼ਿਲਾ ਲੁਧਿਆਨਾਂ ਦੇ ਸਨ ਜੋ ਧਰਮ ਜਹਾਜ਼ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਦਾ ਬੋਲਾ ਸੁਣਕੇ ਲੰਗਰ ਵਿਚੋਂ ਆਟਾ ਗੁਨ੍ਹਦੇ ਗੁਨ੍ਹਦੇ ਦੌੜ ਆਏ ਸਨ।

ਧਰਮ ਯੁੱਧ ਲਈ ਅਰਦਾਸਾ

ਹੁਣ ਸ: ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਧਰਮ ਯੁਧ ਲਈ ਕਮਰ ਕਸੇ ਲੈਣ ਦਾ ਅਰਦਾਸਾ ਕੀਤਾ, ਅਤੇ ਵਿਦਾ ਹੋਣ ਲਗਿਆਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ 'ਪਾਤਸ਼ਾਹ! ਪਹਿਲਾ ਪੜਾ ਕਿਥੇ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ?' ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ—"ਰੱਬ ਹੀ ਰੱਬ।" ਇਸਦਾ ਅਰਥ ਮਸਤਾਨਿਆਂ ਨੇ ਰੱਬੋਂ.....ਪਿੰਡ ਸਮਝਿਆ।

੨ ਮਾਘ (੧੩ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨) ਨੂੰ ਦਿਨ ਦੇ ੨ ਬਜੇ ਮਸਤਾਨਿਆਂ ਨੇ ਮਲੇਰਕੋਟਲੇ ਨੂੰ ਚਾਲੇ ਪਾਏ। ਉਹ ਰਾਤ ਦੇ ੧੦ ਬਜੇ ਰੱਬੋਂ ਪਹੁੰਚੇ। ਏਥੇ ਪਿੰਡੋਂ ਬਾਹਰਵਾਰ ਇਕ ਖੂਹ ਤੇ ਡੇਰਾ ਲਾਇਆ। ੧੩ ਜਨਵਰੀ ਦੀ ਰਾਤ ਤੇ ੧੪ ਦੀ ਦੁਪਹਿਰ ਤਕ ਏਥੇ ਹੀ ਟਿਕੇ ਰਹੇ। ਸਰਕਾਰੀ ਬਿਆਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਵੇਲੇ ਤਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ੧੨੫ ਸੀ।

ਸੂਬਾ ਲੱਖਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰੀ

ਭਾਵੇਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਰਵਾਨਗੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਡਿਪਟੀ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਸਰਫ਼ਰਾਜ਼ਖਾਨ ਓਥੇ ਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਸਾਰੇ ਹਾਲ ਆਪਣੀ ਅਖੀਂ ਵੇਖੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਕਹਿ ਦਿਤਾ ਸੀ ਕਿ ਮਸਤਾਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸੂਬਾ ਲੱਖਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਆਗਜ਼ਾ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਉਹ ਲੁਧਿਆਣੇ ਜਾਕੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼-

ਨੂੰ ਆਖ ਦੇਵੇ, ਕਿ ਮਸਤਾਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਿਵਸੇ ਹੋਕੇ ਮਲੇਰਕੋਟਲੇ ਵਲ ਨੂੰ ਤੁਰ ਗਏ ਹਨ। ਥਾਣੇਦਾਰ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੌਕਿਆ ਤੇ ਇਤਲਾ ਦਿਤੀ ਗਈ ਪਰ ਉਸਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦਾ ਕੋਈ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਾ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਲਈ ਹੁਣ ਫੇਰ ਇਤਲਾ ਦਿਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਰੋਕ ਲਵੇ। ਬਾਬਾ ਲੱਖਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਗਜ਼ਾ ਅਨੁਸਾਰ ਲੁਧਿਆਣੇ ਪੁਜਕੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਨਾਲ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ, ਜਿਸਦਾ ਨਤੀਜਾ ਸਗੋਂ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਬਾਬਾ ਲੱਖਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਓਸੇ ਵੇਲੇ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰਕੇ ਹਵਾਲਾਤ ਵਿਚ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ।

ਸਰਫ਼ਰਾਜ਼ਖਾਂ ਥਾਣੇਦਾਰ ਨੇ ੧੩ ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਰਾਤ ਦੇ ੮ ਬਜੇ ਡਿਪਟੀਕਮਿਸ਼ਨਰ ਲੁਧਿਆਨਾਂ ਪਾਸ ਪੁਜਕੇ ਆਪਣੀ ਲਿਖਤੀ ਰਪੋਟ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਦਿਤੀ ਤੇ ਜ਼ਬਾਨੀ ਵੀ ਸਾਰੇ ਹਾਲ ਦੱਸੇ। ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਨੇ ਮਸਤਾਨਿਆਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਨਾਭਾ, ਪਟਿਆਲਾ ਜੀਂਦ ਤੇ ਮਲੇਰਕੋਟਲੇ ਦੇ ਵਕੀਲਾਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾਕੇ (ਜੋ ਲੁਧਿਆਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਸਨ) ਰਿਆਸਤਾਂ ਨੂੰ ਖਵਰ ਕਰ ਦਿਤੀ ਕਿ ਉਹ ਤਕੜੇ ਹੋ ਜਾਣ ਕਿਉਂਕਿ ਕੂਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ।

ਮਸਤਾਨਿਆਂ ਦੀ ਮਲੌਦ ਨੂੰ ਰਵਾਨਗੀ

ਇਕ ਵਾਰ ਮਲੌਦ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਬਦਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਭੇਟੀ ਸਾਹਿਬ ਪੁਜਕੇ ਅਰਜ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਕਿ—"ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਸੇਵਾ ਦੱਸੋ" ਕੋਲ ਬੈਠੇ ਸ: ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਕਿ "ਚੰਗਾ ਜਦ ਲੋੜ ਪਈ, ਆਪਨੂੰ ਸੇਵਾ ਦੱਸੀ ਜਾਏਗੀ" ਇਹ ਬਚਨ ਸ: ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਯਾਦ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਖ਼ਿਆਲ

ਕੀਤਾ ਕਿ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਘੋੜਿਆਂ ਤੇ ਸ਼ਸਤ੍ਰਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਜੋ ਮਲੌਦੀਏ ਸਦਾਰ ਕੋਲੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਤਜਵੀਜ਼ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਪਸੰਦ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਦੁਪਹਿਰ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ੧੪ ਤ੍ਰੀਕ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਮਲੌਦ ਵਲ ਮੂੰਹ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਪਿਛਲੇ ਪਹਿਰ ਮਲੌਦ ਦੇ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਪੁਜੇ ਤੇ ਸਦਾਰ ਨੂੰ ਉਸਦਾ ਇਕਰਾਰ ਯਾਦ ਕਰਵਾਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਦੱਸਿਆ। ਸਦਾਰ ਕੁਛ ਘਬਰਾ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਘੋੜੇ ਅਰ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਦੇਣ ਤੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਸ: ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਹੁਰਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ 'ਭਾਵੇਂ ਹੁਣ ਤੂੰ ਮੰਨ ਤੇ ਭਾਵੇਂ ਨਾ ਮੰਨ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਖ਼ਾਲੀ ਨਹੀਂ ਜਾਵਾਂਗੇ'। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਕੁਛ ਘੋੜੇ ਤੇ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਏ। ਇਹ ਵੇਖ ਕੇ ਸਦਾਰ ਦੇ ਨੌਕਰਾਂ ਨੇ ਰੌਲਾ ਪਾ ਦਿਤਾ, ਜਿਸਨੂੰ ਸੁਣਕੇ ਨੱਗਰ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਡਾਕੂ ਸਮਝਕੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਾਸਤੇ ਚੜ੍ਹ ਆਏ। ਕਿਲੇ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਅੱਗੇ ਸਿੰਘਾਂ ਤੇ ਨਗਰ ਨਿਵਾਸੀਆਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਿੰਘ ਪਿੰਡ-ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨਾਂ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਆਪਣਾ ਬਚਾਉ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਦੋ ਮਾਰੇ ਗਏ ਤੇ ੨ ਡਾਢੇ ਫੱਟੜ ਹੋਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ੨ ਮਾਰੇ ਗਏ, ਤੇ ੪ ਬਹੁਤੇ ਫੱਟੜ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਨਾਂ ਜਾ ਸਕੇ ਅਤੇ ਓਥੇ ਹੀ ਫੜੇ ਗਏ।

ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਤੇ ਹਮਲਾ। ਮਲੌਦ ਤੋਂ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲਾ ਕੇਵਲ ੯ ਮੀਲਾਂ ਦੇ ਫ਼ਾਸਲੇ ਤੇ ਹੈ, ਰਿਆਸਤ ਦੇ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰ ਅਫਸਰਾਂ ਨੂੰ ੧੪ ਜਨਵਰੀ (੩ ਮਾਘ) ਦੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਹੀ ਖਬਰ ਪੁਜ ਚੁਕੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ

ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਾਸਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰ ਰਖਿਆ ਸੀ, ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਨਾਂ ਨੂੰ ਗਵਾਂਢੀ ਰਿਆਸਤਾਂ ਵਲੋਂ ਵੀ ਪੁਲਸ ਅਰ ਫੌਜ ਦੀ ਮਦਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਚੁਕੀ ਸੀ, ਕੂਕੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ੪ ਮਾਘ (੧੫ ਜਨਵਰੀ) ਨੂੰ ਸਵੇਰ ਦੇ ੭ ਵਜੇ ਹੀ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਦੇ ਮਹੱਲਾ ਚਿੜੀਮਾਰਾਂ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਇਹ ਓਹੀ ਮਹੱਲਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਗਊ ਘਾਤਕਾਂ ਦੀ ਖਾਸੀ ਗਿਣਤੀ ਅਬਾਦ ਸੀ। ਹਮਲੇ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਣ ਸਾਰ ਪੁਲੀਸ ਫੌਜ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤੇ ਜਾ ਟੱਕਰੇ। ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਤੇ ੯-੧੦ ਗੁਣਾਂ ਵਧੇਰੇ ਤਾਕਤ ਸੀ, ਜਿਸਦੇ ਪਾਸ ਤਲਵਾਰਾਂ ਤੇ ਬੰਦੂਕਾਂ ਆਦਿਕ ਸ਼ਸਤ੍ਰਾਂ ਦੀ ਕਮੀਂ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਇਹ ਗਾਂਢਵੀਂ ਧਾੜ ਸੀ, ਤੇ ਕੂਕੇ ਬੀਰ ਘਰੋਂ ਹੀ ਸਿਰਾਂ ਤੇ ਖੱਫਣ ਬੰਨ੍ਹਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਵਾਸਤੇ ਤੁਰੇ ਸਨ। ਭਾਵੇ ਘਸਮਾਣ ਦੀ ਲੜਾਈ ਹੋਈ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਬੀਰਤਾ ਦੇ ਉਹ ਹੱਥ ਵਖਾਏ, ਕਿ ਸਫ਼ਾ ਜੰਗਾਂ ਅਤੇ ਲਾਠੀਆਂ ਨਾਲ ਹੀ ਵਿਰੋਧੀ ਦਲ ਨੂੰ ਭਾਂਜ ਪਾ ਦਿਤੀ ਜਦ ਸਿੰਘ ਵੇਹਲੇ ਹੋਕੇ ਆਪਣੇ ਫੱਟੜਾਂ ਨੂੰ ਸਾਂਭਣ ਲਗੇ ਤਾਂ ਰਿਆਸਤੀ ਦਲ ਵਲੋਂ ਫੇਰ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ, ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਫੇਰ ਹੱਲਾ ਬੋਲਕੇ ਉਨਾਂ ਨੂੰ ਪਰੀਂ ਵਾੜ ਦਿਤਾ, ਪਰ ਜਦ ਉਹ ਤੀਜੀ ਵਾਰ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰਕੇ ਆਏ ਤਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਐਸੇ ਦੰਦ ਖੱਟੇ ਕੀਤੇ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਵਾਰ ਨੱਸਕੇ ਮੁੜ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਦਲੇਰੀ ਨਾਂ ਕਰ ਸਕੇ। ਏਥੇ ਦੋਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਦਾ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ:-

ਸਿੰਘ ੭. ਸ਼ਹੀਦ ਤੇ ੨. ਫੱਟੜ ਹੋਏ।

ਵਿਰੋਧੀ ੮. ਮਾਰੇ ਗਏ, ਵਧੀਕ ਫੱਟੜ ੪, ਤੇ ਮਾਮੂਲੀ

ਜ਼ਖਮੀ ੯ * ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਉਹ ਕੁਤਵਾਲ ਵੀ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ, ਜਿਸਨੇ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਬੈਲ ਕਤਲ ਕਰਾਇਆ ਸੀ।

ਹੁਣ ਜਦ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਦੇਖਿਆ, ਕਿ ਕੋਈ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਉਨਾਂ ਨੇ ਬੜੇ ਧੀਰਜ ਨਾਲ ਅਪਣੇ ਫੱਟੜ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਠਾਇਆ ਤੇ ਕੋਟਲੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਏ।

ਸ: ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸਮੁੰਦਖਾਂ ਪਠਾਣ ਦਾ ਦ੍ਵੰਦ ਯੁੱਧ

ਮਲੌਰ ਕੋਟਲੇ ਦਾ ਸਮੁੰਦ ਖ਼ਾਂ ਪਠਾਣ ਜੋ ਬੜਾ ਸੂਰ ਬੀਰ ਤੇ ਮੰਨਿਆਂ ਪ੍ਰਮੰਨਿਆਂ ਯੋਧਾ ਸੀ, ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਲੜਾਈ ਦੇ ਵੇਲੇ ਕੋਟਲੇ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕੁਛ ਚਿਰ ਪਿਛੋਂ ਜਦ ਉਸਨੇ ਆਕੇ ਸੁਣਿਆਂ ਤਾਂ ਬੜੇ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਆਕੇ ਅਪਣੇ ਕੁਛ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲਗਾ, ਚਲੋ ਖਾਂ ਭਲਾ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਤਾਂ ਵੇਖੀਏ। ਉਹ ਕੁਛ ਪਠਾਣ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈਕ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਪਿਛੇ ਨੱਸਿਆ। ਕੋਟਲੇ ਤੋਂ ੩-੪ ਕੋਹਾਂ ਦੇ ਫਾਸਲੇ ਤੇ ਭੂਤਨ ਵਾਲੇ ਥੇਹ ਕੋਲ ਸਿੰਘ ਚਲੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਸਮੁੰਦ ਖ਼ਾਨ ਘੋੜੇ ਤੇ ਚੜ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਪਿਛੋਂ ਲਲਕਾਰ ਕੇ ਕਿਹਾ—' ਸਿੰਘੋ ਖੜੇ ਹੋ ਜਾਓ! ਕਿੱਧਰ ਜਾ ਰਹੇ ਹੋ। ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਕਿਥੇ ਹੈ, ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਤੇ ਆਵੇ।''

---

*ਇਹ ਗਿਣਤੀ ਡਾਕਟਰ ਜੋਨਇਨਸਨ ਐਮ.ਡੀ ਸਿਵਲ ਸਰਜਨ ਲੁਧਿਆਨਾਂ ਦੀ ਰਪੋਟ ੧੫ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ। ਕੂਕੇ ਫੱਟੜਾਂ ਵਿਚੋਂ ੭ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਹੈ, ਜੋ ਰਣ ਭੂਮੀ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹਿ ਗਏ, ਅਤੇ ੨੯ ਫੱਟੜਾਂ ਨੂੰ ਸਿੰਘ ਉਠਾਕੇ ਲੈ ਗਏ ਸਨ।

ਸ: ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਵੀ ਘੋੜੇ ਤੇ ਸਵਾਰ ਸੀ। ਘੋੜਾ ਛੇੜਿਆ ਤੇ ਲਲਕਰ ਮਾਰਕੇ ਸਮੁੰਦਖਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਗਿਆ। ਪਠਾਣ ਨੂੰ ਕਿਹਾ "ਪਠਾਣਾਂ! ਆਖੀਂ ਨਾਂ ਖਵਰ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਤਕੜਾ ਹੋ, ਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਰ ਕਰਲੈ।"—

ਸੁਣਦਿਆਂ ਸਾਰ ਪਠਾਣ ਨੇ ਫੁਰਤੀ ਨਾਲ ਸੂਦਾਰ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਤਲਵਾਰ ਦਾ ਵਾਰ ਕੀਤਾ। ਸੂਦਾਰ ਕੋਲ ਢਾਲ ਨਹੀਂ ਸੀ.ਪਰ ਉਸਨੇ ਬੜੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਖੱਬੀ ਬਾਂਹ ਅਗੇ ਕਰਕੇ ਵਾਰ ਰੋਕ ਲਿਆ. ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਸਿਰ ਤਾਂ ਬਚ ਗਿਆ ਪਰ ਗੁੱਟ ਕੱਟਿਆ ਗਿਆ। ਗੁੱਟ ਕਟਦਿਆਂ ਸਾਰ ਹੀ ਸੂਦਾਰ ਜੀ ਨੇ ਸਮੁੰਦ ਖਾਂ ਤੇ ਤਲਵਾਰ ਦਾ ਅਜੇਹਾ ਵਾਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸਿਰ ਧੜ ਤੋਂ ਜੁਦਾ ਹੋਕੇ ਖੇਨੂੰ ਵਾਂਗ ਧਰਤੀ ਤੇ ਜਾ ਡਿੱਗਾ। ਪਠਾਣ ਦਾ ਕੰਮ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੀ ਨਾਲ ਦੇ ਸਾਥੀ ਤੋਬਾ ਤੋਬਾ ਕਰਕੇ ਵਾਪਸ ਦੌੜੇ—ਤੇ ਪਿਛਾਂਹ ਵਲ ਤੱਕਿਆ ਵੀ ਨਾਂ।

ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਰੜ ਵਿਚ ਡੇਰਾ ਤੇ ਧੋਖੇ ਨਾਲ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀਆਂ

ਸਾਰੇ ਸਿੰਘ ਸ: ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਰੜ ਪਿੰਡ ਰਿਆਸਤ ਪਟਿਆਲਾ ਦੀ ਜੂਹ ਵਿਚ ਪੁਜੇ. ਜਿਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਡੇਰਾ ਲਾ ਦਿਤਾ। ਕੜਾਹੀ ਵਿਚ ਤੇਲ ਤਾਕੇ ਸ: ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਟੁੰਡ ਤਲਿਆ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਖ਼ੂਨ ਵਗਣੋਂ ਬੰਦ ਹੋਗਿਆ। ਹੁਣ ਸੂਦਾਰ ਜੀ ਨੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਜਿਨਾਂ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਸੀ, ਉਹ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਉਹ ਕੁਛ ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ ਦੇ ਉਡੀਕ ਵਾਨ ਜ਼ਰੂਰ ਹਨ, ਕਿ ਇਸ ਕੰਮ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਛੇਤੀ ਤੋਂ ਛੇਤੀ ਭੁਗਤਿਆ ਜਾਏ ਤਾਕਿ ਉਨਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਬੇ-ਗੁਨਾਹ ਲੋਕ ਨਾਂ ਮਾਰੇ ਜਾਣ।

ਇਸ ਲਈ ਜੇਹੜੇ ਜਾਣਾਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਣ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਨਾਲ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇੱਛਾ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਟਿਕੇ ਰਹਿਣ। ਇਹ ਸੁਣਕੇ ਕੁਛ ਤਾਂ ਚਲੇ ਗਏ, ਪਰ ਬਹੁਤਿਆਂ ਨੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ੬੮ ਸੀ।

ਕੁਛ ਚਿਰ ਪਿਛੋਂ ਸ਼ੇਰ ਪੁਰ ਦਾ ਥਾਣੇਦਾਰ ਉਤਮ ਸਿੰਘ ਨਾਮਧਾਰੀ ਲਿਬਾਸ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਆਇਆ ਤੇ ਬੜੀ ਅਧੀਨਗੀ ਨਾਲ ਲੰਗਰ ਵਾਸਤੇ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ। ਸਰਦਾਰ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਉਸਦੇ ਕਪਟ ਨੂੰ ਤਾੜ ਤਾਂ ਗਏ ਪਰ ਆਪਣਾਂ ਪੰਧ ਛੋਟੀ ਨਿਬੇੜਨ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਈ। ਥਾਣੇਦਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਘਰ ਲੈ ਗਿਆ ਤੇ ਸਭ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਵਾ ਦਿਤਾ। ਅਮਰ ਗੜ੍ਹ ਰਿ: ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਨਾਇਬ ਨਾਜ਼ਮ ਨਿਆਜ਼ ਅਲੀ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ੬੮ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੇਰਪੁਰ ਦੇ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਸਰਕਾਰੀ ਰਪੋਟ ਅਨੁਸਾਰ ਏਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ੨੯ ਫੱਟੜ ਸਨ।

ਰਿਆਸਤਾਂ ਵਲੋਂ ਕੂਕਿਆਂ ਵਿਰੁਧ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਸਹੈਤਾ

੧੭ ਜਨਵਰੀ (੬ ਮਾਘ) ਤਕ ਨਾਭੇ ਪਟਿਆਲੇ ਅਤੇ ਜੀਂਦ ਦੀਆਂ ਸਿਖ ਰਿਆਸਤਾਂ ਵਲੋਂ ਰਸਾਲੇ ਤੇ ਤੋਪਾਂ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਗਈਆਂ ਸਨ ਇਸਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਕਾਵਨ ਦੀ ਉਸ ਤਾਰ ਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਉਸ ਨੇ ੧੭ ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਹੀ ਹੋਮ ਸਕੱਤ੍ਰ ਕਲਕੱਤਾ ਦੇ ਨਾਉਂ ਭੇਜੀ ਸੀ। ਤਾਰ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:—"ਸ਼ਾਂਤੀ ਸਥਿਰ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ੧੦੦ ਕੂਕੇ

ਮਾਰੇ ਗਏ, ਤੇ ਫੱਟੜ ਹੋਏ ਹਨ। ਪਟਿਆਲਾ ਨਾਭਾ ਤੇ ਜੀਂਦ ਤਕੜੀ ਮਦਤ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ।''†

ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤੇ ਤੋਪਖ਼ਾਨੇ ਤੇ ਰਸਾਲੇ

ਕਾਵਨ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਲੁਧਿਆਨਾਂ ੧੬ ਜਨਵਰੀ (੫ ਮਾਘ) ਨੂੰ ਕੋਟਲੇ ਪਹੁੰਚ ਚੁਕਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ੧੫ ਤੀਕ ਨੂੰ ਹੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਅੰਬਾਲਾ ਨੂੰ ਤਾਰ ਦੇ ਦਿਤੀ ਸੀ ਕਿ ੫੦੦ ਕੂਕਿਆਂ ਨੇ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਬਹੁਤ ਜਲਦੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰੋ।''*

ਪੰਜਾਬ ਲਾਟ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਕਮਾਂਡਰ-ਇਨ-ਚੀਫ਼ ਨੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਫੌਜਾਂ ਰਸਾਲੇ ਤੇ ਤੋਪਖ਼ਾਨੇ ਜਨਰਲ ਟਿਟਲਰ ਦੀ ਕਮਾਨ ਹੇਠ ਭਜ ਦਿਤੇ:-

ਗੋਰਖਾ ਪਲਟਣ-ਫ਼ਸਟ
ਇਕ ਹਿਸਾ ਰਜਮਟ ਨੰ: ੭੨ ਦਾ
ਅਤੇ ਇਕ ਖੱਚਰ-ਪਾਤੀ ਤੋਪਖ਼ਾਨਾਂ
} ਦਿਲੀ ਤੇ ਅੰਬਾਲੇ ਤੋਂ

੧੨ ਬੈਂਗਾਲ ਕੈਵੇਲਰੀ ਇਹ ਸਭ ਮਲੇਰਕੋਟਲੇ ਲਈ। ਚੂੰਕੇ ਡਰ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ, ਕਿ ਮਤਾਂ ਕੂਕੇ ਲੁਧਿਆਣੇ ਦੇ ਕਿਲੇ ਤੇ ਕਬਜਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਸ਼ ਕਰਨ, ਇਸ ਲਈ ਉਸਦੀ ਰਾਖੀ ਵਾਸਤੇ ੫੪ ਨੰਬਰ ਪੈਦਲ ਦੀਆਂ ੩ ਕੰਪਨੀਆਂ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹੀ ਤੋਪਖ਼ਾਨੇ ਦੀ ਅੱਧੀ ਬੈਟਰੀ ਜਲੰਧਰ ਤੋਂ ਭੇਜੀ ਗਈ।‡

ਮਹਾਰਾਜਾ ਪਟਿਆਲਾ ਵਲੋਂ ਉਚੇਚੀ ਸਹੈਤਾ

ਮਹਾਰਾਜਾ ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਪਟਿਆਲੀਆ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਏਨਾਂ

†ਕੂਕਾ ਆਊਟ ਬ੍ਰੇਕ ਪੰਨਾਂ ੭
*ਕੂਕਾ ਆਊਟ ਬ੍ਰੇਕ ਪੰਨਾਂ ੭
‡ਕੂਕਾ ਆਊਟ ਬ੍ਰੇਕ ਪੰਨਾਂ ੮

'ਵਰੁੱਧ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਹਰ ਸਮੇਂ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਗੱਲ ਉਸਦੀ ਉਸ ਤਾਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਉਸਨੇ ੧੭-੧-੧੮੭੨ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਗਵਰਮੈਂਟ ਦੇ ਸਕੱਤਰ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਵਿਖੇ ਭੇਜੀ ਸੀ। ਤਾਰ ਦਾ ਉਲਥਾ ਇਉਂ ਹੈ-"੨੦੦ ਊਠ ਤੇ ੨੦ ਹਾਥੀ ਜੋ ਇਸ ਸਮੇਂ ਮੇਰੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਬਤ ਮੈਂ ਹੁਕਮ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ, ਕਿ ਇਕ ਦਮ ਖੰਨੇ ਨੂੰ ਭੇਜ ਦਿਤੇ ਜਾਣ। ਨਾਇਬ ਨਾਜ਼ਮ ਬਸੀ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਹੋਰ ਜਿਨੇ ਊਠਾਂ ਤੇ ਗੱਡੀਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਪਵੇ, ਬਿਨਾਂ ਢਿੱਲ ਤੋਂ ਭੇਜ ਦੇਵੇ। ਨਾਭੇ ਦੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਮਾਮਲੇ ਬਾਬਤ ਖਬਰ ਭੇਜ ਦਿਤੀ ਗਈ ਹੈ *।

ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਵਿਖੇ ਲਿਆਉਣਾ

੧੭ ਜਨਵਰੀ (੬ ਮਾਘ) ਨੂੰ ਹੀ ਨਾਇਬ ਨਾਜ਼ਮ ਨਿਆਜ਼ ਅਲੀ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਕੂਕੇ ਬੀਰਾਂ ਨੂੰ ਲੈਕੇ ਕੋਟਲੇ ਪੁਜ ਗਿਆ, ਰਿਆਸਤਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਫ਼ੌਜਾਂ, ਰਸਾਲਿਆਂ, ਤੇ ਤਪਖ਼ਾਨਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਸੀ, ਜਲੰਧਰੋਂ ਦਿੱਲੀ ਤੇ ਅੰਬਾਲੇ ਤੋਂ ਵੀ ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਪੁੱਜਣ ਦੀ ਉਡੀਕ ਸੀ।

ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਤੋਪਾਂ ਨਾਲ ਉਡਾਣਾ

ਅੱਜ ੧੭ ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਹੀ ਏਨ੍ਹਾਂ ਕੂਕੇ ਬੀਰਾਂ ਦੀ ਕਿਸਮਤ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਦੇ ਬਾਹਰ ਜਮਾਲ ਪੁਰ ਪਿੰਡ ਕੋਲ ਉਸ ਰੱਕੜ ਵਿਚ ਲਿਜਾਇਆ ਗਿਆ ਜੋ ਓਦੋਂ ਤੋਂ ਲੈਕੇ ਅਜ ਤਕ "ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਰੱਕੜ" ਕਹਿਕੇ ਪੁਕਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਕ ਥੰਨੇ ਕੂਕੇ ਕਤਾਰ ਵਿਚ ਖੜੇ ਸਨ ਤਾਂ ਦੂਜੇ

*ਕੂਕਾ ਆਊਟ ਬ੍ਰੇਕ ਪੰਨਾਂ ੯

ਬੰਨੇ ਨਾਲ ਹੀ ਰਸਾਲਿਆਂ ਤੇ ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਸੂਦਾਰ ਅਫ਼ਸਰ ਤੇ ਸਿਪਾਈ ਵਰਦੀਆਂ ਤੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਬਰ-ਤਜਾਰ ਫਾਲਨ ਹੋਏ ਹੋਏ ਸਨ।* ਇਕ ਬੰਨੇ ਕਾਵਨ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ੭ ਤੋਪਾਂ ਵੱਖੋ ਵੱਖ ਬੀੜੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਕਾਵਨ ਨ ਕਿਸੇ ਤ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁਕੱਦਮਾਂ ਚਲਾਣ ਅਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਸਫ਼ਾਈ ਦੇਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦੇਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਉਨਾਂ ਨੂੰ ਤਪਾਂ ਨਾਲ ਉਡਾ ਦੇਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਜਾਵੇਂ ਅਜੇਹਾ ਕਰਨਾਂ ਉਸਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਉਕਾ ਹੀ ਉਲਟ ਸੀ, ਅਤ ਉਸਦੇ ਅਫਸਰ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਅੰਬਾਲਾ ਨੇ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਅਪਣੀ ਇਕ ਚਿਠੀ ਰਾਹੀਂ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦਣ ਤੋਂ ਰੋਕ ਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਲਿਖਿਆ ਸੀ, ਕਿ ਉਹ ਮੌਕੇ ਤੇ ਪੁਜ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਉਸਦੇ ਔਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਨਾਂ ਦੇਣੀ। ਪਰ ਕਾਵਨ ਨ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਰਤਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਾਂ ਕੀਤੀ ਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਤੋਪਾਂ ਅਗੇ ਉਡਾਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋਗਿਆ। ਏਧਰ ਆਸ਼ਕ ਵੀ ਤੋਪਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਵੇਖ ਮੁਸਕਰਾ ਰਹੇ ਸਨ, ਦਰਸ਼ਕ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਇਹ ਨਜ਼ਾਰਾ ਤੱਕਣ ਲਈ ਖੜੇ ਸਨ, ਕਿ ਕੂਕੇ ਕਿਸਤ੍ਹਾਂ ਮੌਤ ਨੂੰ ਟਿਚਕਰਾਂ ਕਰਨ ਦੇ ਆਦੀ ਹਨ। ਕਾਵਨ ਤੇ ਉਸਦੀ ਮੇਮ ਕੁਰਸੀਆਂ ਡਾਹੀ ਬੈਠੇ ਸਨ ਸੂਕਾਰੀ ਕਾਗਤਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਕਿ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ

---

*ਸੂਕਾਰ ਦੇ ਕੇਂਦਰੀ ਫ਼ਾਈਲ ਵਿਖੇ ਅੰਕਿਤ ਇਕ ਰਪੋਟ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜਾ ਪਟਿਆਲਾ, ਨਾਭਾ, ਤੇ ਜੀਂਦ ਵਲੋਂ ਕੂਕੇ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਉਡਾਣ ਲਈ ੯ ਤੋਪਾਂ ਭੇਜੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ (ਕੂਕਾ ਫਾਈਲ ਕੇਂਦਰੀ)

ਤੋਪਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹਾਂ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹਕੇ ਉਡਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਇਹ ਉਕਾ ਹੀ ਝੂਠ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਮਾਈ ਇੰਦ ਕੌਰ ਅਤੇ ਮਾਈ ਖੇਮ ਕੌਰ ਜੋ ਹਮਲੇ ਅਤੇ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵੀ ਨਾਲ ਸਨ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਾਵਨ ਨੇ ਬਦੋ ਬਦੀ ਛਡ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਅਪਣੇ ਨਤ੍ਰਾਂ ਸਉਂਹੇ ਤੱਕੀਆਂ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਿਆਨ ਹੈ, ਕਿ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਬੱਝਣ ਤੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿਤੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਹ ਛਾਲਾਂ ਮਾਰ ਮਾਰ ਕੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਮੂਹਰੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਲਈ ਤੋਪਾਂ ਅਗੇ ਜਾ ਖਲੋਂਦੇ ਸਨ। ਹੁਕਮ ਸੀ ਕਿ ਤੋਪ ਵਲ ਪਿਠ ਕਰਕੇ ਖਲੋਤਾ ਜਾਏ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਓਹਨਾਂ ਨੇ ਇਹ ਕਹਿਕੇ ਇਸ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਤੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿਤੀ ਸੀ, ਕਿ ਸੂਰਬੀਰ ਸਿਖ ਪਿੱਠ ਵਿਚ ਨਹੀਂ, ਛਾਤੀ ਵਿਚ ਗੋਲਾ ਖਾਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮੌਤ ਵੱਲ ਕੰਡ ਕਰਨਾਂ ਕਾਇਰਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ।

ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਯ ਤੋਂ ਐਉਂ ਜਾਪਦਾ ਸੀ ਕਿ ਮਾਤ ਭੂਮੀ ਦੇ ਸਿਤਾਰੇ ਕੂਕੇ ਬੀਰ, ਗਊ ਗ੍ਰੀਬ ਦੇ ਗਲ ਤੋਂ ਛੁਰੀ ਲਹੁਣ ਅਤੇ ਮਾਤ ਭੂਮੀਂ ਦਿਆਂ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਅਧੀਨਤਾ ਦੀਆਂ ਬੇੜੀਆਂ ਕੱਟਣ ਦੇ ਮਨੋਰਥ ਨਾਲ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦੇ ਲਬਾ ਲਬ ਜਾਮ ਪਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਾਵਲੇ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ।

ਡਾਇਰ ਦਾ ਹੁਕਮ] ਕਾਵਨ ਨੇ ੭ ਮਸਤਾਨਿਆਂ ਨੂੰ ਤੋਪ ਅਗੇ ਖੜੇ ਹੋਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ। ਇਸ ਪਹਿਲੇ ਗਰੁਪ ਵਿਚ ਸ੍ਰ: ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤ ਸ੍ਰ: ਲਹਿਣਾਂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੀ ਸਨ। ਤੋਪਚੀ ਨੇ ੩ ਵਾਰ ਪਲੀਤਾ ਦਾਗਿਆ, ਪਰ ਮਿਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਸ੍ਰ: ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਮੁਸਕ੍ਰਾਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਿਹਾ—ਕਾਵਨ ! ਤੁਹਾਡਾ ਕਨੂੰਨ ਵੇਖਣਾਂ ਸੀ। ਹੁਣ ਮੇਰੇ

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਚਲਾਓ ਤੋਪ। ਤੋਪਚੀਆਂ ਨੇ ਫੇਰ ਕੀਤਾ। ਬਸ ਫੇਰ ਕੀ ਸੀ, ਮਸਤਾਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਪੰਜ ਭੂਤਕ ਸਰੀਰ ਛਿਨ ਮਾਤ੍ਰ ਵਿਚ ਫਿੱਤੀ ਫਿੱਤੀ ਹੋਕੇ, ਅਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਉਡ ਰਹੇ ਪ੍ਰਮਾਣੂਆਂ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਗਏ। ਮਾਈਆਂ ਦੇ ਲਾਲ ਵਾਰੀ ਵਾਰੀ ਤੋਪਾਂ ਅਗੇ ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ ਗੱਜ ਕੇ ਜੈਕਾਰਾ ਗਜਾਂਦੇ ਤੇ ਇਹ ਗੀਤ ਗਾਉਂਦੇ ਸਨ–
"ਖਿੱਲਿਆ ਡੇਰ ਨਾਂ ਲਾ ਓਏ ਮੇਰਾ ਸਾਥ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।"

੪੯ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਚੁਕੇ ਸਨ। ਮਾਈ ਖੇਮ ਕੌਰ (ਰੜ) ਦੇ ਇਕਲੌਤੇ ਲਾਲ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਵਾਰੀ ਆਈ। ਇਸਦੀ ਉਮਰ ਕੇਵਲ ੧੨ ਸਾਲ ਸੀ ਅਦੁਤੀ ਸ਼ਹੀਦੀ }ਇਸ ਦੀ ਭੋਲੀ ਭਾਲੀ ਸੂਰਤ ਤੇ ਬਚਪਨ ਦੀ ਉਮਰ ਵੇਖਕੇ ਕਾਵਨ ਦੀ ਮੇਮ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਕਿ 'ਮਾਈ ਡੀਅਰ! ਇਸੇ ਮਾਫ਼ ਕੀਆ ਜਾਵੇ' ਕਾਵਨ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਐਸਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਜੇ ਉਹ ਕਹਿ ਦੇਵੇ ਕਿ 'ਮੈਂ ਸਤਿ-ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸਿੱਖ ਨਹੀਂ' ਇਹ ਗੱਲ ਕਾਵਨ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਨਿਕਲਨ ਦੀ ਦੇਰ ਸੀ, ਕਿ ਉਹ ਬੱਚਾ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਆਇਆ ਤੇ ਇਕ ਛਾਲ ਮਾਰਕੇ ਕਾਵਨ ਤੇ ਝਪਟਿਆ। ਉਸਨੂੰ ਦਾੜ੍ਹੀ ਤੋਂ ਫੜ ਲਿਆ * ਤੇ ਧਰਤੀ ਤੇ ਸਿਟਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਿਹਾ:–ਖਿੱਲਿਆ! ਫੇਰ ਕਹੇਂਗਾ ਕਿ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਸਿਖ ਨਹੀਂ? ਬੀਰ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਤਦ ਤਕ ਕਾਵਨ ਦੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਨਾਂ ਛੱਡੀ ਜਦ ਤਕ ਕੋਲ ਖੜੇ ਅਹਿਲਕਾਰਾਂ ਨੇ ਤਲਵਾਰਾਂ ਨਾਲ

* ਕਾਵਨ ਪਾਦਰੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਦਾੜ੍ਹੀ ਰੱਖਦਾ ਸੀ।

ਟੋਟੇ ਕਰਕੇ ਉਸਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਨਾਂ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਮਾਈ ਖੇਮ ਕੌਰ ਤੇ ਇੰਦ ਕੌਰ ਨੇ ਭਾਵੇਂ ਬੜੇ ਤਰਲੇ ਕੀਤੇ, ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਤੋਪਾਂ ਅਗੇ ਉਡਾਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਬੀਰਾਂ ਦੀ ਫ਼ਰਿਸਤ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਕਾਵਨ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਟਿਆਲਾ ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਕਮਾਨ ਅਫਸਰ ਦ ਸਪੁਰਦ ਕਰ ਦਿਤਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਟਿਆਲਾ ਰਿਆਸਤ ਦੀ ਹੱਦ ਵਿਚ ਲੈ ਜਾਕੇ ਛਡ ਦਿਤਾ ਗਿਆ।

ਕਾਵਨ ਅਪਣੀ ਇਕ ਚਿਠੀ ਵਿਚ ਜੋ ਉਸਨੇ ੧੭ ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਅੰਬਾਲਾ ਵਲ ਲਿਖੀ—ਲਿਖਦਾ ਹੈ, ਕਿ—" ਦੋ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਪਟਿਆਲਾ ਰਿਆਸਤ ਦੀਆਂ ਵਸਨੀਕ ਸਨ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਟਿਆਲੇ ਜਾਣ ਲਈ ਪਟਿਆਲਾ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਕਮਾਨ ਅਫਸਰ ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਬਾਗ਼ੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਮੈਂ ੪੯ ਆਦਮੀ ਅੱਜ ਦੁ ਪਹਿਰੇ, ਕੋਟਲੇ ਦੀ ਪਰੇਡ ਗਰਾਊਂਡ ਵਿਚ ਪਟਿਆਲਾ, ਨਾਭਾ, ਜੀਂਦ ਅਤੇ ਕੋਟਲਾ ਰਿਆਸਤ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਵਿਚ ਤੋਪਾਂ ਨਾਲ ਉਡਾ ਦਿਤੇ। ਮੇਰਾ ਇਰਾਦਾ ੫੦ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਉਡਾਣ ਦਾ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ੧੬ ਨੂੰ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਫਾਂਸੀ ਦੇਣ ਲਈ ਮਲੌਦ ਭੇਜਣ ਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਇਕ ਆਦਮੀ ਨ ਗਾਰਦ ਕੋਲੋਂ ਬਚਕੇ ਮੇਰੇ ਉਤੇ ਇਕ ਭਿਆਨਕ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿਤਾ, ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਦਾੜ੍ਹੀ ਤੋਂ ਫੜਕੇ ਉਸਨੇ ਮੇਰਾ ਸਾਹ ਘੁੱਟਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਸ਼ ਕੀਤੀ। ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਬੜੀ ਤਾਕਤ ਵਾਲਾ ਆਦਮੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪਨੂੰ ਉਸਤੋਂ ਬੜੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਛੁਡਾਇਆ। ਫੇਰ ਉਸਨੇ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਖਲੋਤੇ ਦੇਸੀ ਰਿਆਸਤਾਂ ਦੇ ਅਫਸਰਾਂ ਤੇ ਇਕ ਗ਼ਜ਼ਬ ਦਾ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ, ਜਿਸਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੋਇਆ

ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਫਸਰਾਂ ਨੇ ਅਪਣੀਆਂ ਤਲਵਾਰਾਂ ਖਿਚੀਆਂ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿਤਾ †

ਇਥੇ ਇਹ ਗੱਲ ਯਾਦ ਰੱਖਣ ਯੋਗ ਹੈ, ਕਿ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਕਾਵਨ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਤੋਪਾਂ ਨਾਲ ਉਡਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਤੇ ਸੱਤਾਂ ਆਦਮੀਆਂ ਦਾ ਛੇਕੜਲਾ ਜਥਾ ਤੋਪਾਂ ਅਗੇ ਖੜਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਚੁਕਾ ਸੀ, ਉਸਨੂੰ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਫਾਰਸਿਥ ਵਲੋਂ ਇਕ ਚਿਠੀ ਮਿਲੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਕਿ—"ਮੈਂ ਖ਼ੁਦ ਮੌਕਿਆ ਤੇ ਆ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਮੇਰੇ ਪੁਜਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਦੇਣੀ, ਤੇ ਬਾਗ਼ੀਆਂ ਦਾ ਮੁਕਦਮਾਂ ਸੁਣਨਾਂ"। ਕਾਵਨ ਨੇ ਚਿਠੀ ਪੜ੍ਹਕੇ ਖੀਸੇ ਵਿਚ ਪਾ ਲਈ ਤੇ ਅਪਣੇ ਵਡੇ ਅਫਸਰ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੀ ਕੋਈ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਾਂ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਆਪਣੀ ਕਾਰਵਾਈ ਜਾਰੀ ਰਖੀ।* ਅਤੇ ੭ ਆਦ-ਮੀਆਂ ਦੇ ਉਸ ਅੰਤਲੇ ਜਥੇ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰ ਦਿਤਾ, ਜੋ ਸਰਕਾਰੀ ਬਿਆਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਦੇ ਹੁਕਮ ਮੰਨਣ ਨਾਲ ਬਚ ਸਕਦਾ ਸੀ ‡

ਫਾਰਸਿਥ ਵਲੋਂ ਕਾਵਨ ਨੂੰ ਚਿਠੀ

---

† ਕੂਕਾ ਆਊਟ ਬ੍ਰੇਕ ਪੰਨਾਂ ੨੯

* ਕੂਕਾ ਆਊਟ ਬ੍ਰੇਕ ਪੰਨਾਂ ੨੯

‡ ਇਹ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਚਿਠੀ ਤਾਂ ਪਹਿਲੋਂ ਹੀ ਮਿਲ ਗਈ ਹੋਵੇ ਪਰ ਕਾਵਨ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਭਾਰ ਦੀ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰੀ ਤੋਂ ਬਚਾਣ ਲਈ ਇਹ ਲਿਖ ਦਿਤਾ ਹੋਵੇ, ਕਿ ਚਿਠੀ ਉਸਨੂੰ ਉਸਵਕਤ ਮਿਲੀ ਜਦ ਕਿ ਅਖੀਰਲਾ ਜਥਾ ਹੀ ਉਡਾਣ ਵਾਲਾ ਬਾਕੀ ਸੀ।

ਜਦ ਫਾਰਸਿਥ ਨੂੰ ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਕਾਵਨ ਨੇ ਉਸਦੇ ਹੁਕਮ ਦੀ ਕੱਖ ਜਿਨੀਂ ਵੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਾਂ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਤੋਪਾਂ ਨਾਲ ਉਡਾ ਦੇਣ ਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਇਸ ਅਯੋਗ, ਕਨੂਨ ਵਿਰੁਧ ਅਤੇ ਵਹਿਸ਼ਯਾਨਾਂ ਕਾਰਵਾਈ ਦੀ ਕੇਵਲ ਇਸ ਨੁਕਤਾ ਨਿਗਾਹ ਨਾਲ ਤਸਦੀਕ ਕਰ ਦਿਤੀ ਕਿ ਅਫਸਰਾਂਨਾਂ ਮਤ ਭੇਦ ਤੋਂ ਦਸੀ ਲੋਕ ਲਾਭ ਨਾ ਉਠਾ ਸਕਣ। ਇਸ ਬਾਬਤ ਫ਼ਾਰਸਿਥ ਅਪਣੀਂ ਕਲਮ ਨਾਲ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ–"ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਲੁਧਿਆਣੇ ਤੋਂ ਲਿਖਤੀ ਹੁਕਮ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਜਦ ਤਕ ਮੈਂ ਉਸ ਨਾਲ ਸ਼ਾਮਿਲ ਨਾਂ ਹੋ ਜਾਵਾਂ ਤਦ ਤਕ ਉਹ ਬਾਗੀਆਂ ਦਾ ਮੁਕੱਦਮਾਂ ਕਰੇ, ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਨਾਂ ਦਵੇ. ਪ੍ਰੰਤੂ ਕਾਵਨ ਨੇ ਕਨੂੰਨ ਅਪਨੇ ਹਥਾਂ ਵਿਚ ਲੈ ਲਿਆ, ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਚਿਠੀ ਨੂੰ ਅਪਣੇ ਬੋਝੇ ਵਿਚ ਪਾਕੇ ਉਸਤੇ ਅਮਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੇ ਘਾਟ ਪਾਰ ਉਤਾਰ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਜਦ ਮੈਂ ਇਹ ਸੁਣਿਆਂ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਅਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨੀ ਅਤੇ ਨਾਜ਼ਕ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਦੇਖਿਆ। ਮੈਂ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਇਹ ਸਮਾਂ ਬੜਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤੇ ਨਾਜ਼ਕ ਸੀ। ਜੇ ਮੈਂ ਉਸਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਇਹ ਪਗਟ ਕੀਤਾ, ਕਿ ਸਰਕਾਰੀ ਹਾਕਮਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਫੁਟ ਹੈ, ਤਾਂ ਦੇਸੀ ਲੋਕ ਇਸ ਤੋਂ ਲਾਭ ਉਠਾਣਗੇ......ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ, ਕਿ ਕਾਵਨ ਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਦਾ ਭਾਰ ਅਪਨੇ ਸਿਰ

ਅਫਸਰਾਨਾਂ ਤੰਥਾਜ਼ੀ

*ਫਾਰਸਿਥ ਦਾ ਅਪਣੇ ਹਥੀਂ ਲਿਖਿਆ ਜੀਵਨ ਧਅਜਾ ੩

ਤੂੰ ਲੈ ਲਵਾਂ। ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਚਿਠੀ ਭੇਜੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਹਾਲਾਤ ਦੇ ਅਧੀਨ ਉਸਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਦੀ ਤਸਦੀਕ ਕਰ ਦਿਤੀ।*

*ਇਸ ਲਿਖਤ ਤੋਂ ਵੀ ਇਹ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਕਾਵਨ ਨੇ ਫਾਰਸਿਥ ਦੀ ਚਿਠੀ ਪੁਜਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਤੋਪ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਉਡਾਇਆ ਸੀ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਜਲਾਵਤਨੀ

ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਕਰਨਲ ਬੇਲੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਲੁਧਿਆਣੇ ਤੋਂ ਰਵਾਨਾ ਹੋਇਆ, ਪਰ ਸਾਹਨੇਵਾਲ ਤੋਂ ਉਸਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਡਿਪਟੀ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਇਕ ਸਰਕਾਰੀ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਆਪਣੇ ਅਮਲੇ ਫੈਲੇ ਸਮੇਤ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਜਾ ਚੁਕਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਸਦੀ ਉਡੀਕ ਵਿਚ ਬੇਲੀ ਸਾਹਨੇ ਵਾਲ ਹੀ ਅਟਕ ਗਿਆ। ਡਿਪਟੀ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜੋ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਗਿਆ ਸੀ ਬਾਹਰੋਂ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਕਹਿ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਲੁਧਜਾਨੇ ਬੁਲਾਇਆ ਹੈ। ਸੁਣਦਿਆਂ ਸਾਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ—'ਜਿਸ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਉਡੀਕਦੇ ਸਾਂ ਉਹ ਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਉਸ ਕਾਲੀ ਕੰਬਲੀ ਦੀ ਗਾਤੀ ਮਾਰ ਲਈ ਜੋ ਕੁਛ ਦਿਨ ਪਹਿਲੋਂ ਮਾਈ ਕਰਮੋਂ ਨੇ ਭੇਟ ਕੀਤੀ ਤੇ ਆਪ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ "ਕਰਮੋਂ! ਲੈ ਆਈ ਹੈਂ ਦੇਸ ਨਿਕਾਲੇ ਦਾ ਸਮਿਆਨ"? ਸੀਸ ਤੇ ਵੀ ਕਾਲੀ ਭੂਰੀ ਸਜਾ ਲਈ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ—"ਪਾਤਸ਼ਾਹ! ਚੀਨੀ, ਸੁਰਖ਼ੀ ਯਾ ਚੰਬੀ ਵਿਚੋਂ ਕੇਹੜੀ ਘੋੜੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ?" ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ —' ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੁਣ ਬੱਧੀਆਂ ਰਹਿਣ ਦਿਓ ਤਬੇਲੇ ਵਿਚ

ਜ ਮੇਰੇ ਲਈ ਗੱਡਾ ਤਿਆਰ ਕਰੋ।"

[ਭਾ ਜੀਦਾ ਤਸੱਲਜ] ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਵਾਰ ਸੜਕ ਉਤੇ ਗੱਡਾ ਤਿਆਰ ਖੜਾ ਹੈ। ਕਾਲੀ ਕੰਬਲੀ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਜੀ ਸਵਾਰ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਹ ਕੇਹੀ ਮਨਹੂਸ ਘੜੀ ਹੋਵੇਗੀ ਜਦ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਅਰ ਨ ਸਿਰਫ ਪੰਜਾਬ ਸਗੋਂ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੁਤੰਤ੍ਰਤਾ ਦਾ ਪਾਠ ਪੜ੍ਹਾਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਾਲੇ ਭੂਰੇ ਦੇ ਲਿਬਾਸ ਵਿਚ ਅਪਣੀ ਪਿਆਰੀ ਮਾਤ ਭੂਮੀ ਤੋਂ ਜੁਦਾ ਹੋਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਖੜੇ ਹੋਣਗੇ! ਭਾਵੇਂ ਉਨਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲੋਂ ਤੋਂ ਹੀ ਪਤਾ ਸੀ, ਕਿ ਉਨਾਂ ਦੇ ਇਸ ਮਹਾਨ ਕੰਮ ਦਾ ਫਲ ਕੋਈ ਸਧਾਰਨ ਨਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ; ਪਰ ਉਹ ਇਹ ਵੀ ਜਾਣਦੇ ਸਨ, ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਉਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਪੁਰਸ਼ਾਰਥ ਬਦਲੇ ਕੜੀ ਤੋਂ ਕੜੀ ਕੀਮਤ ਅਦਾ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ ਪਰ ਇਸ ਨਾਲ ਨ ਕੇਵਲ ਸਿਖ ਪੰਥ ਹੀ ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ ਸੁਰਜੀਤ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ, ਸਗੋਂ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਇਕ ਲਹਿਰ ਜਾਰੀ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਗੱਡੇ ਤੇ ਸਵਾਰ ਹਨ। ਸੰਗਤਾਂ ਵੀ ਇਹ ਨਿਰਾਲਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਜ ਤੱਕਕੇ ਘਬਰਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਜੇ ਤ੍ਰੇਤਾ ਯੁਗ ਦੇ ਅਵਤਾਰ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਚੰਦ੍ਰ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਅਯੁਧਯਾ ਤੋਂ ਬਨਬਾਸ ਲਈ ਤੁਰਨ ਦੇ ਸਮੇਂ ਨਾਲ ਤੁਲਨਾਂ ਦਿਤੀ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਠੀਕ ਹੈ। ਹਾਂ ਦੋਨਾਂ ਫਰਕ ਜਰੂਰ ਹੈ, ਕਿ ਤ੍ਰੇਤਾ ਦੇ ਰਾਮ ਜੀ ਦਾ ਬਨਬਾਸ ਕਾਲ ਤਾਂ ੧੪ ਸਾਲਾਂ ਤਕ ਨੀਯਤ ਸੀ, ਪਰ ਕਲਜੁਗ ਵਿਚ ਸਤਿਜੁਗ ਲਾਣ ਵਾਲੇ ਇਸ ਇਨਕਲਾਬੀ

ਰਾਮ ਜੀ ਦੇ ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿਚਰਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਅਨਿਸਚਿਤ ਸੀ।

ਸਭ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦੇ ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰੇਮ ਅੱਥਰੂਆਂ ਦੀਆਂ ਬੂੰਦਾਂ ਕਿਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਪਿਤਾ ਸ੍ਰੀ ਬਾਬਾ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਕਰੁਣਾ ਰਸ ਪੂਰਿਤ ਸੀ। ਆਪ ਨੇ ਗੱਡੇ ਵਲ ਨੂੰ ਵਿਹੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਹਿਰਦੇ ਵੇਧਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਕਿਹਾ—"ਮਹਾਰਾਜ! ਆਪਨੇ ਤ੍ਰੇਤੇ ਯੁਗ ਵਿਚ ਵੀ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਏਹੋ ਖੇਡ ਖੇਡੀ ਸੀ ਜੋ ਹੁਣ ਖੇਡ ਰਹੇ ਹੋ।" ਇਹ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦਾ ਕੰਠ ਰੁਕ ਗਿਆ ਤੇ ਨੈਣਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਾਵਣ ਦੀ ਝੜੀ ਲਗ ਗਈ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼

ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਛੋਟੇ ਭਾਈ ਮਹਾਰਾਜ ਬੁੱਧ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਨ, ਜੋ ਪਿਛੋਂ ਹਜ਼ੂਰ ਦੀ ਆਗਯਾ ਅਨੁਸਾਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਨਾਉਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਚੀਨੀ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਚਰਨ ਕਮਲਾਂ ਨਾਲ ਅਗਾਧ ਪ੍ਰੇਮ ਸੀ। ਉਹ ਆਪ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨਕੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸੰਨ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਹੁਣ "ਗੱਡੇ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰੀਤਮ" ਜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਲ ਤੱਕਕੇ ਬੋਲੇ:—

"ਭਾਈ ਬੁਧ ਸਿੰਘ ਜੀ! ਘਬਰਾਓ ਨਹੀਂ! ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਜੀ ਦੀ ਆਗਯਾ ਐਸੀ ਹੀ ਹੈ, ਹਰ ਇਕ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਕੀਮਤ ਅਦਾ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਉਸ ਸ਼ੈ ਦਾ ਮੁੱਲ ਅਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋਏ ਹਾਂ ਜਿਸਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਭਾਰਤ ਵਰਸ਼ ਅਤੇ ਮੇਰਾ ਪਿਆਰਾ ਪੰਜਾਬ ਦਾਸਤਾ ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਵਿਚ ਬੇਵਸ ਹੋਕੇ ਜਕੜੇ ਪਏ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੰਧਨਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜਨ ਵਾਲੀ ਸੁਤੰਤ੍ਰਤਾ ਦੀ

ਰੂਹ ਹੁਣ ਦੇਸ਼ ਵਾਸੀਆਂ ਅੰਦਰ ਫੂਕੀ ਜਾ ਚੁਕੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਅਜੇਹੀ ਮਸਾਲ ਬਾਲ ਦਿਤੀ ਹੈ ਜੋ ਹੁਣ ਫੂਕਾਂ ਮਾਰਿਆਂ ਨਹੀਂ ਬੁਝ ਸਕਦੀ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸੇਵਾ ਬਦਲੇ ਮੈਂ ਹਰ ਕਸ਼ਟ ਦਾ ਦਿਲੋਂ ਵਜੋਂ ਸੁਆਗਤ ਕਰਾਂਗਾ। ਤੁਹਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸਿੰਘ ਤੋਪਾਂ ਅਗੇ ਉਡੇ ਤੇ ਫਾਂਸੀਆਂ ਤੇ ਲਟਕ ਚੁਕੇ ਹਨ। ਅਗੋਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਹੋਣਾਂ ਹੈ। ਮੈਂ ਚੱਲਿਆ ਹਾਂ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਮੇਰੇ ਤੁਰ ਜਾਣ ਪਿਛੋਂ ਪੰਥ ਤੇ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਦੇ ਝੱਖੜ ਝੁਲਣ, ਪਰ ਤੁਸਾਂ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਚਿਤ ਰਹਿਣਾਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਧੀਰਜ ਦੇਕੇ ਪੰਥ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਲਾਈ ਰੱਖਣਾਂ''।

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਡਾਡੇ ਲਿੱਕਿਆਂ ਹੋਕੇ ਅਧੀਨਗੀ ਨਾਲ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ—''ਪਾਤਸ਼ਾਹ ! ਆਪ ਏਥੇ ਰਹੋ, ਤੇ ਦਾਸ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦੇਵੋ ਏਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਜਾਣਦਾ''। ਬਚਨ ਹੋਇਆ—''ਬੁੱਧ ਸਿੰਘ ਜੀ ! ਇਹ ਕੰਮ ਸਾਡੇ ਜਾਣ ਦਾ ਹੀ ਹੈ''। ਇਹ ਬਚਨ ਸੁਣਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਅਪਣਾਂ ਸੀਸ ਹਜ਼ੂਰ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਅਗੇ ਬੜੇ ਅਦਬ ਨਾਲ ਝੁਕਾਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਿਹਾ ਕਿ—''ਪਾਤਸ਼ਾਹ ! ਅਪਣਾਂ ਹੱਥ ਸਦਾ ਹੀ ਦਾਸ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਰਖਣਾਂ, ਤੇ ਓਹ ਕਾਰ ਕਰਵਾਣ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾਲਤਾ ਕਰਨੀਂ ਜੋ ਆਪਨੂੰ ਭਾਂਵਦੀ ਹੋਵੇ''।

ਹੁਣ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀਂ ਲੰਮੀ ਭੁਜਾ ਖੜੀ ਕਰਕੇ ਸਮੂਹ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਜੋ ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਯ ਨੂੰ ਤਕ ਤਕ ਬੇਹਾਲ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਤੇ ਧਰਤੀ ਤੇ ਲੇਟਕੇ ਪੁਕਾਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ-'ਪ੍ਰੀਤਮ ਜੀ ! ਨਾਂ ਜਾਓ ! ਸਾਡੇ ਵਲ ਤਕੋ। ਅਸੀਂ ਕੀ ਕਰਾਂਗੇ)

ਦਿਲਾਸਾ ਦੇਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਜੈਕਾਰਾ ਬੁਲਾ ਦਿਤਾ—"ਬੋਲੇ ਸੋ ਨਿਹਾਲ। ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ"।

ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਰਵਾਨਗੀ

ਭਾਈ ਗੁਰਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਗਾਡੀ ਨੂੰ ਗੱਡਾ ਤੋਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਹੋਈ। ਗੱਡਾ ਹੱਕਿਆ ਗਿਆ। ਬਲਦ ਚੁੰਗੀਆਂ ਮਾਰ ਮਾਰ ਕੇ ਦੌੜਦੇ ਹਨ। ਕਮ-ਲਿਆਂ ਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਜਿਸ ਮਨਮੋਹਨ ਦਾ ਕਰ ਕਮਲ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੰਡ ਤੇ ਫਿਰਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਉਹ ਅਜ ਇਸ ਗੱਡੇ ਦੀ ਆਖਿਰੀ ਸਵਾਰੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਲੰਮੇ ਸਫ਼ਰ ਦਾ ਕੀ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੇ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਚੰਦ ਜੀ ਦੇ ਕਿਨੇ ਬਨਬਾਸ ਕਾਲ ਵਿਤੀਤ ਕਰਕੇ ਵਿਤੀਤਣਾਂ ਹੈ। ਲਾਟ* ਦੇ ਪਾਸ ਸੜਕ ਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਪੁਲੀਸ ਤੇ ਗੋਰਖਾ ਫ਼ੌਜ ਖੜੀ ਸੀ। ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਇਸ ਲਸ਼ਕਰ ਨਾਲ ਢਲੀ ਰਾਤ ਲੁਧਿਆਨੇ ਪੁਜੇ।

ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰੀ ਬਾਬਤ ਫ਼ਾਰਸਿਥ ਦਾ ਅਪਣਾ ਬਿਆਨ

ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਫਾਰਸਿਥ, ਜਿਸਨੇ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਲੁਧਿਆਣੇ ਨੂੰ ਤੁਰਨ ਸਮੇਂ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਆਪਣੀ ਹਸਤ ਲਿਖਤ ਜੀਵਨੀ ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:—"ਮੈਂ (ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ) ਆਗੂ (ਸਤਿਗੁਰੂ) ਰਾਮ ਸਿੰਘ (ਜੀ) ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਨ ਲਈ (ਲਾਟ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ) ਸਾਫ਼ ਹੁਕਮ ਮੰਗਿਆ, ਪਰ ਸਫਲਤਾ ਨਾਂ ਹੋਈ। ਇਸ ਲਈ ਉਸਦੇ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਤੁਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਅਪਣੇ ਫ਼ੈਕਰਲੇ ਸ਼ਬਦ ਚੰਗੀ ਤਰਾਂ ਯਾਦ ਹਨ? ਜੋ

*ਇਕ ਨਿੱਕਾ ਜੇਹਾ ਪਿੰਡ ਜੋ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ੧ਮੀਲ ਦੀ ਵਿੱਥ ਤੇ ਲੁਧਜਾਨਾਂ ਸਮਰਾਲਾ ਰੋਡ ਤੇ ਅਬਾਦ ਹੈ।

ਇਹ ਸਨ,—'ਤਾਂ ਮੈਂ ਅਪਣੇ ਫੈਸਲੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਾਂਗਾ। ਅਤੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ'' ।†

ਇਸਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਮਲੌਦ ਤੇ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਸਬੰਧੀ ਵਹਿਸ਼ਯਾਨਾਂ ਕਾਰਵਾਈ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਫਾਰਸਿਥ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:—

''ਮੇਰਾ ਦੂਸਰਾ ਕਦਮ (ਸਤਿਗੁਰੂ) ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰਨਾਂ ਸੀ। ਇਹ ਕੰਮ ਬਹੁਤ ਹੁਸ਼ਿਆਰੀ ਨਾਲ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਰਾਤ ਦੇ ਸਮੇਂ ਅਪਣੇਂ ਪਾਸ ਮੱਦ ਭੇਜਿਆ, ਅਤੇ ਹੁਕਮ ਕਰ ਛਡਿਆ ਕਿ ਇਕ ਸਪੈਸ਼ਲ ਗੱਡੀ ਬਿਲਕੁਲ ਤਿਆਰਰਖੀ ਜਾਏ। ਮੈਂ ਬਾਹਰ ਵਾਰ ਇਕ ਗਾਰਦ ਵੀ ਲੁਕਾਕੇ ਰੱਖੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਮੈਂ (ਸਤਿਗੁਰੂ) ਰਾਮ ਸਿੰਘ (ਜੀ) ਨੂੰ (ਲੁਧਯਾਨੇ) ਪੁਜਦਿਆਂ ਸਾਰ ਉਸ (ਗਾਰਦ) ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਰੇਲ ਵਿਚ ਬਿਠਾਕੇ ਦਿੱਲੀ ਵਲ ਰਵਾਨਾਂ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਮੈਂ ਜੋ ਕੁਝ ਕੀਤਾ ਉਹ ਲਾਟ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਤਾਰ ਰਾਹੀਂ ਦੱਸ ਦਿਤਾ। ਉਸਨੇ ਮੇਰੇ ਕੰਮ ਦੀ ਤਸਦੀਕ ਕਰ ਦਿਤੀ।''‡

ਪ੍ਰਯਾਗ ਦੇ ਕਿਲੇ ਵਿਚ] ੭ ਮਾਘ ਸੰ: ੧੯੨੮ (੧੮ ਜਨਵਰੀ ੭੨ ਈ:) ਨੂੰ ਤੜਕੇ ਹੀ ੪ ਬਜੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਿਜ ਸੇਵਕ ਨਾਨੂੰ ਸਿੰਘ, ਸੂਬਾ ਲੱਖਾ ਸਿੰਘ, ਸੂਬਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ, ਅਤੇ ਸੂਬਾ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਮੇਤ ੧੨ ਨੰਬਰ ਗੋਰਖਾ ਦੀ ਇਕ ਗਾਰਦ ਅਤੇ ਮਿਸਟਰ ਜੇਕਸਨ

†ਆਟੋਗ੍ਰਾਫੀ | ਸਰ ਡਗਲਿਸ ਫਾਰਸਿਥ ਅਧਯਾ

‡ਆਟੋਗ੍ਰਾਫੀ | ਸਰ ਡਗਲਿਸ ਅਧਯਾ ੩।

ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਹੇਠ ਸਪੈਸ਼ਲ ਟਰੇਨ ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਕੇ ਇਲਾਹਾਬਾਦ ਪੁਚਾ ਦਿਤਾ ਗਿਆ, ਜਿਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਯਾਗ ਦੇ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਇਲਾਹਾਬਾਦ ਨੂੰ ਰਵਾਨਾ ਕਰ ਦੇਣ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਫਾਰਸਿਥ ਨੇ ਕਰਨਲ ਬੇਲੀ ਨੂੰ ਭੈਣੀ-ਸਾਹਿਬ ਜਾਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ। ਬੇਲੀ ੧੮ ਜਨਵਰੀ (੭ ਮਾਘ) ਨੂੰ ਸਵੇਰੇ ਹੀ ੪੦ ਗੋਰਖਾ ਸਵਾਰਾਂ ਸਮੇਤ ਭੈਣੀ-ਸਾਹਿਬ ਪੁਜਾ। ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ, ਬ੍ਰਹਮਾਂ ਸਿੰਘ, ਪਹਾੜਾ ਸਿੰਘ, ਹੁਕਮਾਂ ਸਿੰਘ ਸੁਜਾਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਗੁਪਾਲ ਸਿੰਘ—ਇਨ੍ਹਾਂ ਛਿਆਂ ਸੂਬਿਆਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਕੇ ਲੁਧਿਆਣੇ ਭਜਿਆ ਗਿਆ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪਹਿਲੇ ਚਹੁੰ ਨੂੰ ਦੂਜੀ ਸਪੈਸ਼ਲ ਟਰੇਨ ਤੇ ਚਾੜ੍ਹਕੇ ਇਲਾਹਾਬਾਦ ਨੂੰ ਭੇਜ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਬੇਲੀ ਦੀ ਰਿਪੋਟ ਅਨੁਸਾਰ "ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖ ਦਸਦੇ ਸਾਰ ਹਿਸਿਆਂ ਤੋਂ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਹੋਏ ਲਗ ਪਗ ੧੫੦ ਕੂਕੇ ਸਿਖ ਸਨ। ਉਨਾਂ ਵਿਚ ਬਿਹੰਗਮਾਂ ਦੀ ਇਕ ਖਾਸੀ ਗਿਣਤੀ ਸੀ ਬਿਹੰਗਮ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਆਖੀਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਿਹੈਸ਼ ਦਾ ਕੋਈ ਖਾਸ ਸਥਾਨ ਨਿਸਚਿਤ ਨਾਂ ਹੋਵੇ ਪਰ ਉਹ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਪਣੇ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਹੋਣ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕਈ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਸਨ, ਜੋ ਚਰਖ਼ੇ ਕਤਦੀਆਂ ਤੇ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ"। ਬੇਲੀ ਖ਼ੁਦ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, ਕਿ—"ਅਸਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਵਾਰ ਸੜਕ ਤੇ ਇਕੱਠਿਆਂ ਹੋਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ। ਅਤੇ ਇਹ ਸੋਚਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨੇੜੇ ਰਹਿਣਾ ਨਾਮੁਨਾਸਬ ਹੈ, ਸਭ ਨੂੰ ਲੁਧਿਆਣੇ ਵਲ ਤੋਰ ਦਿਤਾ, ਤਾਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ

ਘਰਾਂ ਵਲ ਭੇਜ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ *

ਡੇਰੇ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ੀ} ਕਰਨਲ ਬੇਲੀ ਅਪਣੀ ਰਪੋਟ ੨੦-੧-੧੮੭੨ ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, ਕਿ—"ਮੈਂ ਫਿਰ (ਸਤਿਗੁਰੂ) ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰਾਂ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਤਾਕਿ ਹਥਿਆਰਾਂ ਤੇ ਕਾਗਜ਼ਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਤਲਾਸ਼ੀ ਵੇਲੇ ਇਰਦ ਗਿਰਦ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਨੰਬਰਦਾਰ ਹਾਜ਼ਰ ਸਨ। ੩੬ ਕੁਹਾੜੀਆਂ, ਕਈ ਚੱਕਰ, ੬ ਗੰਡਾਸੇ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਲਾਠੀਆਂ ਤੇ ਦੋ ਖੱਖਰੀਆਂ ਬਰਾਮਦ ਹੋਈਆਂ। ਨਾਂ ਕੋਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕਾਗਜ਼ ਮਿਲਿਆ ਤੇ ਨਾਂ ਹਿਸਾਬ ਦੀ ਕੋਈ ਕਿਤਾਬ। ਤਲਾਸ਼ੀ ਦੋ ਦਿਨ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ। ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ੧੫ ਸੌ ਰੁਪੈ ਨਕਦ ਅਰ ਸੋਨੇ ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਬਹੁਤ ਕੀਮਤੀ ਜ਼ੇਵਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ। ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠੀਆਂ ਕਰਕੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਸੰਦੂਕ ਵਿਚ ਬੰਦ ਕਰਨਾਂ ਯੋਗ ਸਮਝਿਆ। ਉਤਲੀਆਂ ਸ਼ੈਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਬਹੁਤ ਕੀਮਤੀ ਦੁਸ਼ਾਲੇ, ਅਰ ਕਿਨਾਰੀ ਦਾਰ ਬੇਲ ਬੂਟਿਆਂ ਨਾਲ ਕੱਢੇ ਹੋਏ ਚੋਗੇ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਖਜ਼ਾਨੇ ਵਿਚ ਜਮਾਂ ਕਰਨ ਲਈ ਭੇਜ ਦਿਤੇ।

ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਜੰਦਰੇ} ਮੈਂ ਫੇਰ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਜੰਦਰੇ ਮਾਰ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਓਥੇ ਡਿਪਟੀ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਉਮਰਾਓ ਅਲੀ ਦੇ ਅਧੀਨ ੨੦ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੀ ਇਕ ਗਾਰਦ ਬਿਠਾ ਦਿਤੀ। ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਆਸਰੇ ਤੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਸਭ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਓਥੋਂ ਕਢ ਦੇਣਾਂ ਮੁਨਾਸਬ ਸਮਝਿਆ। ਕੁਛ ਆਦਮੀ

* ਕੂਕਾ ਆਊਟ ਬ੍ਰੇਕ ਰਪੋਟ ਕਰਨਲ ਬੇਲੀ ੨੦-੧-੧੮੭੨

ਜੀਉਂਦੇ ਮਾਲ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਰਹਿਣ ਦਿਤੇ। ਜੀਉਂਦੇ ਸਟਾਕ ਵਿਚ ਸਿੰਗਾਂ ਵਾਲੇ ਪਸੂਆਂ, ਘੋੜਿਆਂ, ਤੇ ਊਠਾਂ ਸਮੇਤ ੨੨ ਜਾਨਵਰ ਸਨ। ਮੈਂ ਬਾਬਾ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ (ਸਤਿ-ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਉਮਰ ੯੦ ਸਾਲ (੨) (ਮਹਾਰਾਜ ਬਾਬਾ) ਬੁਧ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਭਾਈ ਉਮਰ ੫੦ ਸਾਲ, ਅਤੇ (੩) (ਬੀਬੀ) ਨੰਦਾਂ (ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਪੁਤ੍ਰੀ) ਤਿੰਨਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਸਮੇਤ—ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਾਸਤੇ ੩ ਮਰਦਾਂ ਤੇ ੨ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ ਭੈਣੀ (ਸਾਹਿਬ) ਵਿਖੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ। ਮੈਂ (ਸਤਿਗੁਰੂ) ਰਾਮ ਸਿੰਘ (ਜੀ) ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਦੇ ਮੈਨੇਜਰ ਵਰਜਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਵੀ ਰਹਿਣ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ (ਸਤਿਗੁਰੂ) ਰਾਮ ਸਿੰਘ (ਜੀ) ਦੇ ਨਿਜ ਸੇਵਕ ਮੱਖਣ ਸਿੰਘ ਨੂੰ"। ਅਪਣੀ ਰਪੋਟ ਦੇ ਆਖਰੀ

ਦੋ ਲਖ ਰੁਪਜਾਂ ਅਤੇ ਹਥਜਾਰਾਂ ਸਬੰਧੀ ਰਪੋਟ

ਪੈਰੇ ਵਿਚ ਕਰਨਲ ਬੇਲੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, ਕਿ—"ਲੰਬਰਦਾਰਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਸੂਚਨਾਂ ਦਿਤੀ, ਕਿ ਘਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਦੋ ਲਖ ਰੁਪੈ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹਥਿਆਰ ਕਿਤੇ ਦੱਬੇ ਹੋਏ ਹਨ। (ਪਰ) ਏਨਾਂ ਚੀਜਾਂ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਓਨਾਂ ਚਿਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ, ਜਦ ਤਕ ਅਨਾਜ ਅਤੇ ਤੂੜੀ ਦਾ ਬੜਾ ਭਾਰੀ ਸਟੋਰ ਸਾਫ਼ ਨਾਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਏਸ ਲਈ ਮੈਂ ਇਹ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ"। *

ਮੰਦਰਾਂ ਦੀ ਦੋਬਾਰਾ ਤਲਾਸ਼ੀ

ਪਿਛੇ ਦੱਸਿਆ ਜਾ ਚੁਕਾ ਹੈ, ਜਦ ਕਰਨਲ ਬੇਲੀ ਨੇ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸਾਰਾ ਸਾਮਾਨ ਲੁਟ ਪੁਟਕੇ ਲੁਧਜਾਨੇ ਭੇਜ ਦਿਤਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ੨ ਲਖ ਰੁਪਜੇ ਤੇ ਬਹੁਤ

* ਕੂਕਾ ਪੇਪਰਜ਼ ਪੰਨਾਂ ੧੮੫ ਤੋਂ ੧੮੯ ਤਕ

ਸਾਰੇ ਹਥਿਆਰ ਕਿਤੇ ਨੱਪੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਬੇਲੀ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਖੋਜ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤੀ, ਅਪਣੀ ਰਪੋਟ ਵਿਚ ਇਸਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਸੁਕਾਰ ਭਲਾ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰੋਂ ਓਹਲੇ ਕਿਵੇਂ ਕਰ ਸਕਦੀ ਸੀ? ਉਸ ਨੇ ਕਾਵਨ ਨੂੰ ਝਟ ਤਾਰ ਰਾਹੀਂ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਘਰਾਂ ਦੀ ਝਟ ਪਟ ਤੇ ਪੂਰੀ ਤਲਾਸ਼ੀ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਅਤੇ ਉਹ ਖਜ਼ਾਨਾਂ ਤੇ ਹਥਿਆਰ ਬ੍ਰਾਮਦ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬਾਬਤ ਕਰਨਲ ਬੇਲੀ ਡੀ. ਆਈ. ਜੀ. ਲਾਹੌਰ ਸਰਕਲ ਨੇ ਲਾ-ਪ੍ਰਵਾਹੀ ਕੀਤੀ। ਏਥੇ ਉਸ ਤਾਰ ਦਾ ਉਲਥਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ:-

"ਦਿੱਲੀ ੨੨ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨-

ਵੱਲੋਂ, ਸਕਤ੍ਰ ਪੰਜਾਬ ਗਵਰਮੈਂਟ

ਵੱਲ-ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਲੁਧਿਆਨਾਂ

"ਜਿਸ ਖਜ਼ਾਨੇ ਅਰ ਹਥਿਆਰਾਂ ਬਾਬਤ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਸੀ, ਕਿ ਕਿਤੇ ਦੱਬੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਅਰ ਕਰਨਲ ਬੇਲੀ ਨੇ ਉਨਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਨਹੀ ਸੀ ਕੀਤੀ ਉਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਅਰਥ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰਾਂ ਦੀ ਫ਼ੌਰਨ ਅਤੇ ਮੁਕੰਮਲ ਤਲਾਸ਼ੀ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ"।*

ਕਾਵਨ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਗਵਰਮੈਂਟ ਦੇ ਇਸ ਹੁਕਮ ਦੀ ਤਾਮੀਲ ਵਾਸਤੇ ਮਿਸਟਰ ਜੈਕਸਨ-ਐਸਿਸਟੰਟ ਸੁਪਰੰਟੰਡੰਟ ਪੋਲੀਸ ਨੂੰ ਨੀਯਤ ਕੀਤਾ, ਜਿਸਨੇ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਪਹੁੰਚਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਮੂਹ ਮਕਾਨਾਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਹਾਂਡੇ ਤਕ ਪੁਟਾ

* ਕੂਕਾ ਪੇਪਰਜ਼ ਪੰਨਾਂ ੧੯੯

ਕੇ ਬਰਬਾਦ ਕਰਦਿਤਾ। ਪਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੁਛ ਵੀ ਨਾਂ ਹੋਇਆ* ਦੇਖੋ ਕਾਵਨ ਦਾ ਨੋਟ:-

-"ਤਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਪਿਛੋਂ ਮੈਂ ਮਿਸਟਰ ਜੈਕਸਨ ਏ. ਐਸ. ਪੀ. ਨੂੰ ਨੀਯਤ ਕੀਤਾ, ਕਿ ਉਹ ਭੈਣੀ (ਸਾਹਿਬ) ਜਾਕੇ (ਸਤਿਗੁਰੂ) ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰਾਂ ਦੀ ਮੁਕੰਮਲ ਤਲਾਸ਼ੀ ਕਰੇ।

੨. ਮਿਸਟਰ ਜੈਕਸਨ ਨੇ ਵਾਪਸ ਆਕੇ ਰਪੋਟ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਕਿ ਉਸਨੇ ਪੂਰੀ ਤਰਾਂ ਤਲਾਸ਼ੀ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਥਾਂ ਤੇ ਵੀ ਉਸਨ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਰੁਪਏ ਤੇ ਹਥਜਾਰ ਦੱਬੇ ਹੋਣਗੇ, ਉਸਨੂੰ ਬਹੁਤ ਵਧੀਕ ਡੂੰਘਾਈ ਤਕ ਪੁਟਿਆ ਗਿਆ, ਪਰ ਦੋਹਾਂ (ਚੀਜ਼ਾਂ ਖ਼ਜ਼ਾਨੇ ਤੇ ਹਥਿਆਰਾਂ) ਦਾ ਕਾਈ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗ ਸਕਿਆ।"

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਾਮਾਨ ਬਾਬਤ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਹੁਕਮ

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਰੁਪਜਾਂ ਦੇ ਉਸ ਕੀਮਤੀ ਸਾਮਾਨ ਬਾਬਤ ਜੋ ਕਰਨਲ ਬੇਲੀ ਨ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਲੁੱਟਕੇ ਲੁਧਜਾਨੇ ਭੇਜਿਆ ਸੀ ਕਾਵਨ ਨ ਇਕ ਚਿਠੀ ਰਾਹੀਂ ਮੈਜਿਸਟਰੇਟ ਇਲਾਹਾਬਾਦ ਤੋਂ ਪੁਛਿਆ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਪੁਛਿਆ ਜਾਵੇ, ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੁਪੈ ਤੇ ਗਹਿਣੇ ਕਿਸ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕੀਤੇ ਜਾਣ"। ਇਸ ਦੇ ਉਤ੍ਰ ਵਿਚ ਸਕੱਤ੍ਰ ਪੰਜਾਬ ਗਵਰਮੈਂਟ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ ਕਿ -"ਉਹ ਗਵਰਮੈਂਟ ਦੀ ਆਗਜਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ

*ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਕਾਵਨ ਦਾ ਆਫ਼ਿਸ ਨੋਟ ਨੰ: ੨੬ ਤੀਕ ੨੯ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨। ਇਹ ਨੋਟ ਕਾਵਨ ਨੇ ਅਪਣੀ ਰਪੋਟ ਸਮੇਤ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਅੰਬਾਲਾ ਨੂੰ ਘੱਲਿਆ ਸੀ

ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਾਂ ਦਿਤੇ ਜਾਣ *

ਬਾਕੀ ੧੬ ਵੀ ਤੋਪਾਂ ਨਾਲ

ਬ੍ਰਤਾਨਵੀ ਅਫਸਰਾਂ ਦੀ ਪੱਤੇਬਾਜ਼ੀ ਦਾ ਇਹ ਕੈਸਾ ਲੱਜਾ ਪੂਰਤ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਅਫ਼ਸਰ ਨੇ ਕਾਵਨ ਨੂੰ ਇਹ ਹੁਕਮ ਭੇਜਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦੇ ਔਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਨਾਂ ਦਿਤੀ ਜਾਵੇ ਉਸਨੇ ਆਪ ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਕੋਟਲੇ ਪੁਜਕੇ ਕਾਵਨ ਤੋਂ ਬਚੇ ਹੋਏ ੧੬ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੇ ਘਾਟ ਪਾਰ ਉਤਾਰ ਦਿਤਾ ਫ਼ਾਰਸਿਥ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਯਾਗ ਵਲ ਤੋਰਨ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ੭ ਮਾਘ ੧੯੨੮ ਮੁਤਾਬਕ ੧੮ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨ ਨੂੰ ਸਵੇਰੇ ਹੀ ਕਰਨਲ ਗੜ੍ਹ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਰਸਾਲੇ ਦੇ ਇਕ ਦਸਤੇ ਨਾਲ ਕੋਟਲੇ ਪੁਜਾ। ਮਿਸਟਰ ਕਾਵਨ ਨੇ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਦੇ ਨਾਜ਼ਮ ਅਤੇ ਤਸੀਲਦਾਰ ਦੀ ਹਾਜਰੀ ਵਿਚ ੧੬ ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਮੁਕੱਦਮਾਂ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਤਜਵੀਜ਼ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਫਾਰਸਿਥ ਨੇ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਪੁਜਦਿਆਂ ਹੀ ਉਸਦੀ ਤਸਦੀਕ ਕਰ ਦਿਤੀ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ੧੬ ਬੀਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਰਿਆਸਤੀ ਤੇ ਯੂਰ-ਪੀਨ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਤੋਪ ਨਾਲ ਉੜਾ ਦਿਤਾ †।

---

*ਕੂਕਾ ਕਾਗਜਾਤ

†ਇਨਾਂ ੧੬ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਸਬੰਧੀ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੈ, ਕਿ ਫਾਂਸੀ ਦਿਤੇ ਗਏ ਸਨ, ਪਰ ਸਕਾਰੀ ਰਿਕਾਰਡ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਤੋਪ ਨਾਲ ਹੀ ਉਡਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਇਉਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਸਕਾਰ ਦੇ ਸਕੱਤ੍ਰ ਸੀ. ਐਮ. ਰਿਵਾਜ਼ ਨੇ ਆਪਣੀ ਚਿਠੀ ਨੰਬਰ ੭੭ ਸੀ, ੧੪ ਫ਼ਰਵਰੀ ੧੮੭੨ ਰਾਹੀਂ ਫਾਰਸਿਥ

ਫਾਰਸਿਥ ਵਲੋਂ ਇਨਾਮ ਤਕਸੀਮ ਕੀਤੇ ਗਏ

ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਤੋਪਾਂ ਨਾਲ ਉਡਾਣ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਫਾਰਸਿਥ ਨੇ ਇਕ ਦਰਬਾਰ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਾਵਨ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਇਨਾਮ ਦਿਤੇ ਗਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ੧੦੦ ਦੇ ਕਰੀਬ ਇਨਾਂ ਦੇਸ਼ ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਖੂਨੀ ਡਰਾਮੇ ਵਿਚ ਉਸਦੀ ਸਹੈਤਾ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਨਾਮ ਰਿਆਸਤ ਕੋਟਲਾ ਦੇ ਖਜ਼ਾਨੇ ਵਿਚੋਂ ਵੰਡੇ ਗਏ ਜਿਨਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:—

ਨਿਆਜ਼ ਅਲੀ ਨਾਇਬ ਨਾਜ਼ਮ ਪਟਿਆਲਾ	੧੦੦੦)	(ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਯਾ)
ਪੰਜਾਬ ਸਿੰਘ ਇਕ ਦਰਬਾਰੀ	੩੦੦)	(ਤਿਨ ਸੌ ਰੁਪਯਾ)
ਜੈਮਲ ਸਿੰਘ ਮੁਖ਼ਬਰ	੨੦੦)	(ਦੋ ਸੌ ਰੁਪਯਾ)
ਮਸਤਾਨ ਅਲੀ	੧੦੦)	(ਇਕ ਸੌ ਰੁਪਯਾ)
ਉੱਤਮ ਸਿੰਘ ਥਾਣੇਦਾਰ ਜਿਸਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਧੋਖੇ ਨਾਲ ਫੜਾਇਆ	੫੦)	ਪੰਜਾਹ ਰੁਪੈ ਤੇ ਕੁਛ ਜ਼ਮੀਨ ਰਿ: ਪਟਿਆਲਾ ਵੱਲੋਂ
ਰਤਨ ਸਿੰਘ	੫੦)	ਪੰਜਾਹ ਰੁਪੈ
ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ	੫੦)	,, ,,
ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ	੫੦)	,, ,,

ਨੂੰ ਪੁਛਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ੧੬ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦਿਤੀ ਗਈ, ਉਹ ਫਾਂਸੀ ਚਾੜ੍ਹੇ ਗਏ ਸਨ ਯਾ ਤੋਪਾਂ ਨਾਲ ਉਡਾਏ ਗਏ'' ? ਉਤ੍ਰ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਕਿ— ''ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਆਦਮੀਆਂ ਬਾਬਤ ਪੁੱਛਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਤੋਪਾਂ

ਰਾਜਿਆਂ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ

ਇਸਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਫਾਰਸਿਥ ਵੱਲੋਂ ਪਟਿਆਲਾ ਨਾਭਾ, ਤੇ ਜੀਂਦ ਦੇ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਧੰਨਵਾਦ ਦੀਆਂ ਚਿੱਠੀਆਂ ਭੇਜੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਇਹ ਚਿੱਠੀਆਂ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਵਕੀਲਾਂ ਦੀ ਹੱਥੀਂ ਭੇਜੀਆਂ ਗਈਆਂ ਜੋ ਕਟਲੇ ਦੀ ਇਸ ਦੁਸ਼ਟ ਸਭਾ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਕੂ: ਆ: ਬੁੱਕ ਪੰ: ੩੯–੪੦

ਮਲੌਦ ਵਿਖੇ ਜੋ ੪ ਫਟੜ ਸਿਘ ਫੜੇ ਗਏ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਬਾਬਤ ਕਾਵਨ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਗਵਰਮੈਂਟ ਤੋਂ ਆਗਿਆ ਮੰਗੀ, ਪਰ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿਤੀ ਸੀ। ਫ਼ਾਰਸਿਥ ੧੮ ਤ੍ਰੀਕ ਨੂੰ ਹੀ ਮਲੌਦ ਪੁਜਾ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਹੁੰ

ਨਾਲ ਉਡਾਏ ਗਏ ਸਨ" । (ਕੂਕਾ ਪੇਪਰਜ਼ ਪੰਨਾ ੩੩੨) ਇਸਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਸੰਤ ਵਰਯਾਮ ਸਿੰਘ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਤੋਂ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਮਹਾਰਾਜਾ ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਕਰੀਬੀ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੀ, ਜੋ ਮਧਰੇ ਕੱਦ ਦਾ ਨੌਜਵਾਨ ਲੜਕਾ ਸੀ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਸਿਫ਼ਾਰਸ਼ ਐਨ ਉਸ ਵੇਲੇ ਪੁਜੀ ਜਦ ਇਸਨੂੰ ਤੋਪ ਅੱਗੇ ਖੜਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ । ਫ਼ੈਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਹੀ ਕਾਵਨ ਨੇ ਤੋਪਚੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ–"ਇਸ ਆਦਮੀ ਕੋ ਛੋੜ ਦੋ" । ਤੋਪਚੀ ਨੇ ਝੱਟ ਬਹਾਨਾਂ ਬਣਾਕੇ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ 'ਜਨਾਬ ਇਸਦਾ ਕੱਦ ਛੋਟਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸਦੀ ਛਾਤੀ ਤੋਪ ਦੀ ਮੂਹਰੀ ਅਗੇ ਫਿਟ ਨਹੀਂ ਐਂਦੀ"। ਵਰਯਾਮਸਿੰਘਨੇਇਹ ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੀ ਕੋਲ ਪਈਆਂ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਢੇਮਾਂ ਦੀ ਥੜੀ ਬਣਾਈ; ਜਿਸਤੇ ਖੜਿਆਂ ਹੋ

ਫੱਟੜਾਂ ਨੂੰ ਕਾਲੇ ਪਾਣੀਂ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾ ਦਿਤੀ। ਏਥੇ ਇਹ ਗੱਲ ਵਰਨਣ ਯੋਗ ਹੈ, ਕਿ ਫਾਰਸਿਥ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਗਵਰਮੈਂਟ ਵਲੋਂ ਇਕ ਤਾਰ ਮਿਲੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਹਦੈਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ, ਕਿ ਲਾਟ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸਾਫ਼ ਆਗਯਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਨ ਦਿਤੀ ਜਾਵੇ,

ਪ੍ਰੰਤੂ ਫਾਰਸਿਥ ਅਪਨੀਂ ੨੦-੧ ੧੮੭੨ ਦੀ ਰਪੋਟ ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ:—"ਇਸ ਰਪੋਟ ਦੇ ਲਿਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਮੈਨੂੰ ਤਾਰ ਮਿਲੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਮੈਨੂੰ ਹਦੈਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਕਿ ਜਦ ਤਕ ਲਾਟ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸਪਸ਼ਟ ਆਗਯਾ ਨਾਂ ਮਿਲੇ ਮੌਤ ਦੀਆਂ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਤੀਆਂ ਜਾਣ। ਜੋ ਕੁਛ ਮੈਂ ਪਹਿਲੋਂ ਕਰ ਚੁਕਾਂ ਹਾਂ, ਉਸਦਾ ਇਥੇ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਮੇਰੇ ਕੋਟਲੇ ਪਹੁੰਚਣ ਤਕ-੩੦ ਆਦਮੀ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ੧੬ ਤੇ ਮੁਕੱਦਮਾਂ ਚਲਾਇਆ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦਿਤੀ। ਬਾਕੀ ਦਿਆਂ ੧੪ ਵਿਚੋਂ ੪ ਨੂੰ ਹੁਣੇ ਹੀ ਉਮਰ ਕੈਦ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦਿਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਦਸਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਦਿਤੀ ਗਈ।'

ਛਾਤੀ ਠੋਕਕੇ ਆਖਿਆ ਹੁਣ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਛਾਤੀ ਤੋਪਦੇ ਮੂੰਹ ਅਗੇ ਫਿਟ ਹੈ ਗੋਲਾ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਚਲੌਂਦੇ?' ਕਾਵਨ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਫ਼ੈਰ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿਤਾ। ਬਸ ਫ਼ੈਰ ਹੁੰਦਿਆਂ ਸਾਰ ਵਰਯਾਮ ਸਿੰਘ ਵੀ ਆਪਣੇ ਸ਼ਹੀਦ ਸਾਥੀਆਂ ਦੇ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਪੁਜ ਗਿਆ। ਸੋ ਵਰਯਾਮ ਸਿੰਘ ਮਰ੍ਹਾਜ ਦਾ

ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਫ਼ਰਿਸਤ

(੧) ਸ੍ਰਦਾਰ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਲੀਡਰ) ਪਿੰਡ ਸਕਰੌਦੀ ਰਿਆਸਤ ਪਟਿਆਲਾ

(੨) ਸ੍ਰਦਾਰ ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਲੀਡਰ) ਪਿੰਡ ਸਕਰੌਦੀ ਰਿਆਸਤ ਪਟਿਆਲਾ

(੩) ,, ਮਿਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਿੰਡ ਸਕਰੌਦੀ ,, ,,

(੪) ,, ਕਟਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ,, ਧਨੌਲਾ ,, ,,

(੫) ,, ਪਰਸਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ,, ਗੁਰੂਸਰ ,, ,,

(੬) ,, ਧਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ,, ਭੱਦਲਥੂਹਾ ,, ,,

(੭) ,, ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ,, ,, ,, ,,

(੮) ,, ਭੂਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ,, ਦਿਆਲਗੜ੍ਹ ,, ,,

(੯) ,, ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ,, ,, ,, ,, ,,

(੧੦) ਸ੍ਰ: ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਿੰਡ ਗਿੱਲ ,, ,,

(੧੧) ,, ਗੁਜਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ,, ਹਰੀਪੁਰ ,, ,,

(੧੨) ,, ਨੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ,, ਹਡਿਆਯਾ ,, ,,

ਨਾਮ ੧੯ ਤੀਕ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਫ਼ਰਿਸਤ ਵਿਚ ਹੈ ਜਿਸਤੋਂ ਸਾਫ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਏਨਾਂ ੧੬ ਨੂੰ ਵੀ ਤੋਪਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਉਡਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ।

(੧੩) ,, ਸੱਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹਡਿਆਇਆ ,, ,,
(੧੪) ,, ਕਾਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਿਆਲਪੁਰ ਰਿ: ਕੋਟਲਾ
(੧੫) ,, ਵਰਜਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮੰਮ
(੧੬) ,, ਬੀਰ ਸਿੰਘ ,,
(੧੭) ,, ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ,, ਰੰਗੀਆਂ
(੧੮) ,, ਨਥਾ ਸਿੰਘ ,, ਬਰਨਾਲਾ ਰਿ: ਪਟਿਆਲਾ
(੧੯) ,, ਬਰਜਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ,, ਬਰਨਾਲਾ ,, ,,
(੨੦) ,, ਰਤਨ ਸਿੰਘ ,, ,, ,, ,,
(੨੧) ,, ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਘਮੋਟ ,, ,,
(੨੨) ,, ਸਦਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰੜ ,, ,,
(੨੩) ,, ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ,, ਰੜ ,, ,,
(੨੪) ,, ਅਤਰ ਸਿੰਘ ,, ,, ,, ,,
(੨੫) ,, ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ,, ,, ,, ,,
(੨੬) ,, ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ,, ,, ,, ,,
(੨੭) ,, ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ,, ,, ,, ,,
(੨੮) ,, ਜੈਮਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ,, ,, ,, ,,
(੨੯) ,, ਗੁਰਦਿਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ,, ,, ,, ,,
(੩੦) ,, ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ,, ਦੀਵਾ ,, ,,
(੩੧) ਨੰਬਰਦਾਰ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਫਰਵਾਹੀ ਰਿਆਸਤ ਮਾਲੇਰ ਕੋਟਲਾ
(੩੨) ਸੰਤ ਭੂਪ ਸਿੰਘ ਫਰਵਾਹੀ ਰਿਆਸਤ ,,
(੩੩) ,, ਖੜਗ ਸਿੰਘ ,, ,, ,,
(੩੪) ,, ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ਕੂੰਘ ,, ,,
(੩੫) ,, ਧਿਆਨ ਸਿੰਘ ਚਕ ਕੂਕਿਆਂ ਰਿ: ਕੋਟਲਾ
(੩੬) ,, ਅਤਰ ਸਿੰਘ ਵਾਲੀਆਂ ਰਿ: ਸੰਗਰਰ

(੩੭) ,, ਫਤਹ ਸਿੰਘ ਢਾਲੀਆਂ ਰਿ: ਮੰਗਰੂਰ
(੩੮) ,, ਫਤਹ ਸਿੰਘ ਖੜਗਪੁਰ ,, ,,
(੩੯) ,, ਪ੍ਰੇਮ ਸਿੰਘ ,, ,, ,,
(੪੦) ,, ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਮੰਡੀ ,, ,,
(੪੧) ,, ਮਾਘਾ ਸਿੰਘ ਮਰ੍ਹਾਜ ਜ਼ਿ: ਫੀਰਜ਼ਪੁਰ
(੪੨) ,, ਅਤਰ ਸਿੰਘ ,, ,, ,,
(੪੩) ,, ਜੋਧ ਸਿੰਘ ,, ,, ,,
(੪੪) ,, ਨਿਧਾਨ ਸਿੰਘ ਸਾਦਕ ,, ,,
(੪੫) ,, ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ,, ,, ,,
(੪੬) ,, ਜਗਤ ਸਿੰਘ ਗੰਜੀ ,, ,,
(੪੭) ,, ਉਤਮ ਸਿੰਘ ਰੁੜਕਾ ,, ਲੁਧਯਾਨਾ
(੪੮) ,, ਚੜ੍ਹਤ ਸਿੰਘ ,, ,, ,,
(੪੯) ,, ਸੁਹੇਲ ਸਿੰਘ ਲਹਿਰਾ ,, ,,
(੫੦) ,, ਦੇਵਾ ਸਿੰਘ ਲੋਹਗੜ੍ਹ ,,
(੫੧) ,, ਮਹਾ ਸਿੰਘ ਚਾਓ ,,
(੫੨) ,, ਹਜ਼ਾਰਾ ਸਿੰਘ ,, ,,
(੫੩) ,, ਬੀਰ ਸਿੰਘ ,, ,,
(੫੪) ,, ਪ੍ਰੇਮ ਸਿੰਘ ਪੀਰ ਦਾ ਕੋਟ ,,
(੫੫) ,, ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਸੰਗੋਵਾਲ ,,
(੫੬) ,, ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਬੱਲੋਂ ,,
(੫੭) ,, ਮੀਹਾਂ ਸਿੰਘ ਲਤਾਲਾ ,,
(੫੮) ,, ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਲਤਾਲਾ
(੫੯) ,, ਠਥਾ ਸਿੰਘ ਰੱਬੋਂ ,,
(੬੦) ,, ਵਜ਼ੀਰ ਸਿੰਘ ,, ,,

੧੯ ਤ੍ਰੀਕ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦ

(੧) ਸੰਤ ਅਲਬੇਲ ਸਿੰਘ ਪਿੰਡ ਵਾਲੀਆਂ ਰਿਆਸਤ ਪਟਿ:
(੨) ,, ਰੂੜ ਸਿੰਘ ,, ਮਾਜਰਾ
(੩) ,, ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ,, ਗਿੱਲਾਂ ਰਿ: ਨਾਭਾ
(੪) ,, ਮੇਵਾ ਸਿੰਘ ,, ਰੱਬੋਂ ਜ਼ਿ: ਲੁਧਯਾਣਾ
(੫) ,, ਅਨੂਪ ਸਿੰਘ ,, ਸਕਰੌਦੀ ਰਿ: ਪਟਿਯਾਲਾ
(੬) ,, ਸੋਭਾ ਸਿੰਘ ,, ਰਬੋਂ ਜ਼ਿ: ਲੁਧਯਾਣਾ
(੭) ,, ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ ,, ਛੰਨਾ ਬ: ਸਿੰਘ ,, ,,
(੮) ,, ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ,, ਜੋਗਾ ਰਿ: ਪਟਿਯਾਲਾ
(੯) ,, ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ,, ਪਿਥੋਕੀ ਰਿ: ਨਾਭਾ
(੧੦) ,, ਭਗਤ ਸਿੰਘ ,, ਕੈਜਲਾ ਰਿ: ਪਟਿਆਲਾ
(੧੧) ,, ਹਾਕਮ ਸਿੰਘ ,, ਰੁਭਾਲ ਜ਼ਿ: ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
(੧੨) ,, ਵਰਿਯਾਮ ਸਿੰਘ ,, ਮਰ੍ਹਾਜ ਜ਼ਿ: ਫੀਰੋਜ਼ਪੁਰ
(੧੩) ,, ਸੋਭਾ ਸਿੰਘ ,, ਬੱਦਲ ਰਿ: ਨਾਭਾ
(੧੪) ,, ਸੁਜਾਨ ਸਿੰਘ ,, ਰੱਬੋਂ ਜ਼ਿ: ਲੁਧਯਾਣਾ
(੧੫) ,, ਬੇਲਾ ਸਿੰਘ ,, ਰੱਬੋਂ ,, ,,
(੧੬) ,, ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ,, ਵਾਲੀਆਂ ਰਿ: ਪਟਿਆਲਾ*

ਸੱਮੀ ਸ਼ਹੀਦ ੧੪ ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਮਲੌਦ ਵਿਖੇ ਸ਼ਹੀਦ ...੨
੧੫ ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਕੋਟਲੇ ਜੰਗ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ ੭
ਕੋਟਲੇ ਜੰਗ ਵਿਚ ਮਰਨੋਂ ਉਹ ਸਿਖ ਜੋ ਪਿਛੋਂ ਹੁਕਮ ਸੱਤਿ ਹੋ ਗਿਆ—੧
੧੭ ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਤੋਪਾਂ ਨਾਲ ਉਡਾਏ ੬੯
੧੭ ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਤਲਵਾਰ ਨਾਲ ਸ਼ਹੀਦ—੧

* ਕੂਕਾ ਆਊਟ ਬ੍ਰੇਕ ਪੰਨਾਂ ੬੬

੧੮ ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਤੋਪਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ ੧੬
ਮਲੌਦ ਦੇ ੪ਫੱਟੜ ਕਾਲੇ ਪਾਣੀ ਗਏ ਵਾਪਸ ਨਹੀ ਪਰਤੇ ੪
....ਕੁੱਲ ਜੋੜ ੯੦

ਮਲੌਦ ਵਾਲੇ ਚਹੁੰ ਫੱਟੜ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਨਾਉਂ ਹੇਠਾਂ ਦਿਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਨਾਂ ਨੂੰ ਕਾਲੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਮਿਲੀ

(੧) ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਪੁੱਤ੍ਰ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਪਿੰਡ ਨੌਗਲ ਰਿਆਸਤ ਪਟਿਆਲਾ ।

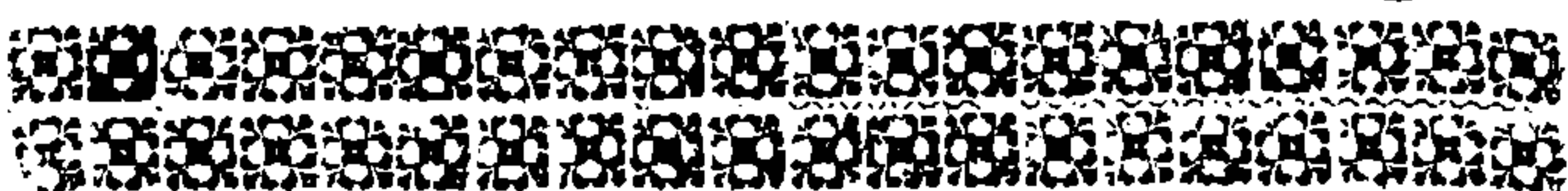
(੨) ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਪੁੱਤ੍ਰ ਦੱਲਾ ਸਿੰਘ ਪਿੰਡ ਰੁਲੇਰੀ

(੩) ਥੰਮਨ ਸਿੰਘ ਪੁੱਤ੍ਰ ਅਲਬੇਲ ਸਿੰਘ ...... ਇਹ ਨੰਬਰ (੨) ਦਾ ਚਾਚਾ ਸੀ ।

(੪) ਮੇਹਰ ਸਿੰਘ ਪੁੱਤ੍ਰ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਕੂਕਾ ਪਿੰਡ ਅਲਾਵਲ ਪੁਰ ਜਿਲਾ ਜਾਲੰਧਰ ।

(ਕੂਕਾ ਆਊਟ ਬ੍ਰੇਕ ਪੰਨਾਂ ੬੬]

ਮਹਾਰਾਜਾ ਪਟਿਆਲਾ ਵਲੋਂ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਸਲੂਕ

੧੮ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨ ਦੇ ਤੜਕੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਸਪੈਸ਼ਲ ਟਰੇਨ ਤੇ ਚਾੜ੍ਹਕੇ ਅਲਾਹਾਬਾਦ ਨੂੰ ਰਵਾਨਾਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ੧੯ ਜਨਵਰੀ ਨੂੰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਪਟਿਆਲਾ ਨੇ ਅਪਣੇ ਇਕ ਫ਼ਰਮਾਨ ਦੁਆਰਾ ਰਿਆਸਤ ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਉਤੇ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਦੇ ਝੱਖੜ ਝੁਲਾਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਏਥੇ ਫ਼ਰਮਾਨ ਦੇ ਉਸ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਉਲਥੇ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਉਲਥਾ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਮਹਾਰਾਜਾ ਨੇ ੨੦-੧ ੧੮੭੨ ਨੂੰ ਅਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਲਿਖਕੇ ਪੰਜਾਬ ਗਵਰਮੈਂਟ ਦੇ ਸਕੱਤ੍ਰ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ:—

ਮਹਾਰਾਜਾ ਦਾ ਫ਼ਰਮਾਨ

*"ਪਤਾ ਹੋਵੇ, ਕਿ ਕੂਕਾ ਪੰਥ ਦੇ ੬੮ ਬਾਗ਼ੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮਲੌਦ ਤੇ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਤੇ ੧੪ ਜਨਵਰੀ ੧੮-੭੨ ਨੂੰ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਉਹ ਅਮਰ ਗੜ੍ਹ ਦੇ ਨਾਇਬ ਨਾਜ਼ਮ ਮੌਜਦ ਨਿਆਜ਼ ਅਲੀ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਨਾਲ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕੀਤੇ ਗਏ, ਅਰ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਲੁਧਿਆਨਾਂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ

*ਕੂਕਾ ਪੇਪਰਜ਼ ਪੰਨਾਂ ੩੫੩

ਕੋਟਲੇ ਵਿਖੇ ਤੋਪਾਂ ਅਗੇ ਖੜੇ ਕਰਕੇ ਉਡਾਏ ਗਏ ਸਨ। ਇਹ ਨਿਸਚਾ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਬਗ਼ਾਵਤ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਮਿਲ ਚੁਕੀ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਮੁਨਾਸਬ ਅਤੇ ਲੁੜੀਂਦੀ ਪੇਸ਼ਬੰਦੀ ਦੇ ਖਿਆਲ ਨਾਲ ਕਿ ਪਟਿਆਲਾ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਪਰਜਾ ਦੇ ਉਹ ਸਾਰੇ ਬੰਦੇ ਜੇਹੜੇ ਇਸ ਬਗਾਵਤ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਲੋਹੜੀ ਦੇ ਮੇਲੇ ਉਤੇ (ਸਤਿਗੁਰੂ) ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਪਾਸ ਭੈਣੀ (ਸਾਹਿਬ) ਗਏ ਸਨ, ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਕੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤਕ ਕੈਦ ਕਰ ਦੇਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਜਦ ਤਕ ਉਹ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਤਸੱਲੀ ਬਖਸ਼ ਸਬੂਤ ਨਾਂ ਦੇ ਸਕਣ, ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਫਸਾਦਾਂ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਨਹੀਂ ਲਿਆ। ਏਸ ਗਲ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵੀ ਹੋਣਾਂ-ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਇਸ ਪੰਥ ਦੇ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਤੇ ਵੀ ਬੇ ਕਨੂਨੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਇਕੱਠ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਜਾ ਨਾਂ ਦਿਤੀ ਜਾਏ। ਇਸ ਲਈ ਹਜ਼ੂਰ (ਮਹਾਰਾਜਾ) ਦੇ ਇਰਾਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸਰਦਾਰ ਦੇਵਾ ਸਿੰਘ ਚੀਫ਼ ਜੱਜ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇ ਕਿ ਉਹ ਜ਼ਿਲਿਆਂ ਦੇ ਨਾਜ਼ਮਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਕਰਨ, ਕਿ ਜੇਹੜੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਸ ਰਿਆਸਤ ਵਿਚੋਂ ਭੈਣੀ (ਸਾਹਿਬ) ਵਿਖੇ ਲੋਹੜੀ ਦੇ ਮੇਲੇ ਸਮੇਂ (ਸਤਿਗੁਰੂ) ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਗਏ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਕੇ ਤਦ ਤਕ ਹਵਾਲਾਤ ਵਿਚ ਬੰਦ ਰਖਿਆ ਜਾਵੇ, ਜਦ ਤਕ ਉਹ ਹਾਕਮਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗਲ ਦੀ ਤਸੱਲੀ ਨਾਂ ਦਿਵਾਣ, ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਫਸਾਦ ਵਿਚ ਹਿਸਾ ਨਹੀਂ ਲਿਆ। ਅਤੇ ਅਜੇਹੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਉਹ ਵਸਦੇ ਹਨ, ਦੂਜੇ ਹੁਕਮ ਤਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨੰਬਰਦਾਰਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਨਜ਼ਰ ਬੰਦ ਰਖਿਆ ਜਾਵੇ। ਨੰਬਰ-ਦਾਰ ਇਸ ਗਲ ਲਈ ਜਵਾਬ ਦਿਹ ਹੋਣਗੇ, ਜੇ ਉਹ ਅਪਣੇ

ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਪਿੰਡੋਂ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਦੀ ਆਗਜ਼ਾ ਦੇਣਗੇ। ਅਰ ਪੋਲੀਸ ਨੂੰ ਸਖਤ ਹਦਾਇਤ ਕੀਤੀ ਜਾਏ, ਕਿ ਉਹ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਤੇ ਇਕੱਠਿਆਂ ਹੋਣ ਦੀ ਆਗਜ਼ਾ ਨਾਂ ਦੇਵੇ। ਅਤੇ ਜੇ ਉਹ ਕਿਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਿਆਂ ਦੇਖ ਲਵੇ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਝਟ ਪਟ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਕੇ ਕਨੂੰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਸਜਾ ਦੇਣ ਲਈ ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ ਭੇਜ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਖਿਆਲ ਰਖਿਆ ਜਾਏ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਬੇਲੋੜੀ ਸਖ਼ਤੀ ਨਾਂ ਕੀਤੀ ਜਾਏ। ਸੁਕਾਰ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਚੰਗੇ ਚਲਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਤਕਲੀਫ ਦੇਣ ਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸਮੂਹ ਫੌਜਦਾਰੀ ਤੇ ਸਿਵਿਲ ਅਫਸਰਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਹੁਕਮ ਦਾ ਭਾਵ ਸਮਝਕੇ ਇਸਦੇ ਮੁਤਾ-ਬਕ ਅਮਲ ਕਰਨਾਂ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਨਾਜ਼ਮਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਹੁਕਮ ਵੀ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਜਾਇਦਾਤਾਂ ਜ਼ਬਤ ਕਰ ਲੈਣ, ਜਿਨਾਂ ਨੇ ਮਲੌਦ ਤੇ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲਾ ਉਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਅਰ ਉਹ ਕੂਕਾ ਪੰਥ ਦੇ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਹੁਕਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸੁਕਾਰ ਦੇ ਮਤੇ ਅਰ ਮਨਸ਼ਾ ਨੂੰ ਨਾਇਬ ਨਾਜ਼ਮਾਂ ਤੇ ਥਾਣੇਦਾਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਮਝਾ ਦੇਣ। ਅਤੇ ਜੇ ਉਹ ਮੁਨਾਸਬ ਸਮਝਣ ਤਾਂ ਆਪ ਵੀ ਸਮਝਾਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਨ। ਇਸ ਪੰਥ ਦੇ ਉਨਾਂ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੂਬੇ ਕਹਿਕੇ ਪੁਕਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੇਵਕਾਂ ਤੇ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦਾ ਵੀ ਅਸਰ ਹੈ, ਏਸੇ ਵੇਲੇ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰ ਲੈਣਾਂ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਏਸ ਫਰਮਾਨ ਦੀ ਇਕ ਨਕਲ ਪੁਲੀ-ਟਿਕਲ ਅਫਸਰਾਂ ਦੀ ਇਤਲਾ ਵਾਸਤੇ ਮੁਨਸ਼ੀ ਖਾਨੇ ਵਿਚ ਭੇਜਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਅਰ ਇਕ ਅਖ਼ਬਾਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਹਿਤ ਪਟਿਆਲਾ ਅਖ਼ਬਾਰ ਦੇ ਦਫਤਰ ਵਿਚ"।

ਪ੍ਰਯਾਗ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਸੂਬੇ

ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਿਜ ਸੇਵਕ ਨਾਨੂੰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਲ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸੂਬੇ ਇਲਾਹਾਬਾਦ ਦੇ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ।

(੧) ਸੂਬਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ (੨) ਰੂੜ ਸਿੰਘ, (੩) ਸੂਬਾ ਲਖਾ ਸਿੰਘ, (੪) ਸੂਬਾ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ, (੫) ਸੂਬਾ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ, (੬) ਸੂਬਾ ਬ੍ਰਹਮਾਂ ਸਿੰਘ, (੭) ਸੂਬਾ ਮਲੂਕ ਸਿੰਘ, (੮) ਸੂਬਾ ਮਾਨ ਸਿੰਘ, (੯) ਸੂਬਾ ਹੁਕਮਾਂ ਸਿੰਘ, (੧੦) ਸੂਬਾ ਪਹਾੜਾ ਸਿੰਘ, (੧੧) ਸ੍ਰਦਾਰ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ* ਬਿਸ਼ਨ ਪੁਰਾ, (ਕੂਕਾ ਆਊਟ ਬ੍ਰੇਕ ਪੰਨਾਂ ੯)

ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰੀਆਂ ਪਹਿਲੋਂ ਤੇ ਵਾਰੰਟ ਪਿਛੋਂ

ਸ੍ਰਕਾਰੀ ਰੀਕਾਰਡ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਦੇਖਕੇ ਸ੍ਰਕਾਰੀ ਕਾਨੂੰਨ ਦਾ ਦਿਵਾਲਾ ਨਿਕਲ ਗਿਆ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੂਬਿਆਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ੧੭ ਤੋਂ ੨੦ ਜਨਵਰੀ ਤਕ ਅਤੇ ਵਾਰੰਟ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਗਏ ੨੨ ਫਰਵਰੀ ੧੮੭੨ ਨੂੰ। ਦੇਖੋ ਗਵਰਮੈਂਟ ਹਿੰਦ ਦੇ ਸਕੱਤ੍ਰ ਦੀ ਤਾਰ ਜੋ ਪੰਜਾਬ ਲਾਟ ਨੂੰ ੨੨ ਫਰਵਰੀ ਨੂੰ ਭੇਜੀ ਗਈ। ਲਿਖਿਆ

---

*ਸ੍ਰਦਾਰ ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਗਵਰਮੈਂਟ ਦੇ ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਮਹਾਰਾਜਾ ਪਟਿਆਲਾਨੇਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰਕੇਪਹਿਲਾਂ ਬਹਾਦਰ ਗੜ੍ਹ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਬੰਦ ਕੀਤਾ, ਤੇ ਪਿਛੋਂ ਪੰਜਾਬ ਗਵਰਮੈਂਟ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਗਵਰਮੈਂਟ ਨੇ ਉਸਨੂੰਵੀ ਪ੍ਰਯਾਗ ਦੇ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪਾਸ ਹੀ ਨਜ਼ਰ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਤਾ। (ਮਹਾਰਾਜਾ ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਚਿਠੀ ਜੋ ਉਸਨੇ ਪੰਜਾਬ ਗਵਰਮੈਂਟ ਦੇ ਸਕੱਤ੍ਰ ਵਲ ੨੦-੧-੧੮੭੨ ਨੂੰ ਲਿਖੀ। (ਕੂਕਾ ਪੇਪਰਜ਼ ਪੰਨਾਂ ੩੫੩)

ਹੈ ਕਿ:-"ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸੇਵਕਾਂ ਦੇ ਵਾਰੰਟ ਡਾਕ ਰਾਹੀਂ ਦਿਲਾਹਾ ਬਾਦ ਨੂੰ ਭੇਜੇ ਗਏ ਹਨ" ।*

ਇਹ ਗਲ ਦੱਸੀ ਜਾ ਚੁਕੀ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੂਬਿਆਂ ਨੂੰ ਬਿਲਾ ਵਾਰੰਟ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਯਾਗ (ਯੂ ਪੀ) ਦੇ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ੧ ਮਹੀਨਾਂ ਪਿਛੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਾਰੰਟ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਕਾਨੂੰਨੀ ਕਾਰ-ਵਾਈ ਦਾ ਸਬੰਧ ਹੈ, ਗਵਰਨਮੈਂਟ ਦਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਖੁਲ੍ਹੀ ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ ਮੁਕੱਦਮਾਂ ਚਲਾਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਸਿੱਧ ਕਰਦੀ, ਇਸ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ ਉਹ ਕਾਨੂੰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਯੋਗ ਦੰਡ ਦੇਣ ਵਿਚ ਕੁਛ ਮੰਦੀ ਹੋਸਕਦੀ, ਪਰ ਉਸਨੇ ਅਜੇਹਾ ਨਾਂ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ੧੮੧੮ ਦੇ ਰੈਗੂਲੇਸ਼ਨ ੩ ਦੀ ਓਟ ਲਈ। ਜਿਸਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸੀ, ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਅਦਾਲਤੀ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਤਸੱਲੀ ਬਖਸ਼ ਸਬੂਤ ਹੈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਵਾਸਤੇ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਸ਼ਹਾਦਤਾਂ ਵਾਚਣ ਯੋਗ ਹਨ:-

(੧) ਪੰਜਾਬ ਗਵਰਮੈਂਟ ਦਾ ਸਕੱਤ੍ਰ ਹਟ ਚਿੰਸਨ ਸਾਹਿਬ ੧੫ ਮਾਰਚ ੧੮੭੨ ਨੂੰ ਸ੍ਰਕਾਰ ਹਿੰਦ ਦੇ ਸਕੱਤ੍ਰ ਈ. ਸੀ ਬੇਲੀ ਵੱਲ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ-"ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਅਜੇਹੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਪੈਦਾ ਕਰਨੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋਵੇਗੀ, ਜਿਸਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ ਸਜ਼ਾ ਦਿਤੀ ਜਾ ਸਕੇ...(ਗੁਰੂ) ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਹਰ ਮਨ

*ਕੂਕਾ ਆਊਟ ਬ੍ਰੇਕ ਪੰਨਾਂ ੧੧

ਪਿਆਰਾ ਹੋਣਾਂ ਕੂਕਾ ਨੇਤਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੋਰਾ ਚੈਕ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਚੁਕਾ ਹੈ।

(੨) ਸਕੱਤ੍ਰ ਪੰਜਾਬ ਗਵਰਮੈਂਟ ਵਲੋਂ ਚਿਠੀ ਨੰਬਰ ੩੬੪ ਐਸ ੩੦ ਸਤੰਬਰ ੧੮੭੨ ਨੂੰ ਸ੍ਰਕਾਰ ਹਿੰਦ ਦੇ ਸਕੱਤ੍ਰ ਐਚ. ਆਈ. ਡੈਮਪੀਅਰ ਦੇ ਨਾਮ ਭੇਜੀ ਗਈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲਾਟ ਨ ਸਿਆਲ ਕੋਟ, ਫੀਰੋਜ਼ਪੁਰ, ਗੁਜਰਾਂ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਲੁਧਿਆਨਾਂ ਦੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰਾਂ ਤੋਂ ਇਸ ਗੱਲ ਬਾਬਤ ਰਾਏ ਪੁਛੀ ਕਿ ਕੂਕੇ ਆਗੂਆਂ ਤੇ ਜੋ ਇਲਾਹਾਬਾਦ ਦੇ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰ ਬੰਦ ਹਨ, ਖੁਲੀ ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ ਮੁਕੱਦਮਾਂ ਚਲਾ-ਇਆ ਜਾਣਾਂ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ ? ਜਵਾਬ ਵਿਚ ਚਹੁੰ ਜ਼ਿਲਿਆਂ ਦੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰਾਂ ਨੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਰਾਏ ਦਿਤੀ:-

ਸਿਆਲ ਕੋਟ ਦੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਆਰ. ਡਬਲਯੂ. ਟਰੈਫ-ਰਡ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਕਿ:-"ਮੇਰੀ ਰਾਏ ਵਿਚ ਕੂਕਾ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਅਲਾਹਾਬਾਦ ਵਿਖੇ ਖੁਲੀ ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ ਲਿਔਣਾਂ ਮੁਨਾਸਬ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤਮਾਨ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਕੂਕਿਆਂ ਤੇ ਹੁਸ਼ਿਆਰੀ ਨਾਲ ਨਿਗਰਾਨੀ ਰਖੀ ਜਾਏ ਤਾਂ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਲਹਿਰ ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਹੀ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਏਗੀ ਤੇ ਲੋਕ ਇਸਨੂੰ ਭੁਲ ਜਾਣਗੇ (੨੩ ਸਤੰਬਰ ੧੮੭੨)

(ਅ) ਫਰੋਜ਼ਪੁਰ ਦੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਮਿਸਟਰ ਬਰਨੇ ਨੇ ਰਾਏ ਦਿੱਤੀ ਕਿ-"ਐਸ ਵੇਲੇ ਕੂਕੇ ਮੈਨੂੰ ਬੜੇ ਘਬਰਾਏ ਹੋਏ ਜਾਪਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਹ ਫ਼ਰਜ਼ ਕਰ ਲੈਣ ਨਾਲ ਕਿ

ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਇਲਾਹਾ ਬਾਦ ਵਿਚ ਤਸੱਲੀ ਬਖ਼ਸ਼ ਸ਼ਹਾਦਤਾਂ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਣਗੀਆਂ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਮੁਨਾਸਬ ਹੋਵੇਗਾ, ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦੇਕੇ ਕੁਚਲ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ, ਤਾਕਿ ਇਸ ਪੰਥ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਸਦਾ ਲਈ ਮਿਟਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ"। ੨੩ ਸਤੰਬਰ ੧੮੭੨

(ੲ) ਗੁਜਰਾਂ ਵਾਲਾ } ਦੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਮੇਜਰ ਐਫ ਜੀ. ਮਿਲ਼ਰ ਨੇ ਸੰਮਤੀ ਦਿਤੀ ਕਿ:—"ਮੈਨੂੰ ਬੜਾ ਸ਼ੱਕ ਹੈ, ਕਿ ਆਇਆ ੨੯-੩੦ ਅਪ੍ਰੈਲ ਅਤੇ ੨੨ ਮਈ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਵਲੋਂ ਕੂਕਾ ਸੂਬਿਆਂ ਦੇ ਚਲਨ ਸਬੰਧੀ ਲਏ ਗਏ ਬਿਆਨ ਖੁਲ੍ਹੀ ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ ਕਾਇਮ ਰਹਿ ਸਕਣਗੇ।

੨. ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ, ਕਿ ਅਲਾਹਾ ਬਾਦ ਵਿਚ ਕੂਕੇ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਖੁਲ੍ਹੀ ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ ਪੇ ਕਰਨਾਂ ਉਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਮੁਨਾਸਬ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਨਿਸਚਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਇਸਦਾ ਨਤੀਜਾ ਚੰਗਾ ਨਿਕਲੇਗਾ। ਮੈਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਜੇ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ ਮੁਕੱਦਮੇ ਪਿਛੋਂ ਉਹ ਰਿਹਾ ਹੋ ਗਏ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਿਹਾਈ ਪੱਖ ਪਾਤੀ ਅਸਰ ਪੈਦਾ ਕਰੇਗੀ। ਇਸ ਬਾਬਤ ਮੇਰੀ ਇਹ ਵੀ ਰਾਏ ਹੈ, ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਦੀ ਨਿਖੇਧੀ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਪੁਰਾਣੇ ਸਿਖ ਅਜੇ ਤਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਹਮਦਰਦੀ ਤੇ ਸਹੈਤਾ ਦਾ ਖਿਆਲ ਰਖਦੇ ਹਨ"।

(ਸ) ਲੁਧਿਆਨਾ } ਦੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਕੈਪਟਨ ਬੀਡਨ ਸੀ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਕਿ:—"ਮੈਂ ਜੋ ਬਿਆਨ ਲਏ ਹਨ, ਉਹ ਨਿਸਚੇ ਹੀ ਖੁਲ੍ਹੀ ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ ਕਾਇਮ

ਰਹਿਣਗੇ, (੨) ਜੇ ਕੂਕੇ ਸੂਤਿਆਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਸ਼ਹਾਦਤ ਤਸੱਲੀ ਬਖ਼ਸ਼ ਸਮਝੀ ਗਈ ਕਿ ਉਹ ਇਸਤਗ਼ਾਸੇ ਦੇ ਜੁਰਮ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰਖ ਸਕੇਗੀ ਅਰ ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਲੰਮੇ ਅਰਸੇ ਲਈ ਜਲਾਵਤਨੀ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਰਾਇ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖੁਲ੍ਹੀ ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ ਲਿਔਣਾਂ ਮੁਨਾਸਬ ਹੋਵੇਗਾ। ਜੇ ਐਸਾ ਨਾਂ ਹੋ ਸਕੇ ਤਾਂ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਾਜਸੀ ਕਾਰਨਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਦੇਸ ਨਿਕਾਲਾ ਦੇ ਦੇਣਾ ਠੀਕ ਹੈ (ਸਤਿਗੁਰੂ) ਰਾਮ ਸਿੰਘ (ਜੀ) ਅਤੇ ਕੂਕਾ ਸੂਬਿਆਂ ਨੂੰ ਜਦ ਦਾ ਨਜ਼ਰ ਬੰਦ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਸੀਂ ਸੁਖ ਦਾ ਸਾਹ ਲੈ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਇਸ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ ਵੀ ਐਸੀ ਭੁੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀਂ ਚਾਹੀਦੀ, ਕਿ ਲਟ ਲਟ ਬਲਨ ਵਾਲੀ ਲੱਕੜੀ ਦੇ ਸਮਾਨ ਇਨਾਂ ਸੂਬਿਆਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਧਣ ਦੀ ਆਗਯਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ। ਮੇਰੀ ਆਪਣੀ ਰਾਏ ਇਹ ਹੈ, ਕਿ ਕੂਕਾ ਲਹਿਰ ਲੜੀਂਦੇ ਆਗੂ ਦੀ ਇੱਛਾ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਹੋਰ ਦਸਾਂ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਮੌਤੇ ਆਪੇ ਹੀ ਮਰ ਜਾਵੇਗੀ," ੨੨ ਸਤੰਬਰ ੧੮੭੨ । (ਕੇਂਦਰੀ ਫਾਈਲ ਪੰਨਾਂ ੧੦੭)

ਲਾਟ ਦੀ ਰਾਏ। ਇਸ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿਚ ਮਿਸਟਰ ਜੇਮਸ ਮੈਕਨਬ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਲਾਟ ਸਰਕਾਰ ਹਿੰਦ ਦੇ ਸਕੱਤ੍ਰ ਨੂੰ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ:—

"ਬਹੁਤਿਆਂ ਮੁਕੱਦਮਿਆਂ ਵਿਚ ਪੁਲਸ ਅਫਸਰਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਦਿਆਂ ਮੁਖੀਆਂ, ਅਤੇ ਉਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਗਵਾਹੀਆਂ ਜੋ ਕੂਕਾ ਪੰਥ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਨਹੀਂ ਰਖਦੇ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਜਾਕੇ

ਕਾਇਮ ਰਹਿ ਸਕਣਗੀਆਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਏਨ੍ਹਾਂ ਜਮਾਤਾਂ ਨੂੰ ਕੂਕਾ ਲਹਿਰ ਨਾਲ ਕੋਈ ਹਮਦਰਦੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪਰ ਇਕ ਮੁਕੱ-ਦਮਾ ਜੋ ਦੂਰ ਥਾਂ ਤੇ ਚਲਾਇਆ ਜਾਏਗਾ, ਜਦ ਕਿ ਪਹਿਲੇ ਦਿਤੇ ਗਏ ਬਿਆਨਾਂ ਨੂੰ ਕਾਫੀ ਚਿਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਵੇਗਾ ਸ਼ਹਾਦਤਾਂ ਵਿਚ ਫ਼ਰਕ ਅਤੇ ਪਹਿਲੇ ਬਿਆਨਾਂ ਦੇ ਖੰਡਨ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦੇਵੇਗਾ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਦਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਜਿਰਹ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਲਾਭ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕੇਗਾ।

ਕੂਕਾ ਲੀਡਰਾਂ ਨੂੰ ਖੁਲੀ ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ ਲਿਔਣ ਦਾ ਅਸਰ ਲਾਟ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਰਾਏ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਬੇਚੈਨੀ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਵਕੀਲਾਂ ਦੀਆਂ ਕੌਂਸਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਬਚਾਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ, ਅਤੇ ਉਨਾਂ ਲਈ ਚੰਦਾ ਵੀ ਇਕੱਤ੍ਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। .... ਇਸ ਲਈ ਲਾਟ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਕੂਕਾ ਲੀਡਰਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਖੁਲੀ ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ ਮੁਕੱਦਮਾਂ ਚਲਾਣ ਨਾਲੋਂ ਏਹੀ ਚੰਗਾ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਉਨਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ੧੮੧੮ ਦੇ ਐਕਟ ੩ ਦੇ ਅਧੀਨ ਕਾਰਵਾਈ ਕੀਤੀ ਜਾਏ।*

ਇਸਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਸ: ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਾਰੇ ਨਜ਼ਰਬੰਦਾਂ ਨੂੰ ੧੮੧੮ ਦੇ ਐਕਟ ੩ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਜਲਾ-ਵਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਕਿੱਥੇ ਕਿੱਥੇ ਜਲਾਵਤਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ?

(੧) ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਉਨਾਂ ਦੇ ਨਿਜ ਸੇਵਕ ਬਾਬਾ ਨਾਨੂੰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਮੇਤ ਦੋ ਮਹੀਨਿਆਂ

*ਕੂਕਾ ਰੀਕਾਰਡ ਪੰਨਾਂ ੧੦੮-੧੦੯

ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਹੀ ਬਰਮਾ ਵਿਚ ਭੇਜ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਸਰਕਾਰੀ ਰਿਕਾਰਡ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ੧੬ ਮਾਰਚ ੧੮੭੨ ਨੂੰ ਰੰਗੂਨ ਦੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਤੇ ਜਹਾਜ਼ੋਂ ਉਤਰੇ ਅਤੇ ਪੰਜਾਂ ਮਹੀ-ਨਿਆਂ ਤਕ ਆਪ ਸੈਂਟਰਲ ਜੇਹਲ ਰੰਗੂਨ ਦੇ ਇਕ ਚੁਬਾਰੇ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਰਹੇ। ਇਸਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਆਪਨੂੰ ਛਾਉਣੀ ਵਿਖੇ ਡਾਕਖ਼ਾਨੇ ਵਾਲੇ ਬੰਗਲੇ ਵਿਚ ਰਖਿਆ ਗਿਆ। ਇਸਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਬਾਬਾ ਨਾਨੂੰ ਸਿੰਘ ਸਮੇਤ ੧੮ ਸਤੰਬਰ ੧੮੮੦ ਨੂੰ ਅਨੰਦਾ ਨਾਮ ਕਿਸ਼ਤੀ ਤੇ ਸਵਾਰ ਕਰਕੇ ਮਰਗੋਈ ਪੁਚਾ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਏਥੇ ਆਪ ੨੧ ਸਤੰ-ਬਰ ੧੮੮੦ ਨੂੰ ਪੁਜੇ ਤੇ ਦਸੰਬਰ ੧੮੮੫ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਚਮਤ-ਕਾਰਕ ਨੀਤੀ ਨਾਲ ਪਹਿਰੇਦਾਰਾਂ ਦੀ ਹਿਰਾਸਤ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਗਏ। ਗਵਰਮੈਂਟ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰੀ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿਤਾ ਕਿ ਆਪ ੨੯ ਦਸੰਬਰ ੧੮੮੫ ਨੂੰ ਮਰਗੋਈ ਜੇਲ ਵਿਖੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾ ਗਏ ਹਨ, ਅਤੇ ੩੦-੧੨-੧੮੮੫ ਨੂੰ ਸਵੇਰੇ ੯ ਬਜੇ ਦੇ ਕਰੀਬ ਤਨਾ-ਸਰਮ ਵਿਖੇ ਆਪਦਾ ਸਸਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਅਗਲੇ ਪੱਤ੍ਰਿਆਂ ਵਿਚ ਖੁਲੀ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਗਵਰਮੈਂਟ ਦੇ ਐਲਾਨ ਮੁਤਾਬਕ ੨੯-੧੨-੧੮੮੫ ਨੂੰ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਏ ਸਨ ਕਿ ਨਹੀਂ ?

(੨) ਬਾਬਾ ਰੂੜ ਸਿੰਘ, ਮਲੂਕ ਸਿੰਘ ਤੇ ਪਹਾੜਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬੰਬਈ ਪ੍ਰੈਜ਼ੀਡੈਂਸੀ ਦੇ ਕਿਲਾ ਅਸੀਰ ਗੜ੍ਹ ਵਿਚ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ।

(੩) ਬਾਬਾ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਲੱਖਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਬ੍ਰਹਮਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮੌਲਮੀਨ ਲੋਇਰ ਬਰਮਾਂ ਵਿਖੇ ਭੇਜੇ ਗਏ।

(੪) ਬਾਬਾ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਹੁਕਮਾ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਚਨਾਰ (ਯੂ. ਪੀ) ਦੇ ਕਿਲੇ ਵਿਖੇ ਬੰਦ ਕੀਤੇ ਗਏ।

(੫) ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਅਦਨ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ*।

ਸਰਕਾਰੀ ਐਲਾਨ ਤੇ ਵਿਚਾਰ

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਜੋਤੀਜੋਤ ਸਮਾਣ ਸਬੰਧੀ ਗਵਰਮੈਂਟ ਦਾ ਇਹ ਐਲਾਨ ਕਿ ਆਪ ੨੯ ਦਸੰਬਰ ੧੮੮੫ ਨੂੰ ਮਰ-ਗੋਈ ਵਿਖੇ ਚਲ ਬਸੇ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਝੂਠਾ ਸਾਬਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ:—

(੧) ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪਣੇ ਖ਼ਾਸ ਸੇਵਕਾਂ ਸਮੇਤ ਸੰਨ ੧੯੩੪ ਈ: ਨੂੰ ਸਿਆਮ ਪਧਾਰੇ ਸਨ। ਹਜ਼ੂਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ "ਚਕ੍ਰਵਰਤੀ" ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਤ ਇਨਾਂ ਪੰਗਤੀਆਂ ਦਾ ਲੇਖਕ (ਨਿਧਾਨ ਸਿੰਘ "ਆਲਿਮ") ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਸੀ। ਬੈਂਕਾਕ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਔਂਦੇ ਹੋਏ ਅਸੀਂ ਪੀਨਾਂਗ ਤੋਂ ਰੰਗੂਨ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਜਹਾਜ਼ ਤੇ ਚੜੇ ਸਾਂ। ਜਹਾਜ਼ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਮਰਗੋਈ ਬੰਦਰਗਾਹ ਤੇ ਅਟਕਿਆ ਸੀ, ਜਿਥੇ ਉਤਰਕੇ ਅਸਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਸਬੰਧੀ ਵਾਕਿਆਤ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਕਰਨ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ। ਬਾਹਰ ਬਸਤੀ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਇਕ ਭਾਈ ਵਸਾਵਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਹੇਠਾਂ ਲਿਖਿਆ ਬਿਆਨ ਦਿਤਾ:—

---

*ਕੇਂਦਰੀ ਰੀਕਾਰਡ ਪੰਨਾਂ ੧੦੮,੧੦੯,੧੧੬,

ਨੋਟ—ਸ: ਮੰਗਲ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸਮੇਤ ਇਹ ਸਾਰੇ ਹੀ ੧੮੧੮ ਦੇ ਐਕਟ ੩ ਦੇ ਅਧੀਨ ਜਲਾਵਤਨ ਕੀਤੇ ਗਏ।

"ਮੇਰੀ ਉਮਰ ਐਸ ਵੇਲੇ ੭੦ ਦੇ ਕਰੀਬ ਹੈ। ਮੈਂ ਲਗ ਭਗ ੨੦ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਏਥੇ ਰਹਿੰਦਾ ਤੇ ਗਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਇਕ ਸੌ ਸਾਲਾ ਪੰਗੀ (ਬ੍ਰਹਮੀ ਸਾਧੂ) ਤੋਂ ਜੋ ਇਤਫਾਕ ਨਾਲ ਅਜ ਏਥੇ ਨਹੀਂ ਹੈ ਸੀ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਾਬਤ ਪੁਛਿਆ ਸੀ ਉਸਨੇ ਦਸਿਆ ਕਿ ਉਹ ਬੜੀ ਸ਼ਕਤੀ ਵਾਲੇ ਪੁਰਸ਼ ਸਨ, ਓਹਨਾਂ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਚਿਤ ਨੂੰ ਠੰਡ ਪੈਂਦੀ ਸੀ। ਪਹਿਲੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੇਲ ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ ਸੀ ਪਰ ਪਿਛੋਂ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਇਕ ਬੰਗਲੇ ਵਿਚ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ। ਪਹਿਰਾ ਤਾਂ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਪਰ ਬਹੁਤੀ ਕਰੜਾਈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਪਹਿਰੇਦਾਰਾਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਤੋਂ ਬਚ ਕੇ ਕਿਤੇ ਗੈਬ ਹੋਏ। ਬੜਾ ਜਤਨ ਕਰਨ ਤੇ ਵੀ ਪਤਾ ਨਾਂ ਲਗ ਸਕਿਆ। ਇਤਫ਼ਾਕ ਨਾਲ ਜੇਲ ਵਿਚ ਇਕ ਡੋਗਰੇ ਕੈਦੀ ਦੀ ਅਚਾਨਕ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। ਉਸਦਾ ਨਾਮ ਵੀ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਸੀ। ਸ੍ਰਕਾਰ ਨੇ ਉਸਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਫ਼ਾਇਦਾ ਉਠਾਇਆ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਸਿਧ ਕਰਕੇ ਤਨਾਸਰਮ ਵਿਖੇ ਸਸਕਾਰ ਦਿਤਾ। ਓਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਉਂ ਦੀ ਸਮਾਧ ਬਣਾ ਦਿਤੀ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਹ ਸਾਰਾ ਰਾਜਸੀ ਫ਼ਰੇਬ ਸੀ।

ਸਹੀ—ਵਸਾਵਾ ਸਿੰਘ ਗਵਾਲਾ ਮਰਗੋਈ

(੨) ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਕੱਦ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲੋਂ ਲੰਮਾਂ ਤੇ ਭਰਵਾਂ ਸੀ। ਪਰ ਸ੍ਰਕਾਰ ਨੇ ਅਪਣੇ ਐਲਾਨ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਜੇਹੜੇ ਬਸਤ੍ਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਲੁਧਿਆਨੇ ਬੁਲਾਕੇ ਦਿਤੇ ਗਏ ਉਹ ਏਨੇ ਤੰਗ ਸਨ ਕਿ ਉਹ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਮੇਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦੇ ਸਨ ਇਸ ਲਈ ਆਪਨੇ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਹਿ

ਦਿਤਾ ਸੀ ਕਿ—"ਇਹ ਬਸਤ੍ਰ ਮੇਰੇ ਚੀਨੀ ਵਾਲੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਨਹੀਂ ਹਨ।"*

(੩) ਸ: ਆਲਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਐਸ. ਡੀ. ਓ. ਡਸਕਾ (ਪੰਜਾਬ) ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਮੌਤ ਸਬੰਧੀ ਸਰਕਾਰੀ ਐਲਾਨ ਦੇ ਖੰਡਨ ਵਿਚ "ਸਤਿਜੁਗ" ੧੫ ਪੋਹ ੧੭੭੯ ਬਿ: ਵਿਚ ਇਹ ਬਿਆਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਵਾਇਆ ਸੀ ਕਿ ਉਸਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਬਰਮਾਂ ਦੇ ਮੌਲਮੀਨ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਖੇ ਸੰਨ ੧੮੯੦ ਨੂੰ ਕੀਤੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਰਦਾਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਵਡੇ ਆਦਮੀ ਹੋਣ ਦਾ ਵਰ ਬਖਸ਼ਿਆ ਸੀ। ਸ: ਆਲਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅਪਨੇ ਬਿਆਨ ਵਿਚ ਗੌਰਮੈਂਟ ਨੂੰ ਚੈਲੰਜ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਬਿਆਨ ਦੀ ਤ੍ਰਦੀਦ ਕਰੇ ਪਰ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਕੋਈ ਤ੍ਰਦੀਦ ਨਾਂ ਕੀਤੀ ਗਈ।

(੪) ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਯੋਗ ਐਲਾਨ ਦਾ ਖੰਡਨ ਸਰਕਾਰੀ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਦੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਿਖਤਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਮਤ ਭੇਦ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਹੇਠਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਸਤਰਾਂ ਵਿਚਾਰ ਯੋਗ ਹਨ:—

(ੳ) ਮਿਸਟਰ ਈ. ਡੀ. ਮੈਕਲੇਗਨ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀ ਆਦਮ ਗਿਣਤੀ ਦੀ ਰਪੋਟ ਸੰਨ ੧੮੯੧ ਦੀ ਜਿਲਦ ੨੧ ਪੰਨਾਂ ੧੭ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਜਲਾਵਤਨੀ

*ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਸਾਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਨਿਤਨੇਮ ਦਾ ਗੁਟਕਾ ਤੇ ਗੜਵਾ ਲਿਆ ਦਿਓ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਮੰਨ ਲਵਾਂਗੇ ਕਿ ਉਹ ਚਲ ਬਸੇ ਹਨ, ਪਰ ਗਵਰਮੈਂਟ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕੀ।

ਅਤੇ ਮੌਤ ਬਾਬਤ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:-"ਉਹ ਇਕ ਦਮ ਜਲਾਵਤਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਅਤੇ ੧੮੮੭ ਯਾ ੧੮੮੮ ਨੂੰ ਰੰਗੂਨ ਵਿਚ ਚਲ ਬਸੇ":-

(ਅ) ਸੱਯਦ ਮੁਹੱਮਦ ਲਤੀਫ਼ ਐਕਸਟਰਾ ਐਸਿਸਟੈਂਟ ਕਮਿਸ਼ਨਰ (ਜੁਡੀਸ਼ਲ) ਵੀ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵਡੇ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰ ਸੁਕਾਰੀ ਅਫ਼ਸਰ ਤੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੇ ਮੁਸੰਨਫ ਸਨ। ਉਹ ਆਪਣੀ 'ਤਵਾਰੀਖ ਪੰਜਾਬ' (ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ) ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, ਕਿ "ਪੰਥ ਦੇ ਨੇਤਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਕੇ ਅਲਾਹਾਬਾਦ ਪੁਚਾਇਆ ਗਿਆ। ਓਥੋਂ ਉਹ ਬਰਮਾ ਵਿਚ ਭੇਜ ਦਿਤੇ ਗਏ ਜਿਥੇ ਜਾਕੇ ਉਹ ਮਰ ਗਏ।"*

ਹੁਣ ਦੇਖਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮਿਸਟਰ ਮੈਕਲੇਗਨ ਅਤੇ ਸੱਯਦ ਮੁਹੱਮਦ ਲਤੀਫ਼ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜੋਤੀਜੋਤ ਸਮਾਣ ਸਬੰਧੀ ਨਾਂ ਤਾਂ ਆਪਸ ਵਿਚ ਹੀ ਮਿਲਦੀਆਂ ਅਤੇ ਨਾਂ ਹੀ ਸੁਕਾਰੀ ਐਲਾਨ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਈ. ਡੀ. ਮੈਕਲੇਗਨ ਜੈਸੇ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਅਫਸਰ ਦਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜੈਸੀ ਸਟੇਟ ਸ਼ਖਸ਼ੀਯਤ ਬਾਬਤ ਏਨੇ ਸ਼ੱਕ ਵਿਚ ਹੋਣਾਂ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਅਪਣਾਂ ਸਰੀਰ ੧੮੮੭ ਵਿਚ ਤਿਆਗਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਸੁਕਾਰੀ ਐਲਾਨ ਅਨੁਸਾਰ ਮਰਗੋਈ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਰੰਗੂਨ ਵਿਚ, ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਅਕਟ ਯੁਕਤੀ ਹੈ ਕਿ ਸੁਕਾਰੀ ਐਲਾਨ ਵਿਚ ਜ਼ਰਾ ਜਿਨੀਂ ਵੀ ਸਚਾਈ ਨਹੀਂ।

ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਸੱਯਦ ਮੁਹੰਮਦ ਲਤੀਫ਼ ਦਾ ਸਬੰਧ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ

*ਹਿਸਟਰੀਆਫ਼ ਦੀ ਪੰਜਾਬ ਪੰਨਾਂ ੫੯੫

ਕਿਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਕਿੱਥੇ ਤੇ ਕਦੋਂ ਹੋਇਆ ? ਮੌਜਦ ਸਾਹਿਬ ਬਾਬਤ ਇਹ ਵੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਣ ਬਾਬਤ ਸ੍ਰਕਾਰੀ ਐਲਾਨ ਤੇ ਉੱਕਾ ਹੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਿਆ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਹ ਅਪਣੀ ਤਵਾਰੀਖ਼ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਸਬੰਧੀ ਠੀਕ ਠੀਕ (de finite) ਲਿਖ ਦੇਂਦਾ ਕਿ ਸ੍ਰਕਾਰੀ ਐਲਾਨ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪ ੨੯ ਦਸੰਬਰ ੧੮੮੫ ਨੂੰ ਮਰਗੋਈ ਵਿਖੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾ ਗਏ।

ਤਾਂਤੇ ਪੂਰਵੋਕਤ ਸ੍ਰਕਾਰੀ ਤੇ ਗੈਰ ਸ੍ਰਕਾਰੀ ਲਿਖਤਾਂ ਦੇ ਚਾਨਣੇ ਵਿਚ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਣ ਬਾਬਤ ਸ੍ਰਕਾਰੀ ਐਲਾਨ ਵਿਚ ਮਾਂਹ ਦੀ ਚਿਟਿਆਈ ਜਿਨੀਂ ਵੀ ਸਚਾਈ ਨਹੀ ਹੈ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਬਾਬਤ ਭਾਵੇਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਵੇਲੇ ਕਿਥੇ ਹਨ ? ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪੱਕਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਅਜੇ ਜੀਵਿਤ ਹਨ ਅਤੇ ਇਕ ਵਾਰ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਜ਼ਰੂਰ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਣਗੇ।

ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਅਫਸਰਾਂ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾਵਾਂ

ਮਿਸਟਰ ਕਾਵਨ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਲੁਧਿਆਨਾਂ ਨੂੰ ਗਵਰਨਰ ਜਰਨਲ ਇਨ ਕੌਸਲ ਦੀ ਆਗਜ਼ਾ ਅਨੁਸਾਰ ਨੌਕਰੀ ਤੋਂ ਬਰਖ਼ਾਸਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ੨੩ ਸਾਲਾ ਨੌਕਰੀ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਉਸਨੂੰ ੩੦੦) ਤਿੰਨ ਸੌ ਰੁਪੈ ਮਾਹਵਾਰ ਪਿਨਸ਼ਨ ਦਿਤੀ ਗਈ।

ਮਿਸਟਰ ਫ਼ਾਰਸਿਥ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਅੰਬਾਲਾ ਨੂੰ ਸਖ਼ਤ ਝਾੜ ਪਾਣ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਸੂਬਾ ਅਵਧ ਵਿਖੇ ਏਸੇ ਅਹੁਦੇ ਅਰ ਤਨਖ਼ਾਹ ਤੇ ਬਦਲ ਦਿਤਾ ਗਿਆ, ਜਿਥੇ ਉਹ ਪਿਛੋਂ ਸਰ ਡਗਲਸ ਫ਼ਾਰਸਿਥ ਬਣ ਗਿਆ।

ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਨਿਆਂ ਦਾ ਨਮੂਨਾ

ਜੇ ਗਵਰਮੈਂਟ ਪੁਲੀਟਿਕਲ ਗੜ ਬੜ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਉਤੇ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਬਧ ਬਗ਼ਾਵਤ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਅਰੋਪਕੇ ਆਪਣੇ ਦੋਹਾਂ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਥਾਪਣ ਦੀ ਥਾਂ ਨ ਕੇਵਲ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਕਹਿਕੇ ਛਡ ਦਿੰਦੀ ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਇਨਾਮ ਅਤੇ ਜਾਗੀਰਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਮਾਲਾ ਮਾਲ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਤਾਂ ਕੋਈ ਅਚੰਭੇ ਦੀ ਗੱਲ ਨਾਂ ਹੁੰਦੀ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਸ ਵਲੋਂ ਏਨ੍ਹਾਂ ਦੁਹਾਂ ਅਫਸਰਾਂ ਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨ ਵਿਰੁੱਧ ਤੇ ਵਹਿਸ਼ਿਆਨਾਂ ਕਾਰਵਾਈ ਦੇ ਦੋਸ਼ੀ ਮੰਨਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਜੋ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਦਿਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਉਹ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਨਿਆਂ ਦਾ ਬੜਾ ਭੈੜਾ ਅਤੇ ਸ਼ਰਮਨਾਕ ਨਮੂਨਾਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਸ਼ਯ ਵਿਚ ਗਵਰਨਰ ਜਨਰਲ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ

ਦੀ ਕੌਂਸਲ ਦੇ ਬਹੁਤ ਲੰਮੇ ਫੈਸਲੇ ਵਿਚੋਂ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਹਵਾਲੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ:-

ਪੈਰਾ ੨੦—"ਤੋਪਾਂ ਨਾਲ ਉਡਾਣ ਵਾਲੀ ਕਾਰਵਾਈ ਦੇ ਮੁੱਕਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਛੇ ਯਾ ੭ ਆਦਮੀ ਤੋਪਾਂ ਨਾਲ ਬੱਧੇ ਹੋਏ ਸਨ।* ਮਿਸਟਰ ਕਾਵਨ ਨੂੰ ਇਕ ਅਫਸਰਾਨਾ ਚਿੱਠੀ ਮਿਲੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਫ਼ਾਰਸਿਥ ਨੇ ਸਾਫ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ ਸੀ, ਕਿ ਕਾਰਵਾਈ ਕਾਨੂੰਨ-ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਉਸਦੇ ਸ਼ਬਦ ਇਹ ਸਨ:-"ਮੈਂ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਝਟ ਪਟ ਮੁਕੱਦਮਾ

---

* ਜਿਸਤ੍ਹਾਂ ਪਿਛੇ ਵੀ ਦਸਿਆ ਜਾ ਚੁਕਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਤੋਪਾਂ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਨਿਰਮੂਲ ਹੈ ਸਗੋਂ ਉਲਟ ਇਸਦੇ ਉਹ ਤੋਪਾਂ ਅਗੇ ਨੱਸ ਨੱਸ ਕੇ ਖੜੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਖ਼ਾਸ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਅਸਰ ਹੇਠ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਇਸਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਭਾਈ ਪਰਮਾਨੰਦ ਜੀ ਲੇਟ ਐਮ. ਐਲ. ਏ. (ਕੇਂਦਰੀ) ਅਪਨੀ ਤਾਰੀਖ਼ੇ ਪੰਜਾਬ ਉਰਦੂ ਦੇ ਪੰਨਾਂ ਪ੬੨ ਤੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, ਕਿ—"ਵਹਾਂ ਪਰ ਸਰਕਾਰ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਕੀ ਫੌਜ ਔਰ ਪਟਿਆਲਾ ਕੀ ਇਮ-ਦਾਦ ਮੌਜੂਦ ਥੀ ਵਹ ਸਭ ਪਕੜੇ ਗਏ ਔਰ ਉਨਮੇ ਸੇ ੪੯ ਨਾਮਧਾਰੀਓਂ ਕੋ ਬਗੈਰ ਕਿਸੀ ਮੁਕੱਦਮਾਂ ਚਲਾਨੇ ਕੇ ਤੋਪੋਂ ਕੇ ਸਾਮਨੇ ਰਖ ਕਰ ਉੜਾ ਦੀਆ ਗਿਆ। ਉਨਮੇ ਸੇ ਹਰ ਏਕ ਖੁਸ਼ੀ ਕੇ ਸਾਥ ਦੌੜਤਾ ਹੂਆ ਤੋਪ ਕੇ ਸਾਮਨੇ ਜਾਤਾ ਥਾ। ਏਕ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਨੇ ਉਨਕੀ ਬਹਾਦਰੀ ਔਰ ਕੁਰ-ਬਾਨੀ ਕੋ ਦੇਖ ਕਰ ਕਹਾ, ਕਿ ਉਸਨੇ ਉਸ ਦਿਨ ਕਈ ਮਸੀਹ ਕੁਰਬਾਨ ਹੋਤੇ ਹੂਏ ਦੇਖੇ ਹੈਂ"।

ਤਿਆਰ ਕਰੋ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਕੜੀਆਂ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਦਵੋ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੈਂ ਝਟ ਤਸਦੀਕ ਕਰ ਦੇਵਾਂਗਾ, ਪਰ ਤੁਹਾਡੀ ਕਾਹਲ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦੇ ਉਤ੍ਰ ਵਿਚ ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਮੁਕੱਦਮੇ ਵਿਚ ਕਾਰਵਾਈ ਦੇ ਉਸ ਬਹੁਤ ਸਾਦੇ ਤ੍ਰੀਕ ਨੂੰ ਤਿਆਗਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜੋ ਇਸ ਵੇਲੇ ਸਾਡੇ ਹਥਾਂ ਵਿਚ ਹੈ''। ਇਸਤੇ ਮਿਸਟਰ ਕਾਵਨ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਕਿ—''ਮਿਸਟਰ ਫਾਰਸਿਥ ਦੀ ਚਿਠੀ ਪੜ੍ਹਨ ਪਿਛੋਂ ਮੈਂ ਉਹ ਕਰਨਲ ਪਰਕਨਜ਼ ਡੀ. ਐਸ. ਪੀ ਨੂੰ ਫੜਾ ਦਿਤੀ ਅਤੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਪਹਿਲੋਂ ਤਾਂ ਤੋਪਾਂ ਨਾਲ ਬੱਧੇ ਹੋਏ ਆਦਮੀਆਂ ਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਨੂੰ ਰੋਕਣਾ ਅਸੰਭਵ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਅਜੇਹੀ ਕਾਰਵਾਈ ਆਲ ਦੁਆਲੇ ਖੜੇ ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਬਹੁਤ ਬੁਰਾ ਅਸਰ ਪਾਵੇਗੀ।''

ਪੈਰਾ ੨੧—''ਵਾਇਸਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਅਪਣੀ ਕੌਂਸਲ ਸਮੇਤ ਇਹ ਨਹੀਂ ਦੇਖਦੇ, ਕਿ ਓਥੇ ਕੋਲ ਖੜੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਖ਼ਾਤਿਰ ਕੋਈ ਦਲੀਲ ਦਿਤੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਾਰਵਾਈ ਦੇ ਰੋਕਣ ਵਿਚ ਕੋਈ ਔਖਿਆਈ ਹੁੰਦੀ। ਮਿਸਟਰ ਕਾਵਨ ਦੀ ਇਹ ਸਾਫ਼ ਡਿਊਟੀ ਸੀ, ਕਿ ਉਹ ਇਕ ਅਜੇਹੇ ਕੇਸ ਵਿਚ ਮਿਸਟਰ ਫਾਰਸਿਥ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨਦਾ, ਜਦ ਕਿ ਛੇਆਂ ਯਾ ਸਤਾਂ ਆਦਮੀਆਂ ਦੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਖਤਰੇ ਵਿਚ ਸਨ, ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਮਨ੍ਹੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕੰਮ ਕਨੂੰਨ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸੀ। ਵਾਇਸਰਾਏ ਕੌਂਸਲ ਸਮੇਤ ਬੜੇ ਦੁਖ ਨਾਲ ਇਹ ਕਹਿਣ ਦੀ ਲੋੜ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਕਾਵਨ ਨੇ ਜੋ ਕਾਰਵਾਈ ਕੀਤੀ ਉਹ ਬੇਲੋੜੀ ਤੇ ਕਾਨੂੰਨ ਵਿਰੁੱਧ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਪਬਲਿਕ ਦੀ ਕਿਸੇ ਲੋੜ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਨਹੀਂ ਸੀ-ਅਤੇ ਉਸਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨ ਉਸਨੂੰ

ਵਹਿਸ਼ਯਾਨਾਂ ਰੰਗ ਦੇ ਦਿਤਾ। ਅਤੇ ਉਹ ਕਾਰਵਾਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹਦਾਇਤਾਂ ਦੀ ਸਪਿਰਿਟ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਜੇਹੜੀਆਂ ਵਡੇ ਹਾਕਮ ਵਲੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈਆਂ ਸਨ।

(੨੩) ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਵਾਕਿਆਤ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਵਾਇਸ-ਰਾਏ ਸਾਹਿਬ ਕੌਂਸਲ ਸਮੇਤ ਇਸ ਗੱਲ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹਨ, ਕਿ ਮਿਸਟਰ ਕਾਵਨ ਨੂੰ ਨੌਕਰੀ ਤੋਂ ਬਰਖ਼ਾਸਤ ਕਰ ਦੇਣ"।

(੨੪) ਹਣ ਮਿਸਟਰ ਫ਼ਾਰਸਿਥ ਦੇ ਕੇਸ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨਾਂ ਬਾਕੀ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਉਸਨੇ ਮਿਸਟਰ ਕਾਵਨ ਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਦੀ ਤਸਦੀਕ ਕੀਤੀ, ਅਤੇ ਜੋ ਉਸਨੇ ਉਸ ਫੈਸਲੇ ਦੀ ਤਸਦੀਕ ਕੀਤੀ ਜੇਹੜਾ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਦੇ ਅਫਸਰਾਂ ਨੇ ਮਿਸਟਰ ਕਾਵਨ ਨਾਲ ਮਿਲਕੇ ਹੋਰ ੧੬ ਕੈਦੀਆਂ ਵਿਰੁਧ ਪਾਸ ਕੀਤਾ।

(੩੦) ਵਾਇਸਰਾਏ ਸਾਹਿਬ ਕੌਂਸਲ ਸਮੇਤ ਫੈਸਲਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਫਾਰਸਿਥ ਨੂੰ ਅੰਬਾਲੇ ਦੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰੀ ਤੋਂ ਹਟਾਕੇ ਕਿਸੇ ਦੂਜੇ ਸੂਬੇ ਵਿਚ ਬਦਲਕੇ ਇਕ ਅਜੇਹੇ ਅਹੁਦੇ ਤੇ ਲਾਇਆ ਜਾਵੇ, ਜਿਥੇ ਉਹ ਕਿਸੇ ਦੇਸੀ ਰਿਆਸਤ ਦੇ ਮਹਿਕਮਾਂ ਇਨਸਾਫ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਨਾਂ ਹੋ ਸਕੇ।

ਸਰਕਾਰ ਹਿੰਦ ਦੇ ਪੂਰਵੋਕਤ ਫੈਸਲੇ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਕੇ ਹਰੇਕ ਸਿਆਣਾਂ ਆਦਮੀ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਉਂਗਲਾਂ ਪੌਂਦਾ ਹੋਇਆ ਇਹ ਕਹੇਗਾ ਕਿ ਮਿਸਟਰ ਕਾਵਨ ਅਤੇ ਫਾਰਸਿਥ ਨੂੰ ਉਸ ਮਹਾਨ ਅਪ੍ਰਾਧ ਬਦਲੇ ਜਿਸ ਨਾਲ ਵਹਿਸ਼ੀਆਨਾਂ ਅਰ ਜ਼ਾਲਿਮਾਨਾਂ ਤੌਰ ਤੇ ਸੌ ਦੇ ਕਰੀਬ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਸੋਚੇ ਸਮਝੇ ਅਰ ਬਿਨਾਂ ਮੁਕੱਦਮਾਂ ਚਲਾਏ ਤੋਪਾਂ ਨਾਲ ਉਡਾ ਦਿਤਾ ਗਿਆ, ਜੋ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਦਿਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਉਹ ਕੇਵਲ ਦੇਸੀ ਇਨਸਾਫ-ਪਸੰਦ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਵਲੋਂ ਸੋਚਿਆਂ ਹੋਣ,

ਅਤੇ ਜੰਤਾ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਘੱਟਾ ਪੋਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਅਪਣੇ ਆਪਨੂੰ ਮੁਨਸਿਫ਼ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਨਾਲ ਸਨ। ਇਸ ਵਿਸ਼ਯ ਵਿਚ ਇਕ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਅਫ਼ਸਰ ਸਰ ਹੈਨਰੀ ਕਾਟਨ ਦੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹਨ ਯੋਗ ਹਨ:—

"ਮੈਂ ਅਪਣੀ ਨੌਕਰੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਏਨੀਆਂ ਭੜਕਾਊ ਤੇ ਭਿਆਨਕ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਨਹੀਂ ਦੇਖੀਆਂ, ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਲੋਕ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੇਰੀ ਤਾਂ ਇਹ ਸਮਝਿਆ ਹੋਊ ਅਤੇ ਹੁਣ ਤਕ ਖਿਆਲ ਰਖਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਇਸ ਵਿਸ਼ਯ ਵਿਚ ਗਵਰਮੈਂਟ ਹਿੰਦ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਬਹੁਤਹੀਨਾਕਾਫ਼ੀਸੀ"*

ਫਾਰਸਿਥ ਦੀ ਅਪੀਲ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅਖੌਤ ਹੈ ਕਿ—"ਬਸੰਤ ਦੇਵਤਾ ਘਰ ਲਗੇ ਤਾਂ ਜਾਣੀਂਏ, ਫਾਰਸਿਥ ਨੂੰ ਏਨਾਂ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਨ ਦੇ ਅਪ੍ਰਾਧ ਵਿਚ ਜੋ ਮਮੂਲੀ ਜੇਹੀ ਸਜਾ ਮਿਲੀ. ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਵੀ ਨਾਂ ਸਹਾਰ ਸਕਿਆ। ਉਹ ਝਟ-ਸਿਮਲੇ ਪੁਜਾ ਤੇ ਵਾਇਸਰਾਏ ਲਾਰਡ ਨਾਰਥ ਬਰੁਕ ਪਾਸ ਅਪੀਲ ਕੀਤੀ. ਜਿਸਨ ਉਸਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਫੈਸਲਾ ਦਿਤਾ। ਜਿਸਦੇ ਫਲ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਉਸਨੂੰ ਸਫ਼ੀਰ ਦੀ ਹੈਸਯਤ ਵਿਚ—ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਰਜਾ (ਫਾਰੇਨ ਮਿਨਿਸਟਰ) ਦੇ ਸਤਕਾਰ ਯੋਗ ਅਹੁਦੇ ਤੇ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸਰ ਦੇ ਖਿਤਾਬ ਨਾਲ ਸਤਕਾਰਿਆ ਗਿਆ, (ਫਾਰਸਿਥ ਦੀ ਹਸਤ ਲਿਖਿਤ ਜੀਵਨੀ ਅਧ੍ਯਾਯ ੩)

---

* (ੳ) ਦੀ ਅਦਰ ਸਾਈਡ ਆਫ ਦੀ ਮੈਡਲ ਬਾਈ ਐਡਵਰਡ ਥਾਂ ਪਸਨ—ਚੈਪਟਰ ਥਰਡ

(ਅ) ਇੰਡੀਅਨ ਐਂਡ ਹੋਮ ਮੈਮਰੀਜ਼ ਬਾਈ ਸਰ ਹੈਨਰੀ ਕਾਟਨ ਪੇਜ ੧੧੩

ਮਹਾਰਾਜਾ ਪਟਿਆਲਾ ਦੀ ਚਿੱਠੀ

ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਉਤੇ ਬ੍ਰਤਾਨਵੀ ਗਵਰਮੈਂਟ ਵੱਲੋਂ ਜ਼ੁਲਮ ਦੇ ਝੱਖੜ ਝੁਲਾਏ ਜਾਣ ਵਿਚ ਜੋ ਨਿਉਂਦਰਾ ਪਟਿਆਲਾ ਰਿਆਸਤ ਦੇ ਸਿੱਖ ਮਹਾਰਾਜਾ ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪਾਇਆ, ਇਸ ਦਾ ਕੁਝ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਤਾਂ ਉਸ ਫ਼ਰਮਾਨ ਤੋਂ ਲਗ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਉਸਨੇ ੧੯ ਜਨਵਰੀ ੧੮੭੨ ਨੂੰ ਅਪਣੀ ਰਿਆਸਤ ਦੇ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰ ਬੰਦੀਆਂ ਅਰ ਜਾਇਦਾਦਾਂ ਜ਼ਬਤ ਕਰਨ ਬਾਬਤ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਵਰਨਨ ਪਿਛੇ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਜਦ ਤਕ ਉਸਦੀ ਉਹ ਚਿਠੀ—ਜੰਤਾ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਨਾਂ ਰਖੀ ਜਾਏ ਜੋ ਉਸਨੇ ਕੂਕੇ ਆਗੂਆਂ ਵਿਰੁਧ ਕੀਤੇ ਗਏ ਅਤਯਾਚਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਪੰਜਾਬ ਗਵਰਮੈਂਟ ਦੇ ਸਕੱਤ੍ਰ ਨੂੰ ਲਿਖੀ ਸੀ, ਤਦ ਤਕ ਉਸਦਾ ਸਹੀ ਅਨੁਮਾਣ ਲਗਾਣਾਂ ਕਠਿਨ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਲਈ ਏਥੇ ਉਸ ਚਿਠੀ ਦਾ ਗੁਰਮੁਖੀ ਉਲਥਾ ਦਰਜ ਕਰਨਾਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਚਿੱਠੀ

(ਪਟਿਆਲਾ ੧੫-੨-੧੮੭੨)

ਵਲੋਂ—ਹਿਜ਼ ਹਾਈਨੈਸ ਮਹਾਰਾਜਾ ਪਟਿਆਲਾ

ਸੇਵਾ ਵਿਖੇ—ਸਕੱਤ੍ਰ ਪੰਜਾਬ ਗਵਰਮੈਂਟ

ਮੇਰ ਪਿਆਰੇ ਮਿੱਤ੍ਰ ਜੀ !—

ਆਪ ਦੀ ਤਾਰ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਜੇਹੜੀ ਚਿਠੀ ਮੈਂ ਪਿਛਲੇ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ੨੦ ਤ੍ਰੀਕ ਨੂੰ ਭੇਜੀ ਸੀ, ਉਸ ਵਿਚ ਮੈਂ ਇਕਰਾਰ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਕਿ ਲਾਟ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕਹਿਣ ਅਨੁ-ਸਾਰ ਮੈਂ ਕੂਕਾ ਫਸਾਦ ਦੇ ਅਸਲੀ ਕਾਰਨਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਕੇ ਆਪਨੂੰ ਦੱਸਾਂਗਾ। ਏਸ ਲਈ ਮੈਂ ਲਾਟ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਵਾਕਫ਼ੀ ਵਾਸਤੇ ਲਿਖਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਬਹੁਤ ਸਬੂਤਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਬਿਤ ਹੈ, ਕਿ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਅਸਲੀ ਮਨੋਰਥ ਤੇ ਇਰਾਦਾ ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਰਾਜ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਰਾਜ ਕਰਨਾਂ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਅਪਣੇ ਅਨਪੜ੍ਹ ਤੇ ਵਹਿਮੀ ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਝੂਠਾ ਖਿਆਲ ਪਾ ਦਿਤਾ ਸੀ ਕਿ ਸਾਡਾ ਮਤ ਹੀ ਸਾਰੇ ਖਿੱਲਰ ਜਾਵੇਗਾ, ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਦੇਸ ਦਾ ਰਾਜ ਬਹੁਤ ਛੇਤੀ ਸਾਡੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਆ ਜਾਏਗਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਵਿਅਰਥ ਗੱਲ ਤੇ ਬੜਾ ਭਰੋਸਾ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਸਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਉਕਸਾਣ, ਭੜਕਾਣ ਅਰ ਆਸਾ ਪੂਰੀ ਹੋਣ ਦੀ ਧੁਨ ਵਿਚ ਲਾਈ ਰਖਣ ਵਿਚ ਕਦੇ ਵੀ—ਅਸਫਲਤਾ ਨਾਂ ਹੋਈ।

੨. ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਦੇ ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਜੋ ਜੋਸ਼ ਤੇ ਹਠਧਰਮੀ ਨਾਲ ਅੰਨ੍ਹੇ ਸਨ, ਹੁਣ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵਧ ਗਈ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਸਨੂੰ ਸਫਲਤਾ ਦੀ ਪੂਰੀ ਪੂਰੀ ਆਸ ਸੀ,

ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗਊਘਾਤ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਕਰੋਧ ਅਤੇ ਘ੍ਰਿਣਾਂ ਨਾਲ ਦੇਖਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰ ਰਖਿਆ ਸੀ।

੩. ਇਸ ਤਅੱਸਬ ਦੇ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਉਸਦਾ ਇਹ ਮੰਤਵ ਸੀ, ਕਿ ਜਿਵੇਂ ੧੮੫੭ ਵਿਚ ਕਾਰਤੂਸ ਦੇ ਝਗੜੇ ਨੇ ਹਿੰਦ ਵਿਚ ਹੇਠਲੀ ਉਤੇ ਕਰ ਦਿਤੀ ਸੀ, ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਚੰਗਿਆੜੀ ਨਾਲ ਸਭ ਹਿੰਦੂ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਆਕੇ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਖੜੇ ਹੋ ਜਾਣ ਅਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਰਾਜੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਤੇ ਸਰਦਾਰ ਰਲ ਜਾਣ। ਉਸਨੂੰ ਆਸ ਸੀ, ਕਿ ਇਸ ਗੜਬੜ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਨਿਕਲੇਗਾ, ਕਿ ਕੌਮ ਦੇ ਹਰ ਫ਼ਿਰਕੇ ਵਿਚ ਉਸਦੀ ਮਾਨਤਾ ਤੇ ਵਡਿਆਈ ਬਣ ਜਾਏਗੀ ਅਤੇ ਇਸਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਰਾਜ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰ ਲਵੇਗਾ, ਜਿਸਦਾ ਕਿ ਉਹ ਚਿਰਾਂ ਤੋਂ ਚਾਹਵਾਨ ਸੀ। ਜੇ ਇਹ ਕਰੜੀ ਸਜਾ ਏਨੀ ਫੁਰਤੀ ਨਾਲ ਨਾਂ ਦਿਤੀ ਜਾਂਦੀ, ਅਰ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਸਦੇ ਸੂਬਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਸ ਵਿਚੋਂ ਜਿਲਾਵਤਨ ਨਾਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ, ਤਾਂ ਫ਼ਸਾਦ ਦੇ ਛੇਤੀ ਦਬਾਏ ਜਾਣ ਦੀ ਆਸ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਅਰ ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸੰਦੇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸ਼ਾਂਤੀ ਸਥਿਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਰੁਪਯਾਂ ਤੇ ਜਾਨਾਂ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦਾ। ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੁਛ ਥੜੀ ਜੇਹੀ ਸਫਲਤਾ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ, ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਫ਼ਿਰਕੇ ਨੇ ਜੋ ਇਸ ਹਮਲੇ ਦੇ ਸਿਟੇ ਵਲ ਚੰਗੀਤ੍ਰਾਂ ਦੇਖਦਾ ਸੀਅੱਗ ਵਾਂਗ ਭੜਕ ਉਠਣਾਂ ਸੀ।

ਮੈਂ ਜੋ ਪੜਤਾਲ ਕੀਤੀ, ਤੇ ਉਸਦਾ ਜੋ ਸਿਟਾ ਕੱਢਿਆ ਹੈ, ਥੋੜੇ ਵਿਚ ਦੇ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਇਸ ਨਤੀਜੇ ਤੇ ਪੁਜਾ ਹਾਂ। ਇਕ ਹੋਰ ਗੱਲ ਵੱਲ ਮੈਂ ਆਪਦਾ-ਧਿਆਨ ਦਿਵਾਣਾਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਅਫ਼ਸੋਸ

ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਾ ਹੈ, ਕਿ ਮੁਕਾਮੀ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਨੇ ਜੋ ਸਜਾਵਾਂ ਦਿਤੀਆਂ ਸਰਕਾਰ ਹਿੰਦ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਮੇਰਾ ਨਿਸਚਾ ਹੈ ਕਿ ਸਰਕਾਰੀ ਫ਼ੈਸਲੇ ਦਾ ਲੋਕ ਗ਼ਲਿਤ ਭਾਵ ਕੱਢਣਗੇ, ਅਤੇ ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਅੰਨ੍ਹਾਂ ਫ਼ਿਰਕਾ ਇਹ ਸਮਝ ਬੈਠੇਗਾ ਕਿ ਇਹ ਸਾਡੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਕਰਾਮਾਤ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਜ਼ਿਲੇ ਦੇ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਤੇ ਦੇਸੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਜੋ ਉਸ ਖ਼ਰਾਬੀ ਦੇ ਹਟੌਣ ਤੇ ਦਬੌਣ ਲਈ ਚੰਗੀ ਕਾਰਵਾਈ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਉਹ ਬਿਅਰਥ ਜਾਵੇਗੀ।

ਮੇਰੀ ਰਾਏ ਹੈ, ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਵਲੋਂ ਗਵਰਮੈਂਟ ਦੇ ਭਾਵ ਗ਼ਲਿਤ ਸਮਝ ਲੈਣ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਸਦਾ ਬੁਰੇ ਹੀ ਨਿਕਲਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਬਾਬਤ ਆਪਨੂੰ ਆਪਣੇ ਖ਼ਿਆਲ ਦੱਸ ਦੇਣੇ ਮੁਨਾਸਬ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ।

ਮੈਂ ਹਾਂ, ਆਪਦਾ ਹਾਰਦਿਕ ਮਿਤ੍ਰ:-

(ਸਹੀ) ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ

ਮਹਾਰਾਜਾ ਪਟਿਆਲਾ

ਨੋਟ-(ਸਰ ਡਗਲਸ ਫ਼ਾਰਸਿਥ ਦੇ ਅਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਲਿਖੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਤੀਜੇ ਧਿਆਇ ਵਿਚੋਂ ਉਲਥਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ)

ਪਿਛੋਂ ਦੀ ਵਿੱਥਿਆ

ਸਿੰਘ ਤੋਪਾਂ ਨਾਲ ਉਡਾਏ ਗਏ। ਫਾਂਸੀ ਲਟਕਾਏ ਗਏ। ਕਾਲੇ ਪਾਣੀਂ ਭੇਜੇ ਗਏ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸੂਬਿਆਂ ਸਮੇਤ ਜਲਾਵਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਲੁੱਟ ਪੁਟਕੇ ਸਾਰਾ ਸਾਮਾਨ ਅਤੇ ਨਕਦੀ ਸਰਕਾਰੀ ਖਜ਼ਾਨੇ ਵਿਚ ਜਮਾ, ਕਰ ਲਈ ਗਈ। ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਇਕ ਤਾਂ ਨਾਲ ਉਜਾੜ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ, ਪਰ ਏਨਾਂ ਕੁਛ ਕਰਕੇ ਵੀ ਹਕੂਮਤ ਦਾ

ਦਿਲ ਠੰਡਾ ਨਾਂ ਹੋਇਆ। ਭਾਵੇਂ ਨਾਮਧਾਰੀਪੰਥ ਤੇ ਕੀਤੇ ਗਏ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਅੱਤਿਆ-ਚਾਰ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਜ਼ੁਲਮ ਦੀ ਇਕ ਨੰਗੀ ਤਸਵੀਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਸਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਵੀ ਪੰਥ ਨੂੰ ਮਲੀਆ ਮੇਟ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਜਿਸ ਨਵੇਂ ਦੌਰ ਦਾ ਅਰੰਭ ਹੋਇਆ, ਉਸਦਾ ਫ਼ੋਟ ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਅੱਗੇ ਆਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਕੰਬਣੀ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਮਹਾਨ ਕਸ਼ਟ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ-ਸਿੰਘ ਜੀ, ਪੂਜਯ ਮਾਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਾਦੀ ਤੇ ਬਿੰਦੀ ਸੰਤਾਨ ਨੂੰ ਲੰਘਣਾਂ ਪਿਆ, ਦੁੱਖਾਂ ਦੀ ਅਜੇਹੀ ਭਿਆਨਕ ਵਿਥਿਆ ਹੈ, ਜੋ-ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀਅੱਤਯਾਚਾਰਾਂਦਾਵਹਿਸ਼ੀਆਨਾਂ ਨਮੂਨਾ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਪੂਰਾ ਵਰਨਨ ਤਾਂ ਪੁਸਤਕ ਦੀਦੂਜੀਜਿਲਦਵਿਚ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਪਰਏਥੇ ਵੀ ਇਸਦਾ ਮਮੂਲੀ ਜਿਹਾ ਚਿਤ੍ਰ ਉਲੀਕਣਾਂਯੋਗ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਵੱਜੇ ਅਗੇ ਪੁਲਸ ਦੀ ਚੌਕੀ ਬਿਠਾ ਦਿਤੀ ਗਈ। ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਧਾਮ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਦੀ ਵੀ ਮਨਾਹੀ ਕਰ ਦਿਤੀ ਗਈ। ਲਗ ਭਗ ਛੇਆਂ ਸਾਲਾਂ ਤਕ ਬਾਹਰ ਦੇ ਕਿਸੇ ਕੂਕੇ ਨੂੰ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਿਲ ਨਾਂ ਹੋਣ ਦਿਤਾ ਗਿਆ, ਉਪ੍ਰੰਤ ਏਨੀ ਖੁਲ੍ਹ ਮਿਲੀ ਕਿ ਸਿਖ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਦ ਦਰਸ਼ਨ ਤਾਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਇਕ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਦਸਾਂ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਦਰਵਾਜੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾ ਸਕਦੇ। ਇਕ ਦਿਨ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਓਥੇ ਨਹੀਂ ਠਹਿਰ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਇਸਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਉਹ ਇਕ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਜਾਣ ਅਤੇ ਅੰਦਰੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਨ ਸਮੇਂ ਜਾਮਾਂ ਤਲਾਸ਼ੀ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਕਈ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਇਕ ਦਿਨ ਦੇ

ਦਰਸ਼ਨ ਬਦਲੇ ਬੜਾ ਕਸ਼ਟ ਝੱਲਣਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਪੁਲੀਸ ਹੱਦੋਂ ਵੱਧ ਤੰਗ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਮੁੜਨ ਵਾਸਤੇ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਜੇਹੜੇ ਦਰਸ਼ਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਵਾਪਸ ਜਾਣਾਂ ਨਾਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਤ੍ਰਾਂ ਦੇ ਕਸ਼ਟ ਦਿਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਮੰਜੇ ਦੇ ਪਾਵਿਆਂ ਹੇਠ ਹੱਥ ਰਖਾਕੇ ਛੇ ਛੇ ਸਤ ਸਤ ਸਿਪਾਹੀ ਉਤੇ ਬੈਠ ਜਾਂਦੇ, ਅਤੇ ਘੰਟਿਆਂ ਬੱਧੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਧਾਮ ਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦਿਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਗੁਰੂ ਕੇ ਲਾਲ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਪਿਛਾਂ ਨਹੀਂ ਪਰਤਦੇ ਸਨ। ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਪੂਜਨੀਕ ਮਾਤਾ ਸ੍ਰੀ ਜੀਵਨ ਕੌਰ ਜੀ ਤੇ ਮਾਤਾ ਫਤਹ ਕੌਰ ਨੂੰ ਓਨਾਂ ਆਪਣਾਂ ਕਸ਼ਟ ਦੁਖੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ ਜਿਨਾਂ ਔਕੜਾਂ ਝੱਲਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨਿਮਿਤ ਆਏ ਪ੍ਰਾਣ ਪਿਆਰੇ ਸਿਖਾਂ ਦਾ। ਸਾਡੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਤਕਾਰ ਪਾਤ੍ਰ ਮਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਅੰਦਰੋਂ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਅੰਦਰ ਔਣ ਦੇ ਵੇਲੇ ਬਸਤ੍ਰਾਂ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ੀ ਦਾ ਅਸਹਿ ਕਸ਼ਟ ਝਲਣਾਂ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਗੱਲ ਏਥੇ ਵਰਨਨ ਕਰ ਦੇਣੀ ਲੁੜੀਂਦੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਮਹਾਰਾਜ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਉਸ ਦੌਰ ਵਿਚ ਹੀ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਜਦ ਕਿ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਵਿਤ੍ਰ ਧਾਮ ਇਕ ਤ੍ਰਾਂ ਦਾ ਜੇਲਖਾਨਾ ਬਣਿਆਂ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਹਰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਬਾਗ਼ੀ ਕਰਾਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਸਭ ਨੂੰ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀਆਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਧਰਮ-ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰੀ ਰਪੱਟਰ ਨੀਯਤ ਕੀਤੇ ਗਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ

ਦਾ ਕੰਮ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਆਵਾਜਾਈ ਅਤੇ ਸਰਗਮਰੀਆਂ ਬਾਬਤ ਰਪੋਟਾਂ ਕਰਨਾ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੰਜਾਂ ਤੋਂ ਵਧ ਦਾ ਇਕੱਠ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਕਨੂੰਨ ਵਿਰੁਧ ਕਰਾਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ, ਧਾਰਮਿਕ ਦੀਵਾਨ ਉੱਕੇ ਹੀ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਤੇ ਗਏ। ਅਖੰਡ ਪਾਠਾਂ ਦੇ ਕਰਨ ਅਰ ਕਰਾਣ ਦੇ ਜੁਰਮ ਵਿਚ ਕਈ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਪੰਜ ਤੋਂ ਲੈਕੇ ਸੱਤਾਂ ਸਾਲਾਂ ਤਕ ਦੀਆਂ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਹੋਈਆਂ। ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਜੁਰਮਾਨੇ ਭਰਨੇ ਪਏ, ਬਾਜ਼ੇ ਪਾਠੀਆਂ ਨੇ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਤਿਆਗੇ। ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਸਾਰਾ ਵੇਰਵਾ ਪੁਸਤਕਦੀਦੂਜੀਜਿਲਦਵਿਚ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਅਨੰਦ ਕਾਰਜਾਂ ਤੇ ਵੀ ਪਾਬੰਦੀ ਸੀ। ਜਿਨਾਂ ਚਿਰ ਗਵਰਮੈਂਟ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਨਾਂ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਏਸ ਡਰ ਕਰਕੇ ਸਨ, ਕਿ ਮਤੇ ਕੂਕੇ ਬਗਾਵਤ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹੋਣ। ਇਸ ਭਾਵ ਦਾ ਵਰਨਨ ਪੰਜਾਬ ਗਵਰਮੈਂਟ ਦੇ ਸਕੱਤ੍ਰ ਸਰ ਲੈਪਲ ਗ੍ਰਿਫ਼ਨ ਦੀ ੨ ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੮੭੨ ਦੀ ਚਿਠੀ ਨੰਬਰ ੩੯੧ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਸ੍ਰਕਾਰ ਹਿੰਦ ਦੇ ਸਕੱਤ੍ਰ ਐਟਚਿਸਨ ਨੂੰ ਗਵਰਨਰ ਜਨਰਲ ਵਲੋਂ ਇਹ ਪੁਛਣ ਤੇ ਲਿਖੀ ਗਈ ਸੀ ਕਿ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਮੁੜ ਉਠਣ ਬਾਬਤ ਕੀ ਪੇਸ਼ ਬੰਦੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਚਿਠੀ ਦੇ ਪੈਰਾ ਨੰਬਰ ੨ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ:-

"ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਜੇਹੜੀ ਸੂਚਨਾਂ ਮਿਲੀ ਹੈ, ਉਹ ਵਰਤਮਾਨ ਰਪੋਟਾਂ, ਇਤਕ ਯਕੀਨ, ਮੁਖ਼ਬਰਾਂ ਦੇ ਬਿਆਨਾਂ, ਪੁਲੀਸ ਏਜੰਟਾਂ, ਲਾਹੌਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਜਾਲੰਧਰ, ਅਤੇ ਅੰਬਾਲਾ ਕਮਿਸ਼ਨਰੀਆਂ ਦੇ ਸਿਵਿਲ ਅਫਸਰਾਂ

ਦੀਆਂ ਮੁਤਫ਼ਿਕਾ ਰਪੋਟਾਂ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਸਾਰ ਇਹ ਹੈ, ਕਿ ਕੂਕਿਆਂ ਨੇ ਹੋਲੀ ਯਾ ਵੈਸਾਖੀ ਦੇ ਮੇਲਿਆਂ ਤੇ ਕਿਸੇ ਮੁਨਾਸਬ ਸਮੇਂ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕਰ ਦੇਣ ਦੀ ਤਜਵੀਜ਼ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਬਗ਼ਾਵਤ ਵਾਸਤੇ ਸਿਆਲਕੋਟ ਅਤੇ ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ ਦੇ ਜ਼ਿਲਿਆਂ, ਅੰਬਾਲਾ ਕਮਿਸ਼ਨਰੀ ਅਤੇ ਸਤਲੁਜ ਪਾਰ ਦੀਆਂ ਰਿਆਸਤਾਂ ਵਿਖੇ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਸਮੇਂ ਨੀਯਤ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਜਦ ਕਿ ਇਸੇ ਵੇਲੇ ਇਹ ਵੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਬਗ਼ਾਵਤ ਦਾ ਅਰੰਭ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਯਾ ਅਨੰਦਪੁਰ ਤੋਂ ਕੀਤਾ ਜਾਏਗਾ, ਇਸਤੋਂ ਵਧੀਕ ਹੋਰ ਕੁਛ ਵੀ ਠੀਕ ਠੀਕ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਲਾਟ ਸਾਹਿਬ ਕੋਲ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਨਿਸਚਾ ਕਰਨ ਲਈ ਦਲੀਲ ਮੌਜੂਦ ਹੈ, ਕਿ ਕੂਕਿਆਂ ਨੇ ਜੋ ਕਿ ਅਪਣੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਅਤੇ ਅਪਣੇ ਪੈਰੋਕਾਰ ਆਦਮੀਆਂ ਦੇ ਦਿਲ ਵਧਾਣ ਦੇ ਮੰਤਵ ਨਾਲ ਬਗ਼ਾਵਤ ਦੀ ਤਜਵੀਜ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਜੇ ਤਕ ਵਿਦ੍ਰੋਹ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਕੋਈ ਖ਼ਾਸ ਥਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਟਿੱਕਿਆ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਸਧਾਰਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਹ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕਰਨ ਲਈ ਮੁਨਾਸਬ ਸਮੇਂ ਦੀ ਤਾੜ ਅਤੇ ਉਡੀਕ ਵਿਚ ਹਨ।

੩, ਲਾਟ ਸਾਹਿਬ ਵਲੋਂ ਇਸ ਦੀਵਾਨੇ ਫ਼ਿਰਕੇ ਦੀ ਬਗ਼ਾਵਤ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਬਾਬਤ ਜੋ- ਪੇਸ਼ ਬੰਦੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ ਕਾਫ਼ੀ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਮੁਲਕੀ ਹਾਲਾਂ ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਬਿਆਨ ਬੜੀ ਹੁਸ਼ਿਆਰੀ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ-ਕੁਛ ਮਹੀਨੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਕਿ ਕੂਕਿਆਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਾਰਿਆਂ ਜ਼ਿਲਿਆਂ ਵਿਚ ਅਪਣੇ ਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪਤਿਆਂ ਦਾ ਠੀਕ ਠੀਕ ਦੱਸਣਾਂ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤਾ

ਸੀ। ਜਦ ਕਿ ਲਾਟ ਸਾਹਿਬ ਇਸ ਬਿਆਨ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਠੀਕ ਪ੍ਰਵਾਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਸਮਝਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਅਜੇ ਕੂਕੇ ਪੰਜਾਬ ਅੰਦਰ ਕਾਫ਼ੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹਨ, ਜੋ ਅਪਣੇ ਕੂਕਾ ਹੋਣ ਦਾ ਇਕਬਾਲ ਕਰਦੇ ਹਨ।

੪. ਕੂਕਾ ਪੰਥ ਦੇ ਖ਼ਾਸ ਖ਼ਾਸ ਆਗੂਆਂ ਨੂੰ ਸੂਬੇ ਵਿਚੋਂ ਜਲਾਵਤਨ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਅਸਰ ਵਾਲੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਕੜੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਦੀ ਹੁਸ਼ਿਆਰੀ ਨਾਲ ਦੇਖ ਰੇਖ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪੇਂਡੂ ਹਲਕਿਆਂ ਦੇ ਮੁਖੀਆਂ (ਜ਼ੈਲਦਾਰਾਂ) ਅਰ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਮੁਖੀਆਂ (ਨੰਬਰਦਾਰਾਂ) ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਬਤ ਰਪੋਟ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਜ਼ਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ; ਉਹ ਅਪਣੇ ਹਲਕਿਆਂ ਅਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਅੰਦਰ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਬਾਬਤ ਵੀ ਰਪੋਟ ਕੀਤਾ ਕਰਨਗੇ।

੫. ਪੰਜਾਂ ਤੋਂ ਵਧ ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਇਕੱਠ ਸਾਰੇ ਸੂਬੇ ਵਿਚ ਮਨ੍ਹੇ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਕੁਹਾੜੀਆਂ, ਸੰਮਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਲਾਠੀਆਂ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀਜੋਕਾਨੂੰਨੀ ਜਦ ਵਿਚ ਨਾਂ ਵੀ ਔਂਦੇ ਹੋਣ, ਜੰਤਕ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਲੈ ਜਾਣ ਦੀ ਸਖਤ ਮਨਾਹੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਸਾਰੇ ਫ਼ਿਰਕੇ ਵਾਸਤੇ ਨਿਗਰਾਨੀ ਅਤੇ ਰਪੋਟਾਂ ਦਾ ਪੂਰਾ ਸਿਸਟਮ ਕਾਇਮ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਤੇ ਲਾਟ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਨਿਸਚਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਕਿ ਹੁਣ ਛੋਟੀ ਤੋਂ ਛੋਟੀ ਮਹਾਨਤਾ ਵਾਲੀ ਕੋਈ ਲਹਿਰ ਵੀ ਅਜੇਹੀ ਨਹੀਂ ਚਲ ਸਕਦੀ ਜਿਸਦਾ ਸਕਾਰ ਨੂੰ ਝਟ ਪਟ ਪਤਾ ਨਾਂ ਲਗ ਸਕੇ।

ਫ਼ੌਜਾਂ ਵਿਚੋਂ ਖ਼ਾਰਜ

ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫੌਜ ਤੇ ਪੁਲਸ ਵਿਚੋਂ ਕਢ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਅਗੋਂ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਰਤੀ ਉਕਾ ਬੰਦ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਇਸ ਬਾਬਤ ਪੰਜਾਬ ਸ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਸਕੱਤ੍ਰ ਨੇ ਸ੍ਰਕਾਰ ਹਿੰਦ ਦੇ ਸਕੱਤ੍ਰ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਕਿ "ਲਾਟ ਸਾਹਿਬ ਕਮਾਂਡਰ ਇਨਚੀਫ਼ ਦੀ ਇਸ ਗੱਲ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹਨ, ਕਿ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਫ਼ੌਜ ਵਿਚੋਂ ਖ਼ਾਰਜ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਅਰ ਅਗੋਂ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਰਤੀ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਤੀ ਜਾਵੇ, *ਅਤੇ ਇਹੀ ਕਾਨੂੰਨ ਪੁਲਸ ਬਾਬਤ ਵੀ ਲਾਗੂ ਹੋਵੇਗਾ। ਅਗੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ "ਲਾਟ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਰਾਇ ਵਿਚ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕੂਕਿਆਂ ਵਿਚ ਚੰਗੇ ਚਲਨ ਦੇ ਆਦਮੀ ਵੀ ਹੋਣ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ ਇਕ ਅਜੇਹੀ ਜਥੇਬੰਦੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅੰਦਰ ਹਨ, ਜੋ ਕਿ ਅਪਣੇ ਆਗੂਆਂ ਦੇ ਗੁਪਤ ਅਹਿਦਨਾਮਿਆਂ ਦੀ ਪਾਬੰਦੀ ਦੀ ਚਾਹਵਾਨ ਹੈ। ਏਸ ਗੱਲ ਵਿਚ ਹੁਣ ਕੋਈ ਸੰਸਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਗਿਆ ਕਿ ਕੂਕਾ ਪੰਥ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਨੂੰ ਉਲਟਾਕੇ

---

*ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਆਗਯਾ ਅਨੁਸਾਰ ਕੋਈ ਕੂਕਾ ਫੌਜ ਯਾ ਪੁਲਸ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਾਸਤੇ ਸ੍ਰਕਾਰ ਨੇ ਫੌਜਾਂ ਤੇ ਪੁਲਸ ਵਿਚੋਂ ਖਾਰਜ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ, ਉਹ ਅਜੇਹੇ ਸਿਪਾਹੀ ਯਾ ਅਫਸਰ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਉਤੇ ਫੌਜ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਕੂਕਾ ਲਹਿਰ-ਦਾ ਅਸਰ ਹੋ ਚੁਕਾ ਸੀ।

ਖਾਲਸਾ ਰਾਜ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਕਰਨਾ ਹੈ ''।†

ਸਰਮਾਏਦਾਰਾਂ ਵਲੋਂ ਦਰਖਾਸਤਾਂ

ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਸਿਖ ਰਿਆਸਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪਟਿਆਲਾ ਨਾਭਾ ਤੇ ਜੀਂਦ ਨੇ ਜੰਦੋਸ਼ਤਗਤ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਦੀ ਹਮੈਤ ਵਿਚ ਨਾਚ ਨੱਚਿਆ, ਉਸਦਾ ਨਮੂਨਾ ਪਾਠਕ ਦੇਖ ਚੁਕੇ ਹਨ। ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਵਿਚ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੇ ਘਾਟ ਪਾਰ ਉਤਾਰਨ ਵਾਸਤੇ ਜਿਸ ਪੁਲੀ ਟਿਕਲ ਹੋਲੀ ਦਾ ਅਖਾੜਾ ਰਚਿਆ ਗਿਆ, ਉਸ ਵਿਚ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਤਿੰਨਾਂ ਹੀ ਸਿਖ ਰਿਆ-ਸਤਾਂ ਦੇ ਸਾਢੇ ਸਤ ਸੌ ਸਵਾਰ ਨਵਾਂ ਤੋਪਾਂ ਸਮੇਤ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋਏ *।

ਹੁਣ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਰਦਾਰਾਂ, ਜਾਗੀਰਦਾਰਾਂ, ਰਈਸਾਂ, ਰਾਜਿਆਂ, ਨਵਾਬਾਂ, ਬੇਦੀਆਂ ਤੇ ਸੋਢੀਆਂ ਵਲੋਂ ਸਰਕਾਰ ਹਿੰਦ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਭੇਜੀਆਂ ਗਈਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਰਖਾਸਤਾਂ ਦਾ ਵਰਨਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕੂਕਿਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਦਿਲ ਦੀ ਭੜਾਸ ਕਢਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਾਵਨ ਅਤੇ ਫਾਰਸਿਥ ਦੀਆਂ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਹੁਕਮ ਵਾਪਸ ਲੈਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਹਾਲ ਕਰਨ ਦੀ ਜੋਰਦਾਰ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਇਹ ਦਰਖ਼ਾਸਤਾਂ ਜਾਲੰਧਰ ਦੇ ਇਕ ਈਸਾਈ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਗੋਲਕਨਾਥ ਦੀ ਰਾਹੀਂ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਭੇਜੀਆਂ ਗਈਆਂ ਜੋ ਅਸਲ ਵਿਚ ਗਵਰਮੈਂਟ ਨੇ ਆਪ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਲਿਖਾਈਆਂ ਜਾਪਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਾਦਰੀ ਗੋਲਕਨਾਥ ਲਿਖਦਾ

---

† ਕੂਕਾ ਫਾਈਲ ਪੰਨਾਂ ਪ੭

* ਕੂਕਾ ਫਾਈਲ ਕੇਂਦਰੀ ਪੰਨਾ ੭੧ ਦੀ ਤਾਰ

ਹੈ, ਕਿ:–

"ਪਿਛਲੇ ਮਹੀਨੇ ਮਈ ਵਿਚ ਇਸ ਥਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਈਆਂ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਇਕ ਇਕੱਠ ਇਥੇ (ਜਲੰਧਰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ) ਹੋਇਆ, ਜਿਸਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਬਿਕ੍ਰਮਾਂ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਆਹਲੂ ਵਾਲੀਆ ਸੀ। ਇਸ ਇਕੱਠ ਦਾ ਮੰਤਵ ਸਰਕਾਰ ਹਿੰਦ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਇਹ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ–ਕਰਨਾਂ ਸੀ ਕਿ "ਟੀ. ਡੀ. ਫਾਰਸਿਥ ਲੇਟ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਅਤੇ ਸੁਪਰੰਟੈਂਡੰਟ ਅੰਬਾਲਾ ਦੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਤੇ ਫੇਰ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਪਿਛਲੀ ਜਨਵਰੀ ਵਿਚ ਕੋਟਲੇ ਵਿਖੇ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਉਡਾਣ ਸਬੰਧੀ, ਉਸਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਅਵਧ ਵਿਖੇ ਬਦਲ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਇਸ ਇਕੱਤ੍ਰਤਾ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਿੰਬਰ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਚਲਨ ਅਤੇ ਇਰਾਦਿਆਂ ਤੋਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣੂੰ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ, ਕਿ ਕੋਟਲੇ ਵਿਚ ਤੋਪਾਂ ਨਾਲ ਉਡਣ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦਿਨ ਬਦਿਨ ਵਧ ਰਹੀ ਸੀ। ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸ਼ੋਕ ਹੋਇਆ, ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚੋਂ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨ ਦਾ ਪੱਕਾ ਇਰਾਦਾ ਰਖਣ ਵਾਲੇ ਇਕ ਬਾਗ਼ੀ ਫ਼ਿਰਕੇ ਦੀ ਰਵਸ਼ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਫ਼ਰਜ਼ ਦਾ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਲਨ ਕੀਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਦਿਤੀਆਂ ਗਈਆਂ।

ਇਸ ਇਕੱਤ੍ਰਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਦੀ ਹਦਾਇਤ ਅਤੇ ਆਗਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਮੈਂ ਇਸ ਪਿਟੀਸ਼ਨ (ਦਰਖ਼ਾਸਤ) ਨਾਲ ਉਹ ਦਰਖ਼ਾਸਤਾਂ ਭੇਜਦਾ ਹਾਂ ਜੋ ਉਰਦੂ ਵਿਚ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਦਰਖਾਸਤਾਂ ਘੱਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਦਸਖਤ ਹਨ, ਜੋ ਸਮੂਹ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਸ ਇਕੱਤ੍ਰਤਾ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹਨ।

ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਰਖ਼ਾਸਤਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਨੁਕਤਾ ਨਿਗਾਹ ਨਾਲ ਲਾਟ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰੋ, ਕਿ ਇਹ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਵਡੇ ਲਾਟ ਅਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੌਂਸਲ ਨੂੰ ਭੇਜ ਦਿਤੀਆਂ ਜਾਣ" ।

(ਨੰਬਰ ੧)

"ਸੇਵਾ ਵਿਖੇ ਲਾਟ ਸਾਹਿਬ ਪੰਜਾਬ !

ਅਸੀਂ ਜੋ ਮਲਕਾ ਮਹਾਰਾਣੀ ਦੀ ਪਰਜਾ ਹਾਂ, ਆਪਣੀ ਨਿਆਂਕਾਰੀ ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਲਾਰਡ ਨਾਰਥ ਬਰੁਕ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰ ਹਿੰਦ ਵਲੋਂ ਹੁਣੇ ਜੇਹੇ ਪਾਸ ਹੋਏ ਇਕ ਹੁਕਮ ਵਿਰੁਧ ਬੜੇ ਸਤਕਾਰ ਨਾਲ ਅਪੀਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਮਿਸਟਰ-ਕਾਵਨ ਨੂੰ ਨੌਕਰੀ ਤੋਂ ਬਰਖਾਸਤ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ, ਅਰ ਅੰਬਾਲਾ ਦੇ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਮਿਸਟਰ-ਫਾਰਸਿਥ ਨੂੰ ਬਦਲਕੇ ਅਵਧ ਵਿਚ ਭੇਜ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਪਾਰਥਨਾਂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਇਸ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਮਨਸੂਖ਼ ਕਰ ਦੇਵੇ। ਗਵਰਮੈਂਟ ਦੇ ਤਜਰਬਾਕਾਰ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਸਚਾਈ ਲੁਕੀ ਹੋਈ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਕਿ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਫਿਰਕੇ ਨ ਕਦੇ ਏਸ ਗਲ ਦੀ ਇੱਛਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦਾ ਸੁਖ ਮਾਣ ਸੱਕਣ ਇਹ ਗੱਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਲਨ ਤੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੈ। ਉਹ ਮੇਲਿਆਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋਣ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਭਾਰੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਇਕੱਤ੍ਰ ਹੁੰਦੇ ਅਤੇ ਅਜੇਹੇ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਝਗੜੇ ਉਠਾਂਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੱਖੋ ਵੱਖ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਹਥਿਆਰ ਬੰਦ ਸੂਬੇ ਨੀਯਤ ਕੀਤੇ, ਡਾਕ ਦਾ ਆਪਣਾਂ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ, ਅਤੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਬਾਗ਼ਿਆਨਾਂ ਗੀਤ ਗਾਂਵੇ:-

"ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਕਾ ਰਾਜ ਹੋਸੀ। ਉਨਕੇ ਅੱਗੇ ਰਹੇ ਨ ਕੋਸੀ"। ਉਹ ਅਪਣੇ ਜਲਸਿਆਂ ਵਿਚ ਸੁਕਾਰ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਬੋਲਦੇ ਰਹੇ। ਇਹ ਸਭ ਕੁਛ ਉਸ ਹਾਲਿਤ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਜਦਕਿ ਉਹ ਮੇਲਿਆਂ ਤੇ ਗਏ, ਅਤੇ ਸੁਕਾਰ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਨਿਗਰਾਨੀ ਰਖੀ। ਅੰਤ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੁਕਾਰ ਦੇ ਇਰਾ-ਦਿਆਂ ਨੂੰ ਬਹਾਨੇ ਨਾਲ ਟੋਹਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਸ਼ ਕੀਤੀ, ਅਤੇ ਅਟੈਕ ਕਰਨ ਪਿਛੋਂ ਇਸ ਖਿਆਲ ਨਾਲ ਚੁਪ ਕਰ ਰਹੇ, ਕਿ ਸੁਕਾਰ ਦੀਆਂ ਅਦਾਲਤੀ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸ ਹੱਦ ਤਕ ਅੰਦਰ ਰਖ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਕ ਲੰਮੇ ਅਰਸੇ ਤਕ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਰਈਸ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਵਿਚ ਫਸੇ ਰਹੇ। ਅੰਤ ਵਿਚ ਜਦ ਇਹ ਸਿਧ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਜੁਰਮ ਕੂਕਿਆਂ ਨੇ ਹੀ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਵੀ ਪੰਥ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮਿੰਬਰਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਨਾਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਫੇਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਧਾਰਮਿਕ ਜੋਸ਼ ਉਤਪਨ ਕਰਨ ਦੇ ਮੰਤਵ ਨਾਲ 'ਗਊ ਘਾਤ' ਦੇ ਸਵਾਲ ਨੂੰ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਲਿਆ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਮਝਿਆ, ਕਿ ਹਰ ਹਿੰਦੂ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਆਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਰਲ ਜਾਏਗਾ। ਏਸ ਤ੍ਰੀਕੇ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਪਣੇ ਹੌਸਲੇ ਵਧਾਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਸੁਕਾਰ ਦੀ ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਪਰਖਿਆ, ਅਤੇ ਸਾਡਾ ਪੱਕਾ ਖ਼ਿਆਲ ਹੈ, ਕਿ ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਚਿਤ ਸਜ਼ਾ ਨਾਂ ਦਿਤੀ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਪਤ, ਸਾਡੀਆਂ ਜਾਇਦਾਤਾਂ, ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀਆਂ ਸਮੇਤ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਵਿਚ ਗ੍ਰਸੇ ਰਏ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵਧੇਰੇ ਖ਼ਤਰੇ ਵਿਚ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਪ੍ਰੰਤੂ ਫ਼ਾਰਸਿਥ ਇਕ ਤਜਰਬਾ ਕਾਰ

ਅਫ਼ਸਰ ਸੀ, ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਚਲਨ ਤੋਂ ਚੰਗੀ ਤ੍ਹਾਂ ਜਾਣੂ ਸੀ। ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦੇਸ਼ਿਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਚੰਗੀ ਤ੍ਹਾਂ ਵਾਕਫ਼ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਹ ਦੁਖੀ ਘਟਨਾਂ ਵਾਲੇ ਥਾਂ ਤੇ ਹਾਜ਼ਰ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਦੋਸ਼ੀ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਜਥੇ ਨੂੰ ਤੋਪ ਦੇ ਮੂੰਹ ਅਗੇ ਰਖਕੇ ਭੁੰਨ ਦਿਤਾ, ਅਤੇ ਏਸਤ੍ਹਾਂ ਉਸਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇਸ ਫ਼ਿਰਕੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਰਖਣ ਵਾਲੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਿੰਬਰਾਂ ਦੇ ਹੌਂਸਲੇ ਢਾਹ ਦਿਤੇ, ਜੋ ਬੜੇ ਗਹੁ ਨਾਲ ਏਸ ਘਟਨਾਂ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਲ ਤਕ ਰਹੇ ਸਨ। ਏਸਤ੍ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਹੀ ਦਬਾਕੇ ਉਸ (ਫਾਰਸਿਥ) ਨੇ ਉਸ ਅੱਗ ਨੂੰ ਮੱਚਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਬੁਝਾ ਦਿਤਾ, ਜੋ ਪੰਜਾਬ ਭਰ ਵਿਚ ਫੈਲਣ ਵਾਲੀ ਸੀ। ਸੋ ਉਤਲੀਆਂ ਗਲਾਂ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ, ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਉਸ ਵਲੋਂ ਉਠਾਇਆ ਗਿਆ ਕਦਮ ਸਾਡੀ ਇਜ਼ੱਤ ਬਚਾਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਿਆ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਸਦੀਆਂ ਸਰਕਾਰੀ ਖ਼ਿਦਮਤਾਂ, ਅਤੇ ਜੰਤਾਂ ਲਈ ਚੰਗਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਬਦਲੇ ਉਸਦੀ ਨਿਖੇਧੀ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਅਸੀਂ ਉਸ ਨਿਆਂਕਾਰੀ ਅਫਸਰ ਦੇ ਹਸਾਨ, ਧਨਵਾਦ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਪਤ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਲਾਂਭੇ ਰਖਦੇ ਹੋਏ ਉਸਦੀ ਜੰਤਕ ਭਲਾਈ ਬਦਲੇ ਕੀਤੀ ਗਈ ਕੋਸ਼ਸ਼ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਲਾਏ ਗਏ ਦੋਸ਼ ਬਾਬਤ ਸ਼ੋਕ ਅਤੇ ਸ਼ੰਕੈਤ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਯਾ ਮੰਗਦੇ ਹਾਂ। ਫਾਰਸਿਥ ਨੇ ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਯੋਗ ਸੇਵਾ (Service) ਕੀਤੀ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖਕੇ ਵੀ ਅਸੀਂ ਅਪਣੀ ਅਪੀਲ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਲਈ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾਂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਸ ਅਫਸਰ ਦੀਆਂ ਵਰਤਮਾਨ ਖਿਦਮਾਤ ਵਲ ਕਿਸੇ ਬੰਦੇ ਨੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਨੁਕਤਾ ਨਿਗਾਹ ਨਾਲ ਵੀ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ

ਦਿਤਾ, ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗਲਿਤੀਆਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਹੀ ਆਪਣਾ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜੋ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦਿਆਂ ਕਾਗਜ਼ਾਂ ਅੰਦਰ ਮੌਜੂਦ ਸਨ।

ਸਹੀ—ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆਂ, ਬਿਕ੍ਰਮਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ, ਸੁਚੇਤ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ, ਗੋਲਕਨਾਥ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਅਤੇ ੪੩੭ ਹੋਰ ਜਾਗੀਰਦਾਰ, ਮਿਊਨਿਸਪਲ ਕਮੇਟੀਆਂ ਦੇ ਮਿਬਰ, ਅਤੇ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਜ਼ੈਲਦਾਰ ਵ ਸਾਹੂਕਾਰ।"

(ਨੰ: ੨)

"ਸੇਵਾ ਵਿਖੇ ਲਾਟ ਸਾਹਿਬ ਪੰਜਾਬ!

ਇਹ ਪ੍ਰਗਟ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੀ ਦਿਆਲੂ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਬੜੀ ਉਦਾਰਤਾ ਨਾਲ ਅਪਣੀ ਸਾਰੀ ਪ੍ਰਜਾ ਅਤੇ ਖ਼ਾਸ ਕਰਕੇ ਅਖ਼ਬਾਰ ਨਵੀਸਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਸੁਤੰਤ੍ਰਤਾ ਦਿਤੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਕਿ ਜੋ ਉਹ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਰਾਜਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਕੋਈ ਘਾਟਾ ਅਨੁ-ਭਵ ਕਰਨ ਅਥਵਾ ਜੰਤਾ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਸਰਕਾਰੀ ਹੁਕਮਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਦੋਸ਼ ਵੇਖਣ ਤਾਂ ਉਹ ਬਿਨਾਂ ਡਰ ਦੇ ਅਪਣੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕੋਣ ਅਤੇ ਇਤ੍ਰਾਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਨਾਲ ਹੀ ਉਹ ਇਹ ਵੀ ਦੱਸ ਸਕਦੇ ਹਨ ਕਿ—ਅਮੁਕ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਆਹ ਕਮੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਔਹ ਇਲਾਜ ਹੈ। ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਦੇ ਸੰਪਾਦਕਾਂ ਨੇ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਬਾਬਤ ਕਈ ਇਤ੍ਰਾਜ਼ ਉਠਾਏ ਸਨ, ਅਤੇ ਚੂੰਕਿ ਸਾਨੂੰ ਰਈਸਾਂ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਵਫ਼ਾਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਅਖ਼ਬਾਰ ਨਵੀਸਾਂ ਜੇਹੀ ਸੁਤੰਤ੍ਰਤਾ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਸਾਡਾ ਕਰਤਬ ਹੈ, ਕਿ ਜੇ ਅਸੀਂ ਅਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਰਖਣ ਵਾਲੇ

ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਵਿਚ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਵੇਖੀਏ, ਤਾਂ ਅਪਣੇ ਸੱਚ ਦਿਲ ਨਾਲ ਉਸਨੂੰ ਸ੍ਰਕਾਰ ਤਕ ਪੁਚਾਈਏ। ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਡੀਰਾਇ ਵਿਚ ਅਖਬਾਰ ਨਵੀਸਾਂ ਨੇ ਕੂਕਾ ਕੇਸ ਸਬੰਧੀ ਸ੍ਰਕਾਰੀ ਹੁਕਮਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਬੜੇ ਵਜ਼ਨਦਾਰ ਅਤੇ ਖਾਸ ਇਤ੍ਰਾਜ਼ ਉਠਾਏ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਲੋਕਾਂ ਵਲੋਂ ਇਸ ਖ਼ਿਆਲ ਨਾਲ ਇਕ ਕਮੇਟੀ ਬਣਾਈ ਗਈ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਬਾਬਤ ਸ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਇਕ ਪਿਟੀਸ਼ਨ ਘੱਲੀ ਜਾਵੇ। ਕਮੇਟੀ ਮਿੰਬਰਾਂ ਦੇ ਨਾਉਂ ਅਖ਼ੀਰ ਵਿਚ ਜ਼ਿਲਿਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ (ਕਮੇਟੀ ਮਿੰਬਰ) ਸਰਬ ਸੰਮਤੀ ਨਾਲ ਇਸ ਨਤੀਜੇ ਤੇ ਪੁੱਜੇ ਹਨ, ਕਿ ਇਸ ਮੁਕੱਦਮੇ ਵਿਚ ਪਾਸ ਹੋਏ ਸ੍ਰਕਾਰੀ ਹੁਕਮਾਂ ਤੇ ਫੇਰ ਵਿਚਾਰ ਹੋਣਾਂ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਤਾਂਤੇ ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਇਹ ਅਪੀਲ ਸ੍ਰਕਾਰ ਤਕ ਜਰੂਰ ਪੁਜਣੀਂ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਦੂਜੀਆਂ ਜਮਾਤਾਂ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਤ੍ਰਾਂ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਗੱਲ ਪਾਰਲੀਮਿੰਟ ਵਿਚ ਪਹਿਲੋਂ ਤੋਂ ਹੀ ਮੰਨੀ ਗਈ ਹੈ। ਬਾਗ਼ੀਯਾਨਾ ਚਲਨ ਵਾਲੇ ਕੂਕਿਆਂ ਦੀ ਭਗਤੀ ਅਤੇ ਈਸ਼੍ਵਰ ਪੂਜਾ ਕੇਵਲ ਇਕ ਬਹਾਨਾਂ ਸੀ। ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀਆਂ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਵਾਸੀਆਂ ਦਾ ਇਹ ਨਿਸਚਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਤੋਂ ਇਹ ਫ਼ਿਰਕਾ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਤਦ ਤੋਂ ਹੀ ਇਸਦਾ ਅਸਲ ਮਨੋਰਥ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਦੁਨਯਾਵੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾਂ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਮਿੰਬਰ ਬਿਲਕੁਲ ਗੈਰ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੇਗਰਜ਼ ਫ਼ਕੀਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਭਗਤ ਹੋਣ ਬਾਬਤ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਮੰਤਵ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਬੜੀਆਂ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਦਲੀਲਾਂ ਦਿੰਦੇ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਇਸ ਡਰ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਪਿਟੀਸ਼ਨ

ਲੰਮੀਂ ਹੋ ਜਾਏਗੀ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਨਮੂਨੇ ਮਾਤ੍ਰ ਇਕ ਦੋ ਦਾ ਵਰਨਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਕੂਕਾ ਪੰਥ ਦੀ ਨੀਤੀ ਸੁਆਰਥ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਉਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੈ। ਉਹ ਬਦੇਸ਼ੀ, ਨਸ਼ੀਲੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ, ਚੋਰੀ ਅਤੇ ਝੂਠ ਬੋਲਣ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਕੇਵਲ ਵਿਖਾਵੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਹ ਇਕ ਅਜੇਹੇ ਤ੍ਰੀਕੇ ਦੀ ਪੈਰਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਨੀਤੀ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਜੁਲਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਕ ਲੱਖ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਇਕ ਸੂਬਾ ਅਤੇ ਇਕ ਨਾਇਬ ਸੂਬਾ ਨੀਯਤ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਯੋਗ ਤ੍ਰੀਕੇ ਅਨੁਸਾਰ ਅਫ਼ਸਰ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਸਨ, ਹਰ ਸੂਬਾ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ਾਨਾਂ ਰਿਪੋਟ ਭੇਜਦਾ ਸੀ। ਜੋ ਨਿਰਭਾਗਤਾ ਵਸ਼ ਹਾਲਾਤ ਦੇ ਕਾਰਨ ਕੂਕਾ ਪੰਥ ਦੇ ਕੁਛ ਮੈਂਬਰ ਮਾੜੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਤਾਂ ਪੰਥਕ ਆਦਮੀਆਂ ਵਲੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚੰਦਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਸਹੈਤਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਭੈਣੀ (ਸਾਹਿਬ) ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਅੰਨ ਰੱਖਣ ਵਾਸਤੇ ਮੋਦੀ ਖ਼ਾਨੇ (Stores) ਉਸਾਰੇ ਗਏ ਸਨ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਹਾਲਿਤ ਵਿਚ ਰੱਖਣ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਰੂਹਾਨੀ ਗੁਰੂਆਂ ਨੂੰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਕਹਿਕੇ ਪੁਕਾਰਦੇ ਹਨ। ਕੁਛ ਚਿਰ ਪਹਿਲੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਮੇਲੇ ਵੀ, ਇਸ ਲਈ ਕਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤ, ਕਿਉਂਕਿ ਸ੍ਰਕਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਲਨ ਨੂੰ ਦਿਆਲਤਾ ਨਾਲ ਦੇਖਦੀ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਖੁਲ੍ਹੇ ਤੌਰ ਗੜ ਬੜ ਮਚਾਣ ਦੀਆਂ ਤਿਆਰੀਆਂ ਕਰ ਦਿਤੀਆਂ ਪਹਿਲੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ (ਮੁਸਲਮਾਨ ਅਤੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਈਸਾਈਆਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ) ਦੂਜੇ ਪੰਥਾਂ ਦੇ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ

ਰਲਾਣ ਲਈ। ਪ੍ਰੇਰਨਾਂ ਕੀਤੀ। ਜੋ ਗਊ ਘਾਤ ਤੋਂ ਘ੍ਰਿਣਾਂ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੁੱਚੜ ਮਾਰਨ ਦੀ ਸੰਥਾ ਪੜ੍ਹਾਈ ਸੂਬਾ ਗਿਆਨੀ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬੁਚੜਾਂ ਦ ਮਾਰਨ ਵਾਸਤੇ ਕਮਾਨ ਅਫਸਰ ਥਾਪਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰੀ ਅਰ ਫਾਂਸੀ ਲਗਣ ਵੇਲੇ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਕਿ ਉਸਦੀ ਮੌਤ ਦਾ ਬਦਲਾ ਬੜੀ ਛੇਤੀ ਲਿਆ ਜਾਏਗਾ, ਅਤੇ ਜੰਤਾ ਵੇਖੇਗੀ ਕਿ ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਤਕ ਕੀ ਦਾ ਕੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਸੇਵਕਾਂ ਨੇ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ, ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਸਦੀ ਮੌਤ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਲਈ ਮਤਾ ਪਕਾ ਲਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਕਿ ਉਹ ਪਾਗਲ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਸ ਦਸ਼ਾ ਸਬੰਧੀ ਰਪੋਟ ਵੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਸ (ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ) ਨੇ ਨਿਸਚਿਤ ਸਮੇਂ ਲਈ ਸਾਰ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਸੂਬਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਇੰਜੰਕਸ਼ਨ (ਟੀਕਾ) ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਇਹ ਸਾਬਿਤ ਹੋ ਚੁਕਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਲੋਂ ਹਮਲੇ ਵਾਸਤੇ ਉਹ ਸਮਾਂ ਨਿਸਚਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਦ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜਾ ਪਟਿਆਲਾ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਦਾ ਨਵਾਬ ਮਰ ਜਾਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਰਿਆਸਤ ਯਤੀਮ ਹੋ ਚੁਕੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਨਾਭੇ ਦੇ ਰਾਜਾ ਨੂੰ ਤਖ਼ਤ ਤੇ ਬੈਠਿਆਂ ਥੋੜਾ ਚਿਰ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪ ਵਿਚ ਦੀ ਇਹ ਸਲਾਹ ਮਿਥੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਕਿ ਪਹਿਲੋਂ ਉਹ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲੇ ਵਿਚ ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਗੇ, ਅਰ ਰਿਆਸਤ ਵਿਚੋਂ ਘੋੜੇ ਤੇ ਹਥਿਆਰ ਆਦਿਕ–ਪ੍ਰਾਪਤ ਰਨ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਕਿਲਾ ਬਡਾਲੀ ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ

ਕਰਨਗੇ, ਅਤੇ ਫੇਰ ਅਚਨ ਚੇਤ ਰਿਆਸਤ ਨਾਭਾ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨਗੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਹਿਲੋਂ ਮਲੌਦ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਪਿਛੋਂ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲਾ ਤੇ ਟੁਟ ਪਏ, ਪਰ ਜੇ ਉਹ ਫੜੇ ਨਾਂ ਜਾਂਦ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੰਥ ਵਾਲੇ ਸਾਰਿਆਂ ਬੰਨਿਆ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਦਤ ਲਈ ਉਮਡ ਆਉਂਦੇ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਮਿਸਟਰ ਕਾਵਨ ਦੇ ਚੰਗੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਕੇ, ਜਿਸਨੇ ਗਵਾਂਢੀ ਰਾਜਿਆਂ ਕੋਲੋਂ ਰਸਾਲੇ ਇਕੱਠੇ ਕੀਤੇ, ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਫੌਜ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ, ਅਤੇ ਮਿਸਟਰ ਫਾਰਸਿਥ ਦੇ ਸਮੇਂ ਅਨੁਸਾਰ ਪੁਜ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਉਹ ਦਬਾ ਦਿਤੇ ਗਏ। * * * *

ਦੋਸ਼ੀ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ, ਜਦ ਕਿ ਰਿਆਸਤ ਵਿਚ ਕੋਈ ਅਜੇਹਾ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ ਹੋਇਆ ਕਿ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਤੋਪਾਂ ਅਗੇ ਰਖਕੇ ਨਹੀਂ ਉਡਾਇਆ ਜਾਊਗਾ। ਇਸ ਕਿਸ਼ਮ ਦੀ ਸਜਾ ਦੂਜਿਆਂ ਲਈ ਮਿਸਾਲ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਬੜੀ ਉਪਯੋਗੀ ਹੈ ਸਜ਼ਾ ਦਾ ਤ੍ਰੀਕਾ ਰਿਆਸਤੀ ਹਾਕਮਾਂ ਦੀ ਰਾਏ ਨਾਲ ਨਿਸ-ਚਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਜੀਂਦ ਦੇ ਰਾਜੇ ਨੇ ਸੰਨ ੧੮੫੪ ਵਿਚ ਇਕ ਤਸੀਲਦਾਰ ਦੇ ਮਾਰੇ ਜਾਣ ਬਦਲੇ ਦੋ ਪਿੰਡ ਤੋਪਾਂ ਨਾਲ ਉਡਾ ਦਿਤੇ ਸਨ। ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਅਤੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼-ਨਰ ਨੇ ਜੇੜ੍ਹਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਉਸਦਾ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਜਨਤਕ ਭਲਾਈ ਅਰ ਹਕੂਮਤ ਦਾ ਲਾਭ ਸੀ ਬਗ਼ਾਵਤ ਦੇ ਅਜੇਹੇ ਕੇਸ ਵਿਚ ਜੋ ਰਾਜ ਵਿਚ ਮੁਸੀਬਤ ਪੈਦਾ ਕਰੇ ਕਾਨੂਨ ਨੂੰ ਮੁਖੱ ਨਹੀਂ ਰਖਣਾਂ ਚਾਹੀਦਾ। ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਸੂਹੱਦੀ ਸੂਬੇ ਵਿਚ ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਕੋਹਾਟ ਤੇ ਡੇਰਾ ਜਾਤ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵਲ ਖ਼ਿਆਲ ਦੇਣਾਂ ਚਾਹੀਥਾ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਕਾਨੂੰਨ ਨੂੰ ਦਖ਼ਲ ਨਹੀਂ ਹੈ ੧੮੫੭ ਦੇ ਗ਼ਦਰ ਵਿਚ ਚਾਰ ਯਾ ਪੰਜ ਰਸਾਲੇ ਦਿੱਲੀ

ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋਏ ਸਨ। ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਝਟ ਪਟ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਕੇ ਤੋਪ ਨਾਲ ਉੜਾ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਸ਼ੈਦ ਏਨਾਂ ਨਾਂ ਫੈਲਦੀਆਂ, ਜਿਨੀਆਂ ਕਿ ਫੈਲੀਆਂ। ਕੂਕਾ ਫ਼ਸਾਦ ਵੀ ੧੮੫੭ ਦੀ ਬਗ਼ਾਵਤ ਵਰਗਾ ਸੀ. ਅਤੇ ਜੇ ਉਸਨੂੰ ਦਬਾਣ ਵਿਚ ਰਤਾ ਭਰ ਵੀ ਢਿੱਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਬਹੁਤ ਭਿਆਨਕ ਰੂਪ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਅਸੀਂ ਸਮਝਦਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਗੜ ਬੜ ਨੂੰ ਦਬਾਣ ਸਬੰਧੀ ਮਿਸਟਰ ਫ਼ਾਰਸਿਥ ਇਕ ਜਰਨੈਲ ਦੀ ਹਸੀਯਤ ਰਖ਼ਦਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਜੋ ਕੁਛ ਵੀ ਓਨ ਕੀਤਾ ਕੰਪਨੀ ਦੇ ਕਨੂਨ ਤੋਂ ਉਲਟ ਨਹੀ ਸੀ, ਉਹ ਸਿਰਫ ਇਕ ਗੱਲ ਤੋਂ ਖੁੰਝ ਗਿਆ ਕਿ ਉਸਨੇ ਕਨੂਨ ਅਨੁਸਾਰ ਸਦਰ ਕਚਹਿਰੀ ਨੂੰ ਰਪੱਟ ਨਹੀਂ ਭੇਜੀ, ਪਰ ਇਹ ਜਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਡਰ ਸੀ, ਕਿ ਜੇ ਇਸ ਬਾਬਤ ਰਤਾ ਵੀ ਢਿਲਾਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਹਰ ਇਕ ਗਰੋਹ ਆਪਣੇ ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਛੁਡਾਣ ਦੀ ਨੀਯਤ ਨਾਲ ਜਰੂਰ ਚੜ੍ਹ ਆਉਂਦਾ। ਯਾ ਉਹੀਗੜ ਬੜ ਦੇਸ਼ਦ ਹੋਰ ਹਿਸਿਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਫੈਲ ਜਾਂਦੀ। ਘਟਨਾਵਾਂ ਤੇ ਇਸ ਤ੍ਰਾਂ ਕਾਬੂ ਪਾਣ ਨਾਲ ਕੂਕਿਆਂ ਦਾ ਫ਼ਿਰਕਾ ਏਨਾਂ ਭੈਭੀਤ ਹੋ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਇਹ ਆਸ ਕੀਤੀ ਗਈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਵੀ ਕਦੇ ਸਿਰ ਨਹੀਂ ਉਠਾਏਗਾ ਪੰਥ ਦੇ ਕਈ ਆਦਮੀਆਂ ਨੇ ਕੂਕਾ ਪਨ ਤੋਂ ਮੂੰਹ ਫ਼ੇਰ ਲਿਆ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਮਿਸਟਰ ਕਾਵਨ ਨੂੰ ਮੁਅੱਤਲ ਅਤੇ ਅਖੀਰਨੂੰਨੌਕਰੀਤੋਂਮੌਕੂਫ਼ ਕਰ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਮਿਸਟਰ ਫਾਰਸਿਥ ਦੀ ਬਦਲੀ ਕਰ ਦਿਤੀ ਗਈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਾਣਹੀਨ ਕੂਕਾ ਪਨ ਫੇਰ ਸੁਰਜੀਤ ਹੋ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਕੂਕਾ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੇ ਬਿਆਨ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਸਭ ਕੁਛ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੁਰ ਦੀ ਕਰਾਮਾਤ ਨਾਲ ਹੋਇਆ।

ਜੋ ਭਾਵੇਂ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਤਕਲੀਫ਼ ਉਠਾ ਰਿਹਾ ,ਹੈ ਪਰ ਅੰਤ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਜਿਤ ਹੋਵੇਗੀ, ਜੇਹਾ ਕਿ ਉਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਰੂਹਾਨੀ ਆਗੂਆਂ ਦੀ ਹੋਈ ਸੀ ਉਹ ਹੁਣ ਅਪਣੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਛੁਡਾਣ ਲਈ ਚੰਦਾ ਇਕੱਠਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਕ ਚੰਗੇ ਸੂਬੇ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿਚ ਹਨ।

ਅਸਾਂ ਉਤੇ ਦੱਸਿਆ ਹੈ, ਕਿ ਕੂਕੇ ਦੇਸ ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਦੇ ਚਾਹਵਾਨ ਹਨ, ਅਤੇ ਜੇ ਮਿਸਟਰ ਕਾਵਨ ਤੇ ਫਾਰਸਿਥ ਬਾਬਤ ਪਾਸ ਹੋਏ ਹੁਕਮਾਂ ਨੂੰ ਨਾਂ ਬਦਲਿਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਅੰਦੇਸ਼ਾ ਹੈ, ਕਿ ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਜਾਣ ਨਾਲ ਬਾਗ਼ਯਾਨਾਂ ਚਲਨ ਕੋਈ ਖ਼ਰਾਬੀ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤ-ਸ਼ਾਹਿਤ ਹੋ ਜਾਏਗਾ। ਮੰਨਿਆਂ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਨ ਇਹ ਕਦਮ ਚੁਕਣ ਵਿਚ ਕਨੂੰਨ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਗਲਤੀ ਕੀਤੀ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਰੱਬ ਮਾਫ਼ ਕਰੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਲੋਂ ਇਹ ਅਪਣੇ ਸੁਆਰਥ ਯਾ ਕਿਸੇ ਦੇ ਪੱਖ ਪਾਤ ਦੇ ਖਿਆਲ ਨਾਲ ਨਹੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਅਸੀਂ (ਜੋ ਸ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਜਾਹਾਂ) ਕਿਸੇ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਪੱਖ ਕਰਨ ਯਾ ਕਿਸੇਅਪਣੇ ਸੁਆਰਥ ਲਈ ਅਗੇ ਨਹੀਂ ਆਏ,ਪਰ ਅਸੀਂ ਸਤਕਾਰ ਨਾਲ ਅਰ ਹਥ ਜੋੜਕੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾਂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸ੍ਰਕਾਰ ਇਸ ਕੇਸ ਸਬੰਧੀ ਪਾਸ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਕੈਂਸਲ ਕਰ ਦੇਵੇ ਤੇ ਇਸਤ੍ਹਾਂ ਸਾਨੂੰ ਅਪਣੇ ਹਿਤੂ ਬਣਾਵੇ। ਦਰਖ਼ਾਸਤ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦ ਦਸਖ਼ਤ ਪਟੀਸ਼ਨ ਦੇ ਨਾਲ ਫ਼ਾਈਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ"।

(ਨੰ: ੩)

(ਸ੍ਰ: ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਰਈਸ ਕਲਸੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਭੇਜੀ ਗਈਰਾਏ)

"ਮਿਸਟਰ ਫਾਰਸਿਥ ਕਮਿਸ਼ਰ ਅੰਬਾਲਾ ਅਤੇ ਮਿਸਟਰ ਕਾਵਨ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਲੁਧਿਆਨਾ ਨੇ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਫਸਾਦ ਅਤੇ ਖ਼ਰਾਬੀ ਨੂੰ ਦਬਾਣ ਲਈ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਯੋਗ ਕਾਰਵਾਈ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਏਸ ਗੁਮਰਾਹ ਫਿਰਕੇ ਨੂੰ ਚੇਤਾ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀ ਸਜ਼ਾ ਦਿਤੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹ ਇਸ ਚੰਗੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਬਰਕਤ ਹੈ, ਕਿ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭੈੜੇ ਇਰਾਦਿਆਂ ਅਤੇ ਮੁਲਕ ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਪੂਰੀ ਹੋਣ ਦੀ ਮੁਸੀਬਤ ਤੋਂ ਬਚ ਗਏ ਹਾਂ। ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਅਫਸਰ ਅਪਣੀ ਕਾਰਵਾਈ ਬਾਬਤ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਯੋਗ ਹਨ, ਪਰ ਦੂਜੇ ਬੰਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਤੇ ਨਰਾਜ਼ਗੀ ਅਤੇ ਇਤ੍ਰਾਜ਼ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਗਏ, ਜੋ ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਗੜਬੜ ਪੈਣ ਬਾਬਤ ਸਾਡੇ ਡਰ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅੰਦੇਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣੇ, ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਬਾਗ਼ੀ ਫਿਰਕੇ ਨੂੰ ਜੋ ਮਰ ਚੁਕਾ ਸੀ ਫਿਰ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਇਸ ਲਈ ਅਸੀਂ ਇਹ ਦਰਖ਼ਾਸਤ "ਕਾਜ਼ੀ ਮੁਬਾਰਕਅਲੀ ਦੇ ਹਥੀਂ ਉਸ ਕਮੇਟੀ ਨੂੰ ਭੇਜਦੇ ਹਾਂ ਜੋ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੇ ਨੁਕਤਾ ਨਿਗਾਹ ਨਾਲ ਜ਼ਿਲਾ ਜਾਲੰਧਰ ਵਿਚ ਬਨਾਈ ਗਈ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾਂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਕੇਸ ਤੇ ਦੋਬਾਰਾ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਸਾਨੂੰ ਧਨਵਾਦੀ ਬਨਾਇਆ ਜਾਵੇ।

ਸਹੀ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਰਈਸ ਆਫ ਕਲਸੀਆਂ

੪. {ਜ਼ਿਲਾ ਕਰਨਾਲ ਦੇ ਰਈਸਾਂ ਵਲੋਂ}

ਜ਼ਿਲਾ ਕਰਨਾਲ ਦੇ ਰਈਸ ਜਲੰਧਰ ਕਮੇਟੀ ਵਲੋਂ ਲਿਖੀ ਗਈ ਪਿਟੀਸ਼ਨ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਮਿਸਟਰ ਕਾਵਨ ਅਤੇ ਫਾਰਸਿਥ ਦੀਆਂ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਵਿਰੁਧ ਆਪਣੀ ਰਾਏ ਪ੍ਰਗਟ

ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ:–

"ਇਹ ਅਫਸਰ ਉਸ ਕਾਰਵਾਈ ਸਬੰਧੀ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਹਨ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ (ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਕੇਸ ਵਿਚ) ਕੀਤੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਭ ਕੁਛ ਇਰਾਦੇ ਨਾਲ ਕੀਤਾ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਸਦੇ ਉਲਟ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਤੇ ਨਾਰਾਜ਼ਗੀ ਅਤੇ ਨਿਖੇਧੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਗਏ, ਜੋ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰਨ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣੇ ਜੋ ਕਿ ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਉਕਾ ਹੀ ਉਠਾ ਦਿਤੇ ਗਏ ਸਨ।.........ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਹੁਕਮ ਵਾਪਸ ਨਾਂ ਲੈਣ ਨਾਲ ਰਾਜਪ੍ਰਬੰਧ ਦ ਲਾਭਾਂ ਵਿਚ ਕਈ ਤ੍ਰਾਂ ਦੀ ਹਾਨੀ ਹੋ ਜਾਣ ਦਾ ਡਰ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਅਸਾਂ ਪੰਜਾਬ ਭਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਜੋ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਜਾ ਹਾਂ ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰ ਕੋਲ ਅਪਣੀ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾਂ ਕਰਨ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਜ਼ਿਲਾ ਜਾਲੰਧਰ ਵਿਚ ਇਕ ਕਮੇਟੀ ਬਣਾਈ ਸੀ। ਸੋ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਇਹ ਦਰਖ਼ਾਸਤ ਮੁਕੰਮਲ ਕਰਕੇ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਭੇਜਦੇ ਹੋਏ ਇਹ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾਂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੁਕਮ ਮਨਸੂਖ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਇਹ ਪਿਟੀਸ਼ਨ ਭੇਜਦੇ ਹੋਏ ਅਸੀਂ ਜ਼ਿਲਾ ਕਰਨਾਲ ਦੇ ਰਈਸ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਸ ਵਿਸ਼ਯ ਸਬੰਧੀ ਜਲੰਧਰ ਕਮੇਟੀ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹਾਂ"।

ਦਸਖ਼ਤ:–

ਨਵਾਬ ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਅਲੀਖਾਂ–ਇਸਤਮਰਾਰਦਾਰ–ਕਰਨਾਲ

,, ਮਹੱਮਦ ਅਲੀ ਖਾਂ ਬਹਾਦੁਰ, ਰਈਸ ਕਰਨਾਲ

,, ਮੇਹਰ ਇਲਾਹੀ ਖਾਂ ,, ,, ,,

,, ਅਕਰਮ ਖਾਂ ,, ,, ,,

,, ਨਿਜ਼ਾਬਤ ਅਲੀ ਖਾਂ ,, ,, ,,

ਨਵਾਬ ਕਰਮਦੀਨ ਖਾਂ........... ਰਈਸ ਕਰਨਾਲ
ਨੰਦੂਲਾਲ ਮੈਂਬਰ ਮਯੂ: ਕਮੇਟੀ ਕਰਨਾਲ
ਨਰੈਨਦਾਸ ,, ,, ,, ,,
ਦੁਆਰਕਾ ਦਾਸ...... ਸਾਹੂਕਾਰ...... ਕਰਨਾਲ
ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ,, ,,
ਲਾਲਾ ਮੱਖਨ ਮੱਲ ਮੈਂਬਰ ਮਯੂ: ਕਮੇਟੀ ਕਰਨਾਲ
ਜੁਗਲ ਕਿਸ਼ੋਰ ਕਾਨੂੰਗੋ ਆਫ਼ ਕਰਨਾਲ
ਸੱਯਦ ਅਮੀਰ ਅਲੀ ਰਈਸ ਕਰਨਾਲ
,, ਵਜ਼ੀਰ ਅਲੀ ,, ,,
,, ਮੁਹੱਮਦ ਹੁਸੈਨ ਰਈਸ ਆਫ਼ ਕਰਨਾਲ
,, ਅਨਾਇਤਅਲੀ ਰਈਸ ਆਫ਼ ਕਰਨਾਲ
ਸ਼ਿਵਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਮਿੰ: ਮਯੂਨਸਪਲ ਕਮੇਟੀ ਅਤੇ ਰਈਸ
ਸੱਯਦ ਹਸ਼ਮਤਅਲੀ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਆਫ ਜੱਲੂਰ ਜਿ: ਕਰਨਾਲ
ਭੋਲਾ ਨਾਥ ਮਹਾਜਨ ਰਈਸ ਕਰਨਾਲ

੫. {ਜਗਾਧਰੀ ਤਸੀਲ ਵਲੋਂ}

ਜਗਾਧਰੀ ਤਸੀਲ ਵਲੋਂ, ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਇਕ ਦਰਖ਼ਾਸਤ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਜਿਸਤੇ ੭੪, ਆਦਮੀਆਂ ਦੇ ਦਸਖ਼ਤ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ੬. ਸਿਖ, ੨. ਮੁਸਲਮਾਨ ਅਤੇ ੬੬. ਹਿੰਦੂ ਸਨ।

੬. {ਰਿਆਸਤ ਬੂੜੀਆ ਵਲੋਂ}

ਇਕ ਹੋਰ ਦਰਖ਼ਾਸਤ ਉਤਲੀ ਨਾਲ ਹੀ ਮਿਲਦੀ ਜੁਲਦੀ ਸ਼ਹਿਰ ਬੂੜੀਆ ਦੇ ਹਠ ਲਿਖੇ–ਆਦਮੀਆਂ ਵਲੋਂ ਭੇਜੀ ਗਈ:–

ਸ: ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਆਨਰੇਰੀ ਮੈਜਿਸਟਰੇਟ, ਰਈਸ ਬੂੜੀਆ

ਸ੍ਰ: ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਰਈਸ ਆਫ਼ ਦਿਆਲਗੜ੍ਹ
ਸ੍ਰ: ਹਰਦਿਤ ਸਿੰਘ ,, ,, ,,
ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ੧੧ ਹੋਰ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਦਸਖ਼ਤ ਹਨ।

੭. { ਮਛਰੋਲੀ ਜਗਧੋਲੀ ਵਲੋਂ }

ਉਤਲੇ ਹੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਹੋਰ ਦਰਖ਼ਾਸਤ:—

ਸ੍ਰ: ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਮਛਰੋਲੀ, ਸ੍ਰ: ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ਲਾਡਵਾ ਕਲਾਂ, ਸ੍ਰ: ਜੈ ਸਿੰਘ ਚੰਗੋਲੀ, ਸ੍ਰ: ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜਾਗਧੋਲੀ, ਸ੍ਰ: ਫਤਹ ਸਿੰਘ ਜਾਗੀਰਦਾਰ, ਸ੍ਰ: ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਜਾਗੀਰਦਾਰ ਆਫ਼ ਸਰਾਂ, ਸ੍ਰ: ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਸ੍ਰ: ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਜਾਗੀਰ-ਦਾਰਾਂਨ ਆਫ਼ ਸਰਾਂ।

੮. {ਜ਼ਿਲਾ ਅੰਬਾਲਾ ਵਲੋਂ}

ਉਤਲੀ ਦਰਖ਼ਾਸਤ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਦਸਖ਼ਤਾਂ ਨਾਲ:—

ਰਾਜਾ ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ ਆਫ਼ ਮਨੀਮਾਜਰਾ, ਰਾਜਾ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਆਫ਼ ਪਭਤ, ਸ੍ਰ: ਖੀਵਨ ਸਿੰਘ ਆਫ਼ ਮਲੋਹਾ, ਫ਼ਤਹ ਸਿੰਘ ਜਾਗੀਰਦਾਰ, ਮੰਨੂੰ ਮਲ ਚੌਧਰੀ ਮਨੀਮਾਜਰਾ, ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਕੁਰਾਲੀ, ਕਾਂਸ਼ੀ ਰਾਮ ਕੁਰਾਲੀ, ਚੂਨੀ ਆਫ਼ ਕੁਰਾਲੀ, ੧੭ ਹੋਰ ਹਿੰਦੂ ਤੇ ਸਿਖ—

੯. { ਜ਼ਿਲਾ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਪੁਰ ਵਲੋਂ }

ਰਾਜਾ ਹਮੀਦੁੱਲਾ ਖਾਂ ਆਫ਼ ਰਾਜੌਰੀ—ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਪੁਰ, ਅਮੀਰ ਚੰਦ ਰਈਸ ਬਜਵਾੜਾ, ਪੰਡਿਤ ਹਰੀ ਸ਼ੰਕਰ ਐਕਸ-ਟਰਾ ਐਸਿਸਟੰਟ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਪੁਰ, ਸ਼ਿਵ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਤਸੀਲਦਾਰ ਤੇ ੧੪੦ ਹੋਰ ਜ਼ਿਲਾ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਪੁਰ ਦੇ ਜ਼ੈਲਦਾਰ ਤੇ ਨੰਬਰਦਾਰ ਆਦਿ।

੧੦. {ਅਨੰਦਪੁਰ ਦੇ ਮੋਢੀਆਂ ਤੇ ਬੇਦੀਆਂ ਵਲੋਂ}

ਉਤਲੇ ਸਾਰੇ ਕਾਗਜ਼ਾਤ ਅਨੰਦਪੁਰ ਦੇ ਸੋਢੀਆਂ ਬੇਦੀਆਂ ਅਤੇ ਰਈਸਾਂ ਦੀ ਇਕ ਕਮੇਟੀ ਮੂਹਰੇ ਰਖੇ ਗਏ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਪੰਜ ਸੌ ਆਦਮੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਪੁਰ ਅੰਜਮਨ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਸਰਬ ਸੰਮਤੀ ਨਾਲ ਕਿਹਾ ਕਿ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਨਿਆਂ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਸਨ, ਅਤੇ ਜੇ ਇਹ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਨਾਂ ਦਿਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਤਾਂ ਇਸਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਕੂਕੇ ਕਿਤੇ ਹੋਰਥੇ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕਰ ਦਿੰਦੇ।

(ਸਹੀ) ਬੇਦੀ ਸੁਜਾਨ ਸਿੰਘ, ਜੈਮਲ ਸਿੰਘ, ਮਿੰਬਰ ਮਯੂਨਸਪਲ ਕਮੇਟੀ, ਲਛਮਨ ਦਾਸ ਸੁਪਰਡੰਟ ਬੰਦੋਬਸਤ, ਅਤੇ ਪਰਗਨਾਂ ਊਨਾਂ ਦੇ ੪੦ ਹੋਰ ਜ਼ੈਲਦਾਰ ਤੇ ਸਾਹੂਕਾਰ ਆਦਿ—

ਸਰਕਾਰੀ ਅਤੇ ਗੈਰ ਸਰਕਾਰੀ ਲੇਖਕ

(੧) ਅੰਬਾਲਾ ਕਮਿਸ਼ਨਰੀ ਦਾ ਸਾਬਕਾ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਮਿਸਟਰ ਜੇ. ਡਬਲਯੂ ਮੈਕਨਬ ਅਪਣੀ ੪ ਨਵੰਬਰ ੧੮੭੧ ਦੀਰਪੋਟ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਾਬਤ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ:–

"ਇਸਦੇ ਇਰਾਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਕੁਛ ਹੋਣ, ਪਰ ਹੁਣ ਇਸਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾਂ ਰਾਜਨੀਤਕ ਹੈ। ਉਹ ਇਕ ਅਜੇਹੇ ਪੰਥ ਦਾ ਆਗੂ ਅਤੇ ਅਦੁਤੀ ਨੇਤਾ ਹੈ, ਜੋ ਅਪਣੇ ਸੁਭਾਉ ਅਨੁਸਾਰ ਖਾਲਸਾ ਰਾਜ ਨੂੰ ਮੁੜ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰਨ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਿਚ ਬ੍ਰਤਾਨਵੀ ਤਾਕਤ ਦਾ ਵੈਰੀ ਹੈ। "ਪਹਿਲੋਂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸੰਤ ਸਰੂਪ ਗੁਰੂਨਾਨਕ ਦਾ ਰੂਪ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਹੁਣ ਉਹ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦਾ ਅਵਤਾਰ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

"ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਸਧਾਰਣ ਫਕੀਰਾਂ ਦੀ ਹਸੀਯਤ ਨਹੀਂ ਰਖਦਾ। ਉਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਅੱਧੀ ਦਰਜਨ ਸਵਾਰਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਜਦ ਕਿ ਬੀਸੀਓਂ ਆਦਮੀ ਉਸਦੇ ਅੱਗੇ ਪਿਛੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਅਪਣੇ ਸੂਬਿਆਂ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੋਹਣੇ ਚਿਟੇ ਬਸਤ੍ਰ ਪਹਿਨੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਤੁਹਾਡੇ ਕੈਂਪ ਵਿਚ ਇਕ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਵਿਚ ਦਾਖਿਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

"ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਚਾਲਾਕ ਆਦਮੀਆਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਦੀ ਕਠਪੁ-ਤਲੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜਿਸਨੇ ਉਸ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ ਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ। ਉਸਨੇ ਉਸਦੀ ਬੁੱਧੀ ਦੀ ਸਖਿ-

ਰਤਾ, ਅਤੇ ਆਚਰਨ ਦੀ ਅਡੋਲਤਾ ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਉਕਾਈ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਅਪਣੇ ਉਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾਣ ਵਾਲੇ ਇਹ ਵੱਡੇ ਗੁਣ ਕਿਸੇ ਸਾਧਾਰਣ ਆਗੂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ"।

(੨) ਸੱਯਦ ਮੁਹੰਮਦ ਲਤੀਫ ਐਕਸਟਰਾ ਐਸਿਸਟੈਂਟ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਆਪਣੀ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਕਿਤਾਬ "ਹਿਸਟਰੀ ਆਫ਼ ਦੀ ਪੰਜਾਬ" ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ:—

"ਕੂਕਾ ਪੰਥ ਪੱਕੇ ਮਹਾਤਮਾ ਦਾ ਪੰਥ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਈਸ਼੍ਵਰ ਭਗਤੀ ਹੈ। ਉਹ ਉਚ ਸਦਾ-ਚਾਰ ਦੇ ਮਾਲਿਕ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਵਿਧਵਾ ਵਿਆਹ ਦੀ ਪਬੰਦੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਲੜਕੀ ਅਤੇ ਭੈਣ ਦੇ ਬਦਲੇ ਵਿਚ ਰੁਪੈ ਲੈਣ ਦੀ ਉੱਕਾ ਹੀ—ਮਨਾਹੀ ਹੈ। ਉਹ ਸਦਾਚਾਰਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਤਾਕੀਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਨਸ਼ੀਲੀਆਂ ਸ਼ੈਆਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਹੇਜ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪੰਥ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਉਨੱ ਦੀ ਮਾਲਾ, ਸਿੱਧੀ ਪੱਗ ਤੇ ਇੱਕ ਲਾਠੀ ਹੈ। ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਦਿਮਾਗ਼ੀ ਕਾਬਲੀਯਤ ਦਾ ਮਾਲਿਕ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਅਪਣੇ ਸਿਖਾਂ ਅੰਦਰ ਨੇਕੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਹੇਜ਼ਗਾਰੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਈ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਚੇਲਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਬਹੁਤ ਵਧ ਗਈ ਹੈ, ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਸਦਾ ਅਸਰ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਚੇਲੇ ਕੇਵਲ ਧਾਰਮਿਕ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਸਗੋਂ ਧਾਰਮਿਕ ਸੁਧਾਰਕ, ਸਦਾਚਾਰੀ ਉਪਦੇਸ਼ਕ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਹੋਣ ਦੇ ਲਿਬਾਸ ਵਿਚ—ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਡੂੰਘੇ ਮਨ ਸੂਬਿਆਂ ਨੂੰ ਆਸਰਾ ਦਿਤਾ"।

(ਪੰਨਾਂ ੫੯੪—੫੯੫)

(੩) "ਕੂਕਾ ਪੰਥ ਦੀ ਸੰਖੇਪ ਵਿਥਜਾ" ਨਾਮੀ ਇਕ ਸਰਕਾਰੀ ਟ੍ਰੈਕਟ ਵਿਚ ਜੋ ਕਿ ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬ ਵਲੋਂ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਕੇ ਸਿਵਿਲ ਅਤੇ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ:-"ਉਹ ਉੱਚੇ ਸਦਾ ਚਾਰ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਝੂਠ ਚੋਰੀ, ਯਾਰੀ, ਅਤੇ ਵਿਭਚਾਰ ਦੀ ਬੜੇ ਜੋਰ ਨਾਲ ਨਿਖੇਧੀ ਕਰਦ ਹਨ, ਅਤੇ ਇਸ ਗੱਲ ਲਈ ਚਿੰਤਾਵਾਨ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਪਵਿੱਤ੍ਰਤਾ ਦੀ ਅਪਨੀ ਪਹਿਲੀ ਦਸ਼ਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇ, ਤਾਕਿ ਉਹ ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ ਸੁਰਜੀਤ ਹੋ ਸਕੇ। ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬੁਰਿਆਈਆਂ ਨੂੰ ਜੜ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਉਖੇੜਨ ਦੇ ਚਾਹਵਾਨ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਨੂੰ ਭ੍ਰਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ"। (ਪੰਨਾਂ ੪੭)

(੪) ਜ਼ਿਲਾ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਪੁਰ ਦਾ ਪੁਲਸ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਮੀਆਂ ਫ਼ਜ਼ਲ ਹੁਸੈਨ, ਜੋ ੧੮੬੭ ਈ: ਨੂੰ ਅਨੰਦ ਪੁਰ ਦੇ ਹੋਲੇ ਵਿਖੇ ਕੂਕਿਆਂ ਬਾਬਤ ਸਪੈਸ਼ਲ ਰਪੋਰਟਰ ਨੀਯਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਅਪਣੀ ੨੦ ਮਾਰਚ ੧੮੬੭ ਦੀ ਰਪੋਟ ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:-"ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਗਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਰੋਟੀ ਤੇ ਕੱਪੜਾ ਅਪਣੇ ਪੱਲਿਓਂ ਦੇਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨੇਕੀ ਦੀ ਸਿੱਖਯਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ......ਉਹ ਹਰ ਰੋਜ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ; ਲਗ ਭਗ ਰਾਤ੍ਰ ਦੇ ਦੋ ਬਜੇ ਉਹ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੁਰਿਆਈ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਕੂਕੇ ਉਸਨੂੰ ਬਹੁਤ ਕੁਛ ਸਮਝਦੇ ਹੋਏ ਉਸਦਾ ਸਤ-ਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਿਸਚਾ ਹੈ, ਕਿ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦੇ ਨਸ਼ਟ ਭ੍ਰਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਕੂਕਾ ਪੰਥ ਦੀ ਸਾਜਨਾ ਲਈ ਉਹ ਪ੍ਰਮੇਸਰ ਵਲੋਂ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ ਪੈਗੰਬਰ ਹੈ"। (ਕੂਕਾ ਪੰਥ ਦੀ ਸੰਖੇਪ ਵਿਥਿਆ)

(੫) ਰਾਸ਼ਟਰ ਪਤੀ ਸ੍ਰੀ ਪੰਡਿਤ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ 'ਜੀ'

ਨਹਿਰੂ ਵਲੋਂ :-*

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਾਤ੍ਰੀ-ਭੂਮੀ ਨੂੰ ਸੁਤੰਤ੍ਰਤਾਦਿਵਾਣ ਲਈ ਅਜ ਤੋਂ ਪੌਣੀ ਸਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਜੋ ਮਹਾਨ ਗੌਰਵਤਾ ਸ਼ਾਲੀ,ਪ੍ਰੀਸ਼ਰਮਕੀਤਾਸੀ ਉਸਦੀ,ਮਹਾਨਤਾ ਤੋਂ ਕੋਈ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਵੀ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ।

ਕਾਂਗ੍ਰਸ ਨੇ ਆਪ ਦੇ ਵਖਾਏ ਹਏ ਰਸਤੇ ਨੂੰ ਅਖਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਹੀ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਕਾਮਯਾਬੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ੭੫ ਸਾਲ ਦੇ ਲਗ ਭਗ ਸਮਾਂ ਗੁਜ਼ਰਨ ਦੇ ਉਪ੍ਰੰਤ ਵੀ ਉਹ ਪ੍ਰੋਗ੍ਰਾਮ ਪੁਰਾਣਾ ਨਹੀ ਹੋਇਆ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਸ਼ਕਲ ਦੇਣ ਨਮਿਤ ਆਪ ਨੂੰ ਕਠਿਨ ਘਾਲਣਾ ਘਾਲਣੀ ਪਈ ਸੀ।

ਮੈਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਹੈ, ਕਿ ਜੇ ਕਰ ਸਿਖ ਮਾਤਰ ਉਸ ਮਾਰਗ ਉਤੇ ਜੋ ਆਪਨੇ ਵਖਾਇਆ ਸੀ ਚਲ ਪਵੇ ਤਾਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਸੁਤੰਤ੍ਰਤਾ-ਜੁੱਧ ਵਿਚ ਬੇ-ਹੱਦ ਸਰਗਰਮੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ਅਰ ਅਜਬ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਅਜ਼ਮਾਈ ਹੋਈ ਵੀਰਤਾ ਦਾ ਸਦਕਾ ਇਸ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਰਵਾਇਤਾਂ ਵਾਲੇ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਜ਼ੰਜੀਰਾਂ ਬਹੁਤ ਛੇਤੀ ਟੁਟ ਜਾਣ।

(ਸਹੀ) ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ "ਨਹਿਰੂ"

(੬) ਰਾਸ਼ਟ੍ਰਪਤਿ ਸੁਭਾਸ਼ ਚੰਦ੍ਰ ਬੋਸ ਦਾ ਪੈਗ਼ਾਮ:-

"ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਝੁਲਾਏ ਹੋਏ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਝੰਡੇ ਹੇਠ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੇ ਜੋ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਸਦਾ ਮਾਨ ਰਹੇਗਾ । ਹੁਣ ਫੇਰ ਭਾਰਤ ਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਪੌਣੀ

*ਸਤਿਜੁਗ ਦਾ ਬਸੰਤ ਅੰਕ ੨੨ ਮਾਘ ੧੯੯੪ ਪੰਨਾਂ ੨

ਸਦੀ ਤੋਂ ਸ਼ਾਂਤ ਮਈ ਨ ਮਿਲ ਵਰਤਨ ਲਹਿਰ ਦਾ ਅਨੁ-ਭਵ ਰਖਣ ਵਾਲੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਆਸ ਹੋਵਗੀ ਹੀ, ਕਿ ਉਹ ਸੁਤੰਤ੍ਰਤਾ ਦਾ ਝੰਡਾ ਉਠਾਕੇ ਸਾਰੇ ਦੇਸ ਦੇ ਅੱਗੇ ਅੱਗੇ ਚਲਦੇ ਦਿੱਸਣ, ਤੇ ਦੂਸਰੇ ਦਸ ਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਭੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਲਈ ਉਤਸਾਹਿਤ ਕਰਨ। ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਸ਼ਾਂਤ ਮਈ ਨਾ ਮਿਲ ਵਰਤਨ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਨੇਤਾ ਹਨ।

(੭)ਸਰਦਾਰ ਸਰਦੂਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਵੀਸ਼ਰ ਪ੍ਰਧਾਨ ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਫ਼ਾਰਵਰਡ ਬਲਾਕ, ਅਪਣੇ ੧੯੨੧ ਈ: ਦੇ ਇਕ ਲੇਖ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ "ਅਜ ਕਲ ਦੇ ਨਾ ਮਿਲ ਵਰਤਨੀਆਂ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਮਹਾਤਮਾਂ ਗਾਂਧੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਦੱਸਣ ਵਾਲੇ ਦਸਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਮਹਾਤਮਾ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਸਬਕ ਟਾਲ ਸਟਾਈ ਨਾਮ ਦੇ ਇਕ ਰੂਸੀ ਤੋਂ ਪੜ੍ਹਿਆ ਇਹ ਗੱਲ ਠੀਕ ਹੈ ਯਾ ਗਲਤ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਨਾਲ ਵਾਸਤਾ ਨਹੀ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਹਿੰਦੀ ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਜ਼ਰੂਰ ਚੇਤੇ ਕਰ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਕਿ ਰਾਜਸੀ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਧਰਮ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਹਿਸਾ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਅਜ ਕਲ ਦੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾ ਅਤੇ ਪੱਕਾ ਨਮਿਲ ਵਰਤਨੀਆਂ ਇਕ ਪੰਜਾਬੀ ਹੋਇਆ। ਮੇਰਾ ਮਤਲਬ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਤੋਂ ਹੈ। ਸੱਚ ਪੁਛੋ ਤਾਂ ਆਪ ਨਾਮਿਲ ਵਰਤਨੀਆਂ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਹਨ। ਜਦ ਆਪਨੂੰ ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਬੁਰਾਈ ਦਾ ਪੂਰਾ ਨਿਸਚਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਤਿਆਗ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਪੂਰੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ।

ਰਵਾਇਤ ਹੈ, ਕਿ ਬਾਬਾ ਜੀ ਰੰਗੂਨ ਤੋਂ ਰੂਸ ਨੂੰ ਚਲੇ ਗਏ ਸਨ। ਜੇ ਇਹ ਗੱਲ ਸੱਚ ਹੈ, ਤਾਂ ਕੀ ਪਤਾ, ਕਿ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦਾ ਟਾਲਸਟਾਈ ਨਾਲ ਰੂਸ ਵਿਚ ਟਾਕਰਾ ਹੋਇਆ

ਹੋਵੇ, ਤੇ ਰੂਸ ਨੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਤੋਂ ਹੀ ਨਾ ਮਿਲ ਵਰਤਨ ਦਾ ਮੰਤ੍ਰ ਸਿਖਿਆ ਹੋਵੇ। ਰਾਜਸੀ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਅਜ ਜਿਸ ਗੱਲ ਤੇ ਖਾਸ ਜ਼ੋਰ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਜੀਵਨ ਹੈ, ਪਰ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤਾ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਕਿਸਨ ਦੇਣਾ ਹੈ?‡

(੮) ਸ੍ਰੀ ਯੁਤ ਪੰਡਿਤ ਸੁੰਦਰ ਲਾਲ ਜੀ ਕਰਤਾ–"ਭਾਰਤ ਮੇਂ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ" ਅਪਣੇ ਇਕ ਲੇਖ–"ਇਤਿਹਾਸ ਕਾ ਇਕ ਭੂਲਾ ਹੂਆ ਪੰਨਾ" ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:–

"ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਹੀ ਮੰਨਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਪ-ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਧਰਮ ਤੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੋਵੇਂ ਮਿਲੇ ਹਏ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਰ ਆਗਯਾ ਨੂੰ ਮੰਨਣਾ ਹਰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਦਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ, ਉਸਦੀਆਂ ਨੌਕਰੀਆਂ, ਅਦਾਲਤਾਂ ਸਕੂਲਾਂ ਆਦਿ ਦਾ ਓਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਈਕਾਟ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਨ ੧੮੫੭ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਪਿਛੋਂ ਦੇ ਅਕਸਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮੌਲਵੀਆਂ ਦੇ ਫ਼ਤਵਿਆਂ ਵਿਚ। ਪਤਾ–ਲਗਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖ਼ਾਸਾ ਅਸਰ ਪਿਆ"। (ਹਿੰਦੀ ਦਾ ਮਾਸਕ ਪੱਤ੍ਰ ਵਿਸ਼ਵ ਬਾਣੀ ਇਲਾਹਾ ਬਾਦ ਜੂਨ ੧੯੪੨ ਪੰਨਾਂ ੭੦੩)

(੯) ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਅਕਾਲੀ ਨੇਤਾ ਮਾਸਟਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲਿਖਦ ਹਨ:–

"ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਗਿਆ, ਤੇ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਸਖ਼ਤੀ ਨਾਲ ਦਬਾਇਆ ਗਿਆ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਲੱਖਾਂ ਸਿੱਖ ਪਤਿਤ ਹੋ ਗਏ ਸਨ, ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਉਦਾਸੀ ਛਾ ਗਈ

‡ਸੰਨ ੧੯੨੧ ਦੇ ਬਸੰਤ ਅੰਕ ਵਿਚੋਂ

ਸੀ। ਇਉਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਣ ਲਗ ਪਿਆ ਸੀ, ਕਿ ਸਿੱਖੀ ਆਖਿਰੀ ਦਮਾਂ ਤੇ ਹੈ। ਗ਼ਦਰ ਵੇਲੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ। ਸਿਖ ਧਰਮ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰਖਣ ਲਈ, ਸਿਖ ਜਜ਼ਬਾ, ਸਿੱਖੀ ਅਣਖ, ਤੇ ਸਿਖ ਧਰਮ ਉਤੇ ਨਿਸਚਾ ਹੋਣਾਂ ਜਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਸਿਖ ਰਾਜ ਮਗਰੋਂ ਬੜੀ ਛੇਤੀ ਛੇਤੀ ਘਟ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਤੇ ਸਿਖ-ਧਰਮ ਡਾਢੇ ਖ਼ਤਰੇ ਵਿਚ ਸੀ। ਸਿੱਖ ਮਹਾਤਮਾਂ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਉਹ ਸਿਖੀ ਨੂੰ ਸੁਰਜੀਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਵਿਚ ਉਹ ਸਿੱਖੀ ਪੂਰੀ ਸੀ, ਜਿਸਨੇ ਸਾਰੇ ਪੰਥ ਵਿਚ ਮੁੜ ਉਤਸ਼ਾਹ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਨਿਕਲਿਆ, ਕਿ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸਿੱਖੀ ਅਣਖ ਦੀ ਲਹਿਰ ਦੌੜ ਗਈ। ਹਰ ਪਾਸੇ ਨਾਮ ਤੇ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਗੂੰਜ ਉਠਣ ਲਗ ਪਈ।''

੧੦ ਮਾਘ ੧੯੯੨ ਦੇ ਇਕ ਲੇਖ ਵਿਚ ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਸੀ।

''ਸ੍ਰੀ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੀ ਪਵਿਤ੍ਰ ਜੀਵਨੀ ਪੜ੍ਹਕੇ ਮੈਨੂੰ ਨਿਸਚਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਕਿ ਸਿਖ ਰਾਜ ਦੇ ਅੰਤ ਪਿਛੋਂ ਸਿਖੀ ਦਾ ਝੰਡਾ ਉੱਚਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮਹਾਪੁਰਸ਼ਾਂ ਵਿਚੋਂ ਆਪ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਹੋਏ ਹਨ। ਆਪਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਭੁੱਲੀ ਹੋਈ ਸਿਖੀ ਦਾ ਚੇਤਾ ਕਰਾਇਆ, ਤੇ ਨਾਮ ਬਾਣੀ ਦਾ ਲੜ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਛੁਟ ਚੁਕਾ ਸੀ, ਬੜੇ-ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਥ ਵਿਚ ਦਿਤਾ।........ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਮੈਂ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ, ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਿਖਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰਮਤਿ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਕੀਤਾ, ਅਤੇ ਬਿਦੇਸ਼ੀ-ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਵਿਰੱਧ ਨਾ ਮਿਲਵਰਤਨ ਦੀ ਲਹਿਰ ਚਲਾਕੇ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਦੇਸ਼

ਭਗਤੀ ਦੀ ਸੰਞਾ ਪੜ੍ਹਾਈ। ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਦੇਖਣ ਦ ਅਪ੍ਰਾਧ ਵਿਚ ਆਪ ਆਪ ਦੇ ਕਈ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸੂਬਿਆਂ ਸਮੇਤ ਜਲਾਵਤਨ ਕਰਕੇ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਕਰ ਦਿਤੇ ਗਏ, ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਨ ਸ਼ਾਨ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਹ ਭਾਰੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਸੁਆਰਥ ਵਸ ਹੋਕੇ ਆਪਨੂੰ ਉਕਾ ਹੀ ਵਿਸਰ ਗਏ''।

ਗਿਆਨੀ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਦਰਦ' ਐਡੀਟਰ ਫੁਲਵਾੜੀ' ਦੀ ਰਾਏ

(੧੦)''ਨਿਰਾਸਤਾ ਦੀ ਹਨੇਰੀ ਰਾਤ ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਚਲਾਣੇ ਤੋਂ ੨੦ ਕੁ ਸਾਲ ਮਗਰੋਂ ਇਕ ਆਸ਼ਾ ਦੀ ਕਿਰਣ ਲਿਸ਼ਕੀ। ਇਹ ਆਸ਼ਾ ਦੀ ਕਿਰਣ ਸ੍ਰੀ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਨ। ਆਪਨੇ ਜਦ ਆਪਣੇ ਦਸ਼ ਦੀ ਗੁਲਾਮੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਅਪਣੇ ਵੀਰਾਂ ਦੀ ਬੇਇਜ਼ਤੀ ਹੁੰਦੀ ਵੇਖੀ; ਗੁਰ ਧਾਮਾਂ ਵਿਚ ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਪਖੰਡ ਦਾ ਵਰਤਾਰਾ ਦਖਿਆ, ਤਾਂ ਆਪ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਾਂ ਕਰ ਸਕੇ। ਆਪ ਸ੍ਵੈਮਾਨ, ਆਜ਼ਾਦੀ, ਧਰਮ, ਅਤੇ ਇਖਲਾਕ ਦੀ ਇਕ ਜੀਊਂਦੀ ਜਾਗਦੀ ਤਸਵੀਰ ਸਨ...ਸਿਖ ਰਾਜ ਦੇ ਖੋਹੇ ਜਾਣ ਅਤੇ ਗੁਲਾਮੀ ਵਿਚ ਹੋ ਰਹੀ ਨਿਰਾਦਰੀ ਦਾ ਦੁਖ ਹਰ ਇਕ ਸਿਖ ਹਿਰਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕੇਵਲ ਆਗੂ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਿਚ ਉਸ ਵਲੋਂ ਸਿਖ ਜੰਤਾ ਨੇ ਇਸ ਦੁਖ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਦਿਵਾਣ ਵਾਲੀ ਅਗਵਾਈ ਨੂੰ ਤਕਿਆ, ਤੇ ਵਹੀਰਾਂ ਪਾਕੇ ਆਪਦੇ ਮਗਰ ਹੋ ਟੁਰੇ''।*

---

* ਸਤਿਜੁਗ ਦਾ ਬਸੰਤ ਅੰਕ ੧੨ ਮਾਘ ੧੯੯੫ ਪੰਨਾਂ ੨੯ ੩੦

(੧੧) ਸ: ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ "ਤਾਜ਼ਵਰ" ਐਡੀਟਰ "ਬਬਰਸ਼ੇਰ" ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਕੂਕਾ ਲਹਿਰ ਦੇ ਸੰਚਾਲਕ ਸਬੰਧੀ ਅਪਣਾਂ ਮਤ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਲਿਖਦੇ ਹਨ; ਕਿ "ਦਸਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਹਰ ਬੰਨਿਓਂ ਕੌਮ ਵਿਚੋਂ ਜ਼ਹਾਲਤ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਦਾ ਮੱਤਜਾਨਾਸ ਕਰਨ ਦਾ ਉੱਦਮ ਕੀਤਾ। ਕਾਇਰ ਤੇ ਗੁਲਾਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬਹਾਦੁਰ ਬਣਾਕੇ ਸੁਤੰਤਤਾ ਦਾ ਰਾਹ ਵਖਾਜਾ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਗੁਰੂ ਕਹਿਲਾਏ। ਏਸੇਤਰ੍ਹਾਂ ਮੇਰੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੀ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਪਰ ਅਧੀਨ ਹੋ ਚੁਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂ ਪ੭ ਈ: ਦੇ ਗ਼ਦਰ "ਸੁਤੰਤ੍ਰਤਾ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਜੰਗ" ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਦੂਜੀ ਜੰਗ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾਂ ਦਿਤੀ"।*

(੧੨) ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਪਰਮਾਨੰਦ ਜੀ ਸਾਬਕਾ ਮੈਂਬਰ ਕੇਂਦਰੀ ਅਸੰਬਲੀ ਅਪਣੀ ਉਰਦੂ ਤਵਾਰੀਖ਼ ਪੰਜਾਬ ਵਿਖੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:-

"ਜਦ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਗ਼ਦਰ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਸੀ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ, ਇਸ (ਕੂਕਾ) ਸੁਸਾਇਟੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਥੋੜੇ ਹੀ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਉਸਦੇ ਮਿੰਬਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਬਹੁਤ ਵਧ ਗਈ। ੧੦-੧੨ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਅੰਦਰ ਦੋ ਲਖ ਨਾਮਧਾਰੀ ਹੋ ਗਏ.........ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਬਾਤ ਵਿਚ ਕੋਈ ਅਸਾਧਾਰਣ ਸ਼ਕਤੀ ਯਾ ਜਾਦੂ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਆਮ ਖ਼ਿਆਲ ਸੀ, ਕਿ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਜਿਸਦੇ ਕੰਨ ਵਿਚ

* (ਸਤਿਜੁਗ ੨੨ ਮਾਘ ੧੯੮੬ ਵਿਚੋਂ)

ਬਾਬੇ ਦਾ ਮੰਤ੍ਰ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਬਾਬੇ ਦਾ ਚੇਲਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਵਾਰ ਕੁਛ ਬਦਮਾਸ਼ ਪ੍ਰੀਖਜਾ ਕਰਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਤੇ ਐਸਾ ਅਸਰ ਹੋਇਆ ਕਿ ਉਹ ਵੀ ਸਿਖ ਹੋ ਗਏ'। (ਪੰਨਾਂ ੫੫੮)

੧੩ "ਸ਼ਹੀਦੀ ਜੀਵਨ" ਦੇ ਕਰਤਾ ਸ: ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ "ਪੰਛੀ" ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਕੂਕਾ ਲਹਿਰ ਸਬੰਧੀ ਲਿਖਦ ਹਨ:–

"ਪੰਜਾਬ ਹੜੱਪ ਹੋ ਗਿਆ। ਮਹਾਰਾਜ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਪੁਚਾ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਮਹਾਰਾਣੀ ਜਿੰਦਾਂ ਨਾਲ ਜੋ ਬੀਤੀ ਉਹ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਗੁਝੀ ਨਹੀਂ। ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਸੁੱਤਿਆਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਚਿਰ ਹੀ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਚੰਗੀ ਗਾੜ੍ਹੀ ਨੀਂਦ ਆਈ। ਪਰ ਹੁਣ ਫੇਰ ਜਾਗਣ ਲੱਗਾ। ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਲਹਿਰ ਪੈਦਾ ਹੋਈ। ਉਸਦਾ ਨਾਮ ਸੀ ਕੂਕਾ ਲਹਿਰ, ਕੁਛ ਧਾਰਮਿਕ ਤੇ ਕੁਛ ਸਮਾਜਕ ਰੂਪ ਰਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਉਹ ਰਾਜ ਵਿਚ ਪਲਟਾ ਲਿਆਉਣ ਵਾਲੀ, ਨਹੀਂ ਨਹੀਂ, ਜ਼ਮਾਨੇ ਨੂੰ ਉਲਟਾ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਲਹਿਰ ਸੀ"। (ਪੰਨਾਂ ੧੭–੧੮)

ਸਰਸਰੀ ਨਜ਼ਰ

ਏਨ੍ਹਾਂ ਲਿਖਤਾਂ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਤੇ ਇਕ ਸਾਧਾਰਣ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਪਾਣ ਨਾਲ, ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਪੰਥ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਅਜੇਹੇ ਭਿਆਨਕ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਕੀਤੀ, ਜਦ ਕਿ ਰਾਜ ਪਲਟਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਦੇਸ਼ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ੀ ਰਾਜ ਦੀ ਕੁਟਿਲ ਨੀਤੀ ਦੀਆਂ ਕਾਲੀਆਂ ਘਟਾਂ ਨੇ ਹਨੇਰ ਹੀ ਹਨੇਰ ਪਸਾਰ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਪਰ ਅਧੀਨਤਾ ਦੇ ਇਸ ਬਿਕਰਾਲ ਕਾਲ ਵਿਚ ਹਾਕਮ

ਅਤਿਆਚਾਰ ਦੀ ਛੁਰੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰਜਾ ਨੂੰ ਕੁਹ ਰਹੇ ਸਨ। ਸਮੇਂ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਇਸ ਮਹਾਂਵਾਕ* ਦੇ ਐਨ ਮੁਤਾਬਕ ਸੀ ਕਿ 'ਕਲਿਜੁਗ ਦੇ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਕਸਾਈਆਂ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਕੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦੀ ਛੁਰੀ ਹੱਥ ਵਿਚ ਫੜ ਰਖੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਫਲ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਧਰਮ ਤਾਂ ਮਾਨੋ ਕਿਤੇ ਖੰਭ ਲਾਕੇ ਉਡ ਗਿਆ ਹੈ। ਝੂਠ ਮੱਸਿਆ ਦੇ ਹਨੇਰ ਸਮਾਨ ਪਸਰ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਸੱਚ ਚੰਦ੍ਰਮਾਂ ਸਮਾਨ ਛਪਨ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਮਾਤਾ ਕਹਿ ਰਹੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਜੰਤਾ ਨੂੰ ਸਚਾਈ ਦਾ ਰਾਹ-ਦਿਖਾਣ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਆਗੂ ਨਹੀਂ ਲਭਦਾ''। ਠੀਕ ਇਸ ਘੋਰ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਨਾਮਧਾਰੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਸੰਚਾਲਕ ਨੇ ਸਚਾਈ ਦਾ ਚਾਨਣ ਸ੍ਰੋਤ (ਲਾਈਟ ਹਾਊਸ) ਬਣਕੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ, ਸਮਾਜਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਮੰਡਲਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਚਾਨਣ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ— ਜੋ ਅੱਤਿਆਚਾਰੀ, ਕੁਟਿਲ ਅਤੇ ਪਰਾਇਆ ਹੱਕ ਖੋਸਣ ਵਾਲੇ-ਬੰਦਿਆਂ ਲਈ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਦੁਖਦਾਇਕ ਸੀ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਮਾਤ ਭੂਮੀ ਦੇ ਭਲਾਚਾਹੁਆਂ ਨੇ ਉਸ ਅੰਦਰ ਆਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਕਿਰਣਾਂ ਨਚਦੀਆਂ ਵੇਖੀਆਂ।

ਉਹ ਸਤਿਗੁਰ ਹਨ

ਧਾਰਮਿਕ ਆਦਰਸ਼ ਤੋਂ ਡਿਗ ਚੁਕੀਆਂ ਸੈਂਕੜੇ ਯਾ

---

*''ਕਲਿ ਕਾਤੀ ਰਾਜੇ ਕਾਸਾਈ ਧਰਮ ਪੰਖ ਕਰ ਉਡਰਿਆ ਕੂੜ ਅਮਾਵਸ ਸਚਿ ਚੰਦ੍ਰਮਾਂ ਦੀਸੈ ਨਾਹੀ ਕਹ ਚੜਿਆ। ਹਉ ਭਾਲਿ ਵਿਕੁੰਨੀ ਹੋਈ। ਆਧੇਰੈ ਰਾਹੁ ਨ ਕੋਈ''।

(ਸ੍ਰੀ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ)

ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਨਹੀਂ ਬਲਕੇ ਲਖਾਂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਜਿਸ ਪੁਰਸ਼ਾਰਥ-ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਆਪਨੇ ਧਰਮ-ਆਤਮਾਂ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਕਰਕੇ ਧਾਰਮਿਕ ਖੇੜਾ ਲਿਆਂਦਾ, ਉਸਦੇ ਚਾਨਣੇ ਹੇਠ-ਆਪਨੂੰ ਅਜੇਹੇ ਧਾਰਮਿਕ ਨੇਤਾ ਮੰਨਿਆਂ ਗਿਆ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੀ ਜੰਤਾ ਨੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਸਮਝਕੇ ਪੂਜਾ ਕੀਤੀ, ਜੋ ਅਜ ਤਕ ਓਸੇ ਹੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਿਦਮਾਨ ਹੈ। ਹੋਰ ਤਾਂ ਹੋਰ ਆਪਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਅਤੇ ਕੱਟਰ ਵਿਰੋਧੀ-ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਅਫਸਰ ਮਿਸਟਰ ਮੈਕਨਬ ਨੂੰ ਵੀ ਮੰਨਣਾਂ ਪਿਆ ਕਿ ਆਪ ਨੂੰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਅਤੇ ਗੁਰੂ-ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਅਵਤਾਰ ਮੰਨਿਆਂ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਨੇਤਾ

ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਦੇ ਕਾਇਮ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਜੋ ਸਮਾਜਕ ਬੁਰਾਈਆਂ ਫੈਲ ਗਈਆਂ ਸਨ, ਅਤੇ ਦਾਸਤਾ ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਵਿਚ ਜਕੜੇ ਜਾਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਜੰਤਾ ਅੰਦਰ ਜੋ ਕੌਮੀ ਭਾਵਾਂ (National elements) ਦਾ ਅਭਾਵ ਹੋ ਚੁਕਾ ਸੀ-ਉਸਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਆਪਨੇ ਜਿਸ ਲਹਿਰ ਦਾ ਸੰਚਾਲਨ ਕੀਤਾ ਉਹ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰਕ(Social Reform) ਅਤੇ ਕੌਮੀ ਲਹਿਰ (Notional movement) ਸੀ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਸਾਡੀਆਂ ਅਖਾਂ ਆਪਨੂੰ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ -ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਨੇਤਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੇਖਦੀਆਂ ਹਨ।

ਅਦੁਤੀ ਯੋਧਾ

—ਜਿਸ ਨਿਡਰਤਾ ਬੀਰਤਾ, ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਉਮਾਹ ਅਤੇ ਉਤ-ਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਆਪ ਰਾਜਨੀਤਕ ਛੇਤ੍ਰ ਵਿਚ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਨਾਲ ਲੜੇ, ਅਤੇ ਉਸ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਨਾਲ, ਜਿਸਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਇਕ ਅੱਖਰ ਕਹਿਣਾਂ ਵੀ ਉਸ ਵੇਲੇ ਆਪਣੀ ਮੌਤ ਦੇ ਵਰੰਟਾਂ ਤੇ ਸਹੀ ਪਾਣ ਤੁਲ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਆਪਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿਣ ਲਈ ਬਿਵਸ ਹੋਣਾਂ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਆਪ ਰਾਜਨੀਤਕ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਕਲਗੀਧਰ ਜੀ ਵਾਂਗ ਇਕ ਨਿਰਭੈ ਅਤੇ ਅਜਿਤ ਯੋਧੇ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਰਖਦੇ ਹਨ।

ਪਹਿਲੇ ਨਜ਼ਰ ਬੰਦ

ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਅਮਲਦਾਰੀ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਅੰਦਰ ਆਪ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਵਿਅਕਤੀ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੰਤਕ ਅਸਰ ਅਤੇ ਰਸੂਖ਼ ਤੋਂ ਡਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਹਕੂਮਤ ਨੇ ਆਪਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਅੰਦਰ ਨਜ਼ਰ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਤਾ ਸੀ।

ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਉਸਰਈਏ

ਆਪਨੇ ਜਿਸ ਖੂਬੀ ਅਤੇ ਅਦੁਤੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਜਥੇ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇਕ ਹਕੂ-ਮਤ (ਪੈਰੇਲੈਲ ਗਵਰਮੈਂਟ) ਖੜੀ ਕੀਤੀ ਉਸਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਆਪ ਪਰਮ ਉਚ ਕੋਟੀ ਦੇ ਜਥੇਬੰਦਕ (ਆਰਗੈਨਾ-ਈਜ਼ਰ) ਅਤੇ 'ਕਰੀਏਟਰ ਆਫ਼ ਦੀ ਪੈਰੇ ਲੈਲ ਗਵਰਮੈਂਟ' ਅਰਥਾਤ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਉਸਰਈਏ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਸੱਤਜਾਗ੍ਰਹੀ

ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਦੌਰ ਵਿਚ ਆਪ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਆਗੂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇੰਡੀਅਨ ਨੈਸ਼ਨਲ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਲਗ ਭਗ ੨੦ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਨਾਲ ਅਮਲੀ ਨਾ ਮਿਲ ਵਰਤਨ ਦਾ ਸਬਕ ਦਿੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਸਰਕਾਰੀ ਕਨੂੰਨ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਹੁਕਮਾਂ ਦੀ ਐਲਾ-ਨੀਆਂ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕਰਕੇ ਸੱਤਜਾਗ੍ਰਹ ਦਾ ਆਦਰਸ਼ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਪ ਸੱਤਜਾਗ੍ਰਹ ਦਾ ਝੰਡਾ ਖੜਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਆਗੂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਦੇ ਸੁਮੇਰ

ਉਸ ਵੇਲੇ ਰਾਜਿਆਂ ਮਹਾਰਾਜਿਆਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਜਾਗੀਰਦਾਰਾਂ, ਰਈਸਾਂ ਅਤੇ ਗੁਰਦਵਾਰਿਆਂ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਨੇ ਵੀ ਗਵਰਮੈਂਟ ਨਾਲ ਮਿਲਕੇ ਆਪਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਦੇ ਪਹਾੜ ਖੜੇ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਸ਼ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਆਪ ਸੁਮੇਰਪਰਬਤ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੇ ਆਦਰਸ਼ ਤੋਂ ਰਤਾ ਭਰ ਵੀ ਪਿਛਾਂ ਨਹੀਂ ਹਟੇ ਜਿਸਤੋਂ ਆਪ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਦੇ ਸੁਮੇਰ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਇਸਤ੍ਰੀ ਉਧਾਰਕ

ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਨਾਲ ਆਪਨੇ ਇਸਤ੍ਰੀ ਜਾਤੀ ਨੂੰ ਉਚਿਆਣ ਅਰ ਉੱਨਤ ਕਰਨ ਵਲ ਖ਼ਾਸ ਧਿਆਨ ਦਿਤਾ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਜਿਸ ਦਾਤ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੱਖਣਿਆਂ ਰਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਦਾ ਗੱਫਾ ਮਾਈਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਵਰਤਾਣ ਦਾ ਅਮਲੀ ਪਚਾਰ ਕੀਤਾ

ਇਸਤ੍ਰੀ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਉੱਨਤ ਕਰਨ ਦਾ ਆਪਨੂੰ ਏਨਾਂ ਖ਼ਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਆਪਨੇ ਵਰਿਆਹਾਂ (ਪਿੰਡ ਜ਼ਿ: ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰ) ਦੀ ਇਕ ਹੋਣਹਾਰ ਨੌਜਵਾਨ ਦੇਵੀ ਬੀਬੀ ਹੁਕਮਾਂ ਨੂੰ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਅਪਣੇ ਸੂਬਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਨਾਲੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਏਸ ਬੀਬੀ ਦਾ ਚਲਨ, ਮ੍ਰਜਾਦਾ ਤੇ ਕਰਨੀਂ ਦਾ ਆਦਰਸ਼ ਬਹੁਤ ਉਚਾ ਤੇ ਸੁਚਾ ਸੀ। ਆਪ ਨੂੰ ਆਮ ਜੰਤਾ "ਮਹਾਤਮਾ" ਸ਼ਬਦ ਦੁਆਰਾ ਸਤਕਾਰਦੀ ਸੀ। ਆਯੂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਹਿਸਾ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦਿਆਂ ਵਿਤੀਤਕੀਤਾ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਿਪੁਦਮਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਭਾ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੇਰਨਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਜੋੜਿਆਂ ਸੀ। ਗੱਲ ਕੀ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਇਸਤ੍ਰੀ ਉਧਾਰ ਦਾ ਆਪ ਆਦਰਸ਼ ਨਮੂਨਾਂ ਸਨ। ਲੇਖਕ ਨੇ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਚੰਗੀ ਤ੍ਹਾਂ ਕੀਤੇ ਹਨ।

ਸੋਸ਼ਲਿਜ਼ਮ ਦੇ ਮਹਾਨ ਆਗੂ

ਜਿਸ ਸੋਸ਼ਲਿਜ਼ਮ ਦੀ ਅਜ ਜਗਤ ਵਿਚ ਧਾਂਕ ਪਈ ਹੋਈ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਉੱਚ ਆਦਰਸ਼ ਦਾ ਰਾਹ ਵਖਾਇਆ ਆਪਨੇ ਹਰ ਥਾਂ ਮੁਖਤ ਲੰਗਰ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ, ਅਤੇ ਆਗਯਾ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਘਰ ਬੂਹਾ ਵੀ ਵੇਚਣਾਂ ਪਵੇ ਪਰ ਲੰਗਰ ਨੂੰ ਬੰਦ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦੇਣਾਂ, ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਪੱਕੇ ਮਹੱਲ ਏਸੇ ਖ਼ਿਆਲ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਬਣਾਏ ਗਏ, ਕਿ ਜੋਹੜੀਮਾਇਆ ਪੱਕੇ ਮਕਾਨਾਂ ਤੇ ਖ਼ਰਚ ਕਰਨੀਂ ਹੈ, ਉਹ ਗਰੀਬਾਂ ਨਿਮਿਤ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਗਏ, ਲੰਗਰ ਤੇ ਖ਼ਰਚ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ।

ਅੱਜ ਤਕ ਨਾਮਧਾਰੀਪੰਥ ਬਾਬਰਤਾ ਦਾ ਕਾਇਲ ਚਲਿਆ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਗ਼ਰੀਬਤ ਅਮੀਰ ਦੇ ਵਿਤਕਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਆਪਦਾ ਲੰਗਰ ਹਰ ਇਕ ਮਨੁਖ ਵਾਸਤੇ ਅੱਠੇ ਪਹਿਰ ਖੁਲ੍ਹਾ ਹੈ।

ਇਕ ਨਾਮਧਾਰੀ ਦੂਜੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਦੇ ਘਰ ਇਉਂ ਨਿਝੱਕ ਹੋਕੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਉਸਦਾ ਆਪਣਾ ਹੀ ਘਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਏਹ ਓਹੀ ਆਦਰਸ਼ ਹੈ, ਜਿਸਦੀ ਨੀਂਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਨੇ ਰਖੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖੀ ਅਸੂਲਾਂ ਤੋਂ ਅਗਜਾਤ ਹੋ ਜਾਣ ਦੇ ਸਮੇਂ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਅਮਲੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਅਜ ਦੇ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਮਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਗੱਲ ਕੀ ! ਧਰਮ, ਸਮਾਜ, ਰਾਜਨੀਤੀ ਅਤੇ ਸਦਾਚਾਰ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਮਹਾਨ ਪੁਰਸ਼ਾਰਥ ਨੇ ਚਾਰ ਚੰਦ ਲਾ ਦਿਤੇ, ਬੁਰਾਈਆਂ ਨੂੰ ਜੜ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਉਖੇੜ ਦਿਤਾ—ਅਤੇ ਆਪਨੇ ਉਸ ਭਿਆਨਕ ਕਾਲ ਵਿਚ ਦੇਸ਼ ਕੌਮ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਦੇਸ ਅਤੇ ਕੌਮ ਦੇ ਉੱਨਤੀ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਹਨੇਰ ਹੀ ਹਨੇਰ ਪਸਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਮਾਤਾ ਜੀਵਨ ਕੌਰ ਜੀ ਦੇ ਲਾਲ

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ-ਜੀਵਨ ਕੌਰ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ੩ ਸਾਹਿਬ-ਜ਼ਾਦੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ।

(੧)ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਚੇਤ੍ਰ ਵਦੀ ੩ ਸੰਮਤ ੧੯੪੬ ਐਤਵਾਰ ਦੇ ਦਿਨ ਸੂਰਜ ਅਸਤਣ ਸਮੇਂ ਹੋਇਆ ਜੇਠ ਵਦੀ ੧੦ ਸੰ: ੧੯੬੩ ਨੂੰ ਸਨੀਚਰ ਵਾਰ ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਪੰਜ ਬਜਕੇ ਪੰਜ ਮਿੰਟਾਂ ਤੋਂ ਸ੍ਰੀਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਣ ਪਿਛੋਂ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਗਤਾਂਦੀਵਾਗ ਡੋਰ ਆਪਨੇ ਸੰਭਾਲੀ। ਆਪਦਾ—ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ, ਗੁਰੂ ਸਰ ਜ਼ਿਲਾ ਫੀਰੋਜ਼ਪੁਰ ਦੇ ਸ੍ਰ: ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸਪੁਤਰੀ (ਮਾਤਾ) ਭੁਪੇਂਦਰ ਕੌਰ ਨਾਲ ੧੩ ਪੋਹ ਸੰ: ੧੯੭੧ ਬਿ: ਨੂੰ ਹੋਇਆ। ਆਪਦੇ ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਖੇ ਦੋ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ ਪਹਿਲੋਂ ਮਹਾਰਾਜ ਬਾਬਾ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ੮ ਮਘਰ ਸੰ: ੧੯੭੭ ਬਿ: (ਸੰਨ ੧੯੨੦) ਨੂੰ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਬਾਬਾ ਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ੨ ਕੱਤਕ ੧੯੮੦ਬਿ: ਨੂੰ। ਸ੍ਰੀਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਸੁਧਾਰਾਂ ਵਿਚ ਤਕੜੀ ਕਰੜਾਈ ਨਾਲ ਪੰਥ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ ਅਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸਤੋਂ ਛੁਟ ਰਾਜਨੀਤਕ ਛੇਤ੍ਰ ਵਿਚ ਵੀ ਆਪ ਬੜ੍ਹ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਹਿੱਸਾ ਲੈ ਰਹੇ ਹਨ। ਸਿੱਖ ਸੰਪ੍ਰਦਾਵਾਂ ਤੇ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਦੀ ਏਕਤਾ ਤੇ ਮੈਤ੍ਰੀ ਸਬੰਧੀ ਆਪਨੇ ਕਈ ਕਾਨਫਰੰਸਾਂ ਆਪਣੇ ਖਰਚ ਤੇ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਦੇ ਸਮੂਹ ਫੁਲਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਲੜੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰੋਣ ਦਾ

ਪ੍ਰਰਸ਼ਾਰਥ ਕੀਤਾ। ਸਿਖ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਨੂੰ ਨੈਸ਼ਨਲ ਕਾਂਗਰਸ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਵਿਚ ਵੀ ਆਪਨੇ ਸ਼ਲਾਘਾ ਯੋਗ ਉਦੱਮ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇੰਡੀਅਨ ਨੈਸ਼ਨਲ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਹਾਈ ਕਮਾਂਡ ਦੇ ਇਕ ਇਕ ਮੈਂਬਰ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਆਪਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਨਮਾਨ ਹੈ। ਇੰਡੀਅਨ ਨੈਸ਼ਨਲ ਗਵਰਮੈਂਟ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵਡੇ ਵਜ਼ੀਰ ਸ੍ਰੀ ਯੁਤ ਪੰਡਿਤ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਜੀ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਸਤਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਆਪਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਸਦਾ ਹੀ ਇਹ ਲਗਨ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਕਿ ਜਿਥੇ ਸਿਖ ਕੌਮ ਧਾਰਮਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਉਚੀ ਤੇ ਸੁਚੀ ਸਾਬਿਤ ਹੋਵੇ, ਓਥੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸੁਤੰਤ੍ਰਤਾ ਬਦਲੇ ਵੀ ਉਹ ਕਾਂਗਰਸ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਆਪਣਾਂ ਪੂਰਾ ਹਿੱਸਾ ਅਦਾ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਆਪਣੀਆਂ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਰਵਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਚਾਰ ਚੰਦ ਲਾ ਦੇਵੇ।

(੨) ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਮਹਾਰਾਜ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿ-ਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦੂਜੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਹਨ। ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਕੱਤੇਂ ਵਦੀ ੧੦ ਸੰਮਤ ੧੯੪੯ ਨੂੰ ਹੋਇਆ, ਆਪ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੀ ਬੜੇ ਬੁੱਧਵਾਨ ਅਤੇ ਰੌਸ਼ਨ ਜ਼ਮੀਰ ਵਾਕਿਆ ਹੋਏ ਹਨ। ਆਪਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਪਿੰਡ ਗਲੋਟੀਆਂ ਜ਼ਿਲਾ ਸਿਆਲ ਕੋਟ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਸ੍ਰਦਾਰ ਬਾਬਾ ਧਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਭਾਗਵੰਤੀ ਦੀ ਸਪੁਤ੍ਰੀ ਬੀਬੀ ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ ਨਾਲ ਅੱਸੂ ੧੯-੭੧ ਬਿਃ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਵਿਖੇ ਹੋਈ। ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਬਾਬਾ ਧਿਆਨਸਿੰਘ ਜੀ ਪੱਥਰਾਂ ਵਾਲੇ (ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਕਾਨ ਭਾਟੀ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੇ ਬਾਹਰ ਮੇਲਾ ਰਾਮ ਰੋਡ ਤੇ ਹਨ) ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਖਾਸ ਸੇਵਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਨ। ਅਜੇ ਵੀ ਮਾਤਾ ਭਾਗਵੰਤੀ ਇਸ ਬ੍ਰਿਧ ਆਯੂ ਵਿਚ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਦੀ ਸੇਵਾ ਅਪਣੀ ਹਥੀਂ ਕਰਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ

ਘਰ ਦੋ ਸਾਹਿਬਜਾਦੇ ਹਨ। (੧) ਠਾਕੁਰ-ਸਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਰ ਦੂਜੇ ਸ੍ਰੀ ਮ: ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਜੀ। ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਆਲਿਮ ਹਨ। ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਸੁਤੰਤ੍ਰਤਾ ਵਾਸਤੇ ਕਠਿਨ ਘਾਲਾਂਘਾਲੀਆਂ ਹਨ,ਆਪ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਤਿੰਨ ਰੰਗੇ ਝੰਡੇ ਹੇਠ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਜੇਹਲਖਾਨਿਆਂ ਦੀ ਯਾਤ੍ਰਾ ਕਰ ਚੁਕੇ ਹਨ। ਆਪ ਪੰਜਾਬ ਸੂਬਾ ਕਾਂਗਰਸ ਕਮੇਟੀ ਵਲੋਂ ਸ਼ਰਾਬ ਪਿਕ ਟਿੰਗ ਦੀ ਲਹਿਰ ੧੯੨੯ ਈ: ਵਿਚ ਡਿਕਟੇਟਰ ਦੀ ਹੈਸੀ-ਯਤ ਵਿਚ ਪਿਕਟਿੰਗ ਦੀ ਰਹਿਨੁਮਾਈ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਬੜੀ ਸ਼ਾਨ ਨਾਲ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਹੋਏ ਸਨ। ਆਪ ਮਾਨਵੀ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਉੱਚਿਆਂ ਤੇ ਸੁੱਚਿਆਂ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਬੇਅੰਤ ਸਿਫਤਾਂ ਦੇ ਮਾਲਿਕ ਹਨ। ਆਪ ਚਿਰ ਕਾਲ ਤੋਂ ਲਾਹੌਰ ਰਹਿਕੇ ਕਿਰਤ ਕਮਾਈ ਦੁਆਰਾ ਅਪਣਾਂ ਜੀਵਨ ਵਿਤੀਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀ ਪੂਜਾ ਸਮੱਗਰੀ ਸਬੰਧੀ ਆਪ ਏਨਾਂ ਉਚਾ ਆਦਰਸ਼ ਰਖਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਜੇ ਕੋਈ ਸਿਖ ਆਪਨੂੰ ਗੁਰੂ ਅੰਸ ਸਮਝਕੇ ਕਿਸੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੋਈ ਭੇਟਾ ਅਰਪਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੇ ਤਾਂ ਆਪ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਕਿ 'ਇਹ ਸ੍ਰੀ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਲੋੜ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਓਥੇ ਲੈ ਜਾਵੋ। ਅਜ ਤਕ ਆਪਨੇ ਭੇਟਾ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੋਈ ਚੀਜ ਪ੍ਰਵਾਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ।

(੩) ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਛੋਟੇ ਸਨ। ਆਪ ਇਸ ਸਮੇਂ ਇਸ ਫਾਨੀ ਦੁਨਯਾਂ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀ ਹਨ। ਪਰ ਆਪਦੀ ਯਾਦ ਰਹਿੰਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਤਕ ਕਾਇਮ ਰਹੇਗੀ। ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਅੱਸੂ ਸੰਮਤ ੧੯੫੪ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਆਪ ਸਤੋਗੁਣ ਬ੍ਰਿਤੀ ਅਤੇ ਸਰਲ ਸੁਭਾਉ ਦੇ ਮਾਲਿਕ ਸਨ। ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਦਾ

ਜਜ਼ਬਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕੁੱਟ ਕੁੱਟ ਕੇ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਦੇਸ਼ ਸੁਤੰਤ੍ਰਤਾ ਦੀ ਲਗਨ ਵਿਚ ਆਪ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪੰਥ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਉਚੇ ਆਦਰਸ਼ ਦੇ ਵਾਲੀ ਸਨ। ਪੰਜਾਬ ਸੂਬਾ ਕਾਂਗਰਸ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਐਗਜ਼ੈਕਟਿਵ ਦੇ ਆਪ ਮੈਂਬਰ ਸਨ। ਇੰਡੀਅਨ ਨੈਸ਼ਨਲ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ੧੯੨੧-੨੨ ਅਤੇ ੨੩ ਦੇ ਇਜਲਾਸ ਆਪਨੇ ਸਰਬ ਹਿੰਦ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਹੋਣ ਦੀ ਹੈਸਯਤ ਵਿਚ ਅਟੈਂਡ ਕੀਤੇ ਸਨ। ਆਪਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਵੀ ਸ: ਧਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਛੋਟੀ ਸਪੁਤ੍ਰੀ ਬੀਬੀ ਕਰਤਾਰ ਕੌਰ ਜੀ ਨਾਲ ਹੋਈ ਸੀ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਆਪ ਪੰਥਕ ਅਤੇ ਮੁਲਕੀ ਉਨਤੀ ਦੇ ਏਨੇ ਆਸ਼ਿਕ ਸਨ, ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬ੍ਰਿਤੀ ਸੰਸਾਰਕ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਉੱਕਾ ਹੀ ਕਬੂਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਤਪੱਸੀਆਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਸੀ। ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਤਕੜੇ ਵਿਦਵਾਨ ਅਤੇ ਲੋਹੜੇ ਦੇ ਲਿਖਾਰੀ ਸਨ। ਇਹ ਇਲਮ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਤੌਰ ਤੇ ਹਾਸਿਲ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਤਿਹਾਸ ਬਾਬਤ ਆਪਨੇ ਮਹਾਨ ਖੋਜ ਕੀਤੀ, ਅਤੇ ਕਈ ਲੇਖ ਲਿਖੇ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਸ਼ੋਕ! ਕਿ ਉਮਰ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਵਫ਼ਾ ਨਾਂ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਆਪ ਪੰਥਕ ਉਨੱਤੀ ਅਰ ਦੇਸ਼ ਸੁਤੰਤ੍ਰਤਾ ਦੇ ਅਰਮਾਨ ਦਿਲ ਵਿਚ ਹੀ ਲੈਕੇ ਇਸ ਅਸਾਰ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਚਲ ਬਸੇ। ਆਪ ਤੋਂ ਕੁਛ ਚਿਰ ਪਿਛੋਂ ਬੀਬੀ ਕਰਤਾਰ ਕੌਰ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਸੱਚ ਖੰਡ ਨੂੰ ਚਾਲੇ ਪਾ ਦਿਤੇ।

ਅੰਤਕਾ

ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਕੂਕਾ ਲਹਿਰ ਦੇ ਸਮਾਚਾਰ ਜੋ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਇਸ ਜਿਲਦ ਵਿਚ ਇਕੱਠੇ ਕਰਨ ਦਾ ਜਤਨ

ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਅਜੇ ਪੂਰੇ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਨਾਮਧਾਰੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀਆਂ ਖ਼ਾਸ ਖ਼ਾਸ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦ ਪ੍ਰਦੇਸ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਇਸ ਪੰਥ ਤੇ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਹਨੇਰੀਆਂ ਝੁਲੀਆਂ ? ਪੰਜਾਂ ਸਿਖਾਂ ਤਕ ਦੇ ਇਕੱਠਿਆਂ ਹੋਣ ਦੀ ਕਿਵੇਂ ਮਨਾਹੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ? ਸਾਧਾਰਣ ਤੇ ਅਖੰਡ ਪਾਠਾਂ ਦੇ ਦਸ਼ ਵਿਚ ਕਿੰਨੇ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਕੈਦਾਂ ਤੇ ਜੁਰਮਾਨੇ ਹੋਏ ? ਭੈਣੀ-ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੇ ਜੋ ੧੮੭੨ ਤੋਂ ਲੈਕੇ ੧੯੨੩ ਈ: ਤਕ ਪੁਲਸ ਦੀ ਚੌਕੀ ਬੈਠੀ ਰਹੀ, ਉਸ ਕਾਰਨ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਅਪਣੇ ਗੁਰ ਸਥਾਨ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕੀ ਕੀ ਔਕੜਾਂ ਝੱਲਣੀਆਂ ਪਈਆਂ? ਡੇਰੇ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਭਾ ਕੀ ਕੀ ਬੀਤੀ ? ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਪੂਜਨੀਕ ਮਾਤਾ ਜੀਵਨ ਕੌਰ ਅਤੇ ਫ਼ਤਹ ਕੌਰ ਨੂੰ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾਂ ਕਰਨਾਂ ਪਿਆ? ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਤੁਰਾਫਿਰੀ ਤੇ ਜਰਾਇਮ ਪੇਸ਼ਾ ਕੌਮਾਂ ਵਾਂਗ ਕਿਸ ਲੋਹੜੇ ਦੀਆਂ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਥੱਪੀਆਂ ਗਈਆਂ ? ਜਲਾਵਤਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸੂਬਿਆਂ ਦਾ ਕੀ ਕੀ ਬਣਿਆਂ ? ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੇਹੜੇ ਕੇਹੜੇ ਦੇਸ ਦੀ ਕਿਸ ਕਿਸ ਜੇਲ ਯਾ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਅਪਣੇ ਅੰਤਮ ਸੁਆਸ ਕਾਲ ਦੀ ਭੇਟਾ ਕੀਤੇ ? ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਵਾਸਤੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚੋਂ ਕਹੜੇ ਕੇਹੜੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸਿੱਖ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਨਾਲ ਸਮੁੰਦਰੀ ਸਫ਼ਰ ਤੇ ਕਰਕੇ ਬਰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਗਏ ? ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਪਣੀ ਸੰਗਤ ਵਾਸਤੇ ਹੁਕਮ ਨਾਵੇਂ ਭੇਜੇ ? ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਗਏ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਜੋ ਫੜੇ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਕੀ ਕੀ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਦਿਤੀਆਂ

ਗਈਆਂ ? ਇਹ ਸਾਰੇ ਹਾਲ ਅਜੇ ਲਿਖਣੇ ਬਾਕੀ ਹਨ? ਇਹ ਅਪਣੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਇਤਿਹਾਸਕਨੁਸਖ਼ਾ ਹੈ,ਜਿਸਦੀ ਨੀਂਹਵੱਧਤੋਂਵੱਧਖੋਜ ਭਰੇ ਮਸਾਲੇ ਤੇ ਰਖੀ ਗਈ ਹੈ।ਇਸਦੀ ਇਬਾਰਤ ਨੂੰ ਅਤਕੋਕਤੀ (ਗੱਲ ਨੂੰ ਵਧਾ ਕੇ ਬਿਆਨ ਕਰਨ ਦੇ ਸੁਭਾ) ਤੋਂ ਬਚਾਕੇ ਰੱਖਣ ਦਾ ਪੂਰਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ. ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਹਰ ਘਟਨਾਂ ਉਸਦੇ ਅਸਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੀ ਹੈ। ਜਿਨੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਰਜ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੌਅਤਬਿਰ ਗਵਾਹੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ।

ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਨਾਇਕ (ਹੀਰੋ) ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਕਮਾਈ, ਅਤੇ ਅਲੌਕਿਕ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ "ਸਤਿਗੁਰੂ" ਸ਼ਬਦ ਦੁਆਰਾ ਸਤਕਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀ-ਵਰਤੋਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਚਿੜ੍ਹਾਣਾਂ ਯਾ ਦੁਖਾਣਾਂ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਨੁਕਤਾ ਨਿਗਾਹ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾਂ ਹੈ। ਆਸ ਹੈ, ਕਿ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦ ਇਕ ਬੜੇ ਵਡੇ ਘਾਟੇ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਉਪਯੋਗੀ ਸਿੱਧ ਹੋਵੇਗੀ, ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਫਿਰਕੂ ਪੱਖਪਾਤ ਤੋਂ ਉਚਿਆਂ ਹੋਕੇ ਵਾਚਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਇਸਤੋਂ ਕਾਫ਼ੀ ਵਧੇਰੇ ਲਾਭ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕੇਗਾ ।

ਪਾਠਕ ਦੇਖਣਗੇ ਕਿ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਅਪਣੇਵਜੂਦ ਅੰਦਰ, ਕੌਮੀਯਤ, ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ, ਕੁਰਬਾਨੀ ਅਤੇ ਪੰਥ ਸੇਵਾ ਦਾ ਉਹ ਉੱਤਮ ਬੀਜ ਰਖਦੀ ਹੈ ਜਿਸਦੀ ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੇਸ਼ ਤੇ ਪੰਥ ਨੂੰ ਡਾਢੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਅੰਕਿਤ ਇਤਿਹਾਸ ਉੱਤੇ ਉਂਞ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਮਾਨ ਹੋਣਾਂ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ. ਪਰ ਸਿੱਖਾਂ

ਵਾਸਤੇ ਤਾਂ ਇਹ ਇੱਕ ਅਜੇਹੇ ਗੌਰਵ ਦੀ ਸ਼ੈ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਹਰ ਸਟੇਜਤੇਉਚੀਗਰਦਨ ਰਖਦੇ ਹੋਏ ਇਹ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਜਿਸ ਮਹਾਨ ਵਿਅਕਤੀ ਨੇ ਸਿਖ ਪੰਥਦੇ ਮਰਨਾਊਵਜੂਦਵਿਚ ਨਵ-ਜੀਵਨ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਕੀਤਾ, ਜਿਸਨੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਸੁਤੰਤ੍ਰਤਾ ਦਾ ਝੰਡਾ ਝੁਲਾਕੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਦੀ ਅਧੀਨਤਾ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰਾਣ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਪੁਰਸ਼ਾਰਥ ਕੀਤਾ ਜਿਸਨੇ ਰਾਜਸੀ ਨੁਕਤੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਸਭਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾ ਮਿਲਵਰਤਨ ਅਤ ਸੱਤਜਾਗ੍ਰਹ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿਤਾ, ਅਤ ਜਿਸਨੂੰ ਇੰਡੀਅਨ ਨੈਸ਼ਨਲ ਕਾਂਗ੍ਰਸ ਦਜਨਮ ਤੋਂ ਵੀ ਕਈ ਸਾਲ ਪਹਿਲੋਂ ਨਜ਼ਰਬੰਦੀ,ਜਲਾਵਤਨੀ ਤੇ ੧੮੧੮ ਈ: ਦੇ ਐਕਟ ਨੰਃ ੩ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਣਾਂ ਪਿਆ ਉਸਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਅਜ ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਮਾਣ ਹੈ ਕਿ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਰਾਸ਼ਟ੍ਰੀਯ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਸੰਸਥਾ ਇੰਡੀਅਨ ਨੈਸ਼ਨਲ ਕਾਂਗਰਸ ਉਸਦੇ ਹੀ ਪਾਏ ਹੋਏ ਪੂਰਨਿਆਂ ਤੇ ਅਮਲ ਕਰਨਾਂ ਅਪਣਾਂ ਕਰਤਬ ਸਮਝਦੀ ਹੈ। ਅਜ ਉਹ ਪ੍ਰੀਤਮ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਕੇਹੜੀ ਨੁੱਕਰ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ "ਸ੍ਵੈਰਾਜ ਸਥਾਪਨਾਂ" ਦਾ ਸੁਫਨਾਂ ਦੇਖ ਰਿਹਾ, ਅਤੇ ਅਪਣੀ ਮਾਤ ਭੂਮੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਤਰਸ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਸਦੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦਾ ਫਲ ਅੱਜ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਤਕ ਉਸਦੀ ਪਦਵੀ ਦਾ ਸਬੰਧ ਹੈ ਕੋਈ ਉਸਨੂੰ ਮਹਾਪੁਰਖ ਕਹੇ, ਬਾਬਾ ਆਖੇ, ਮਹਾਨ ਆਤਮਾ ਕਹਿਕੇ ਸਨਮਾਨ ਕਰੇ ਯਾ "ਸਤਿਗੁਰੂ" ਸ਼ਬਦ ਦੁਆਰਾ ਅਪਣੇ ਸ਼੍ਰਧਾ ਭਾਵਾਂਨੂੰਪ੍ਰਗਟ ਕਰੇ ਅਸੀਂ(ਨਾਮਧਾਰੀ) ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਝਗੜਨਾਂ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਡੀ

ਰਾਏ ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਉਸਦੀ ਅਸਲ ਪਦਵੀ ਤੇ ਅਸਰ ਅੰਦਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ। ਇਹ ਗੱਲ ਮਤ ਮਤਾਂਤ੍ਰ ਦੇ ਭੇਦ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹਰ ਇਕ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਮੰਨਣੀ ਪਵੇਗੀ ਕਿ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਨਾਇਕ ਭਾਰਤ ਮਾਂ ਦਾ ਇਕ ਚਮਕੀਲਾ ਅਤੇ ਅਦੁਤੀ ਜਵਾਹਰ ਹੈ, ਜਿਸਦੇ ਜੌਹਰ ਨੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਜਵਾਹਰ ਜੈਸੇ ਲਾਲ ਅਤੇ ਗਾਂਧੀ ਜੈਸੇ ਮਹਾਤਮਾਂ ਪੈਦਾ ਕੀਤ; ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਚਾਲੂ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਸੂਲਾਂ ਦੀ ਹੀ ਬਰਕਤ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੈਰਵੀ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਕਾਂਗਰਸ ਅਜ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਅਗੇ ਪੁਜ ਕੇ- "ਨੈਸ਼ਨਲ ਗਵਰਮੈਂਟ" ਦੀਆਂ ਕੁਰਸੀਆਂ ਤੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੋਣ ਦਾ ਮਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕੀ ਹੈ। ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਪਦਵੀਆਂ ਦਾ ਸਬੰਧ ਹੈ, ਉਹ ਕੇਵਲ ਜੰਤਕ ਸ਼੍ਰਧਾ ਦੇ ਵਾਧੇ ਘਾਟੇ ਦੀਆਂ ਸੂਚਕ ਹਨ। ਸਾਡੇ-"ਸਤਿਗੁਰੂ" ਕਹਿਣ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੁਛ ਵਧ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾਂ, ਤੇ "ਬਾਬਾ" ਆਖਣ ਨਾਲ ਘਟ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾਂ। ਹਾਂ ਇਹ ਗਲ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀ ਹੈ, ਕਿ ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਟੁਭੀਆਂ ਲਾਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾਏ, ਤਾਂ ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਸਾਨੂੰ ਵਧੀਕ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਕੀਮਤੀ ਸੁਧਾ-ਮੋਤੀ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕਣਗੇ, ਪਰ ਸ਼ਰਤ ਕੇਵਲ ਇਹ ਹੈ, ਕਿ ਇਸ ਮਹਾਨ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਉਸਦ ਕੰਮਾਂ, ਦੇਸ਼ ਤਥਾ ਪੰਥ ਲਈ ਘਾਲੀਆਂ ਗਈਆਂ ਮਹਾਨ ਘਾਲਾਂ, ਅਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦੇ ਚਾਨਣੇ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਅਰ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਪਣੇ ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਨੂੰ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇਕ ਪੱਖਪਾਤ ਦੀ ਮਲੀ-ਨਤਾ ਤੋਂ ਸਾਫ਼ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਵੇ।

ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਫ਼ਰਿਸਤ

ਪ੍ਰਮਾਣ ਅੰਕਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ ਬਿਆਨਾਂ ਤੇ ਰਪੋਟਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ:–
(੧) ਐਸੇਜ਼ ਇਨ ਦੀ ਸਿਖਿਜ਼ਮ' (ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ) ਪ੍ਰੋ: ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ
(੨)' ਏ ਸ਼ਾਰਟ ਹਿਸਟਰੀ ਆਫ਼ ਦੀ ਸਿਖਜ਼'
(ਅੰ) ਸੀ.ਐਚ. ਪੇਨ.
(੩)'ਏ ਬ੍ਰੀਫ਼ ਅਕਾਊਂਟ ਟੂ ਦੀ ਕੂਕਾ ਸੈਕਟ'(ਅੰ:)
(੪)ਇੰਡੀਅਨ ਐਂਡ ਹੋਮ ਮੈਮਰੀਜ਼ (ਅੰ) ਸਰ ਹੈਨਰੀ ਕਾਟਨ
(੫) ਸਤਿਜੁਗ ਦਾ ਬਸੰਤ ਅੰਕ ਸੰ: ੧੯੮੬ ਬਿ: (ਪੰਜਾਬੀ)
(੬) ਸਤਿਜੁਗ ਦਾ ਬਸੰਤ ਅੰਕ ਸੰਨ ੧੯੨੧ ਈ: (ਪੰਜਾਬੀ)
(੭) ਸਤਿਜੁਗ ਦਾ ਬਸੰਤ ਅੰਕ ਸੰ: ੧੯੯੨ ਬਿ: (ਪੰਜਾਬੀ)
(੮) ਸਤਿਜੁਗ ਦਾ ਬਸੰਤ ਅੰਕ ਸੰ: ੧੯੯੪ ਬਿ: (ਪੰਜਾਬੀ)
(੯) ਸੈਨਸਸ ਰੀਪੋਰਟ ੧੮੯੧ ਈ: (ਅੰ:) ਈ. ਡੀ. ਮੈਕਲੇਗਨ
(੧੦) ਸੈਨਸਸ ਰੀਪੋਰਟ ੧੯੩੧ ਈ: (ਅੰ)
(੧੧) ਸ਼ਹੀਦੀ ਜੀਵਨ 'ਪੰਛੀ' ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ (ਪੰ:)
(੧੨) ਹਿਸਟਰੀ ਆਫ਼ ਦੀ ਪੰਜਾਬ (ਅੰ) ਸੱਯਦ ਮੁ: ਲਤਾਫ਼
(੧੩) ਹਸਤ ਲਿਖਿਤ ਜੀਵਨੀ ਡਗਲਸ ਫ਼ਾਰਸਿਥ (ਅੰ)
(੧੪) ਕੂਕਾ ਪੇਪਰਜ਼ (ਅੰ:)
(੧੫) ਕੂਕਾ ਫ਼ਾਈਲ–(ਅੰ:)
(੧੬) ਕੂਕਾ ਆਊਟ ਬ੍ਰੇਕ (ਅੰ:)
(੧੭)ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਸੁਧਾਰ ਲਹਿਰ ਤੇ ਸਿਖ ਜਾਗ੍ਰਤੀ(ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ)

(੧੮) ਤਵਾਰੀਖ਼ ਪੰਜਾਬ ਭਾਈ ਪਰਮਾਨੰਦ (ਉਰਦੂ)
(੧੯) ਥੀਸਿਜ਼ ਆਨ ਦੀ ਨਾਮਧਾਰੀ ਮੂਵਮੈਂਟ
(ਅੰ: ਅਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ)
(੨੦) ਦੀ ਅਦਰ ਸਾਈਡ ਆਫ਼ ਦੀ ਮੈਡਲ (ਅੰ:)
ਐਡਵਰਡ ਥਾਂਪਸਨ
(੨੧) ਸਿਖਜ਼- ਕੈਪਟਨ ਬਿੰਗਲੇ (ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ)
(੨੨) ਪੰਥਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ (ਪੰਜਾਬੀ)
(੨੩) ਫ਼ਰਮਾਨ ਮਹਾਰਾਜਾ ਪਟਿਆਲਾ (ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ)
(੨੪) ਬਿਆਨ ਸ੍ਰ: ਆਲਮ ਸਿੰਘ ਐਸ. ਡੀ. ਓ. ਡਸਕਾ
(੨੫) ਰਪੋਟ ਮੀਆਂ ਫਜ਼ਲ ਹੁਸੈਨ (ਅੰ:)
(੨੬) ਰਪੋਟ ਜੇ ਮੈਕਨਬ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਅੰਬਾਲਾ (ਅੰ:)
(੨੭) ਵਿਸ਼ਵ ਬਾਣੀ (ਹਿੰਦੀ)
(੨੮) ਟ੍ਰੈਕਟ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰ ਡਾ: ਜਗਤੀਤ ਸਿੰਘ (ਪੰ:)
(੨੯) ਜੀਵਨ ਸਰ ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਮਜੀਠਾ-'ਰਵੇਲ' ਜੀ ਕ੍ਰਿਤ (ਪੰ:)
(੩੦) ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸਰ ਲੈਪਲ ਗ੍ਰਿਫ਼ਨ (ਅੰ:)
(੩੧) ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ (ਪੰ:)
(੩੨) ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਦਾ ਐਡਰੈਸ ੧੮੯੮ ਈ:
(੩੩) ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਭਾ: ਸਾ: ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ (ਪੰ:)
(੩੪) ਨਾਮਧਾਰੀ ਨਿਤਨੇਮ (ਪੰ:)
(੩੫)ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ (ਸ੍ਰੀ ਕਲਗੀਧਰ ਜੀ)
(੩੬) ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ–ਸ੍ਰ: ਪ੍ਰੇਮ ਸਿੰਘ ਹੋਤੀ (ਪੰ:)
(੩੭) ਮਜਮਾਉਲ ਬਹਿਰੀਨ (ਉਰਦੂ)
(੩੮) ਗਵਰਮੈਂਟ ਦਾ ਐਲਾਨ ਨੰ: ੧੦੬੦

(੧੦-੧੧-੧੯੭੧) (ਸਮਾਪਤਿ)

ਨਯਾ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਪ੍ਰੈਸ, ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਛਪਿਆ
ਅਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਭਾ, ਸੂਬਾ ਦਿਲੀ ਨੇ
ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ ।